ВОРЗ

1886

21983/1896

III 22 303

П/05/3-869 9681/1896

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН

ВИДАВАНЕ

НАУКОВИМ ТОВАРИСТВОМ ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

під редакцию

Василя Лукича.

Одвічальний за редакцию: КОСТЬ ПАНЬКІВСЬКИЙ.

РІЧНИК СЇМНАЙЦЯТИЙ.

кп 21.981
кпп. 22.303

1896

У ЛЬВОВІ, 1896.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

05

З М І С Т.

Сторона

I. Повісти, оповіданя, новелї, нариси і образки.

Д. К.: Даремна надія, повість 9, 27, 49, 69, 106, 130 і 146.
Іван Левіцький: Не той став, повість 201, 221, 241, 261, 281, 301, 321, 342, 361 і 381.
Михайло Коцюбинський: Для загального добра 2, 22, 42, 62 і 102.
„Не коптьор“ 427 і 447.
Михайло Заволока: Історія одної ночи 122
Борис Грінченко: Хатка в балці 141, 161 і 181.
Володимир Левенко: Per pedes Apostolorum 166, 187, 207, 226, 246, 266 і 286.
Ольга Кобилянська: У сьв. Івана 224
Михайло Петрушевич: Градобур 307 і 326.
Мирон Кордуба: Бобо 347 і 366
Данило Мордовець: Ще супліка до Василя Лукича . . 387
За українську дитину, переклад Цезара Білила 387 і 409.
Володимир Масляк: Кістяки Гольбайна [Аристократи] 401, 421 і 461.
Михайло Обачний: Гість . . 441
Що 442

II. Поезиї в прозї.

Сильвестер Яричевський: Помалу, помалу 150
Пелїкани 214
Цар в неволї. Спартанка . 434
Сон билиця. Над колискою сина 473

III. Поезиї.

Володимир Масляк: Руській хатї 1
Поклик 41
В 35-ті роковини смерти Шевченка 81
Елєгія 151
Хто винен 244

Сторона

Рідна мова [з Шенкендорфа].
Сила пісні [з Боденштедта].
Неділя на полонинї [з Уляндa] 290
Глуха мати [з Гальма] . . 291
Силї сил 408
Наші пісні. Запорука. Минувшости. В тім біда . . 409
Степан Руданський: Цар Давид 7
Соломон 144, 231 і 273.
Бог на землї 232, 250 і 270.
Пятниця і Неділя. Водохрещі
Христові 273
Гуменний 304
Кому чого бракує. Лошак. Добре торгувалось. Гусак. По чому дурні? Чи голосна церква? Де спійняли . . . 306
Студент. Козацька міра . 307
Ігор Сіверський 311, 335 і 353.
Мошко і Сура. Два рабіни . 331
Мошко-асесор. Кравець. Піп і жид. А не халасуй! . . 332
Що до кого. Кацап з гребінцями. Москаль на волах. Балта.
Москаль з полотном. Московська ікра 333
Безнадія , ... 346
Мошкова пісня. Рабінова дума 347
Загадка 364
Животина. Жонатий. Скажи понїмецькій. Привитанє . . 365
Мца. Горох. Божі птиці. Ов!
Просьба 366
По водї піду. Ґадкія славá. Сьвічка. Варвара . . . 444
Кошовий у царицї. Рибка-с. Rzepa. Niech pan świśnie.
Дивний бик. Турок і мужик . 446
В. Сивенький: Ой плачте над тими [з Байрона] . . . 11
Україна . , . . 21
Школяр і різки. Господар і віл. Ліхтар [всї з П. Ляшамбодї] 230 і 231.
Дим від кадила й дим із кузнї. Метелик і капуста [з П. Ляшамбодї] 249 і 250.
Яків Щоголїв: Зимовий ранок . 27
Останний з Могикан . . 166
Бабусина казка . . . 213
Т. Галїп: Убогий край . . 30
Чужинець 134
На спомин 285

Сторона

По жнивах 311
Богдан Лепкий: Вмер у вдови син єдиний [з Конопнїцької . 32
З вечірних сьпівів . . 55
Гей там в лїсї 74
Галицька іділля . . . 169
Ой не гадай собі, дївчино . 225
За тобою! 397
Панас Мирний: Дума про військо Ігореве 47, 67, 104 і 129.
В. Щурат: Думка. Кубок. Ніч і день [з Конопнїцької] . 51
Рука [з Теоф. Ґотє] . . 71
Сонети I і II 109
Бувають хвилї 150
Молоде поколїнє. Eviva l'arte!
В лїсї і Вечір [з К. Тетмаєра 171
З поезий К. Тетмаєра V—XI 193
Просьба 207
Переді мною знову днесь [з В. Ахшарумова 270
Микола Вороний: Ой, чого-ж менї журитись . . . 53
Погляд твій, мов промінь ясний.
На балї. Мана . . . 476
М. Школиченко: Кобзар . . 61
Великодні дзвони . . 133
Орел 224
Т. Шевченко: У тумані, на могилї 87
За байраком байрак . . 89
Гр. Коваленко: До Днїпра . 88
Індийська пісня . . . 191
Борис Грінченко: Відмова. До народу українського . . 101
Упокій 264
Василь Лиманський: Заповіт засланця 121
М. З.: Любов [з Платона] . 187
Іван Франко: Декадент . . 326
Уляна Кравченко: В Бескидах I і II 331 і 373.
Думки I—IV 431 і 432.
А. Кобенко: М. Комарови . . 341
П. Гулак-Артемовський: Глек . 357
Хороший чоловяга. Волох . 374
Упадок віка 375
Матері-удові. Цокотусї. Козацька мати 386
Ой час нам, Гриньку, пошанувать ся 415
Пан 426
Муха. Переклад псальми 125 427

Львів. Бібліотека АН УРСР
Львів. Бібліотека АН УРСР

Сторона

Переклад псальми 132 і 138 452
До хімерних пранців . . 471
С. Яричевський: Вечір в неділю 394

IV. Твори драматичні.

Фр. Шіллер: Марія Стуарт [переклад *Б. Грінченка- В. Чайченка*], траґедия в 5 діях 30, 52, 73, 114, 135, 152, 172, 193, 233, 252, 274, 291 і 314.
Карпенко-Карий [Іван Тобилевич]: Сербин, драма в 5 діях 394, 416, 432, 449 і 474.

V. Подорожі.

Олександер Коніський: Листи з Криму. І. Київ — Симферопіль 13
ІІ. Ґеоґрафічний і історичний огляд 34, 55.
ІІІ. З Симферополя до Алушти. Алушта. Татари і зайди. Токмаков і Молотков. Стахеєв. Бандероля 112 і 133.
IV. З Алушти в Ялту . . 151
V. Алупка 170 і 191.
VI. і VII. Ялта 236, 255, 277 і 295.
Г. Мачтет: На могилї [переклад Л. К.] 82 і 109.

VI. Статї з істориї, лїтератури, етноґрафії і. т. и.

Др І. Роллє: Жінки при Чигиринськім дворі в другій половинї XVII віку [переклад *Василя Лукича*].
І. Степова Олена 11 і 33.
ІІ. З підстаростихи — гетьманша 54 і 116.
ІІІ. Полонянниці в козацькій громадї, їх доля, родинні справи гетьмана. Смутний конець степової Олени 293 і 315.
IV. Ганна Филипиха, третя жінка Хмельницького. Розанда Лупул, жінка Тимоша; траґічна єї доля. Становище українських женщин перед смертю гетьмана 316, 333 і 373.
V. Іван Виговський і Олена Стеткевичева, єго жінка. Переміна на Чигиринськім дворі 418 і 435.
VI. Жінки, що їх облягав Юрий Хмельницький в Чигиринї, їх полон в Суботові. Доля рідняків Виговського і дочок єго попередника . . 436
VII. З козака — сенатор, траґічна єго доля; остання воля Олени Виговської. Доля родини Хмельницького . . 479
С. А. І.: Наші драматурґи Кропивницький і Карпенко-Карий 14
М. Грушевський: Українсько-руські драми на конкурей галицького Видїлу краєвого . . 95
Др Евг. Олесницкий: Ще кілька слів про драматичний конкурс Видїлу краєвого . . 157
Гр. Коваленко: Український театр 453
В. Щурат: Др Іван Франко 16 і 36.
Французький декадентизм в польській і великоруській лїтературі 179, 197 і 216.
Ос. Маковей: Др Іван Франко . 18
Василь Лукич: Огляд житя й дїяльности Петра Ніщинського 177
Борис Грінченко: Олександер Тищинський 338
А. Кримський: Михайло Комар 358
Степан Руданський: Ігор Сіверський — преслівля 296 і 311.
М. Комар: Ненадруковані вірші П. Гулака-Артемовського . 356
Павло Ґраб: Споминка про Данила Мороза . . . 437
Саф. Петрик: Відкритє Рентґена 77
Ів. Верхратський: Бусько білий 258 і 279.
Віра Коцюбинська: Мірмекофільні рослини та мурахи . . 299
Л.: Про наукову подорож Ф. Нанзена 397

VII. Материяли до студий над Т. Шевченком і дрібні статї.

Листи Т. Шевченка до М. Максимовича, Мих. Макарова і до Ґрицька Ченстохівського . 87
О. Каніївський: Море в поезиї Т. Шевченка . . . 88
Ол. Коніський: Т. Шевченко в дорозї з заслання [$^2/_8$ 1857 р. до $^{27}/_4$ 1858 р.] 90, 117, 137, 156, 175, 195, 215, 237 і 256.
Павло Ґраб: Московські переклади творів Шевченкових . 93
Др К. Студинський: „Перебендя“ Т. Шевченка і „Бандурист“ Маркевича . . . 477
М. К—ко: Власноручний портрет Т. Шевченка, роблений тушою 100
Ол. Я. К—ий: Іраклій і Аґата Ускови 100
А. І. П.: Шевченкова спадщина 380
Д. Пісочинець: Споминки про Т. Шевченка 439

VIII. Житєписи й материяли житєписні.

Василь Лукич: Микола Сумців . 39
Іван Ґжакевич . . . 119
Др Іван Горбачевський . 199
Володимир Маковський і єго твори 219
Олександер Коніський . . 230
М. К.: Михайло Микєшин . 58
— — Василь В. Тарновський . 140
Прокіп Мостович: Житє Михайла Петрушевича . . . 318
І. Січовик: Над могилою Олександра Кривка . . . 375

IX. Оповістки і критичні замітки.

Василь Лукич: „Иллюстрованный „Кобзарь“ Т. Шевченка“ . 17
„Мѣсяцословъ на 1896 годъ“ 119
„Народописна карта українсько-руського народу“. „Проба улаштования хронольоґії до творів Т. Шевченка“ . . 139
„Складка ІІІ“. „Добра порада“. „У тиснои бабы“ . 317
„Справозданє дирекциї ц. к. акад. ґімназиї у Львові“ і „Справозданє дирекциї ц. к. ІІ. ґімн. в Перемишли . . 378
„Виїмки з народної лїтератури українсько-рускої XIX віку“ 455
Артист: „Ночь передъ Рождествомъ“ 17
М. К.: „Ивашко“. „Писни кохання“ 37
„Видъ чого заводятця помести“. „Въ досужый часъ“ . 337
„Этнографическіе матеріалы“ І і ІІ 338 і 379.
Д. Пісочинець: „Під хмарним небом“ 75
Музиченко: „Наша Украина“ 76
П. К.: „Исторія запорожскихъ козаковъ ІІ“ . . . 118
Залукевич: „Иллюстрированныя изданія Н. В. Гоголя“ . . 119
Мирон Кордуба: „Україна Irredenta“ 217
Le Traineau dans les rites funéraires de L' Ukraine . 481
А. Кримський: „Абу Казимові канцї“ 376 і 399.
„Русскіе народы“ . . 438

X. Записки, вістки й замітки.

— — Львівський руський народний театр . . . 59
Богдан Лепкий: До житєписи Мих. Петрушевича . . 59
В. З: Межигірський монастир 79
Василь Лукич: „Прикарпатска Русь“ 198
Роман Заклинський: Дрібні причинки до житєписи Федьковича 198
Іван Левіцкий: Про сьвящеників на Буковинї і про залюднене Путилівщини . . 199
Сокільська гора . . . 199
Др Кирило Студинський: Хто є автором „Глека“ . . 439
— — „Общество любителей изученія Кубанской области“ . 439
Павло Ґраб: Данило Овен . 439

XI. Сьвітла й тїни [фэйлєтон].

В. Щурат: І. „Стрѣла“ на місяци. Віродостойні документи для будучих вчених. Моя програма. Новорічне бажанє. Мрія на тему консолідациї партий. Утопія 38

Сторона

II. Хамелєони й Росия. Матеріяльна і моральна сила Анґлії. Парижи і панамісти межи французькими журналістами. „Pester Lloyd“ і польські ґазети дбають за нас. Руська невдячність на всїх можливих полях . . . 57
III. Мій товариш „імя-рек“ ворог ано-кріпто-і псевдонімів. Письма „do Sasa“, діла „do lasa“. Кіндрат II., чи Кіндрат Бубненко Швидкий? Рентґенівські фотоґрафії і Едісон. Можливий ужиток Рентґенівсько Едісонських фотоґрафій в соймі, в публїцистиці, в судї і т. и. Помисли на час парижської вистави. Вистава і еміґрация 78
IV. Брак літературної реклями і єго некористні наслїдки. Шевченко одинокий представитель українсько-руської літератури за границею. Потреба реклями поміж чужинцями. Шо належить зробити ще, щоби пізнати житє і твори Шевченка. Популярне й дешеве виданє творів Шевченка — одинокий і найтривкійший памятник єго слави . . 98

XII. Хроніка.

Василь Лукич: Хроніка з поля літератури, штуки, науки, театру, музики і т. и. 20, 40, 60, 80, 100, 120, 140, 160, 180, 200, 220, 240, 260, 280, 300, 320, 340, 360, 380, 400, 420, 440, 450 і 482.

XIII. Посмертні оповістки.

Микола Витвицький . . 80
Олександер Тищинський . 140
Андрій Мужик-Стечинський . 140
Др Юлїян Пелеш . . . 160

XIV. Заяви, конкурси, збори й подяка.

Конкурс редакциї „Зорі“ . 20
Оголошенє висліду конкурсу на оригінальні руські твори сценічні 140
Поясненє Григ. Цеглинського 159
Загальні збори Наук. Тов. ім. Шевченка 219
Подяка Олекс. Барвінського 481

XV. Бібліоґрафія.

Василь Лукич: Бібліоґрафія: а) книжки; б) періодичні видання і в) музикалія 20, 40, 60, 80, 100, 120, 160, 180, 200, 220, 240, 260, 280, 300, 320, 340, 360, 380, 400, 420, 440, 459 і 482.

XVI. Пояснення до ілюстраций.

М. Вороний: Йос. Брандта „Пісня побіди“ . . . 39
Наші артисти в сценах . 458
М. К—ко: Власноручний портрет Т. Шевченка, роблений тушою 100
О. Я. К—ий: Ираклій і Аґата Ускови 100

XVII. Переписка редакциї і адміністрациї та спростованя похибок.

Переписка редакциї 60, 120, 160, 180, 200, 320.
Від редакциї . . . 20
Заява й подяка редактора „Зорі“ Василя Лукича . 481
Спростованя похибок 260 і 300.

Ілюстрациї.

1. Др Іван Франко . . . 3
2. Микола Сумців . . . 23
3. Михайло Микешин . . 58
4. Др Іван Пулюй . . . 63
5. Тарас Шевченко [бюст] . 83
6. Тарас Шевченко [власноручний портрет] . . . 85
7. Ираклій Усков . . . 91
8. Аґата Ускова . . . 92
9. Іван Ґжакевич . . . 103
10. Василь Вас. Тарновський . 123
11. Борис Грінченко [Василь Чайченко] 143
12. Др Іван Горбачевський . 183
13. Володимир Маковський . 203
14. Олександер Коніський . . 223
15. Матвій Номис-Симонів . . 243
16. Сидір Воробкевич . . 283
17. Михайло Петрушевич . . 303
18. Олександер Тищинський . 323
19. Михайло Комар . . . 343
20. Олександра Кулїшиха . . 363
21. Ілля Репин 383
22. Володимир Масляк . . 403
23. Петро Нїщинський . . 423
24. Олександра Косачівна . . 461
25—29. Заньковецка, Затиркевичка, Кропивницький, Саксаганський і Садовський [в сценах] 443
30. Богдан Хмельницький . . 13
31. Хведор Левицький [в сценї] 468
32. Іван Виговський . . . 163
33. Павло Полуботок . . . 263
34. Бояри бунтують ся против Настасї, повірниці кн. Ярослава Осьмомисла [мал. К. Лебедева] 45
35. Богдан Хмельницький по Зборівській битві [І. Івасюка] . 48
36. Бронзова ґрупа, дана Миколї Лисенкови . . . 188
37. „Наймичка“ Т. Шевченка [рис. Гр. Коваленка] . . 87
38. „За байраком байрак“ Т. Шевченка [рис. Гр. Коваленка] 89
39. Тарасова могила [рис. Гр. Коваленка] 88
40. Могила С. Руданського в Ялтї 228
41. Міщанська хата в Жидачеві 8
42. Хата в Турадах коло Жидачева 28
43. Міщанська хата на передмістю в Жидачеві . . . 128
44. Школа старого стилю в Іванівцях 148
45. Школа в Турадах, коло Жидачева 208
46. Кладовище в Мельничу, коло Журавна 108
47. Хрест в Ростоках, повіту Косів 268
48. Межиріченський Сьвятотроїцький монастир біля Острога . . 325
49 і 50. Болди в Бубнищу 285 і 345
51. Водонад грамітний коло Дори 348
52. Каплинець в Яремчу коло Дори 365
53. Звалища замку Раковецького над Дністром . . . 428
54. Гайдамацький котел . . 328
55. Місто Ялта в Криму . . 225
56. Сьвяченє пасок в Яворові, коло Косова . . . 145
57. Волами по бульбу в Тимківцях 368
58. Страх в ячмени в Бережници королївській . . . 248
59. Селяни коло Снятина . . 288
60. Прочани в Чорноморії . 408
61. Сїльська ідилля [А. Котляревського] . . . 185
62. У перелазу [К. Трутовського] 205
63. Жниця [К. Трутовського] . 245
64. Ворожба [Ґжакевича] . . 265
65. На баштані [І. Ярошинського] 405
66. Проводи молодої до хати молодого [Ґрохольського] . 424
67. Пісня побіду [Йос. Брандта] 25
68. Виїзд на лови [Йос. Брандта] 125
69. Напад [Йос. Брандта] . 445
70. Напад [І. Зубера] . . 305
71. На утечі [Анор. Ґролля] . 105
72. Послїдня корова [І. Берреса] 4 і 5
73. В маю під яблунею [Отта Стрітселя] 165
74. Весняний концерт [Х. Кренера] 168
75. Ґенїяльна гадка [Ф. Флїнцера] 308
76. Красавиця [Юл. Фалата] . 465
77. Пташечка в перах, мала рибка, морська риба, миш сороката, корок з закрючкою . . 65
78 Рука 11-літньої дівчини і відбиток крейди . . . 68
79. Нансен і товариші подорожи на корабли „Фрам“ . . 384
80. „Фрам“ між кригою . . 385
81. Стріча Нансена з Янзоном . 388
82. Дорога Нансена і курс „Фрама“ 393
83. Нансен витає рідний край . 396

Ч. 1. Р. XVII.

1896.

У ЛЬВОВІ, ДНЯ 1 [13] СІЧНЯ.

Виходить 1-го і 15-го кождого місяца в обемі півтретя аркуша.

РЕДАКЦИЯ, АДМІНІСТРАЦИЯ І ЕКСПЕДИЦИЯ
у Львові, ул. Академічна ч. 8.

Рукописи мають бути писані правописию „Зорі“; узнані непридатними до поміщеня звертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причин. — Редакция відповідає окремо тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки, з виїмкою письменникам, що́ містять свої твори в „Зорі“.

Руській хатї.

[З НОВИМ РОКОМ].

Похилилась руська хата
Одним роком смутків многих,
І вид з неї невеселий
На простори піль розлогих...
Руську хату бурі гнули,
Єї стїни вітри рвали;
Єї стріху почорнїлу
Рвучі струї полокали.

Одним роком... чи одно там
Чутє з пітьмі смерків згасло;
Чи одно ту, збите горем,
Стихло серце передвчасно!
Не розвившись, не розцвившись,
Никли тутка всї надїї;
Сухим листом опадали —
І значили шлях повїї.

І слїз болю, зразків горя,
Сплило тутка вже-ж чимало?
Годї!... щастє не витає,
Де бувати не звикало.
А ті сльози костенїли
Як роса в іней зимою...
І сріблять ся скрізь по Руси
Брилянтових лучів грою.

Поверх хати снїг білїє,
А на небі мигтять зорі;
Не чуть звуків, що́ лунали,
У природи буйнім хорі.
Житє людське шопотить лиш
І в за́хистї стїн хатини
Кида оком поза себе:
На минувшости причини.

Розбирає те, що бу́ло,
Про будуче не питає...
Рік минувший дав так мало
А грядучий? — хто-ж се знає?
Цить! за углом голос чути;
Чи се гостї на вандрівцї?
Під віконцем хор ударив
І пестує ся в щедрівцї:

„Добрий вечер, щедрий вечер!
Благим миром, руська хато,
Покріпи ся, осїни ся
На Нового Року сьвято!
Було́ лихо — най счезає,
Встане певно день обнови,
Але мира Тобі треба,
Сьвітла, труду і любови!“

В. І. Масляк.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ ИП. 21540

ДЛЯ ЗАГАЛЬНОГО ДОБРА.

ОПОВІДАННЄ *МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО.*

Відзначене премією на конкурсї редакциї „Зорі“.

I.

Перший грім.

Замфір Нерон, славний тридцятилїтнїй Молдаван, допив з глиняного глечика решту вина і встав зза стола. З усьмішкою задоволення від сьвятного обіду, щó грала на червоному, загрітому стравою та вином обличчю, він звернув ся до жінки:

— Порай ся швидче, Маріоро, бо поїдемо на виноградник, а я тим часом запряжу коні.

— Добре, — відповіла молодиця, поправляючи широке мідяне наруччє, щó саме розщібнуло ся на її темній, немов спижовій руцї.

Але не встигла вона ще защібнути наруччя, як почула, що круглий, на пів аршина заввишки стіл — „мас“ звалив ся їй на колїна, а посуда з брязкотом розкотила ся по сїнях, де задля хатньої духоти звичайно обідають у лїтку Молдавани.

— Помалу ви, потерчата! — скрикнула налякана Маріора, притримуючи стіл рукою.

Винуватцї тої катастрофи — два хлопчики лїт семи-осьми та пятилїток дївчинка — наче не чули сердитого материного поклику. З іскрами радости у чорних оченятах, з веселим покликом: „їдемо, їдемо, на виноградник їдемо!“ вони зірвались зза стола та покопотїли за батьком до стайнї, вимахуючи недоїденими грудками мамалиґи.

— Це кара Божа, ті дїти! — вибухнула Маріора, збираючи розкидану по сїнях посуду. — Ви не їсте мош-Діма?[1]) — раптом звернулась вона до сивого, аж білого дїда, чоловікового батька, щó сидїв за столом, безпритомно усьміхаючись сивими мутними очима.

— Нї, спасибі, я наїв ся, — тихо відповів мош-Діма, піднимаючи з долівки перекинутого глечика.

Молодиця заметушилась: позбирала посуду, внесла до хати решту мамалиґи, витерла триногий мас та поставила його боком під стїну.

Її повольні рухи, землистого колїру обличчє, опущені до долу кутики уст — сьвідчили про перевтому, а зігнутий, наче під важким гнїтом, стан робив цю двадцятипяти-лїтню жінку старою бабою. Тільки чорні з поволокою орієнтальні очи блищали огнем під тонкими, зведеними до купи бровами, говорили про цїлі скарби затаєної нервової сили.

Зробивши в хатї лад, Маріора перед зеркалом обсмикнула рівні широкі рукави тонкої бомбакової сорочки, щó за кожним рухом відкривали її спижові руки з мідяними та скляними наруччями, поправила здоровий золотий дукач на шиї та глянула на свою коротеньку корсетку з шнуровицями, наче міркуючи, чи не треба взяти чого теплїйшого у дорогу. Але червцеве сонце, снопом цїлим глянувши у заґратоване вікно, пригадало їй, що на дворі спека, а на тій спецї чекає, певно, на неї чоловік з запряженими кіньми. Маріора вийшла з хати.

На призьбі сидїв мош-Діма, оточений курами та качками і, з безпритомною усьмішкою божевільного, пригоршнею сипав на землю покришену мамалиґу, на яку з галасом накидались його пірнаті приятелї.

Маріора зпід долонї глянула в сторону повітки.

За хвилину заторохтїли колеса, і Замфір, ледве здержуючи гарячі коні, заїхав під хату новим, на зелїзних осях, мальованим возом — „каруцою“. З зеленого васага виглядали щасливі обличчя дїтвори.

Маріора сїла — і коні, зігнувши від натягнених віжок шиї, помчались улицею, збиваючи цїлу хмару куряви. Собаки зґраями вибігали з дворів, з скаженою гавкотнею бігли за каруцою, кидались коням під ноги. Причепурені задля неділї Молдавани придивлялись зпід долонї до Замфірової підводи, поцмокуючи з задоволення.

І справдї любо глянути на ставну постать Замфірову, з гордим, як у римського патриция обличчєм, з міцним станом, тїсно обхопленим золотом мережаним „илїком“, щó відкриває широкі рукави білої сорочки, зпід котрої видко кремезні, з грубими від напруги жилами, руки. Блискучі, чорні очи Замфірові, його довгасте, повне обличчє, облямоване низько стриженою чорною бородою — так і сьвітять ся задоволеннєм, так і сяють гордощами, наче звіщають мирови, що Замфір тепер справжнїй хазяїн, не згірш від других. Оцими самими руками, котрими натягує тепер ремінні віжки, заробив він увесь свій статок, все те, що зрівняло його з першими хазяями, чому тепер не оден зазорить. Тому то так згорда й поглядає він на стрічних, так весело посвистує на свої ситі, у ремінних шорах коні, щó вилискуючи чорною шерстю та круто вигнувши шиї, легко, мов пірце яке, несуть здорову каруцу поміж очеретяними тинами вузької вулиці.

Минули село. Замфір ступою поїхав берегом Прута. Тут глянув на нього зза річки широкий простір зелених плавнїв, замріли в далинї закордонні села. На румунському боці три пари волів тягло канатом проти води здорове червоне судно. Біла корогва на щоглї тріпалась в повітрі, поблискуючи до сонця. Високий засмалений стерник у червоному фезї налягав на стерно. Біля нього сидїв білий кудлатий пес і дивив ся на берег. Вище, в далекому колїнї річки, під крислатими

[1]) мош-Діма = дїду-Діма.

вербами, тихо посувались за водою плоти, наче низка чорних острівців на блакітному поверсі річки. Вітер доносив звідти уривки жвавої коломийки, якою розважали ся на чужині плотарі Галичани.

Діти помітили на судні собаку і висунулись з васага.

— Мамо... мамо! а гляньте, який гарний песик! На цю-цю! на!

— На місце! — скрикнув ураз батько, обернувшись до дітий.

Зза гори саме виїхав віз, наладнований жінками та дітворою і нагнав Замфіра. Молдавани замінялись поглядом — і вмить, немов зрозумівши оден-одного, підскочили на місци, пустили віжки, гукнули на коний... Коні, почувши волю, шарпнулись з копита, витягли ся — і помчались стрілою на випередки, згинувши незабаром в густій хмарі куряви. Лиш іноли, коли сильнійший повів вітру відносив на бік куряву, видко було оддалік дві каруци, одну блище, другу далі, щó немов пяні хитали ся з боку на бік від скаженого гону...

Др Іван Франко.

Дітвора вчепилась ручками за васаг... Чорні очиці блищать щастем... Ах, так добре, захоплює дух, летиш, здаєть ся, кудись далеко, відірвавшись від землі... Верби, садки, гори наче женуть ся назад, у село, наче кружать ся, обхоплені якимсь шаленим коловоротом... Мама сьмієть ся з задоволення, тато, той добрий „татúка“ раз-у-раз підплигує, вимахує рукою та, мов вітрилом на щоглі, має білим рукавом сорочки... Коні повитягались, як змії, запінились, а не дають ся випередити, хоч задня підвода вже близько, от-от черкнеть ся кіньми передних коліс... Ні, таки наші взяли гору, таки ми попереду... Ті вже далеко лишили ся, спиняють коні...

Замфір стягнув віжки, коні зменшили біг, а врешті стали. Замфір витер рукавом упріле чоло, скочив з каруци і з виразом гордощів на розпаленому гоном виду поплескав гарячих коників по шиї.

Приїхали.

За хвилину діти з галасом вскочили у виноградник, випереджаючи матір. Замфір розпріг коні і пустив на пашу попід садом.

Зараз від дороги, загороджений очеретяним тином, починав ся Замфірів виноградник. Роскішні кислаті кущі з буйною лозою, обліплені лапатим листом, вкривши підгірре, спинались на гору, звисали ґирляндами над жовтим проваллєм, щó мов глибока зморщка на чолі, перетинало пасмо гір. Тоненькі, штучно виплетені з очерету тини відділяли Замфірів виноградник від сусідніх, а буйна лоза, немов на перекір усім межам, перелазила через тини, сплїталась вусиками з сусідніми лозами, по братерськи єдналась у зеленому морі виноградників. Здавалось, якась могутня зелена хвиля залляла підгірре шпичастих гір, пялась до гори, до тих жовтих шпилів, щó дивились з своєї висости далеко за Прут, на плавні, на озера, на гирла, у далеку простору, повиту сизою імлою...

Зелене море листя грало долі всіми сутінями барв, від чорно-зеленої до жовто-зеленастої; а згори вторували тій мельодиї барв безладня гармонія мідяних звоників отари, щó паслась по горах, та тужлива чабанська сопілка...

Замфір дуже любив свій виноградник. Оця десятина землі, густо засаджена розкішними кущами, віддїлена від гори столітніми волоськими горіхами, делікатними жарделями та сіролистими áйвами — дісталась йому ще від батька. То була дідизна, прадідизна може. З виноградником цим звязано так багато споминів. Ще дитиною бігав він там, з утіхою смакуючи солодкий виноград, зазираючи під кожен кущ, у кожен закуток. Все тут знайоме, все своє. Там під горіхами сходив ся він у сьвято з стрункою, чорноокою Маріорою, ще дівчиною тоді, — там посадив на щастє якийсь особливий ґатунок винограду — от, як розріс ся тепер розкішно! — а тут, хазяїном вже завів молодник.

Замфір присїдає під кущем, обережно, з любістю розгортає листє — то делікатне, ясно-зелене, покрите знизу білим пушком, то темне, блискуче, наче поливяне. Там під листєм цілі скарби, цілі кущі розкішних китяг так і обліпили кущ, так і вгинають лозу під непомірною вагою. Є, зародив Господь, радісно бєть ся Замфірове серце, а очи сьміють ся до здорових ґрон.

— Татúка, татúка! а йдіть сюди! — гукає старший хлопчик. — Скільки тут „пóми“ [винограду] — страх!...

— Сюди, сюди, татика! — кричить з другого боку дівчинка: — в мене більше, навіть листя не видко!...

Замфір сяє. Не зазирати муть діти за чужі тини, у чужі руки. Буде своя „пома“, буде й вино. Тут саме вгіддє для винограду, звідси бере він таке вино, як спірт. О, всї знають, яке вино у Замфіра Нерона, тим то він і не возить його на торг... Самі кущі приїздять з готовими грішми, аби було що продавати. А доведеть ся продати більшу частину... Ну, та звісно, на те й ходить ся біля винограду, на те й працюєть ся, щоб мати користь... Дасть Бог, буде продати, буде й для

*

себе. Вже-ж Молдаван не лишить ся без вина: змалечку звик.

Замфір ходить поміж кущами, де тичку очеретяну поправить, де лист зайвий оскубе, де лозину підвяже. Правда, сьогодня неділя, не слід би робити, ну, та коло винограду не гріх, бо то хліб сьвятий, то дар Божий... О, тут гущина яка, сонця не пускає, треба трохи пообщипувати листє... А тут лозина зайва, тільки сік марне тягне з бідного куща. Стяти її... Отак... А ось ґрони похилили гіллячку, на землї лежать бідні, треба підняти, бо то шкода, бо то праця людська.

Ох, праця! Скільки то працї та клопоту взяв оцей клаптик землї! Ще батьки, а може дїди лишили тут свою силу — бач, які здорові та розкішні корчі виплекали! А він сам — хіба він мало поклав тут здоровя?

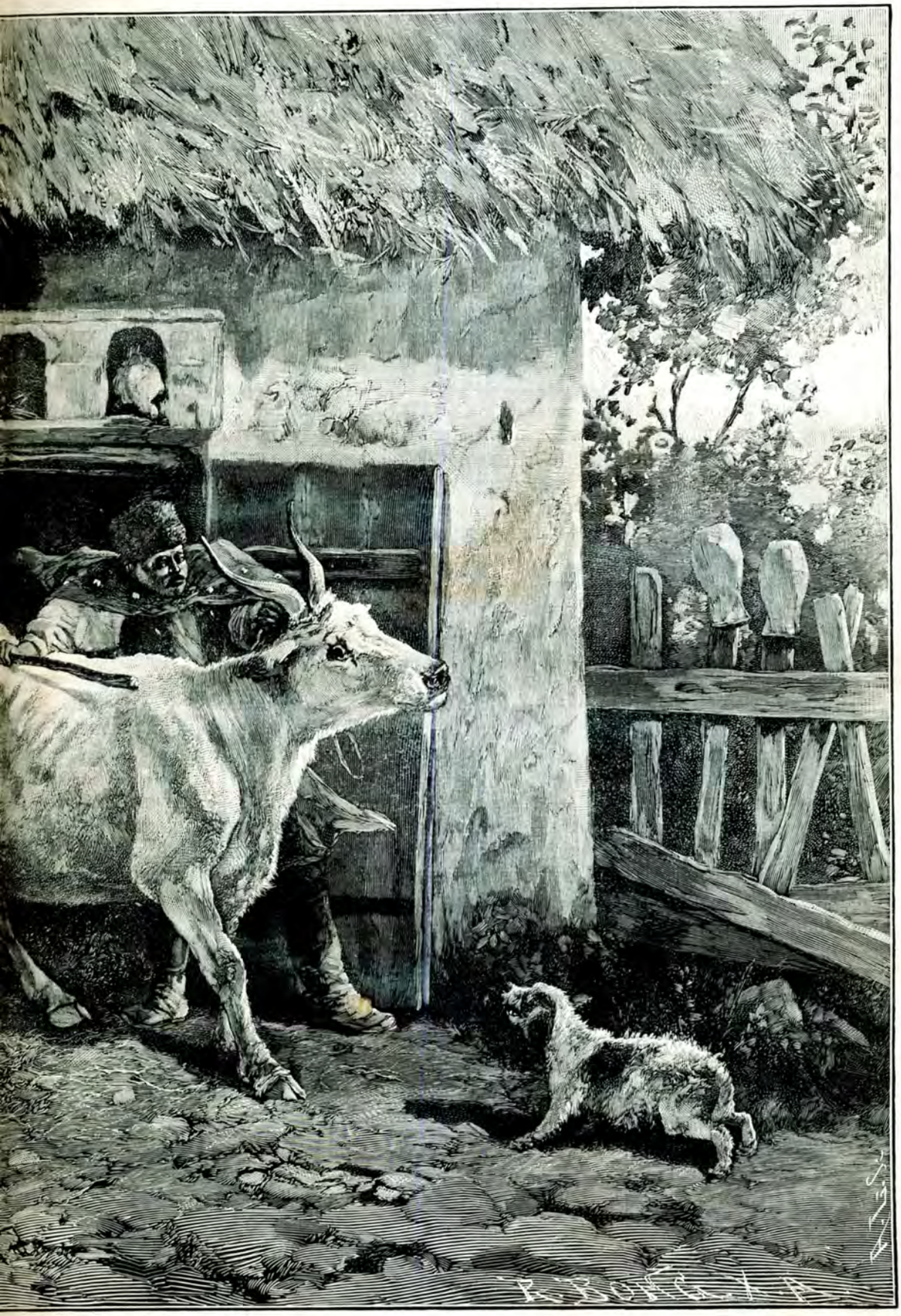
І згадуєть ся Замфірови, як він в осени мусить зібрати тички, підчистити лозу, закопати її в землю. Високо злїтає здоровезна сапа, а на місци кущів виростають могилки. Спить зимою виноградна лоза, вкрившись могилками, а на весну треба визволити її, на сьвіт вивести зпід землї, обчистити, на тички підняти... А почнуть кущі буряном заростати — знов сапа в роботї, знов мозолї на руках. І то не раз, не двічи... Виноград любить, щоб коло нього ходити. І ходить ся коло нього, як коло рідної дитини, і годить ся йому, за те-ж і звикаєть ся до нього, як до близької істоти, з життєм котрої звязано власне життє, хліб, достаток... І такою дорогою стає тобі оця гнучка рослинка, що вміє віддячити за важку працю, за тверді мозолї...

А пора збирання винограду? — пригадує Замфір. Ну, це вже легка, празникова робота. Цїла родина бере уділ в тій працї. Любо тоді глянути на стиглу, прозору ягоду, що ледве стримує солодкий сік у тонкій шкурцї. Дорослі з піснями стинають стиглі китяги в коновки та носять до

Послїдня корова

бочки, а весела, замурзана солодким соком дітвора, нишпорить попід кущами, вищукує непомічені ґрона. Рікою лєть ся солодкий „муст“, починає грати —

а. *[З образу І. Берреса].*

і тоді ціле село, від малих дітий до столітніх дідів — на підпитку...

От коли-б допоміг Бог зібрати виноград та продати вино. Треба-б взяти у пана яку „фальчу“ землї, бо без поля теж погано у господарстві. Що то Маріора скаже на цю думку. Але де вона? — скинув очима Замфір по винограднику.

Маріора стояла поміж кущами, мов у зелених рамцях, підперши рукою голову з замисленим обличчєм.

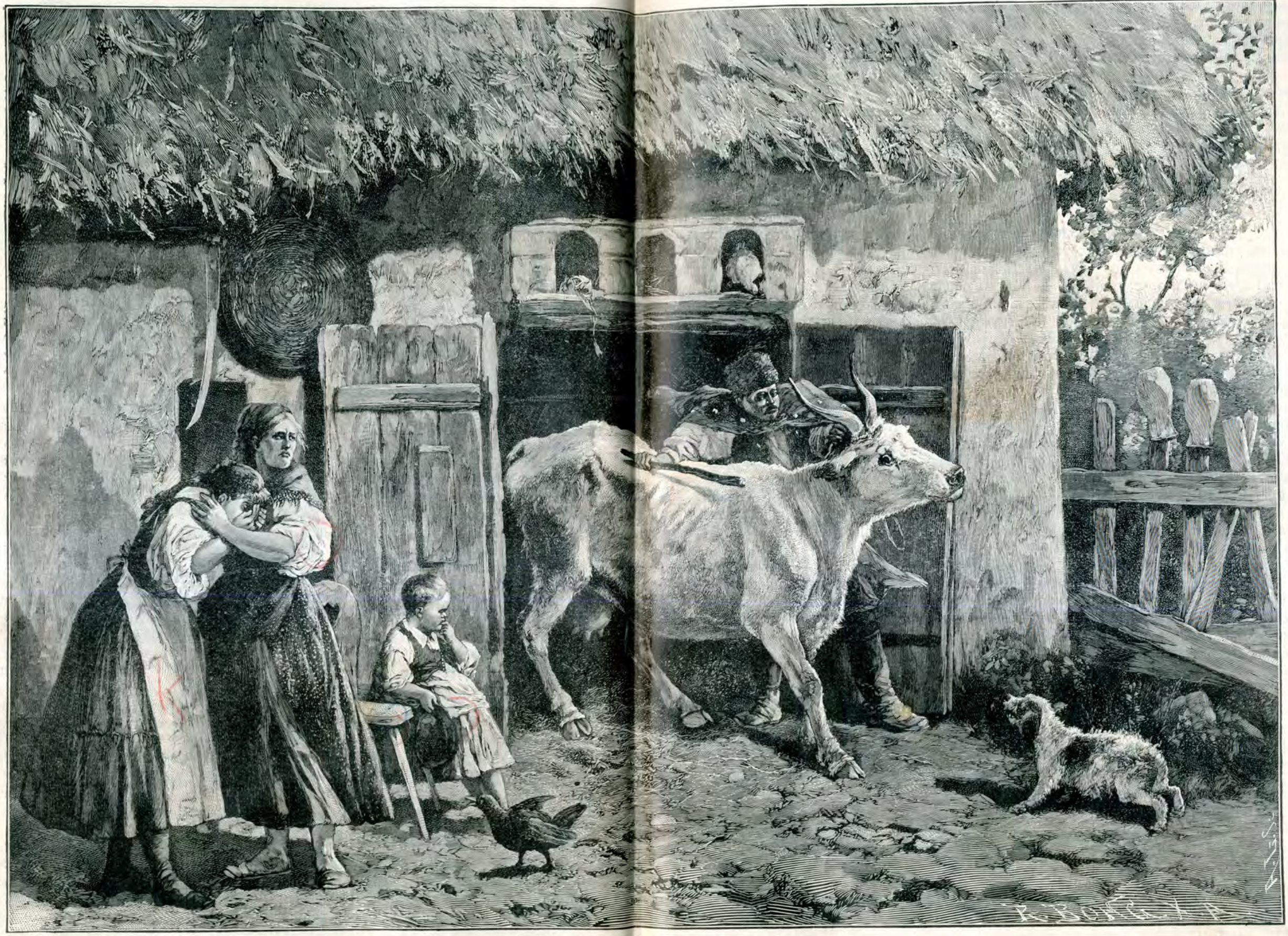
— Маріора, а ти чого там зажурила ся? Бачиш, Господь послав нам дорід. Такого дороду я не помічав у наших сусїд.

— Хвалити Бога! — зітхнула молодиця. — Та, бач, я думаю... люди гомонять...

— Про що люди гомонять? — підійшов до неї Замфір.

— Та кажуть, буцїм то їздять по селах якісь доктори, що́ псують винограднika. Кажуть, слабість якась завелась у винограді, чи що, от вони й вирубують кущі та палять їх, ще й землю отрутою наповають...

— Що? виноград рубають? — здрігнув ся Замфір: він сам чув про це, як їздив на торг у Ренї. Палять, каже вона? землю трують? То й його добро, його батьківщину, хлїб його мали-б знищити якісь там доктори? Зродузвіку цього не буде. То може й є слабість така на виноград, але тут, у їх селї, всї виноградники, хвалити Бога, здорові, родючі, на гарному ґрунтї. Дурниця то, чутка ота. Та й люди у них не такі, щоб пустили докторів на свої виноградники. Ого! насьмілив би ся який вступити на його виноградник. Він би першого з рушницї застрілив, як собаку. Через труп його хіба-б переступили в садок, бо живий він не пустить туди. Ет, дурницї! Мало що люди плещуть.

Послїдня корова. *[З образу І. Берреса].*

Замфір махнув рукою.

Однак не вважаючи на той зневажливий рух, хмарка турботи повила Замфірове чоло. Не на довго, правда. Ясність веселого червцевого дня, широке зелене море, хвилею листу вкривше скарби дороду, безжурне щебетанне дітвори, що́ з галасом, обмаяна виноградними гіллячками, бігла до батька — вернули Замфірови його веселий настрій. його рожеві надії.

Сонце вже повернуло на вечірній пруг. Маріора загадала збиратись до дому. Хлопці метнулись до коний, і незабаром віз стояв запряжений, готовий вирушити в дорогу. Гарячі коні помахували обтиканими виноградним листом головами, а дівчинка в вінку з гіллячки винограду тягла за собою на віз кілька стятих батьком довгих лозин, з делікатним лапатим листом та позакручуваними тоненькими вусиками.

Нарешті коні рушили, каруца покотила ся берегом Прута і довго ще видко було щасливі обличчя дітвори та довгі зелені ло́зи, що́ позвисавши з каруци аж до землі, колихали ся від швидкого руху, немов прощаючись з своїми подругами на винограднику...

В селі був рух. Цілі юрми молодіжи, одягненої в сьвяту одіж, стояли на вулицях, або простували на майдан, звідки на село ціле розходилось глухе дуднінне „до́би“ [1]) в супроводі різких, пискливих згуків „кава́ла“.[2]) Одноманітна східня мельодия „булґаря́ски“ сьвідчила, що там, на майдані, танець саме у розпалі.

Опріч цього руху помічав ся ще й другий рух. По вулицях снували Молдавани, купчились біля воріт, попід тинами, вимахували руками, сперечали ся, кричали. Баби своїми пискливими голосами робили справжний шарварок. Очевидячки в селі щось стало ся. Коли Замфір наблизив ся до одної з таких купок, його з'упинили, оточили каруцу зо всіх боків і хоч по розпалених обличчях Молдаван видко було, що якась цікава новина свербить їм на кінці язика, однак давним звичаєм виновнено поперед церемоніял привитання.

— Добридень, Замфіре!

— Спасибі вам.

— Що поробляєш?

— З виноградника їду...

По цій коротенькій прелюдії, виконаній з обох сторін однаковим тоном, знялась ціла буря голосів. Чи чув він, що примар [3]) одібрав бумагу?... О, він пустить їх, запроданець отой, бодай би не встав в остатній день на суд Божий!... Ба, не пустить! Пустить, побачите, пустить!... То село не пустить!... Ні, це вже кінець сьвіта настає...

Замфір нічого не розумів.

— Хто? кого не пустить? кажіть бо толком... — кидав він питання на всі боки.

— Кого!... та-ж докторів!... Прийшла до примарії бумага, що незабаром мають приїхати доктори, котрі псують виногради.

Замфіра, наче грім з ясного неба, вразила ця звістка. Невже-ж цьому правда? — шибала думка по його голові. Невже-ж цьому правда?

— Ой, виріжуть нам виноградники, зовсім виріжуть, анцихристи! — голосила якась баба.

— Нічого, будемо звикати без вина, — злорадо кидала увагу друга.

Замфірови не вірилось ще. Чи не пустив хто часом дурну поголоску? Треба самому дізнатись про це в примарії.

— Я зараз буду тут, тільки коні випряжу, — гукнув він в юрбу, рушаючи.

За хвилину Замфір з похмурим обличчєм йшов вже у примарію. За ним потягло кілька Молдаван. Примаря не було ще з ярмарку; на дворі примарії стрів їх пан писар, дуже незадоволений, що йому перешкодили милувати ся своїми новими, ясної барви, галанцями. Він скинув на Замфіра котячими очима, настовбурчив рівні, як у кота, вуси і відповів на привитанне.

— Ми прийшли до вас, „до́мнуле“ писар,[1]) дізнати ся, чи правда тому, буцім то прийшла бумага про докторів, що́ псують виногради.

Пан писар зробив рукою та одягненими в ясні галанці ногами такий рух, наче хотів попрохати вибачення у громади, що така нечемна бумага справді істнує в канцелярії примарії.

— А якже... є... є... за нумером...

— Чого-ж вони хотять від нас, ті доктори? — глухо спитав Замфір.

Пан писар був у клопоті: він сам гаразд не знав, чого хотять „доктори“.

— А... а... в вині слабість така є, фільоксерия прозиваєть ся, — збрехав він, вдячно відкидаючи ногою в ясних галанцях та роблячи рукою округлий рух.

— Слабість? В вині слабість? — загула громада. — Брехня! Діди, прадіди наші пили вино, а жили по сто літ! І ми пємо, а ніхто не чув ні про яку слабість. Це нам голову морочать!... Бач, слабість знайшли!...

— І звідки-ж береть ся та слабість? — спокійно, але глухо питав Замфір.

— А... а з повітря!... — І пан писар, зморщившись, потяг носом повітре, наче помітив присутність тої слабости у повітрі...

— Ну, і що-ж, — допитував ся Замфір, — рубати муть нам виноградник?

— А рубати муть.

— Усі?

— А всі...

Молдавани обурились. Хто має право рубати їх виногради! Та вони на шматки розірвуть першого, що́ підниме сокиру над кущем. Як! Вони садили виноград, вони пазува́ли садки свої, а хтось прийде і так, з доброго дива, почне нищити їх працю? Яким правом?

— Закон!... — уклонив ся розставивши руки пан писар, ще й очи заплющив, наче прохаючи вибачення, що істнує на сьвіті такий закон.

---

[1]) до́ба = довгастий тарабан; [2]) кава́л = дуже довга сопілка; [3]) примар = сільський староста; примария = розправа.

[1]) „до́мнуле“ писар = пане писар.

Закон! закон! Вони вже чули те слово. Як тільки яке здирство, як тільки кривда яка громадї — зараз: закон. А хіба закон насадив їм виноградники, що дає право нищити їх? Хіба закон працював на тих виноградниках до поту кріавого? Закон, він каже! А хіба-ж на сьвітї є такий закон, щоб відбирав хлїб від їх дїтий, робив їх жебраками! Ого! вони мають свій закон: забалакає він з рушниць до кожного, хто насьмілить ся хоч пальцем ткнути садки їх! Тоді хай судять їх!...

Громада гула, як рій роздратованих шершенїв, але пан писар вже не чув того гомону. З почуттєм власної висшости, з виразом невимовного призирства до того темного хлопства, що́ так не личив його котячому видови, пан писар округлим рухом звернувсь плечима до громади і кинувши останнїй погляд на свої нові ясні гала́нцї, вступив у канцелярию.

Замфір покинув розхвильовану громаду, не вияснивши собі гаразд очїкуваного лиха. Злість душила його за горло, а проклони, які посилав він усяким законам, що́ не дають бідним людям спокійно жити, не здіймали важкого каміня з серця, не зменшали злости.

А коли перелякана жінка стріла його неспокійним питаючим поглядом, він процїдив крізь зуби.

— Не бійсь, нїчого нам не буде. Я ще здолаю оборонити себе від напасти — і глянув знід лоба на стару турецьку рушницю, що́ висїла на стїнї край мисника.

[Далї буде].

Нові поетичні твори Степана Руданського.

[Далї.][1])

III.

ЦАР ДАВИД[2]).

I.

Був колись то цар на сьвітї,
Що́ Давидом звав ся,
Спав на сріблї, в дїяментах,
В золото вбирав ся.
І палаци мав на диво:
Стїль[3]) була шклянная,
І під стелею ходила
Рибка золотая.
Стїни були в дїяментах,
В золотї підлога,
І на милю вкруг палацу
Срібная дорога.
Та і жінка гарна була,
Нїчого казати:
Лиш поглянути на ню,
То гріх не кохати.
Тілько-б жити, царювати
Та молитись Богу.
Та Давид пішов з роскошї
Не на ту дорогу.
Люди охали, стогнали,
З голоду вмирали;
А Давид, що тілько бачив,
Грабив на пропале[4])
Дївчат гарних, молодиць,
Зводив він ні нащо.
Через него й його жінка
Пустилась в ледащо.[5])
Стид і сором, віра й правда —
Все то замирало.
Повернулось все в палацах
І путя не мало.

II.

І задумав Бог Давида
До путя привести.
Нарядив ся[1]) купцем дальним
Став товари везти.
І ото Він до Давида
В місто заїжджає.
Давид чує: „купець дальний“, —
В гостї запрошає.
І приїхав купець дальний.
Став Давид питати:
— „Звідки купець чужоземний?
Що маєш продати?“
Купець каже: „Я з Єгипту,
Найяснїщий царю,
І при собі на сю пору
Не маю товару.
„Все-м розпродав меж царями,
Що-йно мав продати;
Тепер хочу в тебе, царю,
Палац купувати!“
— „Много гроший, купче, маєш
[В тім надїю маю],
Лиш чи будемо сватами,
Того я не знаю:
„Як насипеш тілько злота,
Що всї мої люди
Наберуть ся кілько зможуть,
То твій палац буде!“
— „Все то буде, ясний царю!“ —
Купець відвічає:
„Нехай зараз цар вельможний
Свій народ скликає!“

III.

Затрубили рано труби, —
Голос розільняв ся;
І до ранку, до другого,
Весь народ зібрав ся.
І повів їх купець дальний
Меж високі гори,
І в мінутї стали гори
Як золоте море.
— „Беріть люди!“ — купець каже,
„Доки в волю буде!“
І зачали злото брати
Давидові люди.
Брали, брали і ховали
Далї й перестали.
— „Годї з нас! ми всї довільні!“
Разом закричали.
Закричали й розійшли ся,
Звідки хто узяв ся.
І з Давидом меж горами
Лиш купець остав ся.
— „А що, царю!“ — купець каже:
„Не програв ся може?“
Але Давид йому каже:
„Не спіши, небоже!
„Чия хата, того й правда.
Я не дам нїчого,
Та ще дякуй, як тебе я
Випущу живого!“
— „Твоя правда, ясний царю.
Все-ж таки годить ся
Нам з тобою, ясний царю,
Судом посудить ся.
„Живі люди не розсудять —
До вмерлих підемо:
Там в півночі на могилах
Правду ми найдемо“.

IV.

Настуnає тиха нічка,
Сьвітять ясні зорі,
І в тумани, як в намітку,
Завинулись гори.
За горами повний місяць
Черен підіймає
І на цвинтар серед поля
Сумно поглядає.
Було тихо меж гробами,
Вмерцї міцно спали,
Лиш купець дивний з Давидом
Через них ступали.
І прихо́дять в середину
Цвинтаря старого,
І зачав купець будити
Кождого вмерлого.
І говорить: „Встаньте, люди!
Встаньте, Божі дїти!
І мене з царем Давидом
Вірне розсудіте“.

---

[1]) Гл „Зоря“ 1895 р. стор. 406, 424 і 453.

[2]) В чорняку: „Дума третя“. — *А. К.*

[3]) Так у чистовику. А в чорняку: „Стеля вся шклянная“. *А. К.*

[4]) „На пропа́ле“ — те саме, що великоруське: „на пропалу́ю“, се-б то „не боячись нїчого“. — *А. К.*

[5]) У Руданського: „лвдащо“. *А. К.*

[1]) Автор тут, як і скрізь, вживає твердого „р“: „нарадив ся“. — *А. К.*

І розкрились старі гроби,
Вмерлї повставали
І купцеви в ноги впали,
Впали і сказали:
— „Боже Вічний, Боже Дивний,
Праведний Ти Боже!
Хто Тебе, Правдивий Боже,
Осудити може?!
„Не Тебе нам, але Ти нас
Будеш всїх судити,
Як захочеш кости наші
З гробу воскресити.“
І пізнав цар, з ким судив ся,
Богу поклонив ся,
І від тогдї зачав жити
Мов переродив ся.

V.

Замовчали у Давида
Скрипка та цимбали,
І в палацах тілько гусла [1])
Набожно бреньчали.
І зачав Давид на гуслях
Пісні вигравати
І в тих піснях Божу силу
Дивну вихваляти.
І вже рідко коли пісню
Грав він не сьвятую.
І списував тії пісні
В книжку у їдную.
І убралась книга в пісні
Ніби небо в зорі,
І розрізав Давид книжку
І кидає в море.
Їдні листи утопали,
Другі випливали.
І которі випливали —
Ангели збирали.
І зібрали, Богу дали.
Став Господь читати,
Прочитав — і нам хрещеним
Казав передати.
І тепер у кождій церкві
Пісні ті знайдуть ся,
І ті пісні Цар-Давида
Псавтирою звуть ся.

VI.

І говорить Бог і Господь:
— „Царю і пророче!
Проси в Мене, мій пророче,
Чого серце хоче“.
А в Давида, слава Богу,
В волю було всього,
Були й дочки, лиш не було
Сина нї їдного.
І зачав Давид молитись,
Господа благати
І просити Иого щире,
Щоб три сини мати.
Щоб їден син був найкращий,
Другий — найсильнїщий,
А щоб третій син у нього
Був найрозумнїщий.
І послухав його Господь
З високого трона,
І дав Йосипа, Самсона,
Та ще Соломона.
І Іосип був найкращий
Самсон — найсильнїщий,
Соломон, його мізинець,[1])
Був найрозумнїщий.[2])
І найстарший син, Іосип,
Завідував снами.
І тепер іще остав ся
Звичай межи нами:
Що як тілько коли-небудь
Сни страшнії маєм,
Пробудившись, не встаючи,
Тричі промовляєм:
„Що приснилось, те приснилось.
Нехай сьвятий Йосип
Розтолкує й на все добре
З злого переносить.

VII.

(Самсон).[1])

Середущий [2]) син Давида
В війнах лиш кохав ся
І ходив по цїлім сьвітї,
Всюди воював ся.
На остаток в нашу землю
Днїпром припливає.
Але тілько з води вийшов —
Аж лев надбігає.
Самсон кинув ся на него,
Наступив ногою,
Дере пащу, і із пащі
Пішла кров рікою.
А тим часом йому руки
Й ноги обімлїли,
І лев сильний із Самсоном
Вічне скаменїли.
А потому зійшлись люди,
Київ збудували,
Та Самсона того й лева
З місця [3]) не здвигали.
І тепер іще він тисне
Лева під ногою,
Дере пащу, і із пащі
Іде вода рікою.[4])

4-го жовтня 1856-го року.

[Далї буде].

Міщанська хата в містї Жидачеві.

[Фотоґр. Фр. Ржегорж].

---

[1]) Так у чистовику. В чорняку: „гуслї“. — *А. К.*

[1]) Мізинцем звуть наймолодшого сина. — *А. К.*

[2]) Далї в чернетцї тут стоїть заголовок у скобках: „(Йосип)“. — *А. К.*

[1]) Цей заголовок є тільки в чорняку. В чистовику нема нїчого, попросту число VII. — *А. К.*

[2]) У Руданського: „середужчий“. — *А. К.*

[3]) У Руданського: „містя“. — *А. К.*

[4]) Таке саме оповіданнє про те, звідки взяв ся на Подолї Самсонів колодязь, є в „Кайдашевій сїм'ї“ Левіцького. — *А. К.*

ДАРЕМНА НАДІЯ.

Повість **Д. К.**

[А. П. Рибниковій.]

Молодим я виїхав з України, не було мінї тодї й двадцяти пяти лїт. Недоля та біднота загнали мене заробляти хлїб далеко від родини і роду, дуже далеко, на самий край нашого безкрайого царства. Тодї були переїзди великі, тяжкі, не було проведено стільки зелїзниць, як теперички. Переїздицї забирали багато часу, забирали багато гроший, трусили добре кишеню убогому чоловікови. Коли загонить кого недоля у який темний куток, так і припадає тамечки сидїти не один рік, а іноді й не один десяток років. Важко працювати на чужому полї, по чужих краях, між чужими людьми, хоч, живучи на чужинї, можна добре научитись, як треба все рідне поважати, як треба шанувати, кохати

Живучи у чужій країнї довго, трохи не цїлий десяток лїт, я дивив ся що дня у ту сторону, де сонечко сходить, де розлягаєть ся моя Україна, де живе моя родина, де уплили мої дитячі лїта, де плили лїта молодости сьвітлі, тихі, ясні, прекрасні. Мене тягла до себе рідна сторона, манила мене, обіцяла й утїхи, й радости, й привитання. Думкою поривав ся я на Україну, витав я по нїй, мов дух який, по її хлїбородних ланах, по її темних борах, по зелених, уквітчаних сїножатях, по садах і городах, по селах і городах. Зазирав я думкою усюди, де тільки ступала моя нога, де мене виколихали, де мене зростили, де втїшали піснею, де лякали дивами, де напували мою душу рідною мовою.

А доля моя все таки держала мене на чужинї, у далекому темному кутку, куди не доходили нїколи солодкі, гучні голоси рідної пісні мові України.

Молоді лїта мої уплили на чужинї швидко, не дали й оглянутись. Унесли вони за собою багато і доброго, і злого, унесли вони за собою багато і сили молодої і молодого духу. З кожним роком загартовувалось у мене більш і більш бажанне поїхати на схід, до дому, де усе своє, де усї свої, де немає нїчого чужого. Бажанне це сходило на дитячі примхи, коли дїтям забороняють що не дають, чого дитина забажала. Такі примхи находили й на мене і я поривав ся їхати до дому, хоч гостем, хоч на який короткий час, хоч би тільки подихати рідним воздухом, почути рідну мову, побачити ті місця, на котрих зостав ся, як памятка сьвята, слїд моєї молодости.

Поривав ся я не один раз завернути на Україну і дождав ся слушної години.

Теперечки вже я не знайду й слова, щоб пересказати свої радости, щоб вияснити усе, що було у мене на серцї, що було на душі, на думцї!...

Приходила весна тодї, як рушав я у далеку дорогу. Білі снїги зникали з просторонї, загибали проти весняного сонечка; земля убиралась молодою, зеленою травицею і первоцьвітом; голі дерева і кущі вкривались молоденькими листочками; по рівчаках дзюрчали струменнї, зливаючись по долинах, розливаючись озерцями. Ця молода пора року з її первотнїм теплим промінням ясного сонечка молодила мій тодї ще не старий дух, доливала сили в душу, змягчала серце, солодила думки, закривала своїм ясним зеленим убраннем темень життя, усї погані боки його, хоч у молодости і не багато буває важкого, темного перед очима.

На землю приходила весняна пора, а до мене приходила тодї тридцять друга весна мого життя. Приходила весна і убирала мінї своїми роскошами далеку дорогу до рідного краю.

Чи є хто на сьвітї, кому не подобаєть ся дорога? Дитина рветь ся в дорогу, наче хоче вона поспішатись з життем своїм дитячим; молодий хлопець рветь ся у дорогу побачити сьвіта; чоловікови середнього віку дорога до вподоби, бо в кінцї її він досягає своєї мети; старому чоловікови дорога нагадує його життє, і він хотїв би її протягнути далеко, далеко, без кінця, як хотїв би без кінця протягти остатню хвилю свого давнього життя.

Багато приходилось мінї об'їздити шляхів на своєму віку, одначе наймилїйший шлях був той, що лежав з чужини на Україну. Я їхав цїм шляхом і здалека дивив ся на його кінець, придивляв ся, що мене спіткає, що мене стріне, що привитає, що додасть мінї й сили, й здоровя, що нагріє охолоджену на чужинї душу.

Не день, не два приходилось мінї їхати по широкому безкрайому царству, проїхати не одну країну, щоб доїхати до самого серця України, до великого, сьвятого Київа. Щоб проїхати до рідної хати, треба було менї переїздити Київ, де протекли мої чотири найкращі роки молодого віку. Не припадало мінї минати Київа, не погостювати у ньому хоч день-другий, побачити знайомі місця, побачити товаришів молодости, згадати старовину власну — свою молодість на тих самих місцях, де протекла вона.

Зелїзниця, що везла мене з півночи, свистїла, тріщала, котилась, летїла стрілою, близилась до Київа, а я думкою своєю ще швидче перелїтав у великий город, дивував ся його злотоверхим церквам, його високим каменицям, його садам і тим чудовим горам, на котрих збудований сьвятий город. Я думкою витав у найстаршому городї і здалека бачив Дніпро-Словуту, котрий своїми сьвітлими, чистими водами обмиває сьваті гори і широкою, синьою, блискучою проти сонця полосою красить і без того несказано чудовий город.

Сусїдів у мене у ваґонї було чимало, а найбільш жидів, котрі щось між себе ґерґотали, махали руками, корчились, вихались у сторону, доказували, як звикли вони доказувати один одному. Не легко зрозуміти жидівське ґерґотанне, бо мова у кожного жида виходить прудка, без поваги, без гучности, без музики. Коли стане жид доказувати що, тріщить його язик, ходять губи і зуби, а з ними й ходить кожна жилка, кожен живець на зарослому волоссєм жидівському лицї. Коли жид доказує що з серця, він не може бути спокійним, ногами тупотить, бородою трясе, головою кивав, а його довгі пейси, мов червяки які, вилазять зза ушай і тилїпають ся і вимальовують ще яснїйше його маленькі вражливі очи, котрі визирають з ямок, мов би та мишва з нори. Ці сусїди мої були самі неспокійні, говіркі і докучливі. Неподалеку мене на лавцї біля вікна сидїла молодиця селянка і мовчки, соромливо дивилась у землю, не звертаючи уваги, що дїеть ся навкруги неї. На другім боцї ваґону біля вікна сидїв товстий, пузатий міщанин, чи купець, чи ґуртовник. Він поважно балакав про це, про те з своїм сусїдом, відставним судовиком, котрий сидїв у старенькому потертому сюртуцї з мідяними ґузиками. Цей судовик удавав з себе чоловіка з головою і з силою. Хоч би він і не признавав ся, що пробув свій вік у судї, по мові його можна було догадатись яка це птиця. Можна було догадатись, що птиця ця багато на своєму віку людий морочила, не жалувала нї живого, нї мертвого і усї свої праві і неправі заробітки відносила жидови за горілку, котра вималювала крівавим кольором усякі малюнки на цїлій просторонї його широкого, одутловатого лиця. Біля дверий у кутку, притулившись до стїни, куняв селянин, котрому, по його білій голові, треба було лїчити лїт добрих з пятьдесять. Він куняв, наче-б то йому було й байдуже, що наоколо усе двигаєть ся, балакає, обмінює свої думки, випитує, слухає, прислухаєть ся. Насупроти молодицї сидїли дві немолоді жінки. Хто вони були ці жінки — чи пані, чи попівни, чи міщанки, чи клюшниці, трудно було пізнати і по їх убранню, і по їх мові. Вони

потиху, поважом балакали вдвох, щось оповідали одна одній, радились про щось, одна одну смутила і звеселяла. Біля виходу під лавами спали кріпким, міцним сном три високі, рослі кацапи, храпучи на всі заставки. Видно вони їхали здалека, з півночи, куди небудь на заробітки, у найми, утікали від голоду й холоду на південь, у край, вславлений з віку і багацтвом, і роскошами, і тихими, славними притулками.

Зелізниця, мов птиця яка, летїла, обмінюючи по стациях людий, того викидала, того приймала до себе. По стациях люди, мов ті мурашки, капошать ся, бігають, поспішають, товкають ся, шукають собі місця, шукають товариства, начиняють собою ваґони, котрі витягнулись один за одним по колії і дожидають пекельного свищика, щоб знов полетїти стрілою.

Ми вже минули Конотоп, Ніжин, минули піскуваті Броварі, навколо котрих колись то росли темні густі бори, вславлені розбійством. Ще малою дитиною я чув про броварські лїси і про всякі лихі випадки, які бували з бідолашними подорожними, а особливе з купцями, що́ везли свій крам на київські контракти. Не раз ще молодим хлопцем припадало мінї проїздити ці бори і що раз на мене находив якийсь сум, хоч би то було й у день. Мінї приходили на думку старі дитячі споминки, оповідання моєї покій ої бабусї Ганни і ці споминки вставали марою з памяти, мов із якої домовини, прокидались мов зі сну і наводили на душу не страхи, не ляки, а якийсь невияснений сум, котрий завертав мої лїта далеко назад, у мою дитячу пору.

Поїзд наш близив ся до Київа, котрого я не бачив вісїм лїт. Багато за цей час води уплило, багато і змін поробило ся. Чим більше я близив ся до него, тим яснїйше вимальовував ся перед моїми очима цей великий, славний, заможний, милий, дорогий моєму серцю го́род. Знаємі місця і люди яснїйше виходили з темряви, котра опанувала моїм поглядом на Київ за вісїм лїт. Находили питання на думку: як мене стріне рідний го́род, яких людий я побачу у ньому, чи буде мінї, як було колись, хороше, весело, мило, чи привитає мене Київ, чи приголубить, а може відвернуть ся усї від мене, як від чужого чоловіка, пройдисьвіта, заволоки, до котрого не можна обертатись щирим серцем і братнїм словом. Усякі такі нерозгадані питання випливали на чисту воду і моє серце стукотїло у грудях, і зупиняв ся вільний віддих. Я близив ся до Київа, мов молодий зближаєть ся до своєї судженої, котру кохає, котру милує, котру боїть ся як небудь образити. і сам добре не відає, чи привитає його вона щирим витанням, чи вийде його зустрічати з ясним усьміхом, чи осьвітить його своїм сьвітлим поглядом, чи пригріє його своїм теплим словом...

У мене у Київі була чимала громада знаємих, дорогих мінї людий, було чимало товаришів молодости — однолїток, були знаємі й дівчата, й молодиці, а між ними була й стара моя враза, з котрою ми, як кажуть у пісні, „любили ся, і кохали ся, та не побрали ся“. Я бажав усїх побачити, усїх привитати, з усїми побалакати, згадати давнину хорошу, котра зостанеть ся мінї на цїле житте найдорожшою споминкою.

Треба було мінї у Київі познакомитись ще з своєю родичкою — дядиною, котра зоставшись удовою, переїхала жити до Київа. Що вона була за людина — я мало відав, бо ні разу не приходилось мінї її й побачити. Коли я ще жив на Україні, вона жила тоді на другім кінці нашої обширної ро́дини, на самому полудні, де мінї не дово́дилось бути. Чув я з малку ще, що вона живе на сьвіті, була товаришкою моєї матері, а далї й побралась з братом моєї матері, з моїм дядьком. Живучи на чужині, дійшла до мене вістка, що ця моя дядина, чи тїтка поховала свого чоловіка, переїхала з дочкою-одиначкою до Київа, продала свій маєток на полудні України і купила собі десь у Полтавщині невеличкий куточок з будинком, садом і горо́дом, щоб приїздити туди на лїто, тїшитись сїльским життєм. Правду кажучи, мінї було й байдуже, яка була ця моя родичка, що з нею творить ся і як вона живе. Прожили ми довго, мов чужі люди, ні вона мене не знала, ні я її. Задержавшись у Київі, як було мінї не завернути до неї, не пізнатись з нею? Все таки, щоб хто не казав, нас єднала кров, одні й ті-ж заповідання батьків, один корень сїм'ї, все таки ми були гіллями одної деревини.

Ще мала година і пекельна машина довезе нас до місця. Коли чого дожидаєш, час пливе потиху, лїзе, мов той холодний червяк по вогкій, сирій землї. Виглядаєш і не виглядиш, визираєш, і не визирнеш, придивляєш ся і не надивиш ся, дожидаєш і не діждеш ся.

Сонечко вже схиляло ся до землї, посилало їй останнїй свій у́сьміх і наче-б то на остатку силило ся осьвітити яснїйше цїлу просторонь, попрощатись з усїма і сховатись за край на цїлу нічку темную Цїм остатнїм, блискучим, весняним соняшним сьвітлом палали золоті верхи церко́в київських і золоте полумя це здалека видалось у очі. Цїлі сотнї очий визирали із вікон наших ваґонів, котрі зближались до Київа.

Дніпро розливав свої чисті води дуже широко, як що року розливає на весні, коли пройде лїд і снїгова вода цїлими сотнями рік, річок і річечок стїкає до него і доливає й без того широке й глибоке його корито. За широкою просторонню дніпрової води, мов би виринаючи з неї, красував ся, залицяв ся перед нашими очима вродливий го́род.

Хвилинка — і Київ, увесь сьвятий Київ глянув на нас, мов батько на дітий своїх. Поважні люди зняли шапки і перехрестились до сьвятого го́рода, привитали його тихою молитвою, а жидова заворушилась, мов би у пеклї, зняла розгордняш, лепет, наче-б то голодна звірюка почула їжу, пручись, поспішаючись за здобичю.

Ми минули довгий-предовгий міст — чу́до чоловічого утвору, а далї почали гадюкою крутитись попід горами, об'їздити Київ, неначе той козак йде до дівчини підступцем, а ще далї — свищик і зелізниця зостановилась біля славного, чепурного київського двірця. Мене ніхто не виглядав тамечки, ніхто не дожидав ся, не визирав. Я їхав до Київа несподївано, ніхто там й не відав, що я прибуду на Україну, заверну і до Київа. На двірці я й не спіткав нікого з людий знаємих, близьких мінї.

Відібравши свої пакунки, я поїхав до „Великої Гостинниці“, котра знаходить ся на дуже гарній, людній і богатій улицї. Як не привільно їхати зелізницею, одначе довга їзда все таки притомляє чоловіка, немає йому ні сну, ні відпочинку. Я бажав відпочити добре і на другий день піднятись сьвіжим, здоровим, веселим. Я мав надію пробути день-другий у Київі і загаяти час весело, мило, любо, хороше.

Хатина, котру я роздобув собі у „Великій Гостинниці“, була як раз мінї до вподоби: суха, чиста, з вікнами на схід, прибрана і уряджена, як звичайно уряджують у найкращих і найбогатших гостинницях. Рано-пораненьку на другий день соняшне промінне кинулось у вікно моєї хатини, кинулось до мене, пригріло мене, збудило і стріло мене своїм теплим сьвітлом на першій ступені, у перших хвилях мого життя у Київі.

Цїлий день я ходив по товаришах, по знаємих. Господи! скільки змін поробило ся за вісїм лїт! Київ розріс ся й у гору, й завширшки; трохи що не всї товариші моєї молодости, котрих знайшов я у Київі, побрались, жили своєю сїмею, виростали свою дїтвору; деякі з знаємих постарілись швидко, а деякі повмирали. Без кінця повелась річ про минулий час, про минулі роки; розмова перескакувала з одного на друге, з часу на час, крутилась живо, весело, без кінця, без відпочинку. Здавало ся, що треба прожити довгий вік, щоб переказати усе, щоб вислухати усе.

Вже теперечки мінї й не виказати, як було любо несподївано спіткатись з милими людьми, та такого несподіваного спіткання не можна й добре вияснити словом. Чоловікови не стає мови, щоб проказати те, що чує він серцем. Мова серця не голосна, її може почути тільки чуле серце, котре коли радісно билось, зустрічаючись

несподівано з дорогим чоловіком. Коротко признаюсь: мене стріли усі щирим серцем, братніми витаннями, мині було й мило, й щасно, й весело.

Шкода мині була велика, що не знайшов я цей раз у Київі свого давнїшнього кохання, колишньої своєї Катрусї, котра була у моєму життю й таланом, й безталанєм. Вона була з чоловіком і своїми двома синами-соколами і двома дочками-ягідочками далеко, далеко від мене, ще далї нїж була тодї, як жив я на чужинї. Розпитував я багато про її життє, розвідав багато і мав надію побачити її, хоч і не так швидко — за місяць, за два, коли вона повинна була повернути здалека до свого кубелечка у Київі. Бажав я її дуже побачити. Сховане у самий темний куток душі моє давне, перше, молоде кохання жило тамечки, не показуючись на сьвіт, між люди, іноді дуже ворушилось, не давало мині супокою, гризло, точило моє серце, палило мою самотню тишу.

Розпитуючи про цїх, про тих, довідав ся я, де жила моя тїтка Тетяна Петрівна, котру знали деякі з моїх товаришів Розвідав я, як вона живе і виказалось, що вона хороша жінка.

На другий день, як тепер памятаю, було це у суботу, я пішов до тїтки. Вона наймала собі кватиру у одному з кращих будинків на широкій новій улицї, котрих багато повирізували за остатнїй час по горах, на котрих стоїть Київ. Тихою годою доходив я до цього будинку, не знаючи добре, чи знайду я у ньому близького чоловіка, не знаючи чи мене покохають, як хотїв би я, щоб мене кохали добрі люди, чи буду я цїм людям до вподоби, чи вподобають ся вони мині. Я підійшов до самісеньких дверий і задержав ся, не внясняючи собі навіть задля чого. Я не зразу узяв ся потягти за дзвінок, наче-б мусїв простóяти яку хвилину, відпочити, хоч і не був я притомлений. Щось мене наче-б не пускало вперед, щось тягнуло назад. Приходила думка вернутись, прийти иньшим разом, наче-б я прийшов не в добрий час, або трохи рано, або трохи пізно. Я нехотя узяв за ручку дзвінка і потиху потягнув її, мов би то з тим, щоб нїхто не почув, нїхто не відчинив дверий, щоб переждати трохи і пійти до дому. Двері зараз відчинились і мині на зустріч вийшла дївчина. Я спитав її чи тут живе Тетяна Петрівна, хоч й знав сам, що вона живе тутечки, що це її власна кватира.

Дївчина відповіла мині коротко:

— Еге.

— Чи дома?

— Дома.

Я вийняв з кишенї свій білєтик з написом прозвища, віддав його дївчинї і просив її спитати панї, чи прийме вона мене. На що я робив це, я й сам собі не вясню.

Не уплила ще й цїла хвилина, як мене вийшла зустрічати й сама тїтка. Вона кинулась до мене, почала цїлувати, обнимати, пригортати, витати привітними словами.

На око тїтки було лїт десятків чотири з великим похóдом; вона здалась мині не низька, не висока, не повна, не худа. Сивий волос зпід очіпка пробивав ся у неї хоч і не густо і вимальовував її спокійне, розумне лице, переполосане не глибокими морщинами. Її мягкий і гучний старечий голос дотикав самі чулі струни в душі чоловіка. На устах її були солодкі усьміхи. Пізнавши її краще, я побачив, що й серце у неї було чуле молоде, вдатне відізватись на все добре, як відзиваєть ся палке серце молодої натури. [Далї буде].

З БАЙРОНА.

О плáчте над тúми, щó плачуть край рік Вавилону,
Над тими, чий храм у руїнах, а край — тільки снить ся.
О плачте, бо Юдина арфа не дасть уже дзвону.
О плачте — де Бог жив, безбожні там стали селить ся.

І де вже Ізраїль скрівавлені ноги обмиє?
Коли вже Сіон знов сьнівати ме сьніви чудовні?
Чи скоро від гимнів Людиних серце зрадїє,
Щó билось так хутко на їх голоси невимовні.

Племéна вандрівні, підбились ви, серце втомили.
Чи знáйдете-ж спочин? Чи злинете духом у гору?
Пташина гніздо своє мав, лисиця теж нору,
В людий є свій край, а в Ізраїля тільки могили.

В. Сивенький.

Жінки при Чигиринськім дворі

в другій половині XVII. віку.

Стати **дра І. Рольського.** Переклад **Василя Лукича.**

I. Степова Олена.

Богдан Хмельницький виступає яко історичний дїяч несподівано: з скромного чигиринського сотника, а відтак військового писаря він стає володарем просторого краю, зруйнованого і спустошеного. Розбите польського війська під Жовтими водами, Корсуньска побіда, Пилава швидко йдуть одно за другим, і побідний похід Богдана задержуєть ся перед брамами Замостя. Тріюмфатор вертаєть ся упоєний удачею, в'їзджає в старий Київ, де его стрічають з великою пошаною академіки і витають его яко справдї ніспаного Богом визволителя України. Не дивниця, коли той, ще недавно простий козак, гордий з такої зустрічі, кликнув, звертаючись до польських комісарів, щó смирялись перед ним: „Правда, я чоловік малий, але Госпóдь менї поміг стати незалежним управителем Руси“.[1])

Але ми не маєм на метї оповідати про тріюмфи Богдана, бо все те звістно надто добре. Завданє наше — скромнїйше: ми постараємось змалювати двір і обставу гетьмана, а особливо прослідити ролю жінки, єї вплив і значінє на сїм дворі. Се річ цїкава. Звістно, що підчас воєнних бур Хмельниччини згинуло багато жінок, як звичайних землячок, так і упривілєйованих шляхтянок; переважна частина їх пішла яко предмет замінної торговлї на продаж на ринки бахчисарайський і константинопільський, але чимало їх лишилось на місци, серед нових условин суспільности, щó несподівано виступила на історичну арену.

Про походженє самого Богдана маємо багато найріжнороднїйших вказівок, але ми не маємо намíру вдаватись в подрібний їх розбір. Батько гетьмана

[1]) Michałowski: „Księga pamiętnicza“. — Кравів, стор. 374.

Михайло не належав до упривілейованого стану. Тим не менше се був чоловік бувалий і мало чим ріжнив ся від шляхтича; Жовківські в Жовкві і Данилович в Олеську користали з его услуг і рад; останний з них, яко корсунський староста, віддав в 1616 р. Михайлови пустарі в Корсунщині, а навіть назначив его чигиринським підстаростою.[1]) Можливо, що Михайло не був звідтам родом, бо иньших Хмельницьких там майже не подибуємо. Як би там і не було, новий чигиринський підстароста розумів вагу науки, позаяк віддав свого одинокого сина до єзуїтської школи в Ярославі, де Богдан навчив ся латинської мови і присвоїв єї собі, завдяки чому він заживав такої поваги і впливу на своє окруженє.

Одержаний Михайлом хутір Суботів лежав на милю від Чигирина, урядової резиденції підстарости. Положений над Тясмином і окружений лїсами й болотами, куточок сей скорше виглядав на постій рибака або стрільця, ніж на хліборобську оселю.[2]) Але небавом Суботів змінив ся до непізнаня: господар поставив дім, урядив ставок, при нім млин, пасїку, обширний сад, — а відтак прийшли й поселенцї. Хутір приносив великі доходи. Треба думати, що господарство вела Богданова мати, длятого, що чоловік єї, занятий службою, пішов з добровольцями під Цецору і там положив на побоєвищи свою голову.[3]) Син, що́ боров ся поруч з батьком, попав в полон і як каже — два роки був в тяжкій неволї.[4]) Се було в Царгородї; ставши відтак по́тайно визна́вцем корану, Богдан дістав трохи більше волї;[5]) опісля попав в Крим, але все таки невольником; тут він навчив ся добре говорити по турецьки і по татарськи, але в тій школї присвоїв він собі багато східної хитрости і чимало навязав зносин, котрі улекшили єму відтак можливість мати союзників і розпоряджувати в кождій хвилї силами орди. Користаючи з набутого в неволї досьвіду, він повернувши до дому часто брав дїяльну участь у внутрішних колотнечах польських маґнатів. Перед 1646 р. він мав удатись до Парижа яко посередник в справі вступленя козаків у французькі війська.[6]) Богдан тішив ся протекцією польського короля Володислава, котрий знав его особисто длятого, бо військовий писар два рази був у короля [в 1639 і 1646 р.]. Одним словом, Хмельницький чимало бачив і побував в сьвітї, на війнї, при дворі, а в школї він познакомив ся з репрезентантами висшої шляхти а навіть — духовенства.[1])

З неволї викупила его мати. Він вернув ся до дому саме в пору, позаяк господарство стало розпадатись і руйноватись під управою бабусї, прибитої немочию й нещастями. Син заняв ся господарством, і видно розумів ся на тім, бо все у него пішло в лад і розвивалось. Вкінцї, на хуторі стало тїсно, і Богдан, придавивши повстанє Павлюка, випросив у короля кавалок степової землї на супротилежнім березї Тясмина. Появились нові будинки, пасїки, гумна, а за ними чинш з хат і коршмів, позаяк в них варили мід і пиво.[2]) Може бути, що до добробиту причинилось і одру́женє в р. 1630, або трохи пізнїйше. Тодї Богдан мав понад трийцять лїт; скорше єму тяжко було думати про подружє, бо на се не позволяли похід до Цецори, довго-тріваюча неволя, а відтак клопоти господарські. Богданова жінка, Ганна Сомко, була дочкою богатого купця переяславського; по смерти батька лишилась сиротою і була під опікою брата. Останний поєднав ся з Богданом і тішив ся его протекцією; він вкінцї став навіть прилуцьким полковником. Спокійної вдачі, хоровита, Ганна зовсім посьвятилась домашному господарству, — а все иньше єї не обходило. Дїтий було у них четверо: Катерина, Олена або Степанїда,[3]) Тимїш [род. в 1635 р.] і Юрий [в 1641 р.]. Обставини складались щасливо: достаток, деякі успіхи на полї дрібної дипльоматиї і походів в степи, популярність між козаками реєстровими і запорожськими, незвичайна для незначного уряду військового, — одним словом, в своїм чигиринськім сьвітї Хмельницький безперечно займав визначне становище; військові комісарі, назначені Річею Посполитою [так щось нїби регіментарі над реєстровим військом], не турбували его, користали часто з его рад і бачили в нім будучого начальника козацьких віддїлів, наколи останні будуть з'орґанїзовані. Богдан жив в приятельстві з полковниками, а староста [Станїслав Конецпольський] і начальник воєнних сил визначав его перед иньшими, рівними, а навіть і старшими в ранзї. Так стояли справи через кілька лїт, поки не з'явилась на сцену особа, звістна в історії під іменем підстаростини чигиринської.

Походженє сеї степової Олени незвістне, — місцеві жерела в тім зглядї ріжнять ся. Але позаяк вона держалась східного обряду, то треба думати, що вона родилась на Україні. Називали єї Ляшкою, — може бути длятого, що батько єї був виходцем з Річи Посполитої. Без сумнїву, вона лишилась сиротою длятого, що найшла пристановище в домі Хмельницьких. Тяжко сказати, чим властиво вона там займала ся. Молодший син гетьманів, Юрий, оказував їй відтак велике привязанє, — мабуть длятого, що вона доглядала его, коли він був ще дитиною. Хоровитій господинї дому треба було помічницї. Не дивниця отже, що сироту взяли до помочи при господарстві. Але помічниця Ганни потрафила заняти місце господинї і в серце єї чоловіка, а при тім нероздїльно. Трудяща товаришка житя військового писаря, може бути, і завважала дещо, але мовчала: вона відчувала, що нїяким чином не буде в станї вплинути на чоловіка, котрий стояв від неї висше що до осьвіти, тим більше, що Богдан призвичаїв ся на Сходї зневажливо поводитись супроти жінки, сеї покірної орудини в руках пана-чоловіка, майже невільницї. Наколи сирота, що́ найшла пристановище в его домі, й принала до вподоби Богданови, то поле для розвою любовних відносин було підготовлене. Але законна жінка жила, — треба будо ждати, і Богдан дожидав терпеливо, втїшаючи себе надїєю на близшу або дальшу розвязку. Але тут як раз, зовсім несподївано, показав ся небезпечний суперник. В Чигиринї наступила значна переміна: місце попереднього підстарости заняв новий, назначений на сей уряд коронним гетьманом, якийсь Данило Чаплинський, виходець з Литви, вдовець, чоловік вже немолодий, позаяк він мав замужні дочки: одна з них вийшла за Коморовського, помічника тестя в управі обширними чигиринськими маєтностями. Ново назначений підстароста прибув на Україну при кінцї 1639 року. Вибір Конецпольського не належав до вдатних, позаяк Чаплинський не мав потрібних прикмет. Привикши жорстоко поводитись з крїпаками на Литві, він з короткозорою упертостию старав ся приноровити ту саму систему і в степах, се є в найневідповіднїйшім до сего краю, на пограничу з Татарами і запорожськими козаками, котрі по просту кипіли ся зі всяких адміністративних репресалій. На нещастє, Чаплинський був дуже заорзумілий на свою власть, хоч дійстно вона й була велика, завдяки виключним условинам і легкодушним відносинам місцевих властий до вложених на них самою конституцією обовязків в справі охорони границь. В наслїдок сего підстароста в порученім его надзорови окрузї був неограниченим паном, наколи потрафив заслужити на довіру старости. Між тим, саме тодї чигиринський староста був і великим коронним гетьманом; безпосередно єму підлягав комісар або „старший“ війська запорожського, що́ мав резиденцию в недалекім Трахтемирові; в часї назначеня Чаплинського сей уряд займав Петро Коморовський, близький свояк его зятя, і таким способом сама собою повставала якась залежність останного від першого. Треба згадати, що уряд комісаря заснував сам Конецпольський

---

[1]) Ibidem, стор. 431. Первістно ґрунт Михайла Хмельницького належав до черкаського староства [гл. Rulikowski: „Słownik geograficzny“ XI, 522].

[2]) Rulikowski op. cit. XI. 523.

[3]) Żołkiewski: „Pisma“. — У Львові, 1861 р., стор. 571.

[4]) Michałowski op. cit. ad 1), стор. 431.

[5]) Sękowski: „Collectanea“, I, 201—203.

[6]) Костомарів: „Богданъ Хмельницкій“, вид. 4-е, 1884 р., стор. 67 і 24.

[1]) Szajnocha: „Dwa lata dziejów naszych“. У Львові, I. стор. 14

[2]) Rulikowski op. cit. ad 3), XI, стор. 523, — і Grabowski: „Ojczyste spominki“ I, 138.

[3]) Красицький в додатку до творів Несецького, III, 41.

в 1638 р. по придавленю повстання Остряниці, а назначенє на сей уряд виходило з гетьманської канцелярії; від неї також залежало і назначенє начальників над реєстровими полками; в наслїдок сего чигиринський полковник Кречовський, підлягаючи комісареви, тим самим був залежний від підстарости, котрий, тїшачись довірою гетьмана, присвоїв собі власть як над комісарем, так і над полковником. Заразумілий, гордий, недоступний і готовий до всяких насильств, Чаплинський вважав козаків не військом, але зборищем нахабних і непослушних мужиків, і вроїв собі, що він має завданє а навіть якийсь обовязок придавлювати запеклу сваволю і нищити самоуправу, котра випливала з условин житя народу, що́ частїйше мав дїло з шаблею, ніж з плугом. Кажемо ще раз, що вибір гетьмана був невдатний, як небудь у него було під рукою багато людий досьвідних і добре знакомих з краєм. Несправедливо було-б одначе звалювати всю вину за давнїйші події на одного Чаплинського: він прибув на Україну репрезентантом системи гнету, не ним заведеної і практикованої до него, але Чаплинський пристосував єї надто жорстоко, частенько користаючи з власти і закона, щоб догодити власним примхам і безосновним антипатиям.

[Далї буде].

ЛИСТИ З КРИМУ.

I.

Київ-Симферопіль.

Ще позаторік присїкав ся до мене тяжкий недуг. Лїкарі притьмом радили приїздити на зимівлю в Крим, а лїтувати дебудь в горах на Кавказї. Я й сам тямив, що дїйсне моїм старим кісткам треба більш тепла, ніж є його у Київі, але-ж тямити — тямив, та почував, що Київ задля мене вельми дорогий, шо душа моя так приросла до його, що без великого болю не відірвати ся мінї від Київа і я усякими заходами дляв ся, гаяв ся і не виїздив. Дорогий мій приятель М. С. Грушівський почав вже кпити з мене жартуючи, що я „і до Конотопа не доїду“. Взяло мене за серце, і в лїтку 1894 довів, що друзяка мій помиляєть ся: поїхав і з'їздив я не тільки в Конотоп, а геть за Конотоп; був і в Кролевцї і в Глухові і в Рихлах...

Добре! — але зазимував у Київі і зима 1894—5 була тяжкою задля мене: почув я, що падаю на силу, а часом і дух підупадає. На Великодних Сьвятах завитав до мене Михайло Сергієвич. Кажу йому:

— Поїду лїтувати на Кавказ, та як стрепену ся, дак звідтїль перекину ся через Каспійське море та до Новопетрівського форту, де сїм років конав ґеній нашого слова... Отам зберу певний материял про його життє і поклоню ся тій пустинї, де ходили ноги великого страдальника...

— Гм! — всьміхнув ся Михайло Сергієвич, погладив свою довгу та широку бороду і промовив: — Куди уже йому до Криму! Хіба як здохне сич в рові, або як Хам долїзе до Криму...

— Овва! — кажу я: — Коли так, то запевне будемо варити кашу в пасїцї на хуторі у Сергія Федоровича, нехай здоров живе, бо річ добре відома усїм хрещеним і нехрещеним людям, що Хам давно долїз до Криму.

От 31-ого липня і став я лаштувати ся в велику дорогу: упаковав свій клунок і гадав раненько на Маковія сїсти на „Імператора“ і поплисти Дніпром до Катеринослава, а звідтїль вже зелїзницею до Владикавказу; побачу і Кавказ, і Чорноморщину і Новопетрівське...

Так ждало ся, та не так стало ся...

В ночі перед Маковієм як накинув ся на мене недуг, так і їздив по мінї цїлих два місяцї. Тяжко я хорував! Ой, як тяжко — страх і нагадати! Та на що й нагадувати? То моє особисте дїло; нї кому з того не болить, не вадить. Байдуже́-б було вмирати: я тямлю, що від смерти не втечеш; вмерти треба і не страшно; страшно нездужати, страшно в м и р а т и, страшно зробити ся „гнилою колодою“... Спасибіг добрим людям — підвели мене на ноги, підбадьорили дух мій і не дали мінї в м и р а т и.

Тут вже й сам я схаменув ся і став на тому, щоб переїхати на зиму в Крим; до того-ж і здоровє другої людини, вельми близької моєму серцю, вимагало такого самого поратунку.

От ми й рушили з Київа 13. жовтня.

* * *

Пишучи отсї листи, я уважати му єдине на своїх любих земляків — галицьких Русинів; тим то й писати му більш за все про те, що може бути цїкавим задля них. Уважати му ще й на те, що може кому з Галичан заманеть ся відвідати Крим, дак от таким мої листи і могли-б стати хоч невеличким покажчиком шляху до того — як кому „раю“, а кому „пекла“, що́ зоветь ся Кримом.

І туристи і тим паче люди хорі їдуть властиво на південний берег Криму, се-б то на побережє Чорного моря, на ту частину побережя, що́ почавшись з Алушти йде до Байдар. З Київа сюди — чотири шляхи. Найзручнїйший і найдешевший: зелїзницею до Одеси [другою клясою 9 карб.], з Одеси морем до Ялти, а ще лїпше до Севастополя [до Ялти 11 карб. другою клясою з харчами]. Таким чином шлях сей візьме не більш 25 карб., і 48 годин часу. Але сей шлях має ту невигоду в осени, що море вельми бурхливе: буває на йому велика качка і для людий хорих плавба по йому пекельна мука. А що до мене, так годі було й думати плисти 30 годин морем.

Останні шляхи йдуть зелїзницею до Симферополя або до Севастополя. Один, південний, йде через Фастів, Знаменку, Катеринослав; шлях нудний, длявий; чотири рази треба пересаджуватись з однієї зелїзницї на другу, але вигода тут та, що пасажирів не вельми багацько і по ваґонах просторо. Південний шлях йде через Харків. Нарештї четвертий — найвигіднїйший шлях Дніпром до Катеринослава, але-ж сей шлях — добрий весною, так-сяк в лїтку, а в осени він вельми нудний; ранками стоять великі тумани; парохід, замість трох день, тягнеть ся до Катеринослава чотири днї.

Таким чином ми мусїли вибрати південний шлях на Знаменку, хоч на Харків би було і швидче. А кошти всїма шляхами майже однакові.

Поїзд з Київа йшов в кінцї 6-ої години вечера. О 5-ій попрощав ся я з господою. Мимо волї обгорнула журба; мимо волї сковала думка: чи не в останнє отсе я бачу свою хату, свою родину, свій затишний куточок і своїх на віки вірних, незрадливих приятелїв — книжки?! Чи верну ся до свого дорогого Київа? Приріс я до його так, що без болю не можна його покинути.

Охмарений журбою приїхав я на дворець. Тут гурток дорогих серцю молодих товаришів зібрав ся повитати і провести мене... Радість і журба перемішала ся в моєму серцї... Чи знаєте, люди добрі, як гірко прощати ся з любим товариством, прощати ся з тими людьми, що́ стільки тяжких лїт мого віку — лїт сїм — не давали мінї підупасти морально, бадьорили мого духа, пестили зо мною наші сьвяті надії, разно-раз доглядали мене по братерськи під годину недугу... Взагалї прощанє завжди охмарює сумом мою душу; тим паче охмарило тепер, коли довело ся прощати ся не маючи повної і певної надії вернути ся до рідного краю і ще раз своє старе серце нагріти на огнї життя товариського та працї гуртової на користь рідної Ненї.

Поїзд рушив. Від серця наче відірвала ся частина його; буцїм воно упало і занїміло, замерзло... Я висунув голову з ваґона, щоб ще раз глянути на тих, за ким тужила душа. Овва: нїкого не видко! Висить темна хмара, падає буйний дощ, квилить вітер, вправору́ч миготять лави лїхтарів. То Київ; над ним вечерове сяєво сьвіту з лїхтарів...

Людий не видко. Прощавайте, дорогі товариші! На віки спасибіг вам!...

Поїзд гуде. Минаємо Хвастів, Білу Церкву, Корсунь. Ніч... глупа ніч, а сон мене не бере. Мінї ввижаєть ся, що поїзд іде не по шинах, а по кістках наших предків вольних; а зневолені нащадки їх, зовсїм таки забули „чиї ми дїти“ і зовсїм задоволені своїм сучасним життєм „культурним“ і за „шмат гнилої ковбаси“ ганьбимо своїв предків за те, що вони, бачте, „були люди не культурні“. Коли-ж часом, хоч і ряди в годи, сором вернеть ся до нас на хвилину, дак ми „девяту заповідь забувши“, так озьвіримо ся... хто його зна на кого..., що не тільки покиваємо пальцем в чоботї, а навіть готові вийти з мотикою проти сонця, коли-б тільки „городовой“ [полїцияят] не помітив тієї нашої „ворохобливої хоробрости“...

От з такими думками минав я Київщину і в'їздив в Степову Україну [в Херсонщину]. „І тут і всюди скрізь погано...“

О першій годинї поїзд приліз в Знаменку. Таким чином 342 верстви ми їхали трохи не цїлих 20 годин, се-б то менш 20 верстов на годину. Не скажеш, щоб швидко... так; але й хватати ся нїкуди... Тим то, мабуть, в Знаменцї й мусїли ми чекати чотири години, заким новий поїзд рушив на Долинську. Бачте зелїзниці наші [а може й не наші тільки, а й чужі на пр. в Нїмеччинї, або в Бельгії] упорядковані так чудно і кумедно, що нїби не вони задля пасажирів, а пасажири задля них.

З Долинської починаєть ся Катеринська зелїзниця; нею через Катеринослав їдуть до Синїльникової, а тут знов чеканнє, знов пересїданнє на нову зелїзницю, вже до Сімферополя, куди приїхали ми о 2-їй годинї ночи. Таким робом в дорозї до Сімферополя були ми 57 годин. Виходить, що за годину їхали ми не менш 20 верстов.

Сімферополь — ґубернське місто Таврицької ґубернії і перше місто, коли приїдете на півострів Крим. Місто — невеличке, принаймнї за дві години на фякрі ми об'їхали усе місто і околицю його та ще оглянули і одну татарську школу. Головну частину Сімферополя становить нове місто, доволї чепурне, добре забруковане і осьвітлене. Величезних будівель нема; велика більшість будинків на одну осаду; на три осади вельми мало. Улиці чисті, садів, присадків і квітників доволї. Нове місто почало відбудовувати ся не що давно — лїт 50; а назву Сімферополя дано йому вже пїсля того, як Крим відійшов під Росию. Старе або татарське місто — вельми давне; кажуть нїби осаджено його не пізнїйш другого віку пїсля Різдва Христового і осадчив його був скитський цар Скимур, назвавши його Неаполїсом. Не скажу, чи так воно було дїйсне. Підчас панования в Криму Татар — звали се місто Керменчиком, а іноді Ак-Мечеть. В старому містї житла́ самих Татар та циган. Тут же при однім мечетї є висша духовна школа задля мусулманів „медрессе“, де виховують ся софти.

Ходячи по новому місту, придивляючись і прислухаючись до її мови, ви помічаєте, що в Сімферополї, наче в калейдоскопї міняють ся і лиця, і мова і одежа людий; почуєте мову жидівську, вірменську, польську, нїмецьку, українську, великоруську, але панує мова татарська і покручена урядова росийська. А уважаючи на прилюдні звичаї в торговлї, в відносинах людських, якось мимоволї спитаєте себе: чи Сімферополь в Росиї? Переїздячи по Криму далї переді мною часто-густо стояло питаннє: чи Крим — Росия? Звістно бюрократичні, канцелярські, найпаче полїцийні „порядки“ відповідають вам, що „здѣсь Русью пахнетъ“; але життє геть не „пахне“ такою Русю, як ви бачите і чуєте на пр. в Курському або в Орлї. Я мати му нагоду ще нераз зачепити се питаннє вкупі з питаннєм: що Росия взяла з Криму і що вона дала йому з того часу, як р. 1771-ого підбила його під себе?

Сімферополь — осередок не тільки адмінїстративний, нотрохи просьвітний і культурний, але осередок продажи садовини, — а на садовину Крим богатий. Але про садівництво буде у мене річ вкупі з оглядом економічного побуту Криму, а тепер додам тільки, що Сімферополь є покажчиком тієї релїгійної і национальної толєрантности, яка колись була в Криму за часи панования тут Татар. Кожна национальність має в Сімферополї свої богослужебні будівлї [татарських мечетів тут не менш, як і православних церков]. Будівля жидівської синаґоґи видаєть ся своїм прекрасним штибом.

Варто-б було оглянути Сімферополь більше і близше, зазирнути в музей, але на се треба-б пожити кілька день. Сего не можна було мінї зробити; та таки й дорожнета давала себе почувати. Треба сказати, що Сімферополь — не тільки двері, але й перший „круг“ того прекрасного „раю“, що́ надбав собі великої слави своїм здирством: не дурно-ж один лїкар сказав мінї, що „Крим єсть гнїздо легальної грабіжки“. Річ відома кожному, що скрізь по сьвітах з туристів і з недужих, що́ приїздять лїчитись, — деруть. „Курорти“ властиво і живуть з самого здирства. З такою „грабіжкою“ треба помирити ся, бо нїчого проти неї не вдїєш. Кожному недужому, що їде лїчитись, кожному туристови, що хоче нораювати, любуючи з прекрасної природи, треба памятовати, що їх на те і сотворив Аллах, щоб з них скрізь дерли. І дїйсне — і в Кісінґенї, і в Емсї, і в Мерані і скрізь по горах Швайцариї, — з недужих і з туристів деруть, але там деручи, дають не тільки вигоди, а ще й потрібний комфорт. Отсего то саме й бракує по всїх росийських „курортах“, а найпаче в Криму; деруть „по живому“, просто білують, не даючи жадної вигоди. А вже про комфорт — нема що й казати!... Коли-ж де, на пр. у тому Дантівському кругї, що́ зоветь ся Ялтою, і можна запобігти сякого-такого комфорту, дак за його зберуть з вас наче за рідного батька.

Дак ото, кажу, Сімферополь є двері в „рай“, але-ж за сїми дверми не зараз ще починаєть ся „рай“. До початку „раю“, се-б то до Алушти — верстов з 50. Треба значить перш за все поєднати якогось „Харона“, щоб перевіз вас, хоч не через річку, дак через гори по прекрасному гостинцю. Їзда тут 4—5 годин. „Харонів“ у Сімферополї — сила силенна; але-ж і проїзд великий, тим то „Харони“ й деруть. І тут і дилїжанс; але й на нїм дорого — три карбованцї до Алушти, і не зручно; та не завжди й місце знайдеть ся. Взагалї якось воно так припасовано, що як почнеш раховати „дешеву“ їзду почтовими кіньми, або в дилїжансї“, то й вийде на те, що геть дешевше наняти Татарина.

Нас їхало троє. В дилїжансї мусїли-б ми заплатити 9 карб. та за баґаж трохи не 2 карб., та ще мусїли-б цїлий день прожити в готелю, чекаючи „свободныхъ мѣстъ“; а за день життя в готелю з нас взяли-б не менш 5 карб. Тим ми дали перевагу „Харону“ з Татар і він взявши з нас $11\frac{1}{2}$ карбованців, помчав нас в „рай“.

О. Я. Конiський.

НАШІ ДРАМАТУРҐИ

КРОПИВНИЦЬКИЙ і КАРПЕНКО-КАРИЙ.

Зріст нашої драми що до якости почав ся відповідно недавно. Кому треба о с о б л и в е за се дяковати — тепер годі докладно сказати: се дїло будучого історика нашого театру. Без сумнїву одначе, що кождий з головних дїячів українського театру, не зважаючи на властиву всїм їм прикмету — надто вже підносити і марковати свої власні заслуги, не міг би не згодитись, що в сю справу внїс не дрібницю, а великі грошї М. Старицький і тим чином дав матеріяльну основу для гарної вистави пєс небогатого тодї нашого репертуару; що доперва М. Кропивницький, завдяки своєму справдї великому і безперечному [се признають навіть самі артисти!] артистичному талантови, яко режісер, міг зібрати коло себе такі таланти, як Заньковецька, Саксаганський, Затиркевичка, Карпенко-Карий, Садовський і иньші; що, тільки завдяки з'єдиненю в одній трупі стільки талантів наші драматурґи побачили дуже добре як бідність репертоару взагалї, так і недостатки кождої пєси окремо.

До зросту нашого театру що до змісту причинились головно такі драматурґи, як Кропивницький і Карпенко-Карий.

Від появи Кропивницького [1]) наша драма вступає в новий період свого істнованя — період реального з'ображеня житя. Сим нова драма дуже й рішучо ріжнить ся від давнійших драматичних змагань і проб, малюючих не стільки дійстне житє, скільки ріжні боки народного характеру: доброту, вірність, покору долї, самоофірливість з одного боку, а облуду, хитрощі, підступ, ледарство — з другого. Такі на пр. твори: „Наталка Полтавка“, „Москаль чарівник“, „Кум мірошник“, „Шельменко наймит“. Всї ті твори навіяні романтизмом, в них — мало житєвої правди; вони — ілюстрації до людової пісенної творчости або до прозаїчних оповідань і анекдот, а деколи і просто талановито скомпоновані образки, котрі мають на метї — викликати сльозу зворушеня або запалу у читача або добродушно забавити его; про серіознійшу цїль — з'ображенє народного житя — автори їх не дбали, та й не могли про се думати: час був такий — до Гоголя, батька реалїзму, було далеко.

В драмах Кропивницького побутові особливости народного житя виступають на перший плян. Пильний й розумний спостерегач, Кропивницький підхопив характеристичні прикмети сїльського житя після реформи, прикмети, визначаючі і індівідуальне житє, і взаїмні відносини селян, і різко підчеркнув їх в своїх драмах та комедиях. Повільний але безнастанний зріст глитайства, підневоленє слабих спецыяльними жмикрутами і шахраями, страдальна роля жінки, ренеґатство тих, на щастє небагатьох, котрі закуштовали чарів міської культури, неправильні відносини інтелїґенциї до люду — отсе основні мотиви его драм. До них прилучилось і з'ображенє характерів. Розвиваючи сї мотиви, Кропивницький малював своїх героїв надто різкими рисами; звідси незвичайна ідеалїзация типів, деяка ненатуральність ситуаций і сцен. Читаючи сї сцени, бачиш, що фарби деколи наложені автором надто густо, позаяк житє значно простїйше і не доводять до тих страшних наслїдків, які з'ображені в деяких его драмах.

Сї недостатки вийшли у Кропивницького через те, що ему першому на Україні судилось з'ображати поетично скомпліковані обяви людового житя, в котрих з'орієнтуватись тяжко й чоловікови з дуже великим талантом.

Надто Кропивницький заняв ся театром, яко орудар товариства українських артистів. З огляду на таке спецыяльне становище, треба було спішитись, скілько сил ставало. Репертуару, винявши кільканайцять пес, по просту не було. Утворити репертуар — ось яка основна причина, чому Кропивницький взяв ся за драму, а не за епіку або лїрику. Не дивниця, що деякі з его пес визначають ся всїми прикметами поспішної роботи: розтяглостю, вводними особами, не викликаними і не оправданими драматичною колїзиєю, браком індівідуальних характеристик, а деколи й тяжкою мовою. Не до пильного обдумованя і важеня подробиць, коли публїка жадає від театру безнастанних новинок. Новинки, і то, безперечно, талановиті, сердечні й глубоко ідейні — давались їй.

Але, які-б не були недостатки драматичних творів Кропивницького, значінє его в історії нашої лїтератури велике: він вивів на сцену дійстне житє народу, чим промостив широку дорогу для дальшого розвою нашої драми, і в своїх пізнійших творах, як на пр. „Глитай“, зовсім увільнив ся від дрібних недостатків, замітних в его давнійших поспішних творах.

Лишалось ждати, що появлять ся дїяльні помічники, дальші робітники великого дїла, котрі потрафлять талановито розвити почате, уникаючи, по змозї, похибок свого попередника. Ждати прийшлось недовго: з початком вісїмдесятих років появив ся достойний помічник Кропивницького, чоловік, безперечно, з дуже великим талантом — Іван Тобілевич Карпенко-Карий.

В 1883 р. появилась друком велика драма, обробляюча в дїї звістну людову пісню про дївчину, що кроваво оборонила свою честь. Се була „Бондарівна“; автор ей, Карпенко-Карий до того часу був звістний яко артист славної української драматичної трупи. Не зважаючи на се, що „Бондарівна“ слаба з огляду історичного — в ній не задержані характеристичні цїхи епоки, — тим не менше вона сьвідчила про великий талант автора. Чимось сьвіжим віяло від з'ображених в ній осіб і яв. Докладне розуминє людської природи визначало характеристику дїевих осіб; в самім розвою дії не видно натягненя і шабльону. Одним словом — чути було появу нової лїтературної сили, що багато обіцювала. І автор оправдав сї надії. В цїлім ряді творів, що швидко йшли одні за другими: „Безталанна“, „Наймичка“, „Розумний і дурень“, „Сто тисяч“ і т. п. виявились важнійші прикмети таланту Карпенка-Карого: вминє підхопити особливости народного житя в дану хвилю часу, ярко представити їх в артистичних образах, малюючи їх не різкими, бючими в очи, кольорами, а тонким штрихом; замітна умілість концепциї, котра проявляє ся в тім, що між явами і дїями істнує внутрішна аналїза осіб, — все те завоювало Карпенкови-Карому загальну симпатию. Дійстно, в его творах багато є новинкою для нас. Такий на пр. протест осьвіченого мужика проти глитайських інстинктів власної таки сїм'ї [„Розумний і дурень“]; таке безправне становище „наймички“, попихача кождого, невільниці, котру можна, як яку річ, відступити иньшому, і ся невільниця не нарікаючи піде до нового господаря, підé длятого, що все одно: „гірш не буде“. Такою новинкою для суспільности є й велике привязанє мужика до землї, для котрої він готов на все, з чого й користають ріжні шахраї-ґешефтярі [„Сто тисяч“].

Одно — правда: драми Карпенка-Карого визначають ся значною хибою — замилованєм автора до надто кровавих або лютих розвязок [„Безталанна“ і „Наймичка“]; але, все таки, без огляду на се, завдяки оригінальному змістови, естетичному обробленю й переведеню та гарній мові, твори Карпенка-Карого займають почесне місце в нашій драматичній лїтературі.

До часу коли появились твори Кропивницького і Карпенка-Карого відносини суспільности до нашої драми були більше неприхильні, нїж прихильні. Навіть люди блиські, зацїкавлені розвоєм народної лїтератури, відносились до неї з прихильною поблажливостю, як відносимось ми до дїточого приємного щебетання, що позваляє забути на хвилю горе житя. Так відносились і до нашої драми. Так і тепер ще дивлять ся на ню деякі навіть високо інтелїґентні люди, що в „Наталцї-Полтавцї“ бачать ідеальний взорець народної драми: там з'ображена така зворушуюча ідилля; все кінчить ся так спокійно, гарно; так весело, вкінцї, живть ся в тім українськім селї... Чимало людий і досї пересьвідчених, що по селах тілько й роблять, що сьпівають, гуляють та деколи, для ріжнородности, плачуть. Драми Кропивницького і Карпенка-Карого показали суспільности иньший бік сеї сїльської ідиллї, над котрою випадало задуматись, і серіозна частина нашої громади дійстно звернула увагу на сего чумачого героя багатьох драм, задумалась і над народною темнотою і над деморалїзуючим вплывом міста на село.

Наша критика давно оцїнила сї твори за глубоку правду в них з'ображену, хоч і вказала їх хиби. Але московські критики довго відносились до нових сих творів драматичних з великою неприхильностю, обкладаючи авторів їх болотом і всякими обвинуваченями літературного й нелїтературного характеру. Доперва в остатних місяцях видно зміну на лучше.

С. А. І.

[1]) Р. 1871-ого Марко Кропивницький вперше грав в театрі [Стецька в „Сватанню на Гончарівці“] і того-ж року видрукував вперше свою пєсу „За сиротою і Бог з калитою“ [в „Новороссійскомъ телеграфѣ“]. Таким способом тепер припадає 25 лїт его дїяльности. Годилось би, щоби наші земляки пошанували Ювілята в якийсь день громадними привитаннями. В справі означеня того дня готова посередничити наша редакция.

ЛІТЕРАТУРНІ ПОРТРЕТИ.

Написав **В. Щурат.**

I. Др Іван Франко.

Знайти признанє в кружку приятелїв і сторонників може всякий, хоч би і наймірнїйший талант, але майже виборoти собі признанє у всїх своїх сторонників і противників зможе тілько ґенїяльний. Між галицькими Русинами доказав того Іван Франко і се є найкраще сьвідоцтво високої вартости єго літературних творів. Та ще один є секрет, котрий, хоч би і кождому був знаний, не кождому преціньпоможе промостити собі дорогу до загальної популярности, тому що не кождий доріс до того, щоб тим секретом покористуватись: се творча діяльність на всїх можливих полях літератури, а такою власне показує ся нам нинї двайцятилїтна діяльність Франка. І дивне! Ті, що́ не можуть простити єму нинї єго полїтично-публїцистичної діяльности, з пошаною відносять ся до єго-ж наукових праць на полї нашої істориї, літератури і фолькльористики; ті, що похитують головою на єго науково-критичні студиї, одушевляють ся єго поезиями, новелями, романами і драмами. А в результатї бачимо факт, що у всїх своїх земляків Франко здобув собі тим чи другим ділом популярність, котра мало-по-малу розширюєть ся і на другі краї Славянщини, почасти завдяки безпосередній участи Франка в заграничних літературно-наукових видавництвах, почасти-ж в наслїдок перекладів єго творів на ріжні славянські і неславянські мови.

Коли-б менї казав хто коротко схарактеризувати Франка, я порівнав би єго з губкою, котра всякає в себе всї прояви сучасного житя, але не на те, щоб віддати їх назад у первістній формі, а на те, щоб, перетравивши, задержати їх і в відповідний час в відповідних, часом до первістних зовсїм не подібних, формах і комбінаціях показати сьвітови. Завдяки тій прикметї душі всї так наукові як поетичні письма Франка зраджують велику начитаність в давних і сучасних літературах. Та підчас як в наукових працях єго бачимо виключно лише начитаність і ерудицию, котрі — в скобках кажучи — з часта остають на службі симпатий і антипатий автора, в белєтристиці єго крім начитаности спостерігаємо споро обсерваций житя і власну душу поета. Отже й оставмо на боцї вченого, а звернїм ся до поета.

„Штука для штуки“ не істнує для Франка; він рад би бачити єї завсїгди на службі сьвіта. Однак між волею а ділом лежить велика пропасть, котру перескочити не все вдаєть ся Франкови. Оттим-то й поміж численними творами Франка стрічають ся такі поезиї та новелї, котрі треба вважати випливом попереду поставленої тенденциї, як також такі, з котрих тенденция випливає сама, мимо волї автора. Перші — то вдатні скоки поета, та за те менше вдатні поезиї і новелї; другі — невдатні скоки, але за те перли артизму.

Син мужика, — котрого доля в Галичинї є долею грецького гельота, — а при тім від молодих лїт ревний проповідник социяльно-демократичних теорий, в котрих зреалїзованю спочиває на єго погляд полїпшенє мужицької долї — Франко з часта давав своїм теориям сильний вираз в поезиї, виливаючи рівночасно свою жовч на голови посередних і безпосередних гнобителїв простого народа. Консерватистів і обскурантів, котрі раді би вбити „нового духа“, не щадить єго перо, а слабодушних „ідеалїстів“ він порівнує з червяками, котрі мріють в болотї о сонци, щоби за появою єго згинути від убійчого проміня. Сам поет сьвято вірить в силу і недалеку побіду „вічного революціонера, духа, що́ тїло рве до бою за поступ, щастє і волю“. Той „революціонер-дух“, він повинен до тла змінити лад сучасного сьвіта, в котрім „всюди нївечить ся правда і всюди панує брехня“, хоч би й прийшло ся єму свої крила сполоскати в крови. До тих, що́ жахають ся страшного слова „революция“ поет каже: „Не бійте ся, в кровавих филь навалї не згинуть думка, правда і добро, лиш краще й ширше розівють ся далї“. А все таки на иньшім місци він не радить таких страшних средств до осягненя реформи суспільного ладу: „Не жертв потрібно днесь, а бою з злом; побіди днесь не вибореш відразу, а в потї чола, помалу, пішки треба йти, без кладки, стежки й перелазу, без шумних слів, а навіть без слави і заплати. Днесь треба вміти жити — не вмирати!“ Згідно з тими тверезими поглядами, поет порівнує працю свою і своїх товаришів з повільною і важкою працею каменярів, котрим приказано розбивати величезну скалу. І працюють вони з самопожертвованєм, говорячи: „Ми лиш каменярі! Рівнаєм правдї путї, а щастє всїх прийде по наших аж кістках“. Подібна думка виражена також в поезиї „Беркут“, де праця поета порівнана з полюванєм на беркути: „Нас — каже поет — є стрільців сто сот. І все що звесь беркут, що полоще кровю рот, не уйде нашої кулї“. Певний скоршої чи пізнїйшої побіди, котра подасть основи до нового житя, поет каже, що те „нове житє є днесь лиш пісні ідеалом“. Отсе провідні ідеї аґітацийної поезиї Франка з першої доби єго поетичної творчости. Не хибує їм гарних місцями поетичних картин і сили слова, та в цїлости вони роблять вражінє реторики. При тім належить замітити, що своїми помислами вони сильно нагадують подібні поезиї Фрейлїґрата, Мура, Гуда, Мариї Конопницької і росийської социяльстки Бардіни. До тої самої категориї можна зачислити значно слабші, сатиричні поезиї Франка „Ботокуди“ і „Вандрівку Русина з Бідою“, котрі формою нагадують наші народні пісні, а змістом сатиричні поеми Гейного „Deutschland“ і „Tannhäuser“, як також більший цикль „Тюремних сонетів“ писаних в слїдчій вязниці 1889 р. голкою на стїні і переписуваних потім на краях граматики гебрайської мови, одинокої лектури увязненого поета. Списуючи свої щоденні вражіня і обсерваций, поет осуджує в тих сонетах устрій і відносини, які панують в „домі плачу і смутку і зітхання, в гнїздї грижі і зіпсутя і муки“. Краски, якими він тут послугуєть ся, бувають нераз невміру чорні, а картини такі вже натуралїстичні, що сам поет бачить конечність оправдати себе. І він оправдуєть ся: „Ми тут живемо в кльоаці, так де-ж нам взяти кращих декораций?“ Може бути, що і декораций з кльоаки знайдуть своїх аматорів; та менї здаєть ся, що краще-б зовсїм обійти ся без тих „Рішпенівських картин“ як псувати ними артистичний смак читача і єго понятя краси. Те саме приходить ся сказати про деякі новелї Франка, в котрих опухлі ноги арештантів, кровю з носа спачканий бохонець хлїба, криваві толуби без голів та голови без толубів і справлений в часї голоду пир при печени з зарізаної дитини дочекали ся докладного опису. Малював такі сцени Достоєвський та він же й знав заховати міру; з конечности лиш, в цїли реального з'ображеня доторкаючись поганих предметів, він втїкав від них чим борше, щоб самому собі не дратувати нервів. Малює мерзькі сцени й Золя, та вже з меншим успіхом. Франко, котрий в тім взгляді найбільш старав ся наслїдувати Золю чигав немов на відражаючі сцени, щоб налюбовати ся ними і викликати ефект, однак намір — будучи за надто очевидний — минув ся з цїлею поета.

До безперечно найкращих творів Франка належать єго поезиї і новелї, котрих змістом є картини з житя низших кляс галицької суспільности, в першій мірі з житя галицького мужика, робітника і бідного пониженого, але в борбі з своєю долею завзятого жида. Останний — се-б то жид — знайшов у Франкови найлїпшого доси знатока своєї душі, в котрій привикли бачити виключно гнїздо хитрости і лукавства, обчисленого на легке, бездїльне житє паразита. Нї — стараєть ся довести Франко — хитрости і лукавства набрав ся жид в тяжкій школї житя; прине-

волюють єго до сего пануючі відносини. Направте ті відносини, а тоді побачите, що жид зовсім не є сінонім паразита і дурисьвіта, що він теж потрафить жити чесно з торговлї, ремесла, а навіть з рілї. І поет справдї малює нам в новелях з життя галицької Каліфорнії нафтярської „Boa Constrictor“, „Борислав сьміє ся“ і др. такі жидівські характери, якими робить їх нинїшне житє, але в других новелях і поезиях — також такі, якими вони могли би бути і бувають вже тепер серед кращих відносин. З тої другої категорії новель згадаю лиш чудову „До сьвітла“, в котрій увязненому жидикови не дає спокою нї в день нї в ночи шалена жадоба науки. Він рад би лиш навчити ся читати, щоби при помочи того знання шукати дальшої дороги до сьвітла. Занятий своїм букварем він не чує не лиш гомону товаришів недолї, але й потрійного зазиву патролї, що́ велить єму відступити ся від вікна, при котрім в понурій келії може було ще сяк-так розбирати букви. Коли впав стрїл жидик віддаючи духа, міг лиш промовити: „Я... я нїчо... я тілько хотїв... до сьвітла“. Неменше вдатна є поезия, в котрій Франко змалював ідеал жида-хлїбороба, що́, осївши в селї на кусинку поля, в поті чола ходить за плугом, щоб лиш чесним способом запрацьовати кусник хлїба і спожити єго з вдоволенєм.

[Конець буде].

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Иллюстрированный „Кобзарь“ Т. Г. Шевченко. Иллюстрировалъ М. І. Микешинъ. Съ малороссійскимъ и русскимъ текстомъ. Выпускъ первый. — В Петербурзї, 1896 р. 32 стор. 4° і 9 ілюстрацій. Ціна 1 карб.

Заповіданого видавництва саме тепер появив ся випуск перший. На 32 стор. 4° поміщено в орігіналї і в перекладї Н. Гербеля дві поеми: „Засьпів“ [„Думи мої, думи...“ і „Катерину“ з 8 малюнками. До „Засьпіву“ відносить ся оден малюнок, про котрий каже автор, що єго зробив з памяти. В останні три роки свого життя наш поет живучи в малій комнатцї в будинку Академії штук, майже що днини бачив ся з артистом, що́ мешкав о оден поверх вище. Багато разів бачив артист єго в такій задумчивій [як на рисунку] позї, як первово ломав руками своє гусяче перо. Сей рисунок присьвятив артист видавцеви „Ілюстр. Кобзаря“ П. Бабкинови. — „Катерину“ ілюструє сїм малюнків: Перший [присьвячений Петрови Іл. Чайківському] відносить ся до слів: „Не слухала Катерина нї батька, нї неньки... в садочок ходила“. Другий малюнок ілюструє сцену, коли старий батько на просьбу Катрини о прощенє, відповідає: „Молись Богу та йди сооі, менї лекше буде“. Третий малюнок [присьвячений поетови Аполльонови Мик. Майкову] відносить ся до хвилї, коли Катерина розпитує чумаків про шлях в Московщину, — а четвертий ілюструє сцену стрічи з Іваном, котрого безталанна питає: „Ти не пізнав мене, Йване? Серце подиви ся! Їй же Богу, я Катруся!...“ Пятий малюнок з'ображає хвилю, коли Катерина не могучи допроситись Москалїв, щоби взяли дитину і віддали старшому за сина, положила єї на шлях, — шестий представляє як вона кидаєть ся в воду, семий — кобзаря, що́ сьпіває „Ісуса“; коло старого стоїть „торбиками обвішаний його новожатий“ і з сумом споглядає за берлином... Всї малюнки, окрім першого до „Катрини“, на котрім дата вказує 3-го вересня 1893, походять з року 1895-го. Крім малюнків М. Микешина, є ще оден рисунок — портрет судженої Т. Шевченка, дївчини Лукерії, нарисований самим поетом і за життя переданий ним М. Микешинови. Побіч сих малюнків, котрі відбиті на окремих картках слоневого паперу, поміщено перед кождою поемою більші, відповідні до змісту, вінєти, нарисовані рівно-ж М. Микешином. Окладинка випуска оздоблена також рисунком М. Микешина [з 1893 р.]. Зміст єго виясняє заголовок: „Апотеоза музи і творів вічного Кобзаря Тараса Григоровича Шевченка. Скомпонував і зробив всї малюнки до „Кобзаря“ — Тарасів полузапорожець“. У Петербурзї, року божого 1895 р. Всї малюнки виконані фототипією.

Обидва тексти, відбиті гарним письмом виразним т. зв. „терцією“, йдуть побіч себе — в червоних обвідках. Перед текстом поміщена отся передмова, написана Д. Мордовцем:

„Другу вже тисячу років живе Україна, і за ціле своє тисячерічне житє не мала вона між синами своїми другого такого благовістника рідної мови, як той, безсмертні твори котрого виявляють ся тепер перед нами у новому виданню, а люди, щасливі й нещастні, великі й малі, добрі й недобрі, котрих він живцем виводив перед нами — перед духовними очима нашими, встають тепер нам у-віччю, у гарних малюнках талановитого М. О. Микешина, такими, якими вони були дійстно — з їх обличчєм, у їх постаті, у своєму власному убраннї. Чарівничим словом своїм Шевченко показав нам і цїлому мировi душу того самого люду, котрого він сам був питомим сином. І се сьвята правда. Бо Шевченко з самої чистої духовної криниці, з найвижчого, сьвятого жерела черпав своє поетичне натхненє, молячись і благаючи у одній своїй поемі таке:

Благословенная в женах,
Сьвятая, праведная Мати і т. п.

„І слово те послало ся йому: — душа поета „огненно заговорила“, віще слово його „пламенєм взялось“ і „серце людям розтопило“, і так, так серце усякого, читаючи й споминаючи пламенні речі поета, так, як віск перед лицем огня, як сьвічечка перед образом“.

Василь Лукич.

НОВІ ТВОРИ ДРАМАТИЧНІ.

„Ночь передъ Рождествомъ“. Опера в 4 дїях [9 картинах], після Гоголя; музика Н. А. Римського-Корсакова.

Ся нова опера на Гоголївський сюжет є вже семою на ту саму тему; перші пять, а між ними „Кузнецъ Вакула“, перероблений відтак в „Черевички“, Чайковського, були прислані на конкурс ще в 1875 р. [премію дістав Чайковський], шесту оперу „Різдвяна ніч“ написав М. Лисенко, а Н. А. Римський-Корсаков вже з ряду семий ілюстратор чудного оповіданя Рудого Панька про се, як коваль Вакула дістав для своєї Оксани черевички самої царицї.

Нема що й казати, що М. Лисенко яко Українець найкраще з'ілюстрував Гоголївський сюжет. Иньші композитори не мали щастя. Нї одному з них не удалось скомпонувати музику, достойну сюжету, і відтворити национальний характер української музики. Не удалось се й Римському-Корсакови, мимо того, що у него є незвичайний дар користуватись усїми кольорами музикальної палїтри. Треба, опроче, сказати, що єму прийшлось ще видержати, в данім случаю, порівнанє з самим собою, в характері автора „Майской ночи“ — сеї справдешної перли єго музи. „Майская ночь“ дише й живе всїми чарами української поезиї. Лїричний бік сеї опери немов зовсім вилляв ся з душі композитора; решта — найшла в нім незрівнаного ілюстратора; все-ж разом взяте утворило такий повний образ, котрий глибоко вливає на всякого неупередженого чоловіка, хоч трохи знакомого з Україною.

Музика Римського-Корсакова до „Ночи передъ Рождествомъ“ є робленою, непідходячою до змісту, а через те, розуміють ся, не викликує потрібного вражіня. З виїмкою двох невеличких нумерів з українським характером, все иньше не відносить ся до даного сюжету. Наколи до сего додамо загальну манєру сего композитора писати в речитативнім стилю, то ми вже мати мемо загальну характеристику нової опери Римського-Корсакова.

Звичайно єму удають ся хори, для котрих він часто користає із збірників народних пісень, — і фантастична музика, де він може пописуватись інструментацією. Хори і в сій новій опері дуже гарні, а особливо хор колядованя, котрий заєдно повтаряють ся. В фантастичній частинї музика „Ночи передъ Рождествомъ“ є блїдим і слабим повторенєм музики „Млади“, в котрій автор дав блискучий фантастичний образ. Тут усе зроблено після плляну й рахунку, нїчого не огріто промінями фантазиї і від всего віє холодом. Поєдинчі герої також якось послабо оброблені і не лише що до українського кольориту, котрий тут такий потрібний. Доволї сказати, що Оксана висьпівує якісь на-нїв італійські арії з трелями, фіоритурами і т. п. Опроче сама Оксана не досить кокетлива

Львів. Бібліотека ім УРСР 411 Орм
ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА АН УРСР № ИП. 21540

з початку, а при кінци не досить тепла, коли вона побиваєть ся за пропавшим без вісти Вакулою. Комізм, підроблений до Гоголівського, доходить до того, що автор каже Панасови тричі геннути на землю. Комічний елемент взагалї дуже блїдий: навіть Осип Никифорович, нарисований лїпше від инших, за мало випуклий. Голова Чуб і Панас сливають ся в одно, так мало між ними ріжниці. Велику частину лишено Чортови [для фантастичного елементу], але фрази, характеризуючі его, нагадують фрази Нанни в „Русланѣ“. Одним словом, хоч як прикро написати, в опері не чути того натхненя, котре одно може вдихнути житє навіть в найгарнїйші форми. В тім зглядї щасливу виїмку творить фінал опери, присьвячений памяти Гоголя і на невідступні питаня оповісти, яким способом він дістав черевички царицї, Вакула обіцює передати усе, що з ним стало ся, Рудому Панькови, щоби сей оповідач написав золотим своїм пером казку про ніч перед Різдвом; простоту і щирість теми, котра підхоплена відтак всїми участниками, зростає до гимна, годї описати і вона справдї гідна великого писателя. Гарний є також польонес, котрим починаєть ся сцена на царськім дворі, де Вакула [разом з Запорожцями] являєть ся за черевичками; але сей польонес дуже похожий на такий самий з „Онѣгина“.

Сю оперу виставлено 3 н. ст. грудня м. р. на сцені Маріїнського театру в Петербурзї.

Артист

ДР ІВАН ФРАНКО.

[До портрета его на сторонї 3 ій].

Переді мною зшиток шкільний, а в нїм завдання руські. Карток усїх у зшитку тім нема; єсть тілько 16, записаних густим письмом. Завдань тілько два: перше не має початку, а друге є майже цїле. У першому [не знаю, на яку тему] розказана страшно дика істория. У Степана Зубельника були два сини — Іван і Петро. Іван — диявол по вдачі, Петро — ангел. Іван убив жида Берка і зрабував его гроші. Підозрінє впало на Іванового батька, Степана, котрого засуджево на 20 лїт вязниці в Бернї. Син Петро приняв ся за батька відсидїти кару у вязниці [„пани“ ему на се позволили!], а батько побув десять лїт на чужинї і вернув у своє село, назвав ся Кориняком і зажив, мов пустинник. Іван, рідний син его, не впізнав его, а що гірше — убив его також для рабунку саме в пору, коли Петро вернув з вязниці до дому. Від вмираючого батька дізнав ся Петро, хто его убив, і він при людях обіцює сьвідчити проти Івана в судї. „І що-ж вам дальше говорити? — питає ся автор сего завдання при кінци. — Наше оповіданє скінчене, а хоч дещо і до темату не відповідне, то даруйте — сей випадок, о котрім менї люди недавно говорили, — бо се правдивий випадок (?!), — так мене заняв, що я не міг дібрати нїякої відповіднїйшої мисли, і що-м мав на гадцї, те-м мусїв виповісти“. — Слїдує нота: *„Бѣлично* — Гр“(ушкевич?).

Друге завданє має заголовок: „III. Задача домова: Як старого дуба не нагнеш, так старого чоловіка не навчиш. Подія з XVI. столїтя“. У вступі мова про козацькі війни з Польщею. „Була пословиця у давній Нїмеччинї, — сказано у вступі — що горе краєви, де дитина панує, але справдї ще більше нещастє спадає на край, де духовенство рядить, або ся до правленя мішає. Доказ того ясний, як сонце, видимо на Польщи“. Далї йде ярко змальоване злиденне житє українських селян в контрастї до панського. На Січи вибрано Наливайка гетьманом. Федір, нарубок без роду, вихований бувшим осаулом на бравого козака, радить громадї післати Наливайкови яку поміч з села. Нараз являє ся его матїр, пізнає Федора, радує ся... Вона була жінка лютого оконома і покинула его, пішла в сьвіт за очи і при тім хлопця згубила... Оповідає вона про своє житє синови Федорови, аж у хату входить лютий надлюка-кат, оконом, еї муж, а Федорів батько. Не пізнає нїкого, вяже Федора; жінка каже, хто вона, хто Федір... „Глубших психольоґічних студий — каже ученик на тім місци — як мої, вимагає, щоб докладно висказати, що ся на тую несподївану промову старушки дїяло у серцю оконома“. Дальше кров, похорон матери, зрада, бійка на смерть з панською службою, батько оконом не дає ся навернути на „Русина“, — вкінци звеличанє Наливайка лихим гексаметром. Мова народна. Оповіданє як на ученика досить гладке, з кумедними відзивами до ш. читачів та замітками від себе і т. п. Сего другого завдання професор видко не читав, бо похибки не поправлювані.

Хто-ж се писав такі довгі, фантастичні, та все-ж дуже замітні завдання? Писав їх знаменитий ученик V. або VI. кляси дрогобицької ґімназиї, 16- або 17-лїтний Іван Франко, коло років 1872 або 1873. Любив він писати завдання, на цїлі зшитки довгі, так, що професори й не все їх хотїли читати...

Зложивши екзамен зрілости в р. 1875 їде 20-лїтний Іван Франко до Львова на університет і везе з собою свій маєток — кілька зшитків, записаних своїми творами. У тих зшитках его поезиї, драми і оповіданя віршовані, переклади Антіґони й Електри, Йова, Ісаї, Нїбелюнґів, Одисеї, Короледворської рукописи і т. п. Іде до Львова, де молодіж видає часопись „Другъ“. З тим „Другомъ“ Франко вже знайомий, бо друкував у ньому, ще бувши учеником ґімназиї в р. 1874, свої вірші п. з. „Народнї пісні“ і ін. Приїхавши до Львова „академік“ Франко-Джеджалик стає головним помічником „Друга“, друкує у ньому рїжні поезиї, довгу дивовижну сензацийну повість „Петрії і Добущуки“, пише „баляди і розкази“ про данину козарську, про Аскольда і Дира під Царгородом, про князя Олега і Сьвятослава і т. п.; видає ті „баляди“ окремою книжкою, не лякає ся неприхильного осуду, не знає, що его поезиї поки-що не найлучші, та що мова і форма у них не всюди добра. Двайцятилїтний студент має то вдоволенє, що его вірші вийшли у сьвіт (1876 р.) окремою книжечкою... Поради доброї ні від кого не має, сам мусить глядати дороги... Єсть один порадник добрий і розумний, Михайло Драгоманів, котрий дає ради, але сам живе здалека, не у Львові; а ту на кождому кроцї здалась би порада, щоб молодий хлопець не блукав та дармо часу не гайнував на шуканє дороги.

В 18 лїт по виданю „Балядъ і розказів“ Франко так судить свої молодечі працї:*) „Богато з того, що за той час [т. зн. за 20 лїт своєї писательської працї] було мною надруковано, не варто тепер навіть читаня, не то передруку. Кождому, хто слїдив за розвоєм галицько-руського письменства в тих 20 роках, ясно буде й без довгого викладу, що інакше й не могло бути з писанями чоловіка, що́ увійшов на літературне поле молодим і невпробленим, а й опісля замість щирої поради і науки аж надто часто стрічав болючі удари, цинічні насьміхи, а найчастїйше тупий індіферентизм і грубе незнанє... Що в моїх давнїйших віршах мова не все чиста, се тим лекше зрозуміти, що я особисто переходив деякі такі ступнї розвитку, де панувало намаганє притлумити почутє живої, чистої народньої мови, котре змалку ще було у мене сильно розвите. На менї в мінїятурі повторилось те, що в великім розмірі бачимо на всїй галицько-руській літературі: школа, граматика і спори язикові прибили і закаламутили чистоту народньої мови“.

На Франку повторилось в мінїятурі те, що бачимо на галицько-руській літературі, але на нїм зовсїм не в мінїятурі повторилось пізнїйше те, чого ми не привикли бачити на смирних галицько-руських літератах... Молодий студент був соціялїстом по симпатії, а у Львові в 1877 році настало „время люте“. Франка увязнено. „Безтолковий процес — каже він — котрий упав на мене, як серед улицї цегла на голову, і котрий скінчив ся моїм засудженєм, хоч у мене не було за душею й тїни того гріха, який менї закидували [ані тайних товариств, ані соціялїзму; — я був соціялїстом по симпатії, як мужик, але далекий був від розуміня, що таке соціялїзм науковий], — був для мене страшною й тяжкою пробою. Девять місяців, пробутих в тюрмі, були для мене тортурою“.

Бажав я для скованих волї,
Бажав для нещасного долї
І рівної правди для всїх, —
Се весь, одинокий мій гріх! —

*) Гл. передне слово до збірника поезий Ів. Франка: „З вершин і низин“, виданого в р. 1893.

каже Франко в поезиї з 1877 року, а таки за той одинокий „гріх“ прийшлось молодому студентови покутувати. Та він уже після такої покути й не „поправив ся“, а став рішучим соціялістом... Тілько несправедливий засуд усеї суспільности, кинений на него і на товаришів его по виході з тюрми, болів его страшенно.

З початку 1880 року друга „цегла“ трохи не добила его. Увязнили его в Яблонові, бо підозрівали о соціялістичну агітацию між селянами, і три місяці волочили его по арештах в Коломиї, Станіславові, Стрию і Дрогобичи; він занедужав тяжко, та за те дух его навчив ся

Против рожна перти,
Против хвиль плисти,
Сьміло аж до смерти
Хрест важкий нести.

[З поезий, написаної 3. к іпня 1880].

Бувши у коломийській тюрмі того року журив ся він не тільки собою, а й Ботокудами-Русинами [бо з тими дикунами порівнав своїх земляків] і описав їх з жовчию в сатирі „Ботокуди“. Ті Ботокуди може й не знали, як вони змальовані у Франка, але й без того оминали его здалека, коли він в осени 1880 р. приїхав знов на університет. Дня 18. листопада 1880 р. нарікає Франко:

Відцурали ся люди мене!
Сей та той надійде і мине!
Тілько боязно скоса зирне .
Чи боять ся ті люди мене?

Самотно ходжу я, мов блуд,
З горем в серці нестерпно важким...
Всї знайомі минають, ідуть —
Поділити ся горем ні з ким ..

Відцурали ся відважні Ботокуди, бо слово соціяліст значило у них те саме, що опришок, або й ще гірше; — а Франко був соціялістом. Вже так зле не було, щоби люди не снізнали заслуг і таланту і сильної волї его, але воліли таки мати з ним як найменче до діла... Однак помалу привикали до него.

Щоби Франкови дати ще раз нагоду придивити ся арештантському житю [котре він уже досить добре знав], замкнули его в р. 1889 третій раз і держали в тюрмі півтора місяця... За так ласкаво подану нагоду збільшити українсько-руську літературу Франко „звеличав“ у 46 тюремних сонетах тих, що були для нашої літератури такі ласкаві, а для самого Франка такі вороги, звеличав тюрму з всїми ей наставниками і підданими і з всїми ей непоетичними прикметами. Таким чином дрогобицька тюрма [описана в студиї: *На дні*] і львівська будуть на віки вічні славні в нашій літературі.

Ті тюрми, неприхильність людий, матеріяльний недостаток, богато розчарувань і терпінь загартували у Франка душу, виробили велику амбіцию, але й підкопали у него віру в людий.

Ні, не любив на сьвітї я нікого
Так як живому слід живих любить — —
Чи самолюбства в мні за много стало,
Чи творчих сил живих було за мало?
Чи шлях житя мене фальшиво вів?

— пише він в осени 1889 року. Воля у него зелїзна; взявши за перо, він не кидає его по приміру иньших галицьких літератів; раз тому, що публїцистикою і своїми творами мусить заробляти на житє, а друге тому, що се вже таке фатум дійстного літерата, що бажанє твореня не покидає его. Що року, що місяця майже годї не стрінути ся з якимсь новим друкованим твором Франка. Він тепер найплодовитїйший і найбільше талановитий галицький літерат.

Своїми політичними переєьвідченями, відмінними від переєьвідчень більшости Галичан, і своєю дїяльностию політичною наробив собі Франко богато таких ворогів, що за політикою его не хотіли бачити і оцінити его праці на полї літератури. Недостача иньших, так сказати-б фахових політиків, а відтак і Франкове занятє, яко публїциста, заставляло его нераз забирати голос в політичнім житю Русинів. Чи той голос був завсїгди справедливий, не менї о тім судити, зазначу тілько, що голос той дошкулював нераз людям до живого, а за те й шкодив самому Франкови, яко письменникови. Не всї хотять розуміти, що можна „против рожна перти, против хвиль плисти“, та й що то все виходить на хосен...

Маючи ворогів між політиками, мав він рівночасно і має богато прихильників межи молодїжию, котру вміє до себе приєднати своєю щиростию і зичливостю і котру — можна сказати — вчить. На значний кружок молодїжи мав до недавна більший і лучший вплив, ніж ті, що з уряду поставлені провідниками молодїжи, але конче бажають великої пропасти поміж собою, а своїми учениками. Нераз за проводом або радою Франка брала ся молодїж за ріжні праці і видавництва.

Тепер докторови фільозофії Іванови Франкови іде 40-ий рік житя. В так молодому віці він має уже 22 роки літературної праці за собою. За той час був він усїм: белетристом, істориком, етнографом, критиком, економістом, гумористом, ба й денникарем руським та польським. „Авже-ж — каже др Омелян Огоновський — міг би хто Франкови закинути, що він роздроблює й ослабляє свою творчу силу... На той закид можна відповісти, що до роздроблювання тої творчости причиняє ся чимало й журба о хліб, котрого Франко добивав ся в поті чола, тому що він в наслїдок бувших політичних процесів не може занятн якогось трівкого становища в публичнім житю“... На той „закид“ що-до роздроблювання і ослаблювання творчої сили можна відповісти ще й так: Перше всього се не закид ані не докір; а коли се має бути бажанє — то воно не конче рациональне і потрібне. У одного така ріжнородна робота може ослабити творчу силу, а у другого тілько скріпить. Франкови зовсїм не шкодить вона. Друге: Загально знана річ, як декотрі наші письменники скоро вичерпали свої криниці духові; до кількох літ висьпівали усе, що знали, а коли тепер сягнуть знов у ту криницю, виймають ту саму „воду“, що давно. Походить та неплідність саме з того, що коли письменник — професор ботаніки, то він уже вважає не потрібним для себе знанє економії. Через те вічно сьпіває тілько про незабудьку. Франко завів у Галичині культ Золї і був довший час его апостолом. Отже й наслїдував в мініятурі свого учителя, хотїв ріжні боки житя людського пізнати. Ся охота така, що єї кождий письменник повинен мати, коби тілько можна було все пізнати!...

Остатними часами став Франко видавати многоважний вістник „Житє і слово“, а сам кинув ся на поле драматичне. Его драма „Украдене щастє“ на сценї руського театру робила все велике вражінє і збирала богато публіки. Зовсїм безсторонні люди казали, що зпоміж трьох нагороджених на знанім конкурсї галицького виділу краєвого, творів драматичних, „Украдене щастє“ Франка таки найкраще, хоч воно й одержало тілько третю нагороду. Франкови зладжено тоді кілька гарних овацій, котрі его глубоко зворушили і певно осолодили неодин гіркий спомин з давних часів. Перше звала ся та драма: Жандарм, бо жандарм єсть головним героєм драми, а надужитє урядової повази до личних цїлий змістом драми. Задля сего героя була комісия конкурсова в клопоті. Більшість комісиї рішила, що не годить ся виставляти на позорище такої важної в суспільности людини, як жандарм, і тому автор мусїв змінити его „чин“ на якогось посланця, а частину его функциї жандармської поручити иньшому невинному жандармови. Та метаморфоза, розуміє ся, ослабила значно вражінє драми, але цензури треба всюди слухатись... В „Зорі“ було подано „Украдене щастє“ в незміненім видї, в першій редакциї.

По „Украденім щастю“ написав Франко ще кілька сценічних творів, котрі становлять немов новий період в его творчости.

Богато-богато прийшлось би ще говорити, щоби сяк-так вірно змалювати образ Франка, его талант і вдачу [у него н. пр. є оригінальна страсть до ловлї риб], та описати обставини, в яких ему приходить ся жити і працювати; та на те все прийде нора небавом, а іменно на 25-літної его дїяльности на полї нашої літератури...

Портрет дра Ів. Франка подамо після фотографії з кінця року 1893.

О. М—ей

КОНКУРС.

Щоби розбудити живійший рух поміж нашими письменниками, часопись „ЗОРЯ“ розписує конкурс на повісти, оповідання, новелї, розправи наукові і т. и. Кожда праця має складатись менче-більше з 3000—4000 віршів друку. До оцінки праць буде визначена окрема комісия.

Праця, узнана за першу, одержить премію 75 злр., друга 50 злр., третя 25 злр. Ті праці будуть надруковані в „ЗОРІ“: крім сего редакция застерігає собі право друковати всї ті праці зпоміж надісланих, котрі будуть для „ЗОРІ“ відповідні.

Речинець до надсилання творів назначає ся до 1 н. ст. цьвітня 1896 р. Пізнїйше прислані твори не можуть уважати ся конкурсовими, хоч можуть бути друковані. Твори треба посилати рекомендовано на адресу: Кость Паньківський, директор Інституту руського товариства педагогічного у Львові, при ул. Театинській ч. 19.

На кождій працї дає ся знак або число: те саме пише ся і на замкненій ковертї, в котрій містить ся імя, прізвище і адреса автора. Коли твори будуть приняті, коверту отворить ся; автори непринятих творів можуть собі відобрати свої праці, вказавши якусь адресу, під котрою має ся твори звернути.

Конкурс рішить ся в цьвітні 1896 р. і результат оголосить ся в „ЗОРІ“ і иньших часописях.

Редакция „Зорі“.

ХРОНІКА.

* Перший випуск ілюстрованого „Кобзаря“ вже вийшов. Ширше про него говоримо на иньшім місци. Другий випуск вже почав друковатись і вийде при кінци марця с. р. Обіймати ме ось які твори з рисунками академіка М. Микешина: 1) „Утоптала стежечку“ з 1 рисунком; 2) „Тарасова ніч“ з 1 рис.; 3) „Перебенда“ з 1 рис.; 4) „Пустка“ з 1 рис.; 5) „Причинна“ з 5 рис. і 6) Один рисунок невикінчених малюнків Т. Шевченка „Русалки“. Ціна 2 випуска в пренумераті 1 карб. Бажаючі набути обидва перші випуски, можуть дістати їх по 1 карб. кождий. Замавляти треба в конторі друкарні П. І. Бабкина [Петербург, мала Морська, дім Ч° 20

* „Одесскія Новости“ звіщають, що перекладениця звістної пісни „Товарищ Фріц“ з французької на українсько-руську мову під заг. „Пан Микола“ — пані Л. Д. Левітон — недавно перложила на нашу мову пісеу „Власть тьмы“. Пані Левітон удалась письменно до гр. Л. Н. Толстого з просьбою о дозвіл надрукувати і виставити на сцені ї переклад. В тих днях прийшла відповідь з Ясної Поляни: гр. Л. Н. Толстой дикує за переклад „Власть тьмы“ і з вдоволеньем годить ся на популяризацию пєси єго на українсько-руську мову.

* Редакция „Кіевской Старины“ дістала дозвіл надрукувати уложений під редакциєю В. Науменка і Є. Тимченка „Малороссійскій Словарь“, котрий обійме повад сто друкованих аркушів в два стовпці. Редакция має надію в р. 1896-ім випустити в світ перший том того „Словаря“ в обемі до 25 аркушів друку, котрий передплатники „Кіев. Стар.“ одержать яко безплатний додаток.

* „Буковина“ заповідає у виданім проспектї, що передплатники єї одержать в протягу 1896 року яко безплатну премію твори Ю. Федьковича. З новим роком зачне „Буковина“ друкувати у фелєтонї незвістне досї оповідане Федьковича під заг. „Ангел хранитель“. В тижневім своїм літературнім додатку „Неділя“ надрукувала редакция вперше дві більші обемом Федьковичеві поеми: „Наша Маланка дністровая“ [Ч° 34] і „Ти місяцю, ти королю! Красна Маланка є з тобою!“

* В грудневім випуску „Кіевской Старины“ оголосила редакция ось який конкурс: „З огляду, що нема у вас систематично обробленого курсу історії України, котрий вдоволяв би потреби і інтереси науки й жита редакция постановляє розписати конкурс з річним дворічним [до 1. сїчня 1898 року] на оброблений курс „Исторіи Малороссіи“, в обемі більшемеьше 25 аркушів друку. Програму подасть редакция в сїчневім випуску 1896 року. По уплині дворічного речинця редакция виплатить за найлучший з надісланих і одобрених творів премію в сумі тисяч карбованців, з тим застереженєм, що право на перше видане буде мати редакция і що се перше видане розішле ся передплатникам „Кіевской Старины“ яко безплатний додаток.

* Кінчать ся друковати в Черніґові і небавом вийдуть: „Байки Леонтіда Глібова“ і „Байки Б. Грінченка“.

* „Главное управленіе по дѣламъ печати“ заборонило друкувати книжку Б. Грінченка „Маленькі люди“. Вся вона складаєть ся з річний уже друкованих останними роками в Росиї. Дозволено друкувати казку З. Т. „Санько Музика“. Післано до цензури рукопись під заг. „Добра порада, оповіданє М. Загірньої“, а до цензури драматичної комедию Б. Грінченка на чотири дії під заг. „Дидькові примхи“.

Василь Лукич.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає **Василь Лукич.**

а) книжки.

Иллюстрированный „Кобзарь“ Т. Г. Шевченко. Иллюстрировалъ М. І. Микѣшинъ. Съ малороссійскимъ и русскимъ текстомъ. Выпускъ первый. Изданіе П. И. Бабкина. — В Петербурзї, 1896 р. 32 стор. 4° і 9 ілюстр. на окремих картках. Ціна 1 карб.

Записки наукового товариства імени Шевченка. Видавництво присьвячене наукї і письменству українсько-руского народу впорядкував Михайло Грушевський. **Том VIII.** [1895, кн. 4.]. — У Львові, 1895 р. 28 + 16 + 14 + 20 + 12 + 22 + 64 + XVI стор. 8°. Ціна 1 злр.

Зміст: 1. Варлаам і Йоасаф, старохристиянський духовний роман і єго літературна істория, нап. др Іван Франко. 2. „Похвала в. кн. Витовту“, кілька уваг про склад найдавнїйшої русько-литовської літописи, нап. М. Грушівський. 3. Панегірик „*Evfrosie* веселобрмячая“, посьвячений Петрови Могилї в р. 1633, подав др Кир. Студинський. 4. Проба улаштованя хронольогії до творів Шевченка, нап. О. Я. Конїський [часть І]. 5. Miscellanea: Примітки до тексту Галицько-Волинської літописи. Наданє Оришевському Конистерина та Гайсина, М. Грушівського і Куренда перемиського епископа Ів. Снїгурського з р. 1827, О. Макарушки. 6. Наукова хронїка: Огляд часописий за р. 1894 і 7. Бібліографія [рецензії й справоздання].

Наймичка повість **Т. Шевченка.** З московської мови переложив Ол. Конїсский. Накладом редакциї „Правди“. — У Львові [1895 р.] 61 стор. вел. 8°. Ціна 30 кр.

Початки козацтва () Пєсля водчитовъ В. А. написавъ Л. Д. [Книж. тов. „Просвѣта“ Ч° 187 а 12 за 1895 р.] — У Львові, 1895 р. 30 + 2 неп. стор. 16°. Ціна 10 кр.

Зміст: Перші відомости про Козаків. Перші орґанізатори Козацтва. Назва Козацтва. Зрестроване Козацтва. Зріст Козацтва і відносини єго до шляхти. Заложенє Січи Запорожської і фізична природа осїдку Запорожців. Звичайні занятя і спосіб житя Козаків. Причини бунтів козацьких. Криштоф Косинський. Лобода і Наливайко. Спосіб войованя Козаків. Сумні наслїдки бунту Наливайка для Козаків. Походи Козаків на Турків і Татар. Петро Конашевич Сагайдачний.

М. Чернявський. Писни кохання. — В Харкові, 1895 р. З друкарні Зільберберґа. 100 + IV в 8°. Ціна 65 коп.

Дневникъ генерального подскарбія Якова Марковича (1717—1767 гг.). Часть 2-я (1726—1729 гг.). — Видане „Кіевской Старины“ під ред. Ол. Лазаревського. В Київі, 1895 р. 342 стор. 8°. Друк. 300 прим. Ціна 2 карб.

Е. Тихомировъ. **Полтавскій бой** Историческій очеркъ. — В Москві, 1895 р. 48 стор. 16°. Ціна 10 коп.

б) періодичні видання.

Неділя [1895 р. Ч-а 14—34]. *Поезиї:* М. Лермонтова-В. Щурата — Новик (19, 20 і 22). Т. Галїна — Туга. Intermezzo і Чабан (20). Убогий край (32) Юр. Федьковича — Маланка (33) Ти місяцю, ти королю, красна Маланка є з тобою (34). *Оповіданя, нариси, гумористи, новелї й образки:* гр. Льва Н. Толстого-П. Кк. — Господар і слуга (15—18. 20, 22, 25 і 26). Теоф. Терлецького — Сила штуки (16). Для розривки (17 і 20). Полованє на льви (19). Ольги Кобилянської — Він і вона (21 і 22). Володис. Лозинського — Бусовиска Мадонна (23—31). Вас. Загаєвича — Уратована честь (30). Марка Твена — Зуб (31). Мирона Кордуби — Виправа на золоте руно (31 і 32). *Статї наукові:* Т. Галїна — Повстанє українсько-руського письменствк (14 і 15). Над Молдавою (14—16). Тресовані звірі (18). Гелити і карли (21). Дальматинцї (23—29). Дра Р. Фр. Кайдля — Пророк тверезости (28). Боязливість дітий (30). Румянець (30). Юр Федьковича — Наша Маланка дністровая (33).

ВІД РЕДАКЦИЇ.

☛ Передплатники „Зорі“ на рік 1896 мають право набути видану товариством „Просьвіта“ нову велику „Народописну карту Українсько-руського народу“, підклеєну на полотно, по зниженій ціні 2 злр. 50 кр. [без пересилки]. — Просимо о присилку передплати, щоб можна було управильнити наклад „Зорі“. — З сим Числом розсилаємо першу сиґнатуру „Словаря росийсько-українського“ задля сьвят лиш в половині аркуша. Передплатники, що зложили передплату на „Словарь“ в році 1895 не доплачують в сім році вже нічого. ☚

Передплата платна з гори виносить: З додатком „Словар росийсько-український“: на цілий рік **8** злр., [для заграниці **16** рублїв або **32** марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік **6** злр., [для заграниці **12** рублїв або **24** марок], на пів року **3** злр., на чверть року **1** злр. **50** кр. — Одно Ч-о коштує **30** кр.

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич. **За редакцию відповідає: Кость Паньковський.**

Видає **Наукове Товариство ім. Шевченка.** **З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.**

Ст. Грушевський

Ч. 2. Р. XVII.

1896.

У ЛЬВОВІ, ДНЯ 15 [27] СІЧНЯ.

Виходить 1-го і 15-го кождого місяця в обємі півтретя аркуша.

РЕДАКЦИЯ, АДМІНІСТРАЦИЯ і ЕКСПЕДИЦИЯ
у Львові, ул. Академічна ч. 8.

Рукописи мають бути писані правописию „Зорі“; узнані непридатними до поміщення звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин. — Редакция відповідає окремо тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки, з виїмкою письменникам, що містять свої твори в „Зорі“.

УКРАЇНА.

[МАРШ].

1.

Наша славна Україна
Наше щастє і наш рай.
Чи на сьвітї є країна
Ще милїйша за наш край?
І в щасливі й злі години
Ми для неї живемо,
На Вкраїнї й для Вкраїни
Будем жити й помремо. } bis

2.

Нас не зможуть супостати
Взяти в кайданй свої:
Ми борóним наші хáти,
Наші тихії гаї.
Не вмирає наша слава,
Не вмирає наша честь,
Бо живе в нас сила жвава,
Бо робітники в нас єсть. } bis

3.

Гей, хто хоче всїм свободи,
Поєднаймось як брати!
Сонцем правди, сьвітлом згоди,
Боже, шлях нам осьвіти!
Хай забудеть ся недоля
І неслава давних лїт,
Щастє-ж рівне й рівна воля
Засияють на ввесь сьвіт! } bis

В. Сивенький.

ДЛЯ ЗАГАЛЬНОГО ДОБРА.

ОПОВІДАННЄ *МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО.*

Відзначене премією на конкурсї редакциї „Зорі“.

[Далї.]

II.

Рїжні погляди.

Одної ясної днини, так коло години десятої вранцї, горішньою дорогою, щó йде понад Прутом, котило ся дві молдаванські каруци. На задньому возї, де сидїло кілька чоловіків, спустивши ноги за полудрабки, чутно було веселі жарти, регіт, пісню. По грубих полотняних сорочках, по чорних запрацьованих руках, а нарештї по зелїзних лопатах та всяких робочих струментах, щó визирали крізь полудрабки, можна було пізнати, що то робітники.

На передньому, помальованому зеленою фарбою возї серед дорожних клунків сидїло три молодих хлопцїв: два на задку воза, а один — напроти їх спиною до візника Молдавана. Цей останнїй солодко дрімав, звісивши здорову, круглу як кавун, голову на груди. По його опасистому круглому обличчю з чорним закрученим вусом блищала щаслива усьмішка солодкого сну, а кругленьке, багато обіцюючe в будуччинї черево рівно колихало ся під полами студентського ки́тля. При коротенькій гладкій фіґурі студента товариш його здавав ся мізерним та тендїтним. Високий, худий, з закарлюченим як у кібця носом на довгому обличчю, облямованому рідкою темною борідкою, одягнений у синю французську блюзу, на котрій можна було полїчити усї кістки його, він трохи скидав ся на Дон-Кіхота. Зігнувши свою довгу фіґуру та спершись худими, кістлявими руками на рушницю, Дон-Кіхот [як його продражнили товариші] пожадливо стежив очима за табуном диких гусий, щó летїв через Прут у плавнї. Його очевидячки дратувало, що дичина безкарно летїла над головою, захищена високостю та забороною полювати до Петра.

Третїй подорожний, закутаний у парусиновий плащ з кобкою на білому картузї, при котрому засмалене обличчє подорожнього з підстриженою a là Boulanger білявою борідкою видавалось ще чорнїйшим, дивив ся вдумливими сивими очима в широкий краєвид.

Попід полониною, по котрій вони їхали, широко розіслав ся зелений низькоділ. Сріблята биндочка Прута кривульками порізала зелені береги, цїле море хвилястого комишу ховало від людського ока блискучі озерця та гирла, блакітна імла далинá повила далекі села, гори, садки. На планинї хилилась від вітру пшениця, а по жовтих ярах, щó збігали з гори до Прута, пяв ся лозиною кучерявий виноград. На чистому теплому небі тільки денеде білїли кущиками хмари.

Дон-Кіхотови першому докучила мовчанка. Він злегка штовхнув дрімаючого студента.

— Колєґо Савченку, годї бо вам носом свистїти, он гляньте краще на той табун диких гусий; аж злість бере, що не можна дістати.

— Га?... що?... я заснув?... — прокинув ся студент. — А що-ж його робити у дорозї: нї вина, нї дївчат тут немає...

— Незабаром приїдемо в село: буде те й друге.

— Ігу... а як знайдемо фільоксеру, то ті меґери й очи з лоба повидирають нам. А ви все ще, колєґо Рудик, мов кіт той, пасете очима пташок? Плюньте на це дїло...

Рудик нервово кинув ся.

— Плюньте на своїх дївчат краще, — відрізав він ображено.

— Ха-ха! Прирівняли!... А що-ж це, — позїхнув Савченко, — наше „начальство“ похнюпилось? На що хочете закладаю ся, що саме тепер обмірковуєть ся плян кампанїї антіфільоксерної! Ну, признайте ся, пане Тихович, адже я вгадав ваші думки?

Тихович скинув очима на Савченка.

— На цей раз не вгадали, — обізвав ся він. — Я нїчого не думав, а просто милував ся краєвидом. А коли хочете, признаю ся щире: мене турбує думка, що у Лонитах знайдемо фільоксеру.

— Вас турбує? — засьміяв ся студент. — А я-б міг сказити ся за тих вісїм годин одноманїтної працї, коли-б не ратувала мене часом від цього ота ваша неприятелька — фільоксера. Все-ж таки якісь вражіння, рух, життє. Та й приємно знайти, коли шукаєш...

— Мовчали-б краще, колєґо, — спинив його Дон-Кіхот [vulgo Рудик] та не дратували пана Тиховича своїм легкодумством. Адже ви знаєте, як він поважно дивить ся на свою місию...

Студент махнув рукою і розщібнув китель.

Тихович нїчого не відповів. За кілька хвилин він звернув ся до візника:

— Дінáрте Лоéшти? [1])

— Яка! [2]) — показав візник пужалном на провалле, в якому зникла враз дорога.

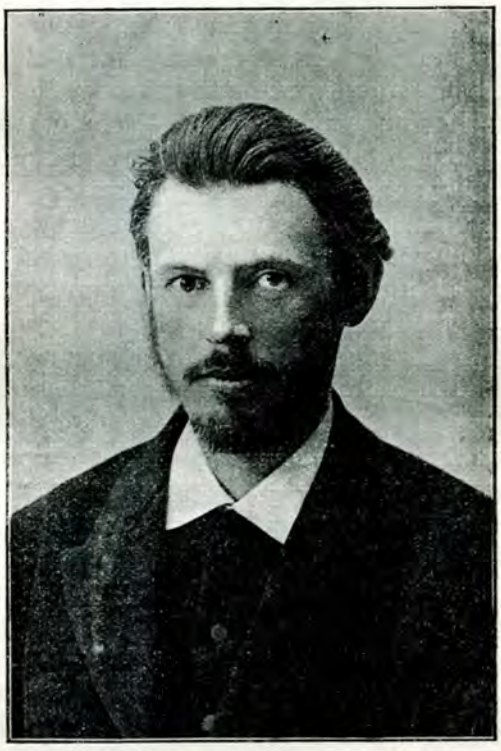
Здавалось — далї нїкуди було їхати. Дорога западалась, як під землю, а за провалле́м, глибини якого ще не можна було помітити, стирчали зелені шпилї гір. Але візник припинив коні і ступою спустив ся у кручу. Він в'їхав у вузке міжгірре. З одного боку дороги стирчала жовта стїна у́рвища, з другого чорнїла широка безодня, дно якої мабуть нїколи не бачило сонця. Зубчасті гори кидали тїнь на дорогу, пітьма лїзла з безоднї, виповняла міжгірре, пялась по горах аж до сяючих на сонцї шпилїв. Стягнені віжками, під натиском каруци,

[1]) „Дінáрте Лоéшти“ = Далеко до Лоєшт?
[2]) „Яка“ = Ось.

коні крутились, як змії, помалу спускали віз по покрученій дорозі, що́, здавалось, провадить на той сьвіт. Виступи гір закривали дорогу — і тільки клаптик безхмарного неба синів у високости над стрімкими жовтими стінами у́рвища.

Враз, немов від маху чарівничої палички, пасмо гір розірвало ся, в широкому отворі, наче у вікні, блиснула річка, а за річкою широка простора зелених плавнів, засипана вся південним промінням. Каруца впірнула у хвилю ясного сьвітла і покотилась берегом Прута, далеко лишивши за собою похмурі бескеди.

Незабаром показалось село, мальовничо розкидане над річкою по горі. Білі, чепурненькі хати під очеретяними стріхами, з широким піддашєм на мальованих стовпах, деревяні „кошниці“ на кукурудзу, очеретяні хлівки, крислаті акації та морви за штучно плетеними очеретяними тинами, журавлі над колодязями — все це робило гарне вражінне, сьвідчило про лад та достаток. Хазяїв не було в дома, всі були на роботі. Тільки денеде діди вигрівались на сонці, сидячи на призьбі, та молодиці квапливо бігли по воду, вимахуючи мідяними побіленими кухвами. Собаки, яких завжди буває безліч по селах південної Бесарабії, обпали каруцу і бігли, валуючи за нею аж до примарії, де з'упинились наші подорожні.

Микола Сумців.

Тихович вискочив з каруци і не обтріпуючи навіть пилу, спішно ввійшов у примарию.

Тут його стрів примар, грубий, череватий Молдаван з апатичним обличчєм та наш знайомий — писар, котрий не мав уже на собі сьвятних ясних гала́нців.

Тихович назвав себе.

— Мині припоручено, — додав він, — обдивити ся лоєштські виноградники, щоб запевнити ся, чи вільні вони від філоксери. Ви дістали моє оповіщение?

Примар апатично кліпнув очима, а писар настовбурчивши вуси та вирячивши котячі очи зігнув ся так, що робив вражінне людини, у котрої від страшного болю втягло назад живіт.

— А якже, відібрали... це про „філоксерию“? О! ви тут напевне знайдете її!... — додав він з округлим рухом рук.

— Ви чому так думаєте? — звернув ся до нього заціка́влений Тихович.

— Люди мруть, — таємничо пояснив писар. — І в повітрі... — він не доказав, а тільки потягнув носом повітрє, наче чув там присутність „філоксерії“.

Тихович злегка усьміхнув ся.

— Мині треба знайти кватири, — звернув ся він до примара, — для робітників і для нас. За хати я платити му. Тільки поспішіть ся, бо люди чекають на дорозі.

— Усе буде зроблено! — підхопив писар, висовуючись з хати задом та виробляючи дивні рухи ногами, на котрих, на превеликий жаль пана писаря, сьогодня не брилювали вже нові ясні гала́нці.

Сотник та десятник як навіжені бігали по хатах, шукаючи кватир — і не могли нігде знайти. Молдавани дізнавшись, що приїхали ненависні їм „доктори“, нізащо не хотіли пускати ворогів у хату.

Савченко з Рудиком сиділи на возі і, голодні та лихі, лаяли Молдаван.

— Яка дикість! Який брак культури! — хвилював ся Савченко. — Ти працюєш для їхнього добра, для їхньої користи, а вони тебе в хату не пускають, варвари!...

— Від коли це ви, колєґо, почали добачати користь у нашій праці? Я щось ранійше не помічав цього за вами. Може то з голоду? — глузував Рудик.

— А таки я голодний, коли хочете знати! — вибухнув Савченко. — Від самого раня нічого не їв, а тепер чекай на спеці, поки тебе пустять у хату!... Нічого мовити — миле життє розвідача́ філоксерної комісиї!

— Ех, шкода! — зітхнув Рудик. — Як би можна, забив би я оце парочку диких гусий та засмажив на маслі, знаєте, з яблуками...

— А-а! не дратуйте-ж бо!...

— Або підстрелити, знаєте, зайця, та спекти до бурачків у сметані...

— Тьфу! Мовчіть бо, бо слина котить ся...

Тихович з ґанку прислухував ся до тої розмови, зморщивши чоло. Очевидячки і його дратувала прикра ситуация.

Нарештї задиханий сотник оповістив, що кватири знайдено. Обидві каруци рушили, і наші подорожні так-сяк розташували ся.

Коли за кілька хвилин робітник ніс з шинку карафку вина, Молдавани кидали у слід йому гнівливі погляди, вигукуючи з обуреннєм:

— Анцихристи! Бач, самі пють вино, їм воно нічого не вадить, а людям рубають виноградники, боять ся, бач, щоб люди не вмирали, бодай би ви самі виздихали, анцихристи!

В невеличкій, чепурній молдаванській хатї, де з'упинились розвідачі, сичала на столі бензинка, а на ній шкварчала яєшня, яку мистецьки вмів пряжити Савченко. Він сам, своєю власною кругленькою особою стояв зігнувшись над пательнию і з утїхою ласуна, з пошерше́ними ніздрями, розкошував пахощами смачної страви.

Рудик витирав склянки на вино, різав хліб.

— І де той Тихович вештаєть ся? — бурчав

імпровізований кухар. — Яєшня вже готова, а його десь носить...

— Принесло вже, і, як бачу, в самий час, — обізвав ся Тихович на порозі. — Треба було поглянути, як там розташувались робітники.

Савченко загасив бензинку, триумфально поставив на стіл яєшню і з вишуканими рухами, церемоніяльно запрохав товаришів на обід.

Розмова стихла; чутно було тільки, як працювали молоді щелепи та бу́лькало вино при наливанню у склянки.

По заспокоєнню голоду, Савченко сповнив склянки, закурив циґарку і звернув ся до Тиховича.

— А тепер, коли „жолудкове питанє“, як кажуть Галичани, залагоджено, мушу поділити ся з вами сумним спостереженнєм, що наша хазяйка пеклом дише на нас. Мині, знаєте, треба було вмити ся з дороги. Я й звернув ся до хазяйки. „Де у вас вода?“ питаю її ввічливо так. — „У Пруті“, відказала мині дама. — „Це ми знаємо“, кажу я; „а чи не можна-б звідси трохи взяти?“ та й подав ся до дїжчини. Ех, як не скочить моя меґера, як не вихопить дїжку в мене перед носом, як не забелькоче! — „Фе“, кажу, „мадам, на віщо-ж так хвилювати ся? Це і на нерви шкодливо, і колїр личка може зопсувати ся, хоч воно й так у вас нагадує торішню мамалиґу“. І що-ж ви думаєте відказала вона на таке dictum. Ото-ж нїчого не відказала, а тільки плюнула, так таки й плюнула на вічний сором прекрасній половинї роду людського...

Рудик сьміяв ся.

— Ну, цього факту хіба не запишете собі in libris amoris. Та хіба-ж тільки хазяйка наша?! — додав він. — Всї вони, усї Молдавани дивлять ся на нас, як на ворогів своїх, у ложцї води ладнї втопити нас.

— І не дивниця, — обізвав ся Тихович. — Приїздять в село якісь люди, що́ не знають їх мови, через що не можуть порозуміти ся з ними, не питаючись йдуть на виноградники, рубають їх, палять... За що? на що? яким правом? Не звісно. Та й виясни-ж такому Молдаванови, чемному, неосьвіченому, що фільоксера, той страшний шкідник винограду, може з часом знищити всї виноградники, хоч тепер не видко ще руйнуючої сили того маленького, а сильного ворога! Він не пійме віри. Виясни господареви, у якого зрубано виноградник, що це зроблено для загального добра, для забезпеки сусїднїх виноградників від зарази! Чи-ж він потїшить ся таким поясненнєм? Або обіцяй другим, що ми не пустимо на їх садки фільоксери, коли від самого початку істнування комісиї аж досї не було ще прикладу, щоб вдало ся нам цїлком очистити від фільоксери виноградники в якому небудь селї...

— Амінь, — перехопив Савченко. — Я давно вже кажу, що наша праця, наша йолопська праця нїкому не потрібна... На цю псевдо-боротьбу з фільоксерою ми, мов у бочку Данаїд, кидаємо гроші, силу, час...

— Вибачайте, — перебив його живо Тихович. — Ви не дали мінї сказати, що дорогу до кращих результатів запиняє нам та-ж сама темнота Молдаван, бо замість помагати нам у боротьбі, вони шкодять їй, причиняють ся до розповсюднення фільоксери. Я не нехтую боротьби з фільоксерою, а тільки вияснюю причину ворожнечи Молдаван. Я вірю, що ще не пізно бороти ся з ворогом винограду, що ми змогли-б ще льокалїзувати його, здушити, знищити і таким робом обратувати бесарабські виноградники. Нам тільки потрібні сили і кошти, великі кошти, щоб була змога обдивити ся зразу цїлу Бесарабію і таким побитом з'ясувати собі великість лиха, з яким провадимо боротьбу.

— Щасливий, хто вірить! А я таки думаю, що ми просто воду міряємо...

— Коли-б я був одної з вами думки, я-б зараз кинув службу, — вмішав ся Рудик.

— Фю-фю-фю! — засьміяв ся Савченко. — Хіба я дурний кидати службу, коли мінї за неї гроші платять! Знаєте приказку: дурний дає, розумний бере...

— На цю приказку я міг би вам дещо відповісти, але маєте щастє, що хочу спати, — сказав Рудик.

Він встав зза стола і простяг ся на лаві, сягнувши довгими ногами аж до протилежної стїни.

За його прикладом обляглись і Тихович з Савченком.

До вечера, коли повернули з поля Молдавани, звістка про приїзд „докторів“ облетїла цїле село. Молдавани купчились на вулицях. Скрізь помічало ся роздратованнє, чути було лайку, проклони. Дїди правили щось про гріхи та останнїй час, молодші нахваляли ся не пустити ворогів на виноградники, перестріляти з рушниць, розсудливі гамували запал. На вулиці колотило ся, як в горшку колотить ся. Замфір шкилював примаря, називаючи його хабарником за те, що пустив у село комісию. Але справа від цього не поправляла ся, ба й не виясняла ся: Молдавани не знали довідне, що робити муть з їх виноградниками, який завбільшки той камінь, що́ завис над їх головами. Серед моря самих дивоглядних поголосок, пльоток, яких не шкодувала роздратована жінота, годї було орієнтуватись.

— Ходїм краще до докторів, — гукнув врештї Замфір, — та розпитаємо ся, чого їм треба від нас.

— Ходїм, ходїм, це розумна рада! — згодилась громада, подаючись до Тиховичової кватири.

Декільки Молдаван вступило в хату.

— А чого вам треба, люди добрі? — звернув ся до них по московськи Тихович.

— Не розуміємо московської мови! Коли приїхав у наш край, хай говорить по молдаванськи! — крикнув хтось з гурту.

Кров вдарила Тиховичови в обличчє. Йому стало соромно.

— Добре, я говорити му по молдаванськи, тільки не знаю, чи зрозумієте гаразд, бо я не дуже знаю вашу мову.

— Нїчого, зрозуміємо...

Пісня побіди. *[Малюнок Йосифа Брандта].*

— Так скажіть же менї насамперед, чого ви хочете від мене? — удруге поспитав Тихович.

— Ми хочемо знати, чого ви приїхали у наше село? — виступив Замфір.

— Мене прислано сюди обдивити ся ваші виноградники і таким робом дізнати ся, чи нема там фільоксери.

— Фільоксера? Що таке фільоксера? Що це за вигадки? — гуділо в юрмі.

— Фільоксера це така рослинна воша, як от буває на кокурудзї, огірках, кропиві та других рослинах, тільки ще менша. Вона живе на виноградних корінцях, висисає з них сік — і через те кущ засихає...

— Цього нїхто з нас не бачив! У нас її немає! Старі люди скільки живуть, а такого не бачили. Не вірте, це він зуби нам замовляє! Це брехня! Нові податки з нас хотять витягти, от що! Знаємо їх! — хвилювались роздратовані попереднїми поголосками Молдавани.

— Я не кажу, що фільоксера є на ваших виноградниках, бо я ще не обдивляв ся їх А що старі люди не бачили її, як кажете, досї, так це тому, що лиш недавно завезено в Бесарабію шкідника цього зза кордону на лозах виноградних, і він не встиг ще дуже розмножити ся. А фільоксера тим і небезпечна для винограду, що розмножуючись страшенне хутко, переходить з куща на кущ, з садка в садок. Вона може причепити ся з землею до сапи, якою підгортаєте кущ, до ніг худоби чи людини, яка проходить по зараженому місцю і таким робом її легко рознести по всїх виноградниках. Опріч того в кінцї лїта фільоксері виростають крила, вона робить ся мушкою, перелїтає з садка в садок — і кладе на кущах яйця. Тому то, як не запобігти лихови, незабаром настане такий час, що всї виногрдники засохнуть...

— І що-ж ви робите, скоро знайдете її? — поважно поспитав Замфір.

— А те, що з паршивою вівцею в отарі. Навіть більше: ми зрубаємо кущі, палимо їх, а корінне з фільоксерою труємо отрутою в землї, забиваємо кущ і фільоксеру і таким побитом не пускаємо її далї, на здорові виногрдники.

В юрмі счинив ся розрух.

— Чуєте? Вони рубають нам виногрдники? Палять їх! Землю сьвяту труять! Яким правом? Хіба вони дали нам виногрдники, хіба вони працювали на них, гарували, як ми! Піклують ся, бач, непрохані добродії, що виногрдники сохнуть. Коли сохнуть, хай сохнуть — Божа воля, з Богом не сварити ся... Ого! знаємо ми вас! Намножило ся вас тих вчених, щó не знають важкою працею хлїб заробляти та й вишукують якусь фільоксеру, чи що на наші голови! Шукають те, чого нїхто не бачив, про що нїхто не чув! Нї, щоб оце хтось прийшов на виноградник, зрубав його, спалив, знищив хлїб сьвятий — а-а! Скорійше їм голови постинають, нїж кущі виногрдні! Не пустимо, не пустимо ворогів наших на виногрдники! Хай нам роблять, що знають!... А тепер розходьмо ся! „А каса! а каса!“ [1])

Збурена, з'електризована власними похвалками юрма не вгавала. З розпалених облич, з гнївливих поглядів, палких рухів помітно було роздратованнє та завзяттє.

— Не раджу, — обізвав ся блїдий, зрушений Тихович, — не раджу цього робити, бо як не послухаєте моєї доброї ради — то послухаєте закону, котрий вас не помилує...

— Закон! знов закон! Вони, як черепахи шкаралущою захищають ся тим законом, але молдаванський кулак дасть собі раду і з тою шкаралущою!

Вмить до стола прудкою ходою підійшов Замфір. Його обличчє було скривлене, очи палали диким огнем. Він поклав руку на папери, щó лежали на столї і нахилив ся до Тиховича так, що той почув тепло від його лиця.

— „Домнуле“-доктор, — сказав він: — коли ви добра людина, забирайте з собою свої закони та їдьте звідси мерщій, щоб ми про вас і не чули! — і з тими словами він почав згортати з стола папери на одну купу.

Тихович не знав вже, як покласти кінець тій прикрій сценї, коли враз почув, що в юрмі починає притихати, а серед нарізних покликів Молдаван сьпівучий голос пана писаря бере гору над затихаючою бурею.

— І що ви робите, і що ви чините, голови нерозумні! Ех, ви! Правдиві кап-ді-бой! — гамував пан писар. — Сам цар, сам „імперат“ прислав їх сюди, а вони колотнечу роблять, немов їм „закуциї“ московської забагло ся!...

Замфір відступив від стола і в дверях стрів ся з паном писарем, одягненим на цей раз у свої чудові ясні галанцї. Пан писар ще здалеку робив руками такі рухи, наче на миґах прохав вибачення за брак чемности у тої неосьвіченої мужви.

Тихович сердечно подякував свому ратівникови.

За кілька хвилин Молдавани розійшлись, а пан писар у вишуканих фразах оповістив Тиховичови, що від недавнього часу помічає у винї „щось“, щó конче повинно бути фільоксерою. Пан писар, боячись за своє життє, ладéн навіть покинути вживанне того шкідливого, зараженого хоробою трунку, скоро „доктор“ знайде його шкодливим...

А коли Тихович заспокоїв його, зрадїлий пан писар попрощав ся, лишаючи Тиховича на самотї з невеселими думками про недавно минулі пригоди.

[Далї буде].

---

[2]) „А каса! а каса!“ = До дому! до дому!

Зимовий ранок.

Я люблю веселий ранок
Холоднючої зими,
Як на двір, на стїни, ґанок
І на шлях за ворітьми́
Упаде із неба промінь,
Дим повєть ся з димарів,
На току підниме гомін
Зграя галок і граків:)*
Школярі свої ґринджоли

З повітóк подостають
І по вулиці, мов бджоли,
До сугóрка загудуть.
А в хоромині,) як сонце,*
Пишна, гожа і ясна,
Панна дивить ся в віконце
Й жде, що ось-ось-ось вона
Трійка з милим пронесеть ся,
Присне снїг із під копит,

Дзвоник піснею заллєть ся
І замре коло воріт!
Але дзвоника не чутно,
Трійка з поля не летить, —
Панні боязно і смутно...
А мороз — собі кипить,
Снїг ясним кришталем блище,
Лютий холод допіка;
Сонце вгору плине вище,
Та не грієє здалека...

Яків Щоголїв.

*) Грак = гайворон. — *Ред.*

*) Хоромина = покій. — *Ред.*

ДАРЕМНА НАДЇЯ.

Повість **Д. К.**

[А. П. Рибниковій].

[Далї.]

Вона мене повела з собою до гостинного покою. По першому погляду можна було бачити, що тїтка жила не знаючи недостачі. У неї було усього доволї, як в доброму господарстві. Мягкі, покоєві і не дешеві, стільчики стояли попід стїнами великого гостинного покою. По серединї біля стїни стояла мягка на пружинах софа, біля софи — столик, кріселця, вподовж стїни стояв фортепян, між вікнами на стїнї висїло велике зеркало, по стїнах висїли малюнки, а на вікнах стояли у чистих вазониках рясні, зелені квітки. Усе у хатї було чисте, гарне, поприбиране, на своєму місци. По хатї можна було догадатись, що тутечки живуть хороші люди, та й до того й заможні.

Моторна, жвава тїтка посадила мене на найкраще — шановне місце в хатї і почала розпитувати, коли я приїхав, куди їду, як живу, як жив і як маю надію жити. Одно за другим питанне виходили у неї без перериву. Вона запрошувала мене перебратись з гостинниці до себе на той час, як я буду гостювати у Київі. Я подякував і не згодив ся, бо мусїв не довго гостювати, мусїв швидче поспішатись до рідної хати — до старенького батька, до сестер, котрі дожидались мене. До того ще я й бояв ся своїми переборами робити лишній клопіт своїй добрій тїтцї.

— Оце, лишенько, — обізвалась до мене вона, як до рідної дитини; — ти приїхав, Павле, а моєї Олї немає й в дома. Вийшла вона зрана, казала — на часиночку, швидко вернеть ся, та десь і забарила ся. От, як тебе вона побачить, буде рада, мов рідному брату, — казала мінї тїтка і мова її була без кінця, без перестанку — лила ся, мов та водиця у тихому Дунаї.

А я й справдї був якимсь братом Олї, хоч не рідним — другорідним, та все таки близьким чоловіком, родичем. Що хвилї моє бажанне побачити нову сестру мою, мінї невідому, росло й росло. Як казала тїтка, Оля була славна дївчина, добра, розумна. Ми з тїткою балакали довго, без з'упину. Вона мінї коротко оповідала про своє житте, про свої хороші й погані днї. Як зміг й я їй описав своє самотне життє на чужинї, зачепив трохи й лїта молоді. У передньому покою дзвінко задзвонив дзвінок.

— Оце, видно, Оля вертаєть ся, — сказала тїтка — і не помилила ся.

Та-ж сама дївчина, Пріся, котра відчиняла й мінї двері, вибігла й теперечки відчиняти. З того покою, де сидїли ми, чутно було, як зашамотїло жіноче убранне, чутно було, як дївчина подавала вістку про мій прихід, про якогось нового, незнаємого чоловіка. Потиху, шопотом розпитувала Оля про гостя а нерозумна дївчина без сорому оповідала, що знала, не зміняючи голосу.

— Олю! це ти? швидче йди сюди! — озвалась тїтка.

Двері відчинились притьмом і на порозї з'явила ся молода дївчина в мережаній сорочцї з намистом на шиї. То була Оля, то була моя нова сестра. Їй було лїт сімнадцять не більш. Тонесенькі, сьвіжі, молоді обриси її лиця глибоко вражали нового чоловіка, не вважаючи на те, що вона була не високого зросту. Можна було сказати, що вона була трохи за низька, нїж висока, хоч цей низький її зріст не разив ока, бо вона держалась просто, мов та степова билиночка, мов держить ся та дика кізочка на високóсти. Тоненькі червоні губоньки її виявляли силу; темні, блискучі, оксамітні очиці її, мов те блискуче сонечко, звеселяло усе навкруги; вихолені з ямочками рожеві щічки, мов би на диво вимальовані, викривали її дитячий, сьвіжий, молодий вік; довга коса її густого каштануватого волосся гадюкою вилазила з заду, обвивала її плечі і повисала на її грудях дївочих.

Вона стала на порозї згорда дивлячись, мов би на показ, щоб нею дивувались, щоб нею втїшались, щоб нею чарувались. Строгим, гордим поглядом дивилась вона, стоячи перед моїми очима, і мов би сама хотїла дізнатись одним своїм поглядом, без питання, без чужої запомоги, хто це був перед нею. Вона була вродлива, хороша!... І мати її глянула на неї і наче-б задивилась на її вроду і забула, що треба їй познакомити мене з дочкою. Не мав і я що казати, задивившись на вроду. Довго тягла ся коротенька хвилинка, поки тїтка надумалась озвати ся до дочки:

— Іди і привитай його, як рідного брата.

На таку незвичайну, несподївану мову матері, Оля наче-б то здивувала ся, бажала відступити, побігти назад, зникнути за двері. Вона зачервонїла ще більше, соромливо подивилась на мене, на тїтку і наче-б то ще більше приросла до порога.

І я стояв, мов заморочений...

Тїтка назвала мене по іменню і Оля наче-б схаменулась, наче-б пригадала собі знаєме імя, котре чула нераз, і соромливо ступила до мене. Я й сам підійшов до неї, узяв її маленьку, мягку, мармурову ручку і поцїлував її братерським цїлуванєм. Вона цього не сподївалась, таке цїлуванне було для неї незнаєме, когоюсь новиною, і вона ще більш засоромила ся, зачервонїла мов та повна рожа.

Плила немовна, нїма хвилина нашого єднання, думки і душі наші зливали ся до купи, у одну сїмю, у одну течию життя...

Мовчки присїв я на своє місце; мовчки, поважно сидїла тїтка; мовчки присїла біля мене й Оля. Вона сїла і тихим, ласкáвим, приязним поглядом глянула на мене.

Тїтка перервала тиху мінуту новими питаннями, новими оповіданнями. Оля зняла ся з свого місця і вийшла в другу хату.

— Так то, мій друже, — казала мінї тїтка, — живемо ми вдвох тихо, любязно. Єдина моя втїха, Оля, виростає, мов та квітка на весні. Вона у мене одна й надїя, одно й щастє, одна й порада. Дай, Боже, тільки їй талану, та долї!

— Та хіба-ж може така дївчина відати недолю? Вона уродилась, щоб приносити щастє, щоб відати тільки щастє, — відказав я.

— Хто його знає, що вийде далї. Живе вона тепер при мінї, мов утятко на воді; буде їй чим добрим згадати своє дївуваннє. Та жіноче щастє таке, що більш йде від людий, ніж від себе самої. Добре, як побереть ся вона з хорошим чоловіком, а як нї — що тодї робити?

Ми ще балакали про Олину долю, поки не вийшла до нас і сама вона. Вона вийшла і без сорому вже підійшла до нас, наче-б то зачинала звикатись до мене. Тїтка зіставила мене у себе на цїлий день і я радий був зістатись у неї, хоч цїлий вік: так мінї подобались цї нові родичі, так вони пригріли мою душу, так приворожили мене до себе.

— Ну-те, дїтки мої, — промовила тїтка, — посидьте вдвох, а я піду подивлюсь, чи усюди лад у мому маленькому господарстві, чи усюди порядок. Адже-ж треба наготовити що небудь і попоїсти.

Вона вийшла і ми зостались вдвох. Оля сидїла мовчки і перебирала своїми біленькими, мармуровими пальчиками хустину. Випадало мінї першому озватись, — а з чого починати?

— Так от, несподїване у вас знайшов ся брат, — озвав ся я.

— А у вас знайшла ся несподїване сестра, — відказала мінї Оля і подивилась приязно.

— І ми будемо жити, як брат з сестрою? Поставив я їй питаннє просто і підійшов до неї.

Хата в Турадах коло Жидачева.

[Фотоґр. Фр. Ржегорж].

Вона встала і мовчки протягнула мінї руку на згоду.

— І любитись, як брат з сестрою?

Оля подивилась мінї в вічи, наче-б хотїла зазирнути мінї в душу, розвідати ближче мене і тихо-потиху кивнула своєю вродливою головкою і промовила найкоротше слово: „Еге“.

Я притулив її ручку до уст і поцїлував. Вона не засоромилась, вона не рвонула руку з моєї руки, я бачив, що вона на мене дивилась приязним поглядом.

— Дак ми теперечки свої? — спитав я.

— Свої.

— І ти моя сестра, Олю?

— Мінї чудно... я не звикла... мене так зове одна тільки мати...

Вона знов засоромилась, її голосочок дріжав, вона зачервонїла.

— Дак ви мене цураєтесь?

— Ну, все одно... ну, добре... ну... Олю .. ну, нехай буде й так... нехай буде сестра, рідна, своя. Це все якось чудно: годину назад — ми чужі люди, не знали один одного, а тепер — свої, близькі, наче-б вік вікували.

— Так воно, Олю, усе йде на сьвітї, усе чудно. Як пильно станеш придивлятись до чого, та почнеш собі виясняти, цїлий сьвіт стає чудним, усї ми чудні.

Оля мовчала. Вона наче-б дражнила й мене й себе. Жінка, а особливо дївчина часто боїть ся подивитись на дїло незвичайне, просто підступити до нього. Дївоча натура соромлива, боязка, їй треба обглядання.

Видно було, що Оля рада-б була швидче зійтись зо мною, та не легко було їй відважитись: дївочий сором перепинав їй дорогу, не пускав її. Вона мовчала і замислилась. Далї притьмом зірвалась з місця і хотїла випурхнути з покою, де ми балакали.

— Ну, добре, — відказала вона мінї, йдучи, — тільки не разом, по троху, помаленьку, і все буде як слїд.

— Куди-ж ти втїкаєш?

На порозї її стріла тїтка і запросила нас до другого покою. Я взяв Олю за руку і у парі з нею пішли слїдом за тїткою. Ми вийшли у столовий покій, де на столї були наготовлені чашки і стояв на спіртовому огню мідяний кофейник, з котрого виходила пахуча пара. Тїтка нас зазвала, щоб напоїти солодкою кавою.

— Наливай ти, Олю, — сказала тїтка, — налий нашому дорогому гостеви.

Тїтка стала розпитувати мене про деякі дрібязки, про мою рідну сїмю, про покійну матїр, про батька, про сестер. Вона дуже любила мою матїр, дївувала з нею усе дївуваннє, жили вони у одній сїм'ї, поки не побрались. Як побрались, повиходили заміж, так і розійшли ся, роз'єднали ся, почали жити своїми сїмями, одна далеко від другої. Любов і приязнь з моєї матери тїтка переносила на мене: вона мене покохала, як рідного сина.

Пючи пахучу каву, ми довго сидїли за столом. Оля сидїла, слухаючи, і не мішалась до нашої розмови. По її очех було видко, що ця моторна, жвава, весела, говірлива дївчина звинулась, мов той блакітний вюночок на тичинї звиваєть ся проти сьвіту, мов той їжак звиваєть ся у клубочок, як несподіване побачить що. Вона не звикла ще до мене, вона не знала, що казати, не знала, як обернутись, вона крадькома приязно поглядала на мене своїми палкими очима.

Перед нами вже давно стояли випорожнені чашки, а ми все таки сидїли за столом. Розумна, говірлива тїтка знала, про що балакати, уміла вести бесіду.

— Ходїмо, мамо, ще у витальню, я заграю що небудь на фортепянї.

Ми вийшли у другу хату. Я подякував тїтцї і Олї за каву і повів Олю за рученьку до фортепяну.

Тїтка принесла з свого покою панчоху, сїла на софу і почала плести. Я завважав, що вона плела панчішку Олї, на її малесеньку ніженьку.

Оля підняла верх з фортепяну і взяла гучні, сьпівучі акорди. У тихому покою цї акорди глибоко проходили в душу. Своїми пальчиками вона провела по своїх густих волоссях, закинула свою косу за плечі, охорошилась, як охорошуєть ся молода пташинка, зачинаючи заводити соромливо свої перші сьпіви.

Вона заграла чудову баляду „Лїсовий цар“.

До гучного голосу музики, вона додавала ще своєї души. Оля грала дуже добре. Очи її палали палким огнем; на її лицї видко було ляканнє, вона наче-б то бачила перед собою Лїсового царя з білою великою бородою, з довгими волоссями; наче-б лякалась його і шукала куди-б пригорнутись, куди-б притулитись, куди-б сховатись від цього дива. Гучні ноти проходили по усїх її жилках, по усїх її кісточках, по усїх суставчиках. Вона була у повній своїй красї. Велика, пишна баляда її притомила, так, що вона на силу її скінчила, встала і вийшла до другого покою.

Тітка почала мені казати про вдачу Олину до музи́ки, почала вияснять, що таке вона любить грати. Вона не хвалилась своєю дочкою, а казала про неї так просто, так щиро, як тільки може казати розумна мати про своє кохане дитя́тко. Тітка тільки й жила своєю дочкою-одиначкою, усе своє життє вона ску́пила у ній, усе своє щастє, усї свої думки, усї надії.

Я щиро, приязно привязав ся до Олї. Я не закохав ся в ній, хоч і кохав її усїма силами, як найдорожшу людину, як найкоханьшу сестру, покохав її коханнєм братським, приятельским. Закохатись можна тільки тоді, як є які перепони, як цї перепони треба обминати, шукати таємниць, вино́сити бу́чу, бути самому заба́вкою перед заба́вкою, котра заморочила, зачаровала. Я не міг закохатись в Олю, бо на першій хвилї здибання, вона стала менї своєю, близькою, рідною, власною. Я міг нею славитись перед чужими людьми, міг нею хвалитись і усїм казати: „Дивуйте ся, це моя, це близька менї людина, вона з одної сїм'ї зо мною!"

Одначе ще далеко було до того, щоб Оля до мене освоїла ся, дивилась на мене, як на брата. Вона згодилась привикнути тільки з умовою — по троху, по малу, не зразу. В її сильній, крїпкій, здоровій натурі не ставало ще сили зразу зійтись. Хоч мати й вказала їй на мене, як на близького чоловіка, вона все таки наче-б лякала ся мене. Так саме маленька пташина, як вийде перш з свого теплого кубелечка, боїть ся полетїти від него. Вона плигне́ на близеньку гіллячку і знов вертаєть ся у кубельце, хоч мати їй здалеки щебече, кличе до себе, манить їй, вказує їй доро́гу.

Трохи згодом Оля вийшла до нас. Розмова наша якось не плела ся, одна тїтка не давала нам замовкнути, хоч вона й була трохи поміхою нашому з'єднанню. Менї хотїло ся ще побалакати на самотї з Олею, розгорнути листочки сеї живої квітки. Я бачив, що й Олї бажало ся зо мною бути на самотї.

Ми почали розмову про знаємих тїтчиних. Між її знаємими були й мої приятелї, деякі з товаришів. Я був дуже цьому радий. Балакаючи так, Оля похвалила ся, що у неї є сьвітописні карточки.

— Де-ж цї карточки? — спитав я.

— У мене в хатї, у моїй хатї, — відказала вона.

— А у вас є й своя хата, куди ви пускаєте не всїх, а тільки близьких людий, приятелїв?

— А між ними і тебе, Павлусю, — додала від себе тїтка.

— Еге, — крадькома і з усьміхом промовила Оля.

— Хотїв би я, тїтко, — обернувсь я до тїтки, — піти у гостї до...

— Олї, — додала тїтка з натиском на це дороге менї імя її.

— Ну, я й поведу, — сказала Оля і піднялась з місця.

Ми з нею пішли до її покою. Покій її — хороший, затишний куто́чок, тепле кубелечко.

— Оце моя й хата, — вклонившись, промовила Оля.

— Чого ти мене соромила ся, Олю? Чого ти така не привітна, не підступна?

— Така я вже з роду, — швидко відказала вона менї.

— Справдї?

— Справдї.

— І так на довго?

— Краще візьмім альбом і ходїм до матері, — відмовила вона, взяла альбом і вийшла. За нею пішов і я.

— Ми тутечки будемо дивитись, — промовила вона, сївши біля матері.

Ми почали дивитись на карточки. Вона менї показувала своїх това́ришок, а між ними завва́жала одну, саму найближчу. Менї хотїлось було побачити між ними і моє стародавне кохання, мою колишню Катрю. Ми перевернули дуже багато карточок, цїлий альбом, але Катрусї я там не знайшов. Бажав я дуже знати, чи знакома з нею Оля, одначе я не зважив ся питати. Наводив я близько до неї розмову, назвав її, але ні Оля, ні тїтка не звертали на її прозвище уваги. Назвав я ще раз Катрю по прозвищу і знов, наче-б про неї нїхто й не чув. Менї здавало ся чогось, наче-б Оля знав усе про моє кохання з Катрею, чула з чужого голосу, — і я цього жахав ся. Десять лїт минуло, а я все таки згадував про це кохання, неначе-б воно було вчора. Воно було перше і останнє. За десять лїт я ні разу не зустрів дївчини, котра була-б менї так до вподоби, як Катря.

Я влучив хвилину і спитав тїтку про Катрю, і виказалось, що вона її не знає, і не чула навіть її прозвища. З мене мов би камінь скотив ся з плечий. Моя таємниця зосталась таємницею.

Година за годиною минали навздогін. Після обіду ми пішли гуляти до ботанїчнього саду. Я балакав більш з Олею. Вона до мене більш і більш привикала. У вечері Оля знов менї грала на фортепянї.

Сидячи своєю сїмєю, ми забалакались за північ. Вже час було й розходитись. Тїтка мене запрошувала на цїлий день на недїлю. Я хотїв вже виїздити з Київа до батька, та що робити — мусїв ще на день зостатись. Менї було весело, мило, любо, приязно. Я наче-б то помолодшав за цей день, скинув з себе не один рік, забув про чорні дні свої, про все погане на сьвітї. Я прожив цей день життєм тої пташини, котра випурхнула з клїтки на волю і знайшла свій табунець рідний, де її привитали.

Оля все таки держалась здалека, хоч і меньш. Я попрощав ся і пішов. Вже я вийшов з переднього покою в сїни, як слїдом за мною вибігла Оля.

— Не забудь же, приходь, Павлусю, — вона просила мене, наче-б крадькома, наче-б з тим, що не все я почув, що вона менї казала.

У сїнях було темно і тільки зверху до низу простягала ся довга полоса сьвіту від сьвітла зза дверий переднього покою. Оля стояла передо мною. Ми поцїлувались. Вона перервала свій поцїлунок, рванулась, побігла назад, хлопнула дверима, і зараз замкнула, наче-б то, щоб я не повернув ся ще, не роздивив ся її лиця, повного сорому.

Я спустив ся по сходах у низ і вийшов на улицю. На дворі було гарно, тепло. Пахучі сади й садки розливали свої пахи на воздусї. Тихо усюди, анї телень. Наче-б усе позасипало мертвим сном. Одні зіроньки з висока сьвітили своїм золотим сьвітом і звеселяли тиху, темну, теплу весняну украïнську нічку.

Подибав я тихою ходою у сторону „Великої Гостинницї". Вона була неподалеку тїтчиної кватири. Я ще більш скоротив свої ступнї, я не хотїв входити до нумеру, замуроватись між чотирма нїмими стїнами. Я підійшов до Гостинницї і проминув її. Не думаючи, не гадаючи, без усякої мети, без усякої гадки, так з нїчого пішов я далї у сторону городського саду.

Перед очима моїми проходили образи моєї молодости, лїт дитинячих, образи з рідної сїм'ї, з мого кубелечка. Згадав я покійну матїр, котра кохала мене більш, нїж других дїтий, тим, що я був меньшим у сїм'ї. Згадав старого батька, відставного вояку з перебитою ногою, котрий сидьма сидїв на селї і доживав свого віку удівцем. Згадав — сестер моїх любих. Згадав увесь свій рід. А далї, передо мною пропливали образи з школьного життя, з ґімназиї, з унїверситету. Мене кохали усї в школї і я кохав усїх. А далї, марою, зненацька прийшла менї на думку вона — Катря. Холодом понесло на мов серце, пусткою, заду́хою. Вона була першим і остатнїм коханнєм. Складалось усе довго, щоб нам жити разом цїлий вік, та вийшло інакше. Ми розійшлись і розійшлись на вік, без повороту. Чи живе вона в щастю? Чи згадує вона мене, як я її згадую?...

Я ввійшов у темний, густий городський сад, де так частенько колись гуляв вісїм лїт назад. Я забрав ся у саму гуща́вину саду, на сам шпиль, не вважаючи на свою боязку, жахливу натуру. Йти далї було менї важко, я притомив ся, треба було менї спочинку. Я прилїг на густу, молоду, пахучу натуру. Любо було, тихо. Здалека доносились до мене плескання днїпрової хвилї, а навкруги мене висьпівували соловї свої веснянки.

Хороший Божий сьвіт! як його не кохати?..

Катруся не давала мінї спокою. На далекій чужинї вона рідко приходила мінї на думку. А тутечки, у Київі, у самому місци нашого кохання, її образ, прикритий курявою і пилом за такий довгий час, виходив сьвіжим, живим. Я гнав його від себе, а він ще яснїйше виявляв ся перед очима, усьміхав ся мінї, пригнїтав мою порожню душу. Я бажав забути Катрю на віки, змінити її новою, живою силою, покохати иньшу, знайти иньшу замороку.

Олю я кохав щиро, цїлим серцем, цїлою душею, та те кохання було не таке, якого мінї було треба. Я кохав Олю коханнєм брата, братерським коханнєм. Таке кохання не могло сповняти мого серця, опанувати моєю істотою, цїлою моєю натурою, цїлим моїм життєм.

На душі було пусто, холодно...

Холодний ранок приходив на землю. Зірки почали погасати. Я встав притомлений, мов би на похміллю і поплентав ся до дому. А думки, якоюсь темною хмарою тїснили ся в голові, мішались, змінялись одна одною, плутались, становились якоюсь нїсенїтницею, маревом.

На другий день я проснув ся дуже пізно — о півдні. Поки упорав ся, приходив уже час раннього обіду. Я пішов просто до тїтки. Мене зустріла на порозї Оля, котра наче-б то мене довго там вижидала. Ми поздоровкались, поцїлувались і вона не утїкала від мене, а тільки порумянїла. Видно було, що вона сама сподївала ся поцїлуватись. Її моторна, жвава натура розгорнула ся зовсїм. Вона почала мінї вимовляти, чому я пізно прийшов. Вимова ця була приязна, хоч і походила на панування. Вона й сама чула, що панувати наді мною не може, та може й бажала-б запанувати.

— І поганий, недобрий.. ми дожидали його з самого рана, а він тепер тільки прийшов, забув мене і ще не просить вибачити!... — промовляла до мене Оля, наче-б то з серця, а сама зпід лоба дивилась на мене приязно.

— Ну, вибач, Олю, — шуткуючи відказав я.

Вона мінї протягнула ручку свою, щоб я поцїлував.

— Ну, то-то!... — понуро пробуркотала Оля.

Вона узяла мене за руку і потягла за собою до тїтки. Вона вилась біля мене, як ласочка, як ластівочка.

Тїтка стріла мене материнїми витаннями. Мене почали розпитувати, чому я так пізно прийшов, що я робив, і я плїв усякі вигадки, боючись признатись, що повернув ся до дому сьвітом. Тїтка мінї сказала, що вечір ми проведемо в театрі, що у неї вже закуплена льожа.

[Далї буде].

УБОГИЙ КРАЙ.

Зима іде; блищить ся иней срібний;
Широкий шлях в холодній мряцї мре.
Невесело... До себе неподібний,
Нїмує сьвіт... Аж сум бере...

Лиш чорний птах перелетить журливо,
Деиеде звір зашелестить в корчах,
І вив щось так грізно, так тужливо,
По темних хащах, по ярах...

Вялить зима й засипує снїгами
Мій рідний край... В нїм голос жизни змовк
Розмову тут заводять між гробами
Зловіщий крук і хижий вовк...

Т. Галїп.

Марія Стуарт.

Траґедия в 5 дїях. Написав *Фридрих Шіллєр.*

З нїмецької мови перевіршував **Б. Грінченко.**

[**В. Чайченко**].

ЛЮДИ:

Єлизавета, королева анґлїйська.
Марія Стуарт, королева шотляндська, у тюрмі в Анґлії.
Роберт Дудлєй, ґраф Лєйчестер.
Юрий Тальбот, ґраф Шрусбурі.
Вільгельм Сесіль, барон Борлєйф, державний скарбівничий.
Ґраф*) Кент.
Вільгельм Девізон, державний писар.
Аміас Павлєт, лицар, доглядач Маріїн.
Мортімер, його небіж.
Ґраф Обенін, посланець французький.
Ґраф Белєвр, надзвичайний посланець від Франції.
Океллї, Мортімерів друг.
Дружон Друрі, другий доглядач Маріїн.
Мельвін, її доморядець.
Бурґоен, її лїкар.
Ганна Кеннеді, її мамка.
Марґарита Курль, її надворна дама.
Шеріф ґрафства.
Офіцер ґвардийський.
Французькі та анґлїйські пани.
Сторожа королївська.
Анґлїйської королеви слуги.
Шотляндської королеви слуги й служебки.

*) Шан. перекладчик всюди уживає слова „Ґран“. Ми змінили на загально уживане слово: „Ґраф“. — *Ред.*

Перша дія.

У замку Фотрінґай, у сьвітлиці.

Перший вихід.

Ганна Кеннеді, мамка шотляндської королеви, палко сперечаєть ся з Павлєтом, що́ лагодить ся відчинити шафу. Дружон Друрі, його помічник, з ломом.

Кеннеді.

Як сьмієте ви це робити, пане?
Покиньте шафу цю!

Павлєт.

А де у вас
Намисто дороге взялось? З горй
Ви скинули його; хотїли певне
Ви садівничого їм підкупити!
Лихий би взяв цї хитрощі жіночі!
Вже як дивлюсь і нишпорю я всюди,
А все ще й досї сховані скарбй.

(Пораючись коло шафи).

Де се́ було, — лежить там певне й більше.

Кеннеді.

Геть незвичайний! Таємницї
Тут королевині.

Павлєт.

Їх саме я
Й шукаю. (Виймає папери).

Кеннеді.

Просто папірцї усякі,
Писання, щоб сумні часй гулящі
В тюрмі хоч трохи скоротить.

Павлєт.

Ото-ж
В гулящий саме час злий дух і бро́їть.

Кеннеді.

Все по французькому.

Павлєт.

Ще й гірш, бо так
Говóрить вóрог нашої держáви.

Кеннеді.

До королеви вашої листів
Це спроби.

Павлєт.

Я віддам... А це що? Ба!...
(Торкає таємну пружину й виймає з схованки діямантові окраси).
На голову окраса королівська,
Багата на камінне дороге,
З французькими лілеями іще.
(До товаришів):
До иньшого і це, Друрі, сховайте!
(Друрі виходить).

Кеннеді.

Яку ганебну кривду терпимó!

Павлєт.

Бо поки в неї є що, — може шкоду
Чинити, — в неї все стає за зброю.

Кеннеді.

Зласкавтесь! З нашого життя останню
Окрасу не беріть! Безщасній їй —
Веселість — глянуть на стару пишнóту,
Бо иньше все ви відняли у нас.

Павлєт.

Воно не пропаде. Як прúйде час,
То й вернуть їй.

Кеннеді.

Ці голі стíни вздрівши, —
Хто скаже — королева тут живе?
Де тут намет блакитний над сидíнням?
Її нога, до килимів ізвикши,
Ступнá тепер на цей твердúй поміст!
На оливяних тарілкáх, що їми
Найменша панї гордувала-б, — їсти
Дають їй тут!

Павлєт.

Отак же чоловіка
Свого вона у Стерлинґ гостила,
Пючú з коханцем з кýбка золотого.

Кеннеді.

И тії дрібниці — дзеркала нема!

Павлєт.

Бо поки перед дзеркалом пишатись
Своїм обличчєм буде, — сподіватись
І добувати ся свого не кине.

Кеннеді.

Нема й книжóк розважитись душі.

Павлєт.

Їй біблія душі в науку є.

Кеннеді.

І лютню — й ту відняли у неї!

Павлєт.

Вона на їй пісні́ любовні грала.

Кеннеді.

Чи то-ж такая доля мáла бути
Тій, щó була в колисці́ королева,
Щó серед радощів та втíх зросла
При Медичíсів пишному дворі?
Не дóсить, що віднято власть у неї, —
Цяцькú убогі треба ще віднять!
Велике серце у великім горі
Життє людськé учúть ся розуміти,
Але зрікатись важко тих дрібни́х
Окрас в життї...

Павлєт.

Вони псують нам серце,
Що мусить каяти ся та каратись, —
Принúженнєм бо тільки та убóзтвом
Спокутувать життє розпустне можна.

Кеннеді.

Коли й вчинила за-молоду гріх, —
То хай розсудить Бог та влáсне серце,
А в Анґлії нема над нею сýддів.

Павлєт.

Де зло чинила, там їй буде й суд.

Кеннеді.

Хіба в таких кайданах зло учиниш?

Павлєт.

Змогла-ж вона з кайданів цих у сьвіта
Сягнуть рукою, запалить війну
В держáві між своїх! На королеву, —
Хай Бог її боронить! — Ізмогла
Узброїти запеклих душогубців!
І з мурів цих хіба не підняла
Вона злочинця Пáррі й Бабінґтона
На дїло кляте — вбити королеву?
Ці ґрати вдéржали її хіба
Причарувати у Норфóлька серце?
У нашім краї голову найкращу
Кат відрубав на жертву їй! І це
Чи відстрашило божевільних тих,
Щó задля неї у безодню бігли?
Ні, задля неї жертви все нові
Й нові зіходять на поміст крівавий,
І доти край цьому не прúйде, поки
Вона сама, виннíйша над усíх,
На тім помостї жертвою не стане.
О, прóклятий той день, як цю Єлену
Гостинно в сéбе край наш привитав!

Кеннеді.

Гостинно Анґлія її витала?
Безщасна! З дня, в який на землю цю
Ступила, просячи собі посóби,
У родичів шукавши оборони,
Її, зневаживши усї правá
Народні і повагу королівську,
В неволю вкинуто, в тíснім темницї
Свої найкращі молоді літá
В тяжкій журбі вона занапащає.
І ось тепер, як усього зазнала,
Що є найгіршого в неволї, мов
Найпослíдýщий лиходій, — її
Ведуть на суд і їй ганéбний прúсуд —
На смерть скарати — кажуть, — коро-
[леву!...

Павлєт.

Забивцею вона до нас прийшла,
Від люду гнана, скинена з престолу,
Щó заплямúла гидко лиходíйством,
Як ворог в Анґлію вона прийшла
Крівавий час гішпанської Марії
Вернути, католицькою зробить
Британію, щоб Франції продати!
Умову едінбурґську чом вона
Відкинула? Чом не зрекла ся прав
На Анґлію і двері із тюрми
Не відчинила враз, пером черкнувши?
Так ні, — в неволї краще бути їй,
Терпіти втиски, — тільки-б величатись
Порожньою титýлою тією!
Чому се так вона зробила? Тим,
Що на лукаві зáходи свої,
Сплітаючи ворожії змовляння,
Кладе надію і з тюрми цей острів
Так сподівається завоювать.

Кеннеді.

Глузуєте ви, пане! Ви суворість
Єднаєте із пóсьміхом гіркúм.
Чи можна-ж їй такії мрії мати,
Коли тут замуровано її
Живцем, що ні розважливєє слово
Ні з рідної країни дружній голос
Не досягне? Кóли давно не бачить
Вона обличчя лю́дського, хіба
Похмурого темничника узрúть!?
Коли недавно родич ваш суворий
Зробив ся сторожем новим до неї
І вже кують новії ґрати їй!?...

Павлєт.

Від хитрощів її не захищають
Ніякі ґрати. Бо чи мóжу знати,
Що ґрати ті ніхто не підпиляв,
Що — глянути міцні́ — помости, мури
В середúнї вже не порожні суть,
І що як сплю, то не впускають зраду?
Повинність клята — берегти лукаву,
Щó кáверзи сплітá! Від мене страх
Прогонить сон; в ночі, як та мара,
Ходжу, дивлюсь: замки чи цíлі? варта
Чи вірна? І що дня тремчу уранці,
Бо думаю: справдúли ся страхú!
Та дяка Богови: надію маю,
Що незабáром все скінчить ся вже,
Бо краще берегти менї у пеклї
Прокляті душі, ніж цю королеву
Лукаву, хитру...

Кеннеді.

Ось вона сама.

Павлєт.

Хрест у руках несе, а в серцї гордість
Та грішнії бажання сьвітові.

Другий вихід.

Марія під накриттєм, з розпяттєм у руцї. Ті, що й були.

Кеннеді
(поспішаючись до неї назустріч).

О, королево! тонче нас нога
Тиранська, і нема утúскам краю.
Що дня все стрáждання нові, ганьбá
На голову твою державну.

Марія.

Втиш ся!
Скажи, що сталось!

Кеннеді.

Глянь, розбито шафу,
Твої папери й скарб єдиний твій,
Що важко так було обратувати,
Останнєє з французького посáгу
Узято — й королівського нічого
Не маєш ти: загарбано усе.

Марія.

Розваж ся, Ганно: сї цяцьки не роблять
Ще королевою; зневажно можуть
Поводити ся з нами, та поваги
Віднять в нас не можуть. Звикла я

До всячини у Анґлії, то й це
Здолаю перете́рпіти. Ви, пане,
Те силоміць забрали, що сама
Хотїла вам сьогодня я віддати.
В паперах тих ви зна́йдете листа
Сестрі моїй, анґлійській королеві.
Менї ви дайте слово, що його
До рук самій їй чесно віддасте́,
Борле́йфови невірному не давши.

Павлєт.

Подумаю про це...

Марія.

Повинні зміст
Того ви, пане, знать. В цьому листї
Великої прошу я ласки в нéї:
Розмови з нею, — я її ще й досї
Не бачила. Покликано мене
На суд з людий, що їх собі за рівних
Вважать не можу, щирою до їх
Не можу буть; Єлизавета-ж роду
І по́лу, й стану одного зо мною:
Сестрі і королеві й жінцї — їй
Самій признатись можу...

Павлєт.

Часто, лéді,
Звіряли честь свою і долю ви
Людя́м, далеко менш новаги вартим.

Марія.

Ще ласки однії прошу я там, —
Нелю́дським би було менї її
Не дати: здавна я в тюрмі не мала
Церковної розваги й від сьвятого
Причастя благодатї. Певне та,
Що волю в мене відняла й престіл
І важить на моє життє, — не хоче
Менї замкнути і небесну браму.

Павлєт.

Аби схотїли, а дека́н тутешнiй...

Марія

(перепиняє його швидко).

Дека́на я не хочу! Вимагаю
Сьвященика я від своєї церкви.
Ще хочу писаря та нотаря,
Мою останню волю щоб списати.
Журба, невільницькії муки точуть
Менї життє. Боюсь, не довго вже
На сьвітї буду, і себе вважаю
Як перед смертю.

Павлєт.

Робите гаразд.
Се ті думки, що вам їх ли́чить мати.

Марія.

І я непевна, що рука моторна
Того не зробить швидче, що журба
Помалу робить, — тим списати хочу
Духовницю і усьому, що маю
Порядок дати.

Павлєт.

Ваша воля в тім
Анґлійська королева вже-ж не схоче
Тим багатїти, що у вас відніме.

Марія.

Жінок та слуг зо мною розлучили —
Що з їми? де вони? Без служби їх
Прожити можу, та спокійна хочу
Я бути, знавши, що мої всї вірні
Без горя і в достатку пробувають.

Павлєт.

Про всїх їх дбають. (Хоче йти).

Марія.

Ви уже йдете́?
З мого наляканого серця муку,
Ту муку, що воно терпи́ть, не знавши,
Що́ буде з їм, — не хочете ізняти?
Пильнують шпиги ваші добре так,
Що край мене відрізнено від сьвіту, —
Нїяка вість крізь мури ці не дійде.
В руках у ворогів моя вся доля;
Вже місяць тяжко довгий поминув,
Як сорок комісарів в замку цім
Мене напали й з по́спіхом зневажним,
Неприготовану цілко́м, не давши
На поміч оборонця, враз на суд,
Нїде ще небувалий узяли.
На виновачення, важкі й лукаво
Посплїтані, повинна я була,
Затуркана, ухоплена зненáцька,
Відмову з голови давати враз.
Прийшли вони як ду́хи й знову зникли,
З тих часів мовчать зо мною всї.
У вас у погляді даремно хочу
Я прочитать, що го́ру узяло:
Від друзів оборона та моя
Невинність, чи ворожі злі поради.
О, годї вам мовчать! Скажіть, чого
Боятись маю й сподіватись можу?

Павлєт (помовчавши).

Моліть ся, щоб гріхи вам простив.

Марія.

На Божу ласку я надію маю
І сподіваюсь, що й земнії суддї
Судити муть мене по правдї те-ж.

Павлєт.

Се певна річ, що суд по правдї буде.

Марія.

Скінчив ся суд?

Павлєт.

Не знаю я.

Марія.

Мене
Присуджено?

Павлєт.

Не знаю я, мілєді.

Марія.

Тут люблять швидко все робити. Може
Так са́ме несподівано, як су́ддї,
На мене й душогуби нападуть?

Павлєт.

Готуйте ся до цього, то як прийдуть
Вони — і не злякають так, як су́ддї.

Марія.

Нїщо мене вже не здивує, пане,
Із то́го, що насьмілить ся зробить
Вестмінстерський той суд, яким керує
Борле́йфова й Гаттонова зненáвисть;
Я знаю, як анґлійська королева
Багато сьміє важитись робити.

Павлєт.

Боятись володáр анґлійський може
Парля́менту єдино та свого
Сумлїння. Перед цїлим сьвітом він
Що скаже суд — не боячи ся зробить.

Третій вихід.

Тї, що́ й перш. Мортімер, Павлєтів небіж, входить і, нї трохи не зважаючи на королеву, каже Павлєтови:

Шукають, дядьку, вас. (Виходить так саме. Королева обурюючись помічає се і вдаєть ся до Павлєта, що те ж хоче йти за Мортімером).

Марія.

Іще проханнє:
Як ви що маєте сказать менї, —
Від вас багато сте́рплю я, бо старість
Я поважаю вашу. Гордування-ж
Від молодого я знести́ не можу:
Зробіть, щоб не терпіла я того.

Павлєт.

За те, що вам погане, поважаю
Його. Еге, він не з отих дурних,
Що з слїз облесливих жіночих мнякнуть.
Він бачив сьвіт, вернувсь з Парижа,
[з Раймсу,
Та предківське анґлійське серце вірне
Привіз до дому. Ко́ло його, лéді,
Тї ваші за́ходи — даремні всї. (Виходить).

[Далї буде].

З КОНОПНЇЦЬКОЇ.

Пересьпів Богдана Лепкого.

Вмер у вдови син єдиний,
Любий, милий,
Йде мамуня, просить дзвонів,
Щоб дзвонили.

„Ой лежить мій син єдиний,
На лавóньцї!
Задзвонїть єму всї дзвони
На церквóньцї!

Най ваш голос, понад поле
Йде, лунає,
З буйним вітром аж до хмарів
Най лїтає!!...“

— Але дзвони бідній вдові
Так сказали:
„Даш нам, бабо, ринський срібла, —
Будем грали!“

У Львові, 1894 р.

Жінки при Чигиринськім дворі

в другій половині XVII. віку.

Статя **дра І. Роллього.** Переклад **Василя Лукича.**

[Далї.]

Обізнавшись трохи з місцевостю, Чаплинський звернув особлившу увагу на Хмельницького. Не сподобались вони один другому. Військовий писар надто імпонував підстаростї, — єго вважали одним з найбогатїйших мешканців староства; крім того, Богдан недавно вернув ся з Варшави, де єго прихильно приняли на дворі і навіть обіцяли дальші вольности, мав при собі якісь навіть грамоти, — не дивниця, що Богдан держав себе незалежно. Чаплинський почав доходити, хто були єго предки і розвідав, що вони були мужиками, що батько єго, звичайний поселенець, звав ся Хмелем; а син — Хмеленком, але відтак самовільно змінив прозвище. В немудрій голові шляхтича не могло поміститись: хлоп, богач, за панібрата з королем! Дальшою причиною до ворогованя було суперництво в справах господарських. Чаплинський знав, що вдатним і енергічним заселенєм обширних степових просторів може заслужити на необмежену довіру з сторони великого коронного гетьмана. Звістно, що девізою Конецпольського в остатні роки єго житя було заселенє плодовитих пустинь України, хоч би се мало потягнути за собою великі розходи і офіри. Сюди входили й королівські маєтности, котрі, по заселеню їх, мали бути немов би оборонною стїною для сел і хуторів, положених дальше в степах: більше народу, робучих рук і сил для віднору татарських нападів, — а через те й більша безпечність для деяких країв Річи Посполитої, що немало терпіли від несупокійних сусїдів. Добробут Богдана колов очи Чаплинського, котрий, не вважаючи на всї змагання, не міг вести кольонїзациї так вдатно, як простий козак, що розпоряджував средствами значно меншими. В наслїдок сего повстав розгляд прав Хмельницького на володїнє землями. На нещастє, документи не були в ладї. Почались отже зачіпки. Ображений не уступав, він подавав скарги заєдно вище і дальше, — але все було надармо: після всїх правил закона, на котрі покликувались лиш тоді, коли було вигідно, виходило, що чигиринського сотника можна позбавити одїдиченого, а навіть і придбаного маєтку, потвердженого королем, на тій лиш основі, що в свій час акт на володїнє не був вписаний в ґродські або земські книги, а королівська грамота не була потверджена соймом. На заслуги батька чигиринського сотника, що положив голову під Цецорою, при сім забули. Чаплинський вів справу потайно і мабуть запевнив ся згодою гетьмана, покликуючись на бунтовливі заміри Богдана, перед тим, нім приступив до дїл рішучих.

Між тим в Суботові зайшли великі зміни: Богданова жінка померла, полишивши сиріт, а він сам почав пити. Ся погана привичка не лишилась без впливу на здоровлє синів, яко молодших в родинї. Прегарна Олена далї жила у вдівця, може бути яко нянька при дітях. Тяжко сказати, коли саме пізнав єї Чаплинський, але, здаєть ся, се лучилось ще за житя Хмельницької. Користаючи з неприсутности сотника, підстароста прибув до Суботова, щоби оглянути господарство, про котре чув так багато; усе там найшов у взірцевім ладї; господиня, вимавляючись нездоровєм, не вийшла до гостя, — єї місце заняла Олена, і підстароста був очарований єї красою. Мабуть вона була таки справдї незвичайно гарна, коли потрафила так очарувати двох немолодих вже суперників. Треба думати, що вона удержувала обидвох в надії, а то так тяжко пояснити собі завзяту їх боротьбу за володїнє Оленою. Як би то там і не було, підстароста, щоби вхопити дївчину, поручив з'орґанізувати справедливий напад, так зв. „заїзд“ — звичайний на тодїшні часи спосіб, котрий закон терпів, але котрий справдї був явним нарушенєм закона. Ціла ся справа велась під позором виселеня військового писаря з неправно буцїм занятого Суботова. Очевидно, усе відбулось після програми заздалегідь уложеної: хати поселенців знесено, з гумна Хмельницького взято 400 кіп збіжа, млин і усе єго ґаздівство спалено, а підчас сего дївчину вхоплено.[1]) Вінчанє відбулось після латинського обряду, — бо мабуть Олена приняла віру католицьку. Се дїялось в р. 1646-ім. Роздратований писар визвав противника на поєдинок, але заледви сам виратував ся від засїдки; у слїд за тим він кинув ся до Конецпольського, сина коронного гетьмана, управляючого староством по смерти батька, але — надармо; звернув ся відтак до суду, але й там єму відмовили. Богдан помчав ся у Варшаву. За ним поспішив Чаплинський. Обидва противники станули перед лицем сенаторів, яко суддїв. Між иньшими образами, згадав Хмельницький про вхоплену дївчину, котру назвав своєю жінкою. „Що до того, — протестував підстароста, — то вона зовсім не була жінкою Хмельницького; він силою держав єї у себе, ось чому вона так покванно утїкла від него, а позаяк вона менї сподобалась, то я й оженив ся з нею. Нїхто не приневолить мене зречи ся єї, але наколи-б і так, то вона сама не згодить ся і ні за що не вериеть ся до Хмельницького“. Присутні суддї почали глузувати: „Ну, й варто-ж то, пане сотнику, жалувати за такою особою! Сьвіт не клином зійшов ся, — пошукай собі другої, а ся нехай вже лишить ся при тім, хто їй так сподобав ся“.[1]) Король рівно-ж не оказав Богданови нїякої помочи, при сім случаю Володислав немов пригадав Хмельницькому значінє шаблї для самооборони. Роздратований і подражнений вертав Богдан до дому; Суботова він вже не мав, позаяк новий староста передав єго в доживотне володїнє Чаплинському. Длятого Богдан поселив ся в Чигиринї, в своїй оселї, щоб бути близше коло ворога, а може бути і коло панї Чаплинської. Можна думати, що остатня подавала єму якісь надії, що вона прикувала єго до себе якимись особлившими чарами, — а то інакше тяжко пояснити повéденє Хмельницького. Що єму грозила що хвилї небезпечність, можна судити з довгого спису кривд і насильств, на котрі не скупив ся тепер підстароста уповний подвійною побідою над писарем. Ненависть збільшувалась в міру сего, як росла популярність Богдана в Чигиринї; саме тодї як у Чаплинського було пусто, на дворі у писаря вічно чути було гомін і радість: гостинний господар витав і гостив у себе велике число гостий, вербував собі сторонників, неприхильних до підстарости. Часто приїздив тут і черкаський сотник Барабаш, що належав до партиї уміркованих; Іван Кречовський, полковник чигиринський, а тим самим безпосередний начальник писаря, хрестив у него дітий і часто відвідував кума. Микола Зацвилихівський, після Коморовського комісар Річи Посполитої війська запорожського, „роду руського і закона руського“ оказував Богданови незмінну приязнь. Ся приязнь завязалась з часу походів против Павлюка і Остряниці. Зацвилихівський, коли тільки приїздив з Трахтемирова до Чигирина, завсїгди заходив до військового писаря, виступав в ролї посередника, старав ся ворогів погодити. Але що цїкавійше, навіть наслїдник Зацвилихівського, сумної в народї памяти Ян Шемберґ, охотнїйше гостив у Хмельницького, нїж у Чаплинського: до такої ступенї всї осуджували гордого підстаросту. Писар грімко заявляв, що нїколи не брав участи нї в яких бунтах і розрухах, і завсїгди і у всім поступає після закона.[2]) Але все те не охоронило єго від халеп і переслї-

[1]) Maciejowski: „Pamiętniki o dziejach piśmiennictwa i prawodawstwa Słowian“, 1139, I, 319.

[1]) Костомарів: „Богданъ Хмельницкій“, вид. 4-е, 1884 р., I, 238—241.

[2]) „Ojczyste spominki“, II, 111.

дованъ: молодий староста, хорунжий коронний, прихиляв ся на бік свого підручного Чаплинського і безкарно позволяв єму бешкетувати. Одного разу Чаплинський приказав за якусь там провину[1]) висїчи різками прилюдно на ринку Тимоша, старшого сина Хмельницького; відтак наслав на него товариша, котрий в часї походу вдарив єго обухом по голові; вкінци, підмовив простого козака Песту обвинити чигиринського сотника перед старостою о зраду, о бунтовливі заміри. В списї кривд, післанім Михайлови Потоцькому, вел. кор. гетьманови по смерти Конецпольського, сам Чаплинський виражаєть ся ось як: „Найтяжшою образою уважає Хмельницький те, що якийсь там Песта, хам, козак хитро обчорнив єго перед єго милостю паном хорунжим коронним в замірах вислати артилєрию на море і т. п.[2]) Підстароста що раз то все більше озьвірував ся против свого ворога; зять Чаплинського прилюдно нахвалював ся, що „наколи не вдасть ся упоратись з Хмельницьким, то прикаже єго вбити“. Одначе се не сталось; з неволї визволяв сотника Кречовський яко поручник, а іноді навіть сама пані підстаростина. Хмельницький з патосом згадує про се, —

[1]) Шайноха: „Dwa lata dziejów naszych“, II, 8. „Szkice historyczne“ IV, 197. Інакше однак у Костомарова, op. cit I, 160.

[2]) Michałowski: „Księga pamiętnicza“, 5.

одинока письменна похвала жінки грізним оніселя местником: „Наколи-б не ся доброжичлива і дбала про невинно терплячих жінка“, кличе Хмельницький, то не втїчи єму від німести лютого тирана, єї мужа.[1]) Ся обставина дає причину думати, що й Олена, не вважаючи на шлюб з підстаростою, не була зовсїм байдужна до чигиринського сотника: може бути, єї брав жаль, — бо-ж преціньвін через неї потерпів; можливо, що на ню зробила сильне враженє ся вельми замітна енергія чоловіка, котрий не опускав рук, не вважаючи на всї удари долї. З другого боку, Чаплинський очевидно ще не був зовсїм заспокоєний своєю побідою, — чи не підозрівав він жінки о симпатиї до непокірного козака? На всякий случай, Олена потрафила приспати підозріне мужа, коли не раз він вислухував єї просьби і хоч від часу до часу мяк у своїй ненависти до суперника, і немов то успокоював ся. Судячи по дальших фактах, можна думати, що слухаючи вговорювань і осторог Чаплинської, військовий писар постановив счезнути з очий небезпечного ворога і удав ся на Запороже в грудні 1647 р. покинувши все, — тільки старшого сина Тимоша взяв з собою.

Тиняючись по дніпрових островах, Богдан заєдно посилав скарги до вли-

[1]) Шайноха: „Dwa lata dziejów naszych“, II, 7.

вових осіб в Річи Посполитій, а на першім пляні завсїгди стояв ненависний муж Олени: очевидно, Богдан не міг забути про него. Туга, ображена любов, як іржа, гризла серце Богданове; в палких словах він виявляв свою злість до Чаплинського і з звичайного старости тим самим зробив єго історичною особою. Вилявши свій гнїв, він вже спокійнїйше виявляв відтак пньші свої образи і претенсії. Ось характеристичний для Богдана витяг з одної такої скарги, післаної до великого гетьмана коронного Миколи Потоцького: „Не знать звідки явив ся нарушитель спокійного житя мого, Чаплинський, литовський заволока, польський пяниця, злодій і грабіжник український, підстароста чигиринський, котрий, господарюючи через вісїм лїт в Чигиринщинї іменем свого начальника, пана Конецпольського, коронного хорунжого, брехливими обмовами і доносами знищив бататьох наших братів і присвоїв собі їх маєтки; і розуміть ся тепер вже не пан хорунжий коронний, а слуга єго, брехун, зрадник і пяниця Чаплинський володіє Чигиринщиною“.[1])

Таким чином, нема сумнїву, що в сїм кровавім історичнім спорі не остання роля належала жінцї.

[Далї буде].

[1]) Ibid. op. cit. II, 6.

ЛИСТИ З КРИМУ.

[Далї.]

II.

Ґеоґрафічний і історичний огляд.

Перш нїж говорити про красу кримської природи та про житє в Криму, огляньмо короткими словами ґеоґрафію і історию Криму. Вузенька смуга суходолу — Перекіпська шия, що звязує Крим з суходолом Росиї, робить його півостровом. Давно вже силодила ся думка зробити з Криму остров, прокопавши судоплавний рів від Чорного моря до Азовського. Така думка в сферах урядових то обізветь ся і от-от би то візьмуть ся реалїзовати її, то знов замовкне. Істория її є властиво істория переміни мінїстрів комунїкациї. Править комунїкациєю прихильник „великого заповзяття“, от як зелїзниця через Сибір, або знївеченнє Дніпрових порогів, — зараз висовуєть ся проєкт кримського рову. Сяде на його місце супротивник таких „великих“ заходів — і проєкт кримського рову сховаєть ся...

Цїкава річ: чи потрібний той рів, чи не потрібний? Прихильники його доводять, що рів — річ вельми потрібна, бо він вельми покоротить дорогу і подешевить фрахт на перевіз продуктів. Проти сего не змагають ся і супротивники, але кажуть вони, на викопанне рову треба видати з буджету державного велику силу гроший: кількадесять мілїонів карбованців. З країн приазовських, найпаче-ж з південної його частини в Море Чорне і навпаки не переправляєть ся така сила продуктів, щоб плата за перевіз їх вистарчила на відсотки на амортизацию стовпа капіталу, що піде на рів і на експльоатацию рова. Та ще й те: чи не стане з того рову кримської „Панами“ ?... Нехай і не стане, так же Росия має таку силу-силенну незадоволених некучих осьвітних, культурних та економічних потреб, що не задовольнивши тих потреб, якось соромно й говорити про викопанне рову через Перекіпську шию. От через що копанне сего рову зовсїм не на часї, річ не слушна, непевна і неоправдана ні буджетом державним, ні добробитом народної маси.

Я не знавець в сїй справі і не можна мінї подати свідомого голосу, ні туди, ні сюди; але симпатиї мої на сторонї противників невідложної потреби копання кримського рову... Що й казати: добра річ скоротити шлях і подешевити проїзд, а проте ще лїпше, ще користнїйше поменшити податки і видатки, або хоч не брати більш того, що беруть нинї з дірявої мужичої кишенї, та ще на видатки непродуктивні. Коли-ж судоплавний рів через Перекіпську шию є великою потребою задля комерсантів, так чом би їм самим не скласти акцийної, чи иньчої якої спілки, та зібравши гроші, не займаючи кишенї державної, значить і убогої мужичої, копати собі на здоровє рів той. Тодї мужикови не шкулити ме те копанне навіть і тодї, коли на кримському рові зросте наша російська, хоч і не така велика як у наших „щирих друзяків“ Французів, „Панама“, — або наша така Кривошейнівська зелїзниця

Так от опріч тієї частини, що зоветь ся Перекіпською шиєю, береги півострова Криму обливає вода Чорного та Азовського моря всїми сторонами.

Сама природа подїлила Крим на дві, в усьому неоднакові частини, навіть богато де в чому супротилежні частини: на степову або північну, і гірську чи південну. Степова частина займає три четвертини всего обширу Криму; тут лежать повіти: козлівський чи евпаторийський, перекіпський, теодосиївський і більша частина симферопільського. В частині

південний — частина повіту сімферопільського та невеличкий повіт ялтинський. Межують обидві половини Криму — г о р и; вони властиво і надають їм характеру. Ідучи Кримом з півночі, бачите, аж доки не переїдете геть за Сімферополь, ту саму картину степової природи, яка панує по Катеринославщині і по північних повітах таврицької ґубернії: рівнина без краю, порізана інде глибокими ярами; води бракує, лісів майже нема; глибокий чорнозем ґрунту; в літку безкрайні лани пшениці, інде лену і величезні сіножаті і пасовища. Минувши Сімферополь помічаєте, що шлях іде потрохи в гору та в гору, а перед вами геть на південь синіють гори; певнійше мовити — найвисша кримська гора Чатирдаг. Скоро перекинетесь через „перевал“, се-б то те місце, де шлях дійшовши найвищого свого під'єму, починає спускати ся на південь [перевал сей біля села Таушан-Базар, верстов за 15, не доїздячи до Алушти], то ви зараз спостережете різку переміну і повітря і природи, помітите, що ви тепер в смузі винограду і маслини. Коли по той бік гір [на півночі] панує хліборобство, дак по сей бік хліборобство трапляєть ся дуже рідко; жита не сіють, а пшеницю тільки задля себе. Тут панує виноград та тютюн.

Так само і що до людности: на південній сторонї Криму далеко менш татарської людности, на південній — її маса, і як скрізь по сьвітах, маса всїма сторонами бідує: Татари в Криму, найпаче в частинї південній обезземелені і зрабовані. Еміґрация Татар з Криму довела була Крим до великої руїни економічної, до страшенного підупаду культури і добробиту громадського. Лиха сего Крим і досї не спекав ся. Але про се буде річ трохи згодя.

Скільки богатий Крим на гори, стільки він убогий на воду. Властиво р і ч о к тут нема: такі річки, як Самир, Чорна, Альма, Бельбек і иньчі — властиво не річки, а гірські потоки, що́ часом під великі дощі геть повні води і вода шумить, реве; але за кілька день уся збіжить — не знати куди, а на дні „річки“, коли вона зовсїм не пересохне, дак бренить тільки малесенький ручай. Не то що судоплавної, а хоч би такої річки як на пр. Ворскло, Сула, Остер, Сейм на Українї; або Бистриця, Черемош в Галичинї, — в Криму нема.

Гори кримські ні своєю висшиною ні красою не здивують того, хто бачив, не кажу вже Альпи Швайцарії, але хоча стрийські Карпати в Лавочному, або від Славська через Волосянку і далї. Найвисша кримська гора Чатирдаг не переходить заввишки 5000 ступнів. Більш за всїх красива гора Демерджи [на північному сході біля Алушти]; між кримськими горами, найпаче при ясному заході сонця в літку, її можна назвати красунею. Між назвами кримських гір чимало лишило ся ще від часів Греків, але панують назви татарські, часом поперекручувані з мови грецької. Назви великою частиною відповідають формі, на пр. Аю-Даг [Ведмідь-гора], Кошка і т. и. Греки називали Чатирдаг Трапезусом, Великороси переіменовали в Палат-гору; одначе нова назва не пішла в люди і панує татарська, значить вона — шатер [чатир] гора [даг]. Чатирдаг стоїть самотою, на відшибі останніх гір: верх його займає 20 кв. верстов. Форма гори справдї нагадує шатер. На Чатирдагу є чимало печер; найбільш прикметна між ними Бинь-Баш-хаба. Але про печери — річ не тут.

Кримські гори перерізують півострів на протязї 170 кільометрів: починаючись від Балаклави йдуть вони через ялтинський, сімферопільський і теодосиївський повіти до Теодосиї. Увесь обшир під горами зараховано в 4300 кв. верстов. Не доводило ся мині ні читати, ні чувати від певних знавців Криму, щоб в горах тутешніх були які металї. Між камяними породами найбільшу вагу має мармур; більш за все беруть його з гори Пурської, що́ стоїть не далеко над шляхом з Теодосиї на Судак. Між горами в Криму вельми богато криниць: кажуть, що є між ними з мінеральною водою. З сірчаною водою є криниця в судацькій долинї в горі Перчим-Кая. З сего боку ще не висліджено Криму: уважаючи на те, що місця лїчебні [„курорти“] і кліматичні стациї південного берегу занадто вже вславили ся здирством і проти них встає конкуренция Кавказу, треба гадати, що лїкарственні криниці мінеральної води, певна річ, небавом будуть знайдені.

Гори становлять велику ріжницю не тільки в самій природї, але і в кліматї і в рослинах. Клїмат південного берега різко відрізняєть ся від клімату північного [по той бік гір] Криму. На південному березї саний не знають; снїг, коли й випадає, так тільки на те, щоб за кілька годин розтаяти. Морози трапляють ся ряди-в-годи; та й то мороз 3—5° Реом. се вже мороз величезний. От на пр. і 1895 року: тодї саме, коли в Туринї випав великий снїг, коли у Відні і по околицях Відня, як принесли до мене звістку часописї, вихрила хуртовина, у мене в тепломірі на дворі в холодку з північної сторони живе срібло стояло на 11° Реом. тепла. Правда цїлий тиждень лле великий дощ; верхи високих гір закутали ся в снїг, а у мене в Симеїзї в парку ще чимало квіток; цьвітуть рожі, і стільки зеленої трави і зеленого листу на деревах, що мині якось аж чудно згадати, що на пр. 23. листопада ст. ст. у Київі їздять саньми і стоїть 4°—8° Реом. морозу, а в Симеїзї, або в Алупцї — 10° Реом. тепла. По південній частинї Криму, наче в Італії, ростуть фіґові дерева, ґранатові, лаврові, оріхові, маслинові; в Алупкинському і в Симеїзському парку бачите маґнолії, пальми і чимало иньчих південних рослин. А що до кипарисів, так дерево се трохи чи не таке-ж звичайне, як у нас на Українї тополя, або верба; тільки-ж наша верба — дерево веселе, живе, якесь нїби промовисте, а гонкий, високий кипарис, хоч і красивий, а про те якийсь смутний, журливий, занадто вже мовчазний! Верба, коли своїм невеличким листом шумить, немов вона про щось до вас гомонить; а кипарисови — нїчим шуміти: ігляєті вітки його і під великий вітер нїмують. З дерев по горах Криму панує бук; опріч того доволї добре росте морська сосна, липа, ясень, граб, осика, дуб; та тільки не наш широколистий, розлогий велетень дуб; нашому дубу тут душно; кримської спеки він не винесе; кримський дуб — дрібнолистий. З кущів на південному березї панує, звістно, виноград і мирт.

З словом с і л ь у нас на Українї з'єднано, злито і слово Крим; а не що давно було ще й слово — чумак. Не диво: спокон віку Крим постачав Українї сіль, бо сам він спокон віку богатий на сіль. Сільних озер в Криму богато: видатнійші між ними Гниле, Саки, Майнацьке, Старе, Кругле, Єлкан, Чурубаш і иньчі. Яку силу соли постачають кримські сільні озера — досить сказати, що ще р. 1787 добувано з них 1½ мілїона пудів соли.

Нїчо не завдає Кримови такої шкоди, як недостача потрібної вогкости на весні, найпаче в літку. Дощів випадає вельми мало і найважнійшою потребою в Криму, потребою дійсне пекучою есть о р о ш у в а н н є; але, на превеликий жаль, потреба ся якось занехана. Доки хазяїнами Криму були Татари, потреба отся була у них потрохи задоволена; але коли після нападів 18 віку, та після страшенно великої еміґрації Татар хазяйновати в Криму почали чужинці і землї тубольців опинили ся в руках великих богатирів-арістократів або буржуазних жмикрутів, а туболець Татарин, який не покинув рідної батьківщини, зробив ся з хазяїна наймитом, дак орошуваннє землї пішло в нівець. Перегодом, ще в 30-их рр. нашого віку, коли в Криму царював Воронцов і коли татарські землї гарбали і шматовали не згірш як в рр. 70-их чинили те саме з землями башкирськими, почали гомонїти, дійсне тільки гомонїти, про потребу орошування. І кримська адміністрация і „носителї культури“ сипали проєктами орошування Криму, наче тим борошном з рукава. Ще трохи перегодом розпочали в сій справі реальну роботу: заходили ся копати колодязї артезийські, розчищувати „річки“, гатити греблї і т. и. Та нїчого доброго з тих заходів і досї не вийшло. Розпочали були копати на Айдарі колодязь, викопали [свердлом] більш нїж на 50 сажнів завглибки, вгатили туди 135 тисячів карбованців з державних фінансів і докопали ся... хоч не до води дак до Айдарської „Панами“... Таких злучаїв, кажуть, можна назбирати на цїлу гарбу...

З початку рр. 80-их взяло ся за сю справу земство. Теодосиївські земцї заходили ся спорудити орошуваннє степової частини свого повіту. І земцї і уряд дали кошти; уряд призначив керманичем роботи ґенерала Жилинського, що́ кермував до того висушуваннєм боліт на Полїсю. Що-ж! думка добра була: коли чоловік зумів прогнати на Полїсю воду

з землї і висушити її, так, певна річ, він повинен зуміти і в Криму викликати воду зпід землї. Здаєть ся наче й льогічно; здаєть ся і гроший не браковало, бо ґенералови призначено було доки що на роботи 145 тисяч карб. Отже зустріла ся якась така „закавика“, що теодосийські стени і досї стоять без води, а теодосийські земцї, мабуть і досї наймають попів правити молебнї „объ одожденіи“... А „одожденія“ того нема тай нема. Хіба чи не зглянеть ся часом пророк Ілля!

[Далї буде].

О. Я. Конїський.

ЛЇТЕРАТУРНІ ПОРТРЕТИ.

Написав **В. Щурат.**

I. Др Іван Франко.

[Конець.]

Образки з мужицького житя — то зовсїм не ідилї; більше в них тїни, як сьвітла, більше смутку як радощів. Та не вина в тім поета. „Не втїха їх родить, не радість їх плодить, не гра пуста, а в хвилях недолї, задуми тяжкої самі уста їх шепчуть“; поета і народу єго „неволя то мати тих скорбних дум“. З тим оправданєм можна погодити ся; чорний кольорит і смутний настрій є тут справдї вплывом реального способу писаня.

Хоч як висока вартість подібних творів Івана Франка, не вони преціньздобули єму в Галичинї славу першорядного поета і новелїста. Здобув він собі єї відразу і раз на все двома творами відмінного характеру, а именно історичним романом „Захар Беркут“ і майже історичною поемою „Панські жарти“.

„Захар Беркут“, картка з історії XIII. в. представляє останні хвилї вічево-громадського ладу на Руси, що наде в борбі з княжою і боярською властию. Перенесене акциї в Скільські Карпати і в час другого нападу Татарів на Русь, хоч і не зовсїм відповідає історичній правдї [гл. студию д-ра Фр. Папе: „Skole i Tucholszczyzna“], сповиває всї особи чаром гарного романтизму, котрий нинї знову стараєть ся запевнити собі право горожанства в західних літературах.

Без порівнаня цїннїйша є поема „Панські жарти“, котрій належить ся імя наскрізь оригінального епосу. Схопив тут поет переходовий момент з історії руського мужика в Галичинї, події 1848. р., останні хвилї панщини і перші свободи, котра так для мужика як для пана була великою несподіванкою. В акциї епосу беруть участь з одного боку дїдич села, бутний польський шляхтич, з другого мужики під проводом свого пан-отця, котрого житє і доля майже однакові з мужицькою. З одного боку бачимо останнї вибрики панської бути, котра, вперто глядаючи собі причини вибуху, виганяє в сьвяточний день цїле село на роботу, щоб пімстити ся за найслабший позір опору — замкнути ворохобників з їхним проводирем у пєарни; з другого боку дивуємо ся терпеливости гноблених, котрі й тодї ще не вибухають пімстою, коли видять упокореного гнобителя, а противно хотять вірити єго слову, що він тілько так жартував собі з ними і самі вставляють ся за ним у рядового комісаря.

С се признака вельми гуманної вдачі нашого галицького мужика, вельми гуманної і правдивої. Треба замітити, що в „Панських жартах“ Франко ідеалїзував галицько-руського сьвященика, за що єго полїтичні сторонники робили єму неоправдані докори. Сам епос опирає ся на місцевих народних традиціях, а й цїле оповіданє вложене в уста очевидця, простого мужика. З огляду на се власне можна зробити закид уступови, в котрім поет говорить про ширенє свободолюбних думок з західної Европи, що побіч принятого способу оповіданя виходить неприродним, а само про себе риторичним.

З загально-людським характером і тенденциями є поеми Франка „Смерть Каїна“, „Цар і аскет“ і „Сурка“. Перше місце між ними належить ся Сурцї так задля поважного епічного настрою, як також задля ще поважнїйшої ідеї материнської любови і привязаня до дитини, хоча-б та дитина була, як в „Сурцї“ навіть неправого походженя. Ідею „Смерти Каїна“ можна виразити словами, що: чоловік даремне глядить щастя в сьвітї; він єго не знайде там, бо єго треба глядати лиш у власній души. Ся наскрізь фільозофічна поема остає вже самою темою в духовій залежности від Байрона і єго епігонів, а в епізодах зраджає вплыви і слїди. Фльобера [La tentetion de St. Antoine], Леконта де л'Їля [Caïne], Ґетого [Faust], а навіть [в кінцевій пісні „Слухай Цілля, слухай Ада...“] талмуда.

Спонуканий 1892 р. темою своєї докторської дісертациї про Варлаама і Йоасафа до студиювання старинних леґенд і повістий Франко і з сеї керниці зачер кілька мотивів до своїх поетичних творів, з котрих я згадав вже „Царя і аскета“. Змістом тої знаменитої перерібки одної старо-індійської пурани є муки і терпіня, на котрі добровільно засудив себе цар Гарішандра, а ідея, що великі терпіня ублагороднюють чоловіка є в тій поемі провідна. Теми до других леґенд брав поет почасти зі збірки орієнтальних перерібок Рікерта [Morgenländische Sagen und Geschichten] почасти з рукописних стародруських збірок.

Крім аґітацийної й епічної поезиї знаходимо у Франка й чисту лїрику, та сеї є вже значно менше. Зачислити до неї належить передовсїм „Веснянки“ і цикль любовних поезий п. з. „Зівяле листє“, котрий можна вважати обявом декадентизму в українсько-руській літературі, розуміє ся тодї, коли під декадентизмом будемо розуміти не ті оригінальні поетичні замахи, в котрих Макс Нордау бачить признаки умисловних хоріб, але розумне і артистичним змислом ведене змаганє до витвору сьвіжих оригінальних помислів, образів, зворотів мови і форм. Тілько про Франкові поезиї і новелї. Від 1891 р., коли дрібнїйші новелї Франка появили ся окремою книжкою [„В потї чола“], він майже не пише нових, так само як після повного видання поезий [„З вершин і низин“ 1893 р.] він не промавляє більше в формі стиха. На допити о причину тої повздержливости поет і новелїст відповідає заєдно: „Годї писати, коли нема настрою“. За те він старає ся в найновійшім часї сконцентрувати всї сили свого творчого духа на роман і драму.

З двох доси написаних романів Франка перший („Для домашного огнища“) не появив ся ще на сьвіт; другий („Основи суспільности“) друкував ся два роки в „Житю і Слові“ але ще не скінчив ся. Отже про перший не випадає менї говорити, а про другий скажу лиш тілько, що єго тло становить голосний перед кількома роками в Галичинї кукизівський процес, в котрім звісна польсько-шляхотська родина оставала в підозріню о убійство сьвященика, довершене, щоби ратовати себе єго грішми перед банкруцтвом. На ту саму тему вже перед Франком написав двотомову повість польський писатель Роґош [„Grabarze“]. Коли однак Роґош в цїлій кукизівській справі бачить лиш інтриґу обчислену на підкопанє і здискредитованє польської шляхти в очах галицької суспільности і старає ся представити аристократию найкращим цьвітом людськости, а все иньше худобою, Франко пробує довести, що се є як раз противно. Тимто й не диво, що роман Франка вже тепер викликав посеред загалу польської шляхти немале обуренє. Мене не вдоволяє він з огляду на чисто-літера-

турні вимоги, а саме тому що автор, запустившись в цілком чужі для него сфери — в житє польської аристократії, не показав знання того житя, а хотячи за всяку ціну удержатись при реальнім способі писаня, зробив своїм моделем лїпше знане єму житє сьвітської й духовної інтелїґенції українсько-руської, з чого в результаті вийшов якийсь невтральний конґльомерат. Поминувши се, — поодинокі епізоди й картини змальовані в романі дуже гарно, а нешляхоцькі характери вельми живо і вірно.

Доказом того, що лиш незнанє людий і житя [як в „Основах суспільности“], або на перший плян висунена тенденция [як в деяких новелях і поезиях] найчастїйше підтинає крила Франкови, — яскравим доказом того можуть послужити єго драматичні твори. Представленє єго першої драми („Украденого щастя“) нагородженої третою премією на конкурсї Видїлу краєвого новалило дві перші конкурсові драми і здобуло авторови відразу славу драматурґа. Тема тої драми взята з найлїпше знаного Франкови житя нашого народу в Галичинї. Жандарм, по старостї перша особа в селї, навязує любовні зносини з жінкою одного господаря. Щоби позбути ся вдзливого мужа, він кидає на него підозрінє о сповненє злочину, котре мужа заводить до криміналу, а жандармови улекшує зносини з єго жінкою. Відсидївши кару несправедливо засуджений з'являєть ся в селї, відкриває цїлу інтриґу і вістрєм сокири мстить ся на жандармї за украдене єму щастє. Отсе й коротенький зміст тої нервами потрясаючої драми, котрої первістний заголовок „Жандарм“ з причин від автора незалежних переміненo на „Украдене щастє“.*) Тонка обсервация житя, виразність в малованю характерів, жива акция в діяльоґах і ґуртовиґ сценах, а головно новість характеру жандарма — се гарні прикмети драми. Доходили до мого уха кілька разів слова одного лиш закиду, а іменно, буцїм то тема драми взята була від Золї. На скілько я знаю твори Золї, то можу сказати, що сей закид зовсїм безосновний; противно се є певне, що фабулу взяв автор з нашої народної пісні. Як би там зрештою ні було, і житє і характери драми сьвідчать найкраще за єї оригінальностию.

В комедиї „Учитель“ („Quem di odere“...) весь комізм радше іронія долї полягає в часто практикованім краєвими властями шкільними способі переслїдованя народних учителїв, котрим з огляду на совістне, а навіть взірцеве сповнюванє обовязків не можна нїчого закинути, а котрі як раз своєю совісностю стають для деяких паразитів і їх протекторів ненаручні. Рада проста, — їх переносять на друге місце за „незвичайні заслуги“ і на се нема апеляциї. Побіч прикмет „Украденого щастя“ та комедия має вже дрібні хиби. Сцена, в котрій напавших на дім учителя хлопів страшать штучною гадюкою, разить застарілим мельодраматизмом; екзамен шкільної дїтвори, хоч се й новість в штуцї, треває трохи за довго і стає скучний, а любовна істория межи сестрою учителя і молодим правником вилетена в головну акцию не конче зручно; при кінци-ж вона прямо затирає і ослабляє ефект закінченя головної акциї. Помимо сего всего штука удержує ся на сценї і подобаєсь своєю сьвіжостю.

Значно слабші з огляду на сучасні вимоги драматичної штуки, хоч не позбавлені гарних місць є два найновійші твори Франка „Сон Князя Сьвятослава“ і „Камяна душа“ писані в певній мірі під вплывом Шекспіра і пригідні радше до читаня як до виставлюваня на сценї. Може бути, що осьмілений незвичайним поводженєм першої штуки, автор всї пізнійші занадто скоро писав одну по другій, хоч я борше остану при своїй попередній думці. Автор як в романі „Основи суспільности“ так і тут збочив знову на чужий собі ґрунт; він покинув живих людий свого часу і краю, а звернув ся до осіб і подій на половину історичних, а на половину мітичних. Suum cuique!...

Результатом двайцяти лїтної праці Франка (1875—1895), як бачимо, є показний ряд творів, між котрими слабші в кождім разі щезають серед справдї знаменитих помислами і артистичним викінченєм. Не треба при тім забувати, що Франко рівночасно розвинув сильну дїяльність на науковім полї [„Перебендя“, „Наймичка“, „Іван Вишенський“, „Леґенда про Варлаама і Йоасафа“ і т. п.], що він в часї останних пятнайцяти лїт був редактором і головним помічником численних періодичних видавництв так літературно-наукових [„Дрібна бібліотека“, Літературно-наукова бібліотека“, „Сьвіт“, „Зоря“ і ін.]як і полїтичних [„Діло“, „Народ“, „Kurjer Lwowski“] а тепер видає вже другий рік з ряду журнал „Житє і Слово“. Крім власних наукових і белєтристичних праць він містить в тім журналї майже безперервно свої переклади найкращих поетичних творів В. Ґіго, Теніссона, К. Ф. Маєра, К. Ґ. Боровського і др. З давнїйших перекладів єго-ж пера згадаю лиш знаменитий на свій час переклад першої части Ґетового „Фавста“, Байронового „Каїна“, Ґейнівської „Німеччини“, середновічної нїмецької поеми „Бідний Гейнріх“ і свобідні перерібки стихом „Лиса Микиту“, „Дон Кіхота“ та „Абу каземові канцї“. Головна заслуга тих перекладів лежить в тім, що вони причинили ся в великій мірі до виробленя українсько-руської літературної мови.

Сказав раз Брандес: „Es gehört Glück dazu Talent zu besitzen, aber es Muth dazu Genie zu besitzen“. Франко щасливий — він посїдає і одно і друге, талант і відвагу. Нехай же вони єго й на будуче не опускають!...

*) Сю драму надруковала „Зоря“ в оригіналї в 1894 р. — *Ред*

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Ивашко — Одарки Романовоп. — У Київі, 1895 р. 39 стор. 16°. Ціна 10 коп.

Се оповіданє малює симпатичну особу Івашка-дурня. Івашко став придурковатим длятого, бо єго мати, коли він ще був маленьким, впустила з рук на землю, налякавшись няної рїдної свого чоловіка. Івашкови в сїмї таки добре докучають; але він не ґнівають ся і для доброго слова та й ока ґотов усе зробити. Коли єго сестра Орися вийшла замуж, він привязав ся до єї дитини, і вона зовсїм спокійно лишала дитину на опіку Івашка, бо рідко навіть яка мати так піклуєть ся коло своїх дїтий. Вона „тілько всьміхала ся, дивлячись на його, і думала, іноді й дурні не даром живуть на сьвітї“. — Сей гарний психольоґічний нарис надруковала „Зоря“ в ч-ері 22 р. 1893-ого.

М. Черняєвський. **Писни кохання.** — В Харкові, 1895 р. 100+IV стор. 8° Ціна 65 коп.

Ся збірка, що вийшла саме перед новим роком, містить в собі 80 поезий, котрі майже всї присьвячені хвалї кохання. Судячи після прольоґа, автор обіцює щось иньше; принаймні він своїй музї вкладає в уста такий зазив, звернений до поета:

„Не бій ся, мій милий, і сьміло сьпівай,
І щастя, і горе в пісні виливай!
Залуна́ твій сьпів заграє,
Чистим, добрим серебром,
Встане сила молодая
Під палким твоїм пером.
Встане сила молодая,
Беззавітна, голосна;
Милий, все вона здолає,
Їй робота не страшна!
Встане хмара проти неї,
Залунає стиха грім...
Йди, неси сьвяті ідеї, —
Щастя сьмілим лиш одним!“ [Стор. 6.]

Але поет не пішов за тим зазивом. Вислухавши єго, поет кінчить:

„І довго сьпівала царівна морська,
Мій стан обгортала царівни рука,
І очи дивились у очи менї,
Лежав я в забуттї, неначе вві снї". [Стор. 8].

І в такім станї, видно, й лишив ся поет. „Чари кохання за мною носять ся всюди слїдом", — каже він про себе [стор. 66]. І дїйстно. „Чари кохання", або радше любовний чад заволодїли поетом і всюди переслїдують єго, навіть на самотї і по ночах не дають єму супокою:

„Душно! Не спить ся. В вікно зазирає
Ніч, мов вакханка, гаряча, палка;
Гомін кохання з кущів долїтає,
Гомін кохання у сад викликa". [Стор. 73].

Поет одначе найчастїйше терпить невдачу. В однім стихотворі він каже:

„Холодна ти, як ніч, щó сяє надо мною,
Таємна ти, як вічна мова дальних зор...
Один, один... Іду з незмінною журбою,
І ниє серце..." [Стор. 31].

В иньшім знов сьпіває:

„Менї не знать — Все другий взна,
Твого кохання, — Що я теряю,
Менї не ждать — Менї-ж одна
Твого витання. — Журба без краю". [Стр. 38].

Переслїдований невдачами, поет обіцює щось справдї незвичайне. Він сьпіває:

„Кохай мене, — і з скита стану
Я голосним твоїм сьпівцем!
Скажи, — я зор з небес достану,
Щоб заквітчать тебе вінцем!"

Але й се не помагає, і автор далї виливає свої скарги і нарiкання на невдачі в коханню, котрі й суть головним змістом єго стихотворів. Не зважаючи на се, поет не упадає на дусї, і наколи єму не удаєть ся „щире кохання", він починає грати в любов:

„Ти глузуєш надо мною, я все чисто бачу;
Що-ж? Не бій ся, за тобою дуже й не заплачу;
Ти — не сонце, хоч і сяєш... Бережи ся-ж: пізно
Все вернути забажаєш, — ми вже будем різно"...
[Стор. 21].

В тім напрямі поет йде далї, доходить до крайної невности себе і „без сорома казка" заявляє:

„Ти рибонька срібна, а я риболов;
Тебе я вниймаю і випустю знов.
Ти пташка півуча, я сокіл-боєць;
Але хто здолїє, — покаже кінець!" [Стор. 75].

Побажавши поетови всяких успіхів на сім полї, радимо єму, одначе, наколи „чари кохання" не зовсім заморочили єму голови, слухати зазиву своєї музи, котрий, на всякий случай, доказує, що поет може розуміти своє завданє значно ширше. Така рада тим більше на місци, що вірш у автора доволї правильний і легкий; в деяких єго стихотворах видні проблески поезиї і, при иньшім напрямі поетичної кебети, автор, нам здаєть ся, може розвинути свої сили і бути дїйстним поетом, а не одним тільки нїкому не потрібним сьпівцем кохання...

М К.

СЬВІТЛА Й ТЇНИ.

I.

[Стрѣла" на місяци. — Віродостойні документи для будучих вчених. — Моя програма. — Новорічне бажанє. — Мрія на тему консолїдациї партий. — Утопія]

Спустив ся дїд на мід, а я на „Стрѣлу", щó-то „во время оно" мала розпорошувати тїни нашого товариського, полїтичного, лїтературного і ще там якогось житя. Дїд поклав ся спати, щоб вставши облизатись по медї, а я, щоб не робити конкуренциї „Стрѣлѣ" занехав писати свою „сьвітло-тїнисту" хронїку. Аж ось одного лїтного вечера йду собі улицею і чую — стукотить щось. Оглядаюсь — іде мій „стрѣлець", іде, підпираючись своїм зломаним луком, а гремить ним так крїпко по львівськім тротуарі, аж по редакциї „Nowego Śmigusa" відлуски ходять...

— Здоров! — кажу, — що-ж твій лук, зломаний? А де-ж твоя велебна „Стрѣла"?

„Стрѣлець" тільки голову задер до горп. Гм! думаю, видко згордїв.

— Що-ж? не пізнаєш мене? — питаю.

— Чому не пізнаю... та я єї дуже добре бачу... он-там вона бісова, застрягла, — і він показав пальцем на місяць.

— Що застрягло? „Стрѣла"?

— Ага! „Стрѣла"! хотїв, бачиш, ще й ту пляму з місяця змазати, а воно...

Я подивив ся — справдї щось сторчить. Перше я гадав, було, що се Авель Каїна на вилах держить, а тепер, виходить — се наша галицька „Стрѣла". І буде вона вже сторчати там до суду-віку на місяци. І буде добачувати в нїй може будучий український фляморіон слїди місячної незнаної культури, поки який кандидат на доктора фільософії, слїдячи за виливами нашої землї на місяць, не випорпає в архівах порохом вікiв присипаної „Зорі" з 1896 р. і не винайде в отсих „Сьвітлах і тїнях" розвязки трудної астрономічної загадки. Чи повірять єму тодї вчені астрономи, не знаю. Може похитають головами. Та в кождім разї вчена дісертация буде написана і буде вона оперта на віродостойнім документї. Вже хоч би з огляду на всї можливі прислуги будучим вченим історикам, астрономам і полїтикам „Сьвітла і тїни" варті того, щоб їх і дальше малювати в „Зорі". Отже помагайбіг!...

Першим дїлом було-б виступити з якою-небудь програмою. Наші батьки, як каже Шевченко, і граматики не пускали без „предисловія", а що-ж доперва казати про таку річ як „Сьвітла і тїни"? Тут конечна програма! Та на біду, я не полїтик вдав ся. Зразу гадав — не сьвяті горшки лїплять. І се правда, але неправда те, щоб неполїтик міг видумати полїтичну програму. От я вдав ся до полїтиків. І що ви скажете? — я всї програмові безпрограмности і безпрограмові програми попрочитував, а до „Сьвітла і тїний" нї одна менї не придалась. Нема ради, беру ся сам лїпити програму, та таку, щоб вона обіймила всї потреби нашого житя, всї наші задушевні змагання і бажання, а притім була поступова. Щоб крїпше зазначити свою поступовість і відрізнити себе від поступових народовцїв і поступових москальофілів (дух сьвятий при нас!), я на кінци своєї програми заявив, що „стою на ґрунтї наукового социялїзму і годжу ся з всїми наслїдками сего"... Та не дурно то кажуть: не роди ся красним, але щасним. А я, як на нещастє красний вродив ся. Вже мав свою програму віддати до друку, як тут попадає менї в руки програма галицьких радикалів. Читаю і в менї заперло. Як би від мене відписано з тою тільки ріжницею, що я социялїстичну марку прилїпив на кінци, а в них вона на чолї телїпаєть ся. Надія на вигаданє такої програми, щоб від всїх виріжняла ся, пропала як пес на ярмарцї. З пересердя я рішив ся остати без програми. Коли що було для мене відрадою тутки, то хіба те, що радикальна програма зійшла ся так дивно з моєю. Що-ж, — думаю — коли полїтики написали таку саму програму як я не полїтик, то видко й вони не полїтики...

А тепер старим звичаєм випадало-б менї зложити своїм шановним читачам новорічні бажаня. Хоч і як я шаную всї старі звичаї, то тепер від сего я відступлю дрібочку. Побажаю, але нїкому другому, тілько собі: дай менї, Господи, виграти сто мілїонів на ав-

ст йській льотерії!... Редактор „Варшавского Дневника“ Андрій Тихонович Тимановський, бувши ще віцепрезідентом кримінального відділу в окружнім судї в Варшаві, сказав раз в однім товаристві, що, коли-б так виграв 200.000 рублїв на преміовій позичці, то закупив би тисяч катаринок і розіслав би їх по цілій Варшаві з тим, щоб грали Полякам від рана до вечера „Боже царя храни“. „Тодї доперва — казав він затираючи руки — посипали-б ся процеси о образу маєстату!“... Я, дякувати Богу, не судовик. Коли-б вже мав з катаринками до дїла, то післав би їх до галицького Сойму, щоб там заграли жвавої коломийки. Може-б хоч при „коломийцї настушила би консолїдация руських клюбів соймових. Однак щоб сконсолїдувати всї галицькоруські партиї, на се за слабі були-б катаринки. Атже-ж нас є якісь три мілїони тутки, а все то порозкидане по білому сьвітї. Ледви чи злетїли ся-б всї на час до танцю. А вже мабуть найтруднїйша справа була-б з редакторами. Тих анї суди Боже намовити до танцю! Вони самі композитори — грають кождий на своїм „орґанї“ свої проґрамові танцї, а звісна річ, що швець без чобіт ходить, а композитор не для себе компонує, тілько для других. Тим то хоч би і вдалось заманити всїх Русинів до купи, ладу між ними не було-б, бо один-одному мішав би, гуляючи під музику своїх композиторів. А як-же-ж тих композиторів погодити? Намовою? Де там! Бо кому-ж тут кого намавляти? „Вищі натхнїня“ одної Музи не гірші натхнїнь другої... А, петроградська Медуза — га, га! Та вже на всї другі з гори дивить ся, мов рублї роздає... Тим то, щоб навіть петроградську Медузу позбавити „каменетворного“ впливу, треба-б зміряти ся з нею однаковим оружєм. Я зміряв би ся з нею вигранім мілїоном.... І ручу вам, — він всїх натхнув би однаково і вийшла-б одна музика і один танець, згідний, дружний і охочий танець, і не було би в нас партий. Тодї і всякі вибори пішли-б інакше, гладше. За грошї можна-б купити таку довжелезну виборчу ковбасу, що нею як обручем оперезав би всїх виборців разом, так, що не розірвала-б їх навіть городенська кінниця і стали-б всї однодушно, як один муж. І не було-б тодї й чутки про „послїдній поклонъ западу“, бо й ті, що́ мріють про „первый поклонъ востоку“, поклонили ся-б домашному золотому тельцеви. І не було-б еміґрациї тодї, і підніс би добробит селянства і т. д., і радикальна партия тодї стратила-б ґрунт під ногами, зіллялась би з другими. Тодї були-б відразу полагоджені і такі дрібниці, як: фонетика в „Дѣлѣ“, — бо мілїон склеїв би народовців з москальофілами кріпше, як етімольоґія, — як квестия відрубности української народности від великоруської, бо підперли-б єї найбільші „стовпи“ москвофільські. Тодї й ти мій бідний „Стрѣльче“, замість нипати по „Nowem Śmigusie“ справив би собі „Нову Стрілу“ і стріляв би нею вже не плями на місяци, а хіба „підгірянських гілїв“. А як зросла-б тодї наша наука і лїтература!... Тепер ви знаєте вже, чому я тілько собі складаю новорічне бажанє? Впрочім, коли з вас хто потрафить розпорядитись так само вигранými мілїонами, щасть єму Боже!... Гей, гей! пане Тимановський, чому то ми не годні виграти на льотерії! Тодї було-б!...

. . . . . Та ніколи
Не вернеть ся сподіване;
Не вернеть ся, а я, брате,
Таки буду сподіватись,
Таки буду виглядати,
Серцю жалю завдати.

В. Щурат.

МИКОЛА СУМЦІВ.

[Портрет на 23 стор.].

Микола Федорович Сумців, з української сїм'ї харківської ґуб., ахтирського повіту, родив ся в 1854 р., одержав осьвіту в Харкові, спершу в 2-ій ґімназиї, відтак в унїверситеті на фільольоґічнім видїлї, де дістав золотий медаль за розправу з істориї демонольоґії. Їздив за границю і якийсь час слухав викладів проф. Фішера і Барча. В харківськім унїверситеті слухав викладів Потебні, і яко студент а опісля яко товариш стояв з ним в найкращих відносинах. Від 1889 р. є звичайним професором харківського унїверситету. Яко радний [„гласный“] був в мійській управі в рр. 1887—1892. Від 1880-го р. є секретарем харківського фільольоґічного товариства, а від 1892 р. — головою педаґоґічного. Есть ученим письменником, вельми плодовитим. Містив і містить статї переважно з поля української етноґрафії й лїтератури в „Журналѣ Министр. Народнаго просвѣщенія“, Этнографич. Обозрѣніи“, „Русской Старинѣ“, „Кіевской Старинѣ“, Русскомъ филологич. Вѣстникѣ“, „Недѣлѣ“ і в журналах „Wisła і „Český Lid“. Головнїйші статї его з поля українскої лїтератури, людової словесности і етноґрафії, ось які: 1) „Лазарь Барановичъ“, 2) „Іоанникій Галятовскій“, 3) „Иннокентій Гизель“ [Гл. Оцїнку про них в 1 ч. „Исторіи рускои литературы“ дра Ом. Огоновского], 4) „Культурныя переживанія“, 5) „Современная малорусская этнографія“, 6) „Досвѣтки“, 7) „О попыткахъ ввести въ Малороссіи Григоріанскій календарь“, 8) „Преданіе о Ханенкѣ“, 9) „Легенда о грѣшной матери“, 10) „Пѣсни о смерти казака“, 11) „Г. Ѳ. Квитка, какъ етнографъ“, 12) „О малорусской географической номенклатурѣ и мѣстныхъ названіяхъ“ [2 статї], 13) „Пѣсни объ отравленіи змѣѣнымъ ядомъ“, 14) „Южнорусскія апокрифическія сказанія и пѣсни“ і 15) „Дума объ Алексѣѣ Поповичѣ“.

Етноґрафічні статї М. Сумцова звістні і в Европі. Так, французький журнал „Melusine“ називає статї М. Сумцова „belles etudes etnografiques“; иньший французький журнал „Revue des traditions populaires“ [1892 рік IV] про „Культурныи переживанія“ каже: „Si riche de matériaux et ecrit d' une maniére trés scientifique“, при чім про самого автора відзиваєть ся, як „un savant trés connu dejá dans la litterature de folklore“. Симпатично відізвав ся про сю працю польський журнал „Wisła“, признаючий, що „artykuły te profesora S. są wysoce zajmujące, pisane z gruntowną znajomością rzeczy“, а також два чеські видання: ґазета „Narodni Listy“ і журнал „Česky Lid“. В остатнім кажеть ся, що „zastupuje kniha takovka celou knihovnu“. Під тими рецензиями стоять підписи звістних ученых Карловича, Зібрта, Вовка і Равіти. — Крім тих розправ і багатьох иньших присьвячених виключно Україні [їх спис гл. в бібліоґрафічнім показчику „Кіевской Старины“ 1893 р.], М. Сумців написав чимало розвідок і дослїдок з поля фольклористики, з котрих важнїйші: „О свадебныхъ обрядахъ“, „Хлѣбъ въ обрядахъ“, „Туръ, мышь, заяцъ и воронъ въ народной поэзіи“ [4 статї], „Статьи по великорусской народной поэзіи“, і т. и.

НАШІ ІЛЮСТРАЦИЇ.

Пісня побіди. Малюнок **Йосифа Брандта**. [Гл. на 25 стор.].

Військо йде, короговки мають,
Попереду музиченьки грають...“

Весело з піснями та музиками повертаєть ся славне козацтво з походу на невірних. Довго зносило воно напады „нечистивців“, та не сила вже була далї терпіти, дивлячись, як палають зрабовані села на Україні, як забирають в неволю на глум та зневагу їх жінок та дітий, як мордують „поганцї“ їх товаришів, невільників нещасних, — не видержало козацтво, мов буря-туча громова, мов той вихор скажений, з грізною нечуваною силою наскочило воно на ворогів віри Христової, збило, зібгало, знищило у пень їх поганське кубло, забрало з собою багато і „ясиру-здобиченьки“ і бранців і тепер з тріюмфом, з піснею побіди повертаєть ся до дому. Попереду на конях виступають музиченьки, за ними йдуть з'язані бранцї-басурмени і їдуть вози з ворожими шатрами та всякою здобиччю, а далї в жупанах червоних коливаєть ся „військо славне, запорожське, що як мак той процьвітає“, а довкола, куди не кинь оком, розіслав ся широкий та безмежний, як сама воля степ і далеко-далеко гучною луною котить ся по ньому завзята козацька пісня.

Наш малюнок є репродукциєю з знаменитої картини польського художника Брандта, що, як кажуть, сам був на Україні і приглядав ся до наших типів. І справді, хто зверне увагу на перспективу, на ґруповку осіб, на той вираз завзятя, ентузиязму, що так і пашить на „лицарських“ обличчях козаків, той, певно, згодить ся, що художник артистично передав у фарбах свою ідею, і той, певно, з великим признанєм віднесеть ся до його талану.

М. В—ий.

ХРОНІКА.

* В остатних днях грудня м. р. появив ся „Повний збірник творів М. Кропивницького". Се обємиста книжка — 24 аркуші друку вел. 8 ки. Містить 13 творів, з котрих більша половина появляють ся друком вперше. З нових творів помішено: Пошились у дурні, Лихо не кожному лихо, Вуси, Підгіряни, Зайдиголова, Дві сім'ї, Чмир, Олеся й Джигун. Друковані вже раз — подано тепер в формі виправленій. До найстарших творів належать: Дай серцю волю [напис. 1863 р. в міст. Бобринці], Помирились [1869 р.], Невольник [1872 р. в Одесі] і Пошились [1882 р. в Київі]. При кінці помішено ще „куплети", а на переді книжки найновіший портрет автора. Видане чепурне, друк виразний і гарний, а склад — в два стовпці.

* „Часопись правничa", видавана Наук. Товариством ім. Шевченка чвертьрічними випусками, переміняє ся від сего року на річник, котрий буде виходити під заг. „Розвідки правничі історычьо-фільософічної секциї Наук. Тов. ім. Шевченка" в обемі 10—12 аркушів під редакциєю адв. дра Костя Левіцького.

* Редакция час. „Свобода" [виходячої що четверга в Шамокін] заповідає, що від сего нового року починає виходити в збільшенім обемі. Передплата на „Свободу" виносить в Америці 2 долари, а для Европи 3 долари. Адреса редакциї: To „Svoboda" Printing Office 144 S. Franklin str. Schamokin, Pa.

* Ф. Глявачек переложив повість В. Чайченка „На роспуттї" на мову чеську: переклад має бути надрукований в бібліотеці „Světozora". Одеський журнал „По морю и сушѣ" помістив в мин. році отсі наші твори в перекладі на мову московську: Олени Пчілки „Забавний вечір" [„Танцовальный вечеръ"], „Золота писанка" і „Три илики", — А. Кримського „Сирота Захарко", — і М. Комара „Українські вірші Кольцова".

* Як ми вже згадали в попереднім числі „Зорі", цензура заборонила книжку Б. Грінченка „Маленькі люди". Ся книжка складала ся з 6 оповідань, що вже друкували ся в Росиї сими роками: Сестрина Галя, Ксеня, Олеся, Грицько, Украла, Батько та дочка. Автор подав до цензури всї ті оповідання в друкованих з цензурного дозволу примірниках. Не вважаючи на се цензура їх заборонила без ніяких мотивів, хоч повинна, бо велить закон ті мотиви повеснити. Автор жалів ся міністрови, але й той не скасував заборони. Рівно-ж заборонила цензура оповіданє: „Безщасний батько або любов до науки".

* Відослано до цензури отсі рукописи: 1. „Дидькові примхи", комедия в 4 дїях, нап. Б. Грінченко. 2. Народні казки. Впорядкував Б. Грінченко. 3. Добра порада, оповіданє М. Загірньої.

* В справі премії ім. М. Костомарова, основаної при ім. Академії Наук в Петербурзї за найліпший словар українсько-московський подали росийські дневники сими днями таку вістку: Позаяк до назначеного М. Костомаровом речинця, то є до 1. грудня 1891 р. а навіть до сеї пори ніхто не предложив словаря, котрий підходив би під услівя конкурсу на премію, то Академія розписує новий конкурс з речинцем до 1. грудня 1896 року. Премія виносить 4000 карб. зложених М. Костомаровом і нарослі відсотки. Словар нагороджений премією має друкувати Академія своїм коштом і се перше виданє є власностю Академії.

* Президент міністрів яко австр. міністер справ внутрішних іменував перед кількома днями дра Олекс. Кулачковського редактором руського видавництва „Вістника законів державних", котру то посаду від 1858-их років займав Іван Головацький, брат покійного Якова. Хто знає, в якім неможливім „язичію" виходили „Вѣстникъ" і всї инші друки віденські від початку до остатних днів, той зрозуміє вагу вагу покликати на сю посаду молодого Русина-народовця. Від тепер ставуть виходити „Вістник" і всї инші друки урядові віденські мовою руською і правописию фонетичною.

* М. Кропивницький написав в мин. році „В'їй" — фантастичну комедию [переробку з повісти М. Гоголя] і лібрето того-ж імени до опери; музику-ж до неї ще з торішньої осени пише др Горілов, що скінчив років зо три назад московську консерваторию. Крім того написав ще драму „Замуляві жерела".

* Львівський руський народний театр приготовлює тепер до виставы: „Дві сім'ї" М. Кропивницького і „Сон Святослава" Ів. Франка, — а також оперетку „Ямарі" [Obersteiger] і оперу Масканьоно „Cavaleria rusticana"

* Трупу П. Саксаганського, що гостить тепер в Катеринославі, навістило в тих днях значне нещасте. В часі виставы „Наталки Полтавки" повстав са лаштунками огонь, котрий небавом огорнув цїлий театр і звищив до тла. Серед глоти згинуло багато осіб, а ще більше зазнало тяжкого ушкодженя. З трупи всї врятовались. Згоріли тільки ноти, бібліотека театральна, гардероба і т. п. Шкоду, яку понесла трупа, обчислають на 12 000 карб

* Після найновійшої статистики є в Австро-Угорщині Русинів 3 688.000.

* Наука руської мови для урядників буковинської управи крєвої зачала ся перед 2 недїлями в Чернівцях. Учить інспектор руських шкіл Ом. Попович по три години на тиждень. Курс науки потревае цїлий рік.

* Петербургська „Нива" помістила в ч-рі 51 шість сцен з нової опери П. А. Римського-Корсакова „Ночь передъ Рождествомъ" виставленої в Мар'їнськім театрі, а саме: Вакула на чорті, що принив подобу коня, Оксана й Вакула, Колядованє, Солоха з дяком, Чортівська колядка і Вакула з черевиками від царицї.

* На сполученім засіданю секций історично-фільософічної і фільольоґічної Наук. Тов. ім. Шевченка, що відбулось 15 н. ст. сїчня с. р., утворено комісию археографічну після приняного ще в 1894 р. проєкту проф. Грушівського. До тої комісиї увійшли кромі посла рад. Барвінського [яко голови тов.], проф. Верхратського і Грушівського [яко директорів секций] ще директор Борковський, др Колесса, др Коцовський, др К. Левіцький, др Стоцький, др Студинський і др Франко. Головним редактором вибрано проф. Грушівського [він і проводить комісиї], заступником его дра Франка, а секретарем дра Студинського. Відтак наступив реферат Вас. Щурата про „Слово Данила Заточника", котрий по довшій дискусиї порішено надрукувати в „Записках". Опісля ухвалено правильний порядок секций. Після тої ухвали відбуватись будуть засіданя: в першу середу по 1-ім кождого місяця засіданє секциї фільольоґічної, а в другу середу секциї історично фільософічної — і т. и., а при тім може кожда секция на випадок потреби відбувати засіданя і частїйше.

* Дозволено виставляти в театрах наших в Росиї драму Б. Грінченка „Неймовірний або чоловік та жінка без віри не спілка", вседівіль в 1 д. К. М. Мирославського-Вишнивка „Досьвітки, або Москалеві штуки наробили муки" і жарт в 1 д. того-ж „Київський ярмарок, або сім раз поганий".

* Комітет будови руського народного театру у Львові просить дальші датки на фонд будови присилати до канцеляриї товариства „Просвіта" у Львові [Ринок ч. 10, 1-ий поверх].

* Редакция „Кіевской Старины" дістала від уряду дозвіл отворити від 1 ст. ст. сїчня с. р. при редакциї журнала книгарню, де будуть продавати ся книжки, які що місяця редакция буде оголошувати при кождій книзї журнала в катальозї книжного складу.

* Літограф наш земляк Андрій Андрейчин виготовив вже в цїлости велику мапу України-Руси, котра по остатній коректурі деяких недокладностий чи похибок увійде небавом в продаж. Мапа вийде коштом товариства „Просвѣта".

Василь Лукич.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає **Василь Лукич.**

а) книжки.

Повный сбирнык творивъ М. Л. Кропивницького (.) Выданнѣ третє. — В Харкові, 1895 р. 384 стор. вел. 8° з портретом автора на окремій картині. Ціна з перес. 4 карб. Головний склад видання в конторі газети „Южный край", Харків [„Николаевская площадь"].

Зміст: 1. Дай серцеви волю, заведе у неволю [1—33 стор.]. 2. Невольник [34—57]. 3. Помирились [58—70]. 4. Пошились у дурні [71—99]. 5. По ревізиї [100—112]. 6. Лихо не кожному лихо, — инчому й талан [113—121]. 7. Вуси [122—159] 8. Підгіряни [160—184]. 9. Зайдиголова [186—222]. 10 Дві сім'ї [223—261] 11. Чмир [262—297]. 12. Олеся [298—349]. 13 Джигун [350—378]. 14. Куплєти [379—384].

Байкы. Поскладавъ Борысъ Грынчéнко [В. Чайченко] — В Чернигові, 1895 р. 80 + 4 стор. 16°. Ціна 15 коп. [Всїх байок 54].

Теодот Галїн **Перші зорі.** Оповіданє. — Накладом редакциї „Буковини". В Чернівцях 1895 р. 109 стор. 16°. Ціна 20 кр.

Україна irredenta (по поводу еміграциї). Суспільно-політичний скіц. Написав Юлїян Бачинський. [Універзальна Бібліотека. Вин. IV. Ч. 9—12]. — Накладом Д. Лукіяновича. У Львові, 1895 р. Друкарни Ставропигійска. 139 + 6 нен. стор мал. 8°. Ціна 60 кр. [Автор присьвятив книжку: „Товаришам — Молодіжи українській"].

„Соколъ" Календарь на рокъ 1896. Складивъ Володимиръ Лаврóвскій. — Накладом автора. Друкарня В. Манецького. У Львові 1895 р. 67 + 46 + 15 нен стор. 32°. Ціна 20 кр.

Фильотеа або дорога до побожного житя уложена Сьвятымъ Францѣшкомъ Салезіємъ (.) переведена на языкъ рускій черезъ о. Климента Сарницкого і т. и. — У Львові, 1895 р. 466 + VII стор 16°.

Новорочникъ Листоноша на рокъ 1896. — Без місця і року друку. [Вийшов в сїчні 1896 р.] 8 стор. 16°.

б) періодичні виданя.

Дѣло [1895 р. Ч-а 181—289]. *Белетристика:* Ір. Льва Толстого [Люб. Селянського] — Каварня в Сураті (192). Ф Достоєвського — Ялинка і весїля (229). Богдана Л. — Над ставом (230). Ганни Барвінок — Русалка (234—236, 240, 241, 250, 251, 253, 254, 257 і 259). І. С. Тургенева — Три стрічи (267, 268 і 270—274). Ор. Бережанина — Райське яблоко (286). *Поезиї:* В. Щурата [за Ол Петефім] — Нові сьпіви на старі мотиви: Поезия, Два ремесла, Наш сьвіт, До терпеливости, Божевільний, Який незмірний сей великий сьвіт. На Дунаю, Перстінь, В степу. В лїсї, Похорон, Пісня (228), Осінні думки I—IV (251 і 253) і Новорічна пісня (289). В. Чайченка — Поклик до праці (272). *Повторне:* Участника — Зі Львова на Велеград до Праги (219 і 220) Дра Я. Ого — Із гір Гімалайських (282). *Статї наукові:* Вас. Чернецького — Богдан Хмельницький під Наролем 1648 року (212 і 213). Парохія Лопушниця в добромильскім повіті (231) Дра Вас. Павлюка — Чи десінфекция сливне розширене холєри? (245, 246 і 249). Ів. Верхратського — Про змиї, вужі та веретільники (261, 262, 264 і 265).

Правда [895 р. Вип. 88—93 Стор. 545—680]. Зміст: Божественна комедия, Дантова поема в перекладі В. Сивенького. Пісня девята. Вдова, етюд Максима Горголї. Листи з Черниговщини — IX. Józef Popowski: Polityczne położenie Europy w końcu XI. wieku, бібліографічна замітка. Промова пос. Барвінського в палаті послів підчас дебати над програмою правительства.

☞ **З сим Числом розсилаємо додаток: „Словарь росийско-український", том III, арк. 2.**

Передплата платна з гори виносить: З додатком „Словар росийско-український": на цїлий рік **8** злр., [для заграниці **16** рублїв або **32** марок]. — Без „Словаря": на цїлий рік **6** злр., [для заграниці **12** рублїв або **24** марок], на пів року **3** злр., на чверть року **1** злр. **50** кр. — Одно Ч-о коштує **30** кр.

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич. **За редакцию відповідає: Кость Паньковський.**

Видає **Наукове Товариство ім. Шевченка.** **З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.**

Ч. 3. Р. XVII.

1896.

У ЛЬВОВІ, ДНЯ 1 [13] ЛЮТОГО.

Виходить 1-го і 15-го кождого місяца в обемі півтретя аркуша.

РЕДАКЦИЯ, АДМІНІСТРАЦИЯ і ЕКСПЕДИЦИЯ
у Львові, ул. Академічна ч. 8.

Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“; узнані непридатними до поміщеня звертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причин. — Редакция відповідає окремо тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки, з виїмкою письменникам, що́ містять свої твори в „Зорі“.

ПОКЛИК.

Малодухи безнадійні
Се, як злющих сил демони,
На сьвіт зводять царство лиха,
Се їдкі темнот скорпіони.

Разом руська грудь при груди,
Рука в руку, брат до брата,
Бо лиш трудом і терпінєм
Обновить ся руська хата.

Вже-ж не тяжко дорікати
Словом стужі і отруї;
Поза себе рук ховати,
Коли тра хапатись збруї.

Скептицизмом безнадійні
Малодухи лиш воюють, —
Не сьпівати тим: „осанна“,
Що́ на висках ран не чують.

Пливуть филї в руслї нашім
І по нашім йдуть Дунаю...
А що хвилька то їх більше,
Що раз більше сил до паю.

Тілько сили всї, щоб разом
В одну збились трівку силу
Животворне житє встало-б,
Щоб всю вражду осліпило.

І на пакість малодухам,
Що́ торгують чутєм груди —
Огріли би батьків землю
Добрих синів трівкі труди.

Бо спішити за метою
Не летюча з неба манна,
Разом, Руси, грудь при груди,
А в будучности: „осанна“!

В. І. Масляк.

ДЛЯ ЗАГАЛЬНОГО ДОБРА.

ОПОВІДАННЄ *МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО.*

Відзначене премією на конкурсї редакциї „Зорі“.

[Далї.]

III.

На роботї.

По неспокійній ночі Тихович разом зі сходом сонця зірвав ся на рівні ноги. Клопоти робочого дня вернули йому енергію, страчену під впливом вчорайших пригод. Треба було загадати робітникам лагодитись на роботу, ще раз поглянути на плян виноградників, послати збудити Савченка: лїкар in spe любив довго поспати. Бензинка з бляшаним чайником, що́ служив замість самовара, сичала вже на столї, а Тихович, вмиваючись, умовляв ся з низеньким бородатим циганом, котрий покірливо схиливши на бік голову та називаючи себе чомусь Греком, прохав ся на роботу. Тихович звелїв йому захопити з собою лопату та ніж — і зрадїлий циган метнувсь до дому по струмент. За кілька хвилин надійшли Рудик з заспаним Савченком, і всї три взялись до снїдання. Тихович нашвидку їв яйця, запиваючи їх каламутним чайом. Час не стояв, було вже щось по пятій. Вибігши на подвірє та запевнившись, що робітники вже готові, струменти розібрані, ґазу для дезінфекциї в коновцї доволї — Тихович ознаймив, що можна вирушати. Але зараз за воротьми показало ся, що Рудик забув люпу, а Тихович — нотатник з планами — і всї мусїли затримати ся, аж поки робітник не принїс те й друге. Врештї рушили.

Ранок був чудовий. В долинї, над Прутом стояв ще синїй туман, але небо було ясне, прозоре, в повітрі віяла прохолода, а сонце весело усьміхалось до яро-зелених акацій, жовтих комишових тинів, прибитої росою дороги.

З початку все було спокійно. Але де далї Тихович помічав, що жінки, котрі стрівались з ними йдучи по воду, кидали на них ворожі погляди, відвертались та плювали. Деякі зза воріт показували кулаки, посилаючи на здогін невиразні лайки. Дїтвора вибігала з хатів і з криком: „Доктор, що́ псує виноградники! доктор!“ — підцьковувала на них собак та шпурляла грудками. Кілька грудок пролетїло межи Тиховичом і Савченком. Собаки обнали робітників, сїкали ся до ніг та піднимали страшенний галас на цїле село. Тихович насилу стримував роздратованих робітників, не бажаючи бути сьвідком якоїсь ще прикрійшої сцени. Тільки оден „Грек“ йшов спокійно зі схиленою на бік головою, з обличчєм сьвятого, що́ здав ся на ласку Божу, і, здавалось, цїлком не приймав на свій рахунок епітету „фараон“, який припинала йому свавольна дїтвора.

Йшли так з пів години. Аж ось скінчились очеретяні тини, лишилась з заду остання хата над глинищем, і наша „фільоксерна партия“ опинилась у долинї. Вогкість в повітрі, специфічний дух болота та аєру[1]) давали знати про близкість річки. Вузкий, глибокий Прут блиснув врештї зза прибережних верб, а попід горами зазеленїв розкішний килим виноградників.

Вступили у перший з краю виноградник. Буйна листва кущів синїла під рясною росою, дихала ще нічною прохолодою. Тихович розставив робітників, загадав, які кущі обдивляти ся і покликав цигана. Не виймаючи люльки з зубів, циган підбіг, з покорою схиляючи на бік голову.

— Копай отут під кущем, — навчав його Тихович; — не так, ширше треба... Тепер киркою обтруси з землї тоненькі корінцї, обріж їх ножем та подай менї... Отак... а тепер копай з другого боку. Та гляди менї, обережно, щоб куща не підтяти...

Циган пораєть ся під кущем, незручними руками обтрушуючи з нього росу, а Тихович пильно обдивляєть ся кожний корінець, підсуваючи инъколи під побільшуюче скло.

Грубе виноградне корінне обросло корінцями та тоненькими мочками, як бородою. Циган обтинає їх кривим „косо́ром“ і подає Тиховичови.

Багато-ж тих корінців — страх, як багато. Оден, два, три... десять, цїла жменя, цїла купа... Тоненькі, брунатні; вони переходять зпід куща в Тиховичові руки, а з рук падають на землю, як нїкому непотрібні трупи.

Робота цїлком захоплює Тиховича: він нїчого не чує, нїчого не бачить, опріч тих корінців, таких однакових, одноманїтних, мертвих... Зерно піску, прилїплене до коріня, блисне часом перед очима, налякана мурашка мов божевільна заметушить ся, шукаючи захисту між корінцями, слизький хробак протиснеть ся крізь пальці і впаде на розкопану землю... Але корінцї чисті, здорові, не знають ще свого смертельного ворога...

— Загортай землю! — командує Тихович циганом, що́ пахкає люлькою під кущем. — А тепер уважай: відлїчи по рядку сїм кущів, а осьмий розкопуй так, як цей... Штій? [Знаєш?]

— Штів, до́мнуле...

Тихович біжить наперед. Сплетені вусиками лози запиняють йому дорогу, скроплюють росою, але йому нїколи зважати на це: він вже стоїть під кущем. І знов той дух сьвіжої розкопаної землї, і знов ті корінцї... Кущ минає за кущем, рядок біжить за рядком...

Зіснуті вязи починають трохи болїти, натужений зір та скупчена увага женуть усякі думки, в голові робить ся якось неясно. А тут корінцї, корінцї і корінцї... Ось мигнуло щось перед очима — жовте, кругле, дрібненьке... Не вже фільо-

[1]) Аєр = шувар, татарське зїлле.

ксера? Увага подвоюється ся, зіниці ширшають, побільшоюче скло справляє свою службу. Ні, то не філоксера, то від механічної уразки напухла мочка... І знов корінці пересовують ся перед очима, падають на землю непотрібними трупами...

Десь здалеку, зза стіни зеленої чутно фальшивий голос Савченків:

Коли-б міні зранку
Горілочки склянку...

виспівує він,

Тютюну та люльку,
Дівчину Ганульку —
Горілочку пив би,
Люлечку курив би,
Дівчину Ганульку
До серця тулив би...

— Гарні ідеали! — сьміється ся Рудик зпід куща на другому кінці виноградника.

А Тихович пильно роздивляється корінці. „Люлечку курив би, дівчину Ганульку до серця тулив би“, лунає йому в руках, а в очех починає рябіти. Тихович почуває потребу відірвати врешті очи від корінців: він підносить голову і з цільгою зітхає.

А навкруги так гарно. Сонце підбилось вже високенько, на небі — ні хмаринки. В прибережних вербах щебече птаство, зелений комиш стоїть нерухомою лавою. З румунського боку вартовий жовнір, спершись на рушницю, зпід широкого козирка придивляється до роботи на молдаванських виноградниках. По дорозі за Прутом поволі котить ся гарба, запряжена волами і немилосердно скрипить здоровими немазаними колесами...

Богдан Хмельницький.
[Рисунок Яна Матейка].

Доволі, ніколи: циган підсуває вже цілий оберемок корінців. І саме тоді, як корінці, мов безконечні батови [1]) війська перед отаманом, пересовують ся перед очима в Тиховича, думки натовпом, але без ладу лізуть у голову. „Кого винуватити у тих обопільних прикростях, у тих непорозуміннях, які повстали межи нами а Молдаванами?“ — думає Тихович. „Чи не краще-б поставити діло так, щоб Молдавани дізнавались про філоксеру перш у школі від попа, а не від нас, що злітаємо як сніг на голову на те, аби знищити виноградники, збурити селян та поїхати далі, на нові прикрости й проклони...“ Але чого цей корінець має такий нездоровий вигляд? Треба його пильнійше оглянути. Ні, нічого... Так хто-ж винен: ми — осьвічені, чи Молдавани — темні?... А ну колупнути кору цього грубого коріння... Бач, тут цілий сьвіт під корою... Акаріди та грибки розкошують собі у цій трухлявині... Але філоксери нема. Ну, і слава Богу... Це вже кілька виноградників обдивили ся — і все гаразд досі. Може й не буде тут філоксери. Коли-б не було... а то живий жаль бере рубати такі розкішні кущі, та ще обліплені китягами. Але як душно... вже, мабуть, полудень, треба-б спочити трохи, ну та нехай тоді, як скінчимо цей виноградник... Тільки шия вже болить, в голові туман, думати важко... І на віщо вони звонять лопатками, ті робітники... це так дратує нерви... А корінців же, корінців! Один скидається ся на другий, один такий, як другий, так наче всі ті переглянуті вже купи були одним довгим, безконечним корінцем. Ні, ті корінці просто гіпнотизують людину, притягують очи... І не хочеш дивити ся, а дивиш ся, не можеш очий відірвати від них... Ех, треба прочуматись трохи, стрепенути ся...

Тихович кидає останні корінці, підводить голову, дивить ся на небо і... о, Боже! на небі... бачить він цілу купу темних корінців, що розпинають ся, крутять ся, мигтять в його перед очима, приймаючи ріжні форми... Тихович здвиг плечима, протер очи і глянув на землю. Але там вже чигає на нього працьовитий циган з покірливо схиленою на бік головою та цілим снопом корінців на лопаті. Ах, ті корінці! Під кущем корінці, у цигана корінці, в руках у Тиховича корінці, біля ніг його те-ж корінці... Ні, справді можна здуріти від тої повіді корінців — брунатних, жовтих, білих, тонких, грубих, з землею і без землі корінців!... Шість годин дивити ся на одне і те саме, шкварячись до того на червцевому бесарабському сонці... Тихович чує, що йому млосно, що очи готові от-от заплющити ся, і здобуває ся на рештку енергії, аби скінчити виноградник.

Враз до уха його долітає щось, що робить вражіння холодної води, влитої за комір. Але то йому видало ся лишень, і він знов опускає підняту голову.

У ту-ж саму хвилину гучним голосом Савченко гукає вдруге:

— Філоксера!

Тиховичови наче искра гаряча пролітає від го-

[1]) Батова, батава = кольонна. *Ред.*

лови до спини. Сон раптом пірхнув від очий, голова стала свіжою. Він трохи блїдне і зітхнувши немов з полегкістю, вимовляє одно слово:

— Єсть!...

Циган ще довбав ся чогось під кущем, але Тихович так гримнув на нього: „Загортай!“, що бідолашний „фараон“ з переляку випустив з рота люльку та стрімголов кинув ся сповняти наказ.

В Тиховичови прокинулись мабуть войовничі інстинкти. Твердою ходою, забувши на свою втому, шпарко подав ся він у той бік, звідки чутно було Савченків голос. За хвилину Тихович дивив ся на ворога, а той ворог, дрібненький, ще менчий за рослинну тлю, спокійно сидїв жовтими купками на корінцях винограду.

— Кому вона ворог, а мінї приятель, — жартував Савченко, показуючи на фільоксеру. — Як би не оце створінне, я далебі заснув би під кущем, так сьогодня парно якось у повітрі.

Тиховичови не до жартів. Якесь роздратованнє обхоплює його: його все гнївае, все дратує: і той Савченко з вічними жартами і та небажана фільоксера, що приносить завжди з собою стільки прикростий, і Савченків робітник, котрого Тихович так любить, а про те не може спокійно дивити ся на йото повольні рухи, з якими той заходжуєть ся біля дезінфекциї, миє ґазом лопату, обтрушує свою одїж. Щоб не зробити в роздратованню прикрої уваги невинному робітникови, Тихович скванно мачає підошви у ґаз, щоб податись далї, але в ту-ж хвилину Рудик кричить з другого кінця винограднику:

— Сюди ґаз! Фільоксера!...

Тихович біжить туди, чіпляючись одежою за лозину та тички, що ще більше роздратовує його. Ось мотузочка від люпи зачепилась за тичку, припявши Тиховича до куща, а ось кущі сплелись стїною, не пускають його далї, наче благають не губити братів їх, повних ще життя й сили. Але Тихович нервовим рухом розриває лози і йде далї.

— Зараза ще молода, — показує йому Рудик рясний корінець, обліплений жовтими, як цитрина, бульбашками, з дрібною як мак фільоксерою.

Показуєть ся, що фільоксера розкидана по цїлому винограднику, а зараза хоч молода — та сильна.

— До кого належить цей виноградник? — гукає на свого цигана Тихович.

Циган бачить, що тут щось дїєть ся, але що — не розуміє. З витріщеними очима, наляканий, біжить він на Тиховичів голос.

— Хто хазяїн цього винограднка? — питає вдруге Тихович.

— Замфір Нерон.

Занотувавши назвище хазяїна, Тихович каже цигановi копати аби-який кущ — і перша лопата землї оголює жовті, покриті фільоксерою корінцї. В другому кущі — єсть, в третьому — єсть... Рудик гукає: „фільоксера“, Савченко жадає ґазу.

Скрізь на просторі сливе десятини, фільоксера заклала свою кольонїю, почала тиху, повольну, але руйнуючу працю — і не відає, що над нею стоїть істота, котра сильною рукою відбере життє мілїярдам ворогів винограду,... але докінчить заразом і їх руйнуючу місию, се-б то знищить і сам виноград.

Тихович стоїть по серединї садка і оком досьвідченого вояки озирає будуче бойовище. Він вже забув на свою втому, на душне повітрє, що пашить жаром, на порожнїй шлунок, що допоминаєть ся своїх прав. Цїкаво-б дізнати ся, чи велику простору захопила фільоксера, але вже пізно, вже на другу годину повернуло, а Савченко з Руденком навіть задля такого незвичайного дня не мають хітї поступити ся своїм апетитом.

Роботу покинуто.

З холоду, під кислатими оріхами волоськими полягали розвідачі поспіль з робітниками та серед веселої балачки снїдають, чим хто має. Годинка сну усьміхаєть ся трудягам. Треба користати зі спочинку, бо за годину-півтори знов праця, аж поки більш-менш не визначать ся границї зараженних виноградників.

На щастє за виноградник Замфірів фільоксера далеко не пішла. В сусїдному садку знайдено кілька кущів, а далї — поки що — було добре.

Над вечір, закінчивши роботу, Тихович поспитав цигана, чи не наняв ся-б він вартувати в ночі виноградник. Циган охоче згодив ся.

— Цей виноградник слабий. Ти повинен його вартувати і не пускати нїкого, навіть рідного батька. Нї худоба, нї людина не повинні ходити по винограднику. Штій?

— Штів, домнуле...

Замфір нїчого не знав про своє лихо. Поклавши, як і решта Молдаван, спокійно зачекати кілька день на результати робіт фільоксерників, наляканий врешті запевненнєм писаря, що сам „імперат“ прислав тих докторів, Замфір хоч-нехоч мусів погодити ся з фактом. Ото-ж зраня поїхав він до млина з кокурудзою і пробув там цїлий день. Повернувши ввечері до дому, він тільки й дізнав ся від жінки та сусїд, що докторі ходили по виноградниках, обдивляли ся корінцї, але кущів не рубали. Заспокоївшись трохи тими звістками, Замфір по вечері повів коний на нічлїг у свій виноградник, де поміж деревами росла густа трава. Їдучи берегом Прута, Замфір пильно придивляв ся до виноградників, що чорнїли смерком попід горами.

„От і стоять, як і стояли, нїхто їх не рубає“, думав він. „Та й хто-б зважив ся збавляти хлїб людям... А кричали: рубати муть!... рубати муть!... Ет, вигадки. Чого ті люди не сплещуть часом... Вже коли сам „імперат“ прислав їх обдивляти ся виноградники наші, то вже певне йому на вщось це потрібне... Хай собі дивлять ся, то їх дїло, аби людям не було шкоди...

Замфір навіть повеселїйшав від тих думок. Затягши безконечну пісню, він навіть і не помітив, як доїхав до садка. Навиклі коні самі з'упинились перед тином. Замфір скочив на землю і почав розвязувати фіртку. У ту-ж мить від тину віддї-

Бояри бунтують ся против Настасї, повірниці кн. Ярослава Осмомисла.

[Рисунок К. Лебедева].

лила ся чорна постать циганова і заступила йому дорогу.

— Не вільно! — сказав циган, кладучи руку на фіртку.

— Що таке? що ти кажеш? — не зрозумів його Замфір.

— Не вільно сюди, — обізвав ся вдруге вартовий, не беручи руки з фіртки.

Замфір засьміяв ся.

— Ти хіба не пізнав мене? Це мій виноградник, — съміяв ся він.

— Я знаю, що ваш... Але він слабий — і доктор звелів нікого не пускати.

Замфірови потемніло в очех. Зразу він наче не розчовпав, про що річ, але за мить страшна думка блиснула йому в голові, а згасла злість спахнула з новою силою.

— Що? — скрикнув він, хапаючи цигана за барки. — Мене не пускати на мій виноградник?!

Нещасний циган аж присів зі страху. Перехиливши з покорою на бік голову та витріщивши на Замфіра перелякані, благаючі очи, він невиразно белькотав:

— То не я... я нічого не винен... доктор казав не пускати... хоч би рідного батька, каже, не пускай...

Але Замфір не слухав його: він тільки тіпав бідним циганом та кричав йому просто в обличчє:

— Мині не вільно на свій виноградник?...

— Почекай же, — додав він трохи згодом: — я покажу тобі та твоїм докторам, як мати справу з Замфіром Нероном!... — і з цими словами Замфір потяг цигана до річки.

Надаремне переляканий на смерть циган благав пустити його, пручав ся, кричав: Замфір волік його до річки. Вже на березі Замфір підняв цигана до гори, аж той забовтав ногами в повітрі, струснув ним і кинув на дорогу. Бідний циган покотив ся по землі, але почувши волю, вмить зірвав ся на рівні ноги і обмацуючись та проклинаючи Замфіра, потрюхав до села.

Замфір стреножив коні, пустив їх у садок на пашу, а сам, все ще важко сопучи з гніву, подав ся між кущі. Повний місяць викотив ся зза гори і обсипав сріблом виноградник. Замфір уважно придивляв ся до кущів, намагаючись помітити щонебудь нове, але вони були такі сьвіжі, такі розкішні, як і перше...

„Слабий, слабий виноград...“ — пригадував собі Замфір циганові слова. — „Чи вони подуріли, чи що, щоб в оцих здорових, родючих кущах добачати слабість... Це якась нахаба, нїщо иньше... Але зі мною не жарти, я не дам ся на поталу...“

Замфір ходив по винограднику, нагинав ся, зазирав під кущі. „О! тут копали, думав він, наглянувши сьвіжо розкопану землю. І що вони там знайшли?...“ Замфір вклякнув під кущем. З цїкавостю, що́ перемогла гнів навіть, він почав розгортати землю здоровим кривим ножем, що́ висів у нього за поясом — і незабаром добув відрізані корінцї. Піднявши їх до місяця, Замфір уважно придивлявсь до корінців, але нїчого не бачив. Для більшої певности він навіть понюхав корінцї, але вони мали звичайний дух. Молдаван обурив ся. Як можна так кривдити людий! Вигадувати те, чого нїхто не бачив, чого нема на сьвітї навіть, дурити не тільки простих Молдаван, але й „імперата“ самого! Правда, доктори — пани, а пани завжди живуть з мужиків, а дурні мужики завжди терплять панську кривду, як ті вівцї, що їх стрижуть та ріжуть... Але годї! Замфір не стерпить... Хай буде, що буде... І Замфір почув новий приплив лютости, що́ душила йому груди, викликала жадобу пімсти.

Місяць викочував ся все вище і вище; осяяні дерева дивились на свої тїни, через Прут перекинув ся срібний, як місяць, шлях у таємничі плавні, завиті сріблястим серпанком імли.

Замфір сидів у садку затоплений в задумі і не помічав ані холодного, вогкого подиху плавнїв, ні форкання коний, що́ гризли оддалїк траву, ні далекого, ледви чутного гомону засипаючого села.

Тим часом у Тиховичову хату вскочив розхристаний циган. Тихович саме тодї оповіщав примаря про знайдену фільоксеру. Побачивши непрохоловшого ще з переляку цигана, Тихович здивував ся.

— Ти чого покинув виноградник! Що сталось ся!

— Мене... мене хотїв утопити той шибеник Замфір... Сорочку на менї подер... Він приїхав кіньми, а я не пускаю на виноградник... Кажу: батька рідного не пущу... А він вхопив мене за барки, побив мене, сорочку на менї подер... О! гляньте, яке! о!... — хлипав переляканий циган, висмикуючи свою брудну подерту сорочку, зпід котрої визирали темні, як сниж, волохаті груди.

Тихович зрозумів врештї, що стало ся. По його наказу примар післав десятників вигнати коні з виноградника та заказати Замфірови вступати без дозволу на виноградник.

Коли десятники наближились до Замфірового садка, він усе ще сидів, замисливши під деревом.

— Замфіре! Замфіре! а йди сюди! — гукнули вони здалеку.

— А чого вам? — наближив ся до них Замфір.

— Тут не можна пасти коні... Примар звелїв, щоб...

— А йдіть ви собі до лиха з вашим хабарником примарем та з докторами!... — вибухнув Замфір. — Я тут хазяїн, а не примар...

— Та не кричи бо, — гамували його десятники: — Криком нїчого не вдїєш, тільки клопоту придбаєш. Треба якимсь иньшим способом запобігти лихови, спекати ся докторів тих, що́ напосїлись на наші виногради... Відколи сьвіт сьвітом, відколи Молдаван Молдаваном — нїхто не чув, щоб рубали виноград...

Замфір мовчав, насупившись.

— Добре, — сказав він перегодом, — я заберу з садка коні, але... — Замфір не доказав, а тільки потряс у повітрі кулаком.

Маріора поралась ще при сьвітлї воскової сьвічечки біля мисника, а мош Діма з непритом-

ним усьміхом проказував молитву, коли Замфір вступив у хату.

— Ти вже повернув? — здивувалась Маріора.

— Га! Повернув, бо доктори вигнали мене з виноградника. І Замфір розповів жінці вечірні пригоди.

— Що-ж тепер буде? — заломала руки молодиця, збілівши на виду.

— Може що й буде... — глухо відповів Замфір і з цими словами зняв з цьвяха рушницю, дістав з скринї порох та шріт і почав уважно набивати її.

— Що ти задумав, нещасний? — налякалась Маріора.

— То вже моє дїло...

— Покинь мінї зараз... Ти хочеш нас посиротити?!... — плакала молодиця.

Замфір мовчав.

— Покинь, кажу... і Маріора схопила рушницю, намагаючись видерти її у чоловіка.

Замфір підняв руку, щоб відіпхнути Маріору, але побачивши бліде, заплакане обличчє жінчине, жбурнув рушницею в куток і мовчки вийшов з хати, де довго ще голосила молодиця та непритомно осьміхав ся божевільний мош-Діма...

[Далї буде].

Дума про військо Ігореве.

Пересьпів **Панаса Мирного**.

Засьпів.

Ой чи не краще почати нам, милі браття,
Сьпівати за Ігоря хоробре завзяття?
За Ігоря Сьвятославенка почати —
Старими піснями сьпівати?
Нї! почнемо, браття,
Ту пісню завзяття,
Як тепереньки кобзарі сьпівають —
Не гонячись за старим Бояном!
Ой, Бояне, Бояне,
Вїщий Бояне!
Як хочеш, бувало, ти пісню сьпівати, —
Розпускавш свої думки по древу лїтати,
Вовчиком-сіроманцем по землї ганяти,
Орлом сизокрилим під небо шугати.
А як мав ти, брате,
Про давнє згадати —
Піднять в голові
Спомин про бучі та чвари старі, —
Тодї, вїщий брате,
Починав спускати
Десять соколів
На табун лебедїв —
І який там сокіл білу лебідку спіймає,
Та лебідка й пісню сьпівать починає
Старому Ярославови,
Хороброму Мстиславови,
Що лютого Редедю полонив [вгородив, —
І перед його військом касожським ніж у серце
Або красному Романови Сьвятославенкови.

Ой то не десять соколів на табун лебідок налїтає —
То Боян вїщий свої десять пальцїв на живі струни [накладає,
Жалібно грає,
Голосно сьпіває —
Князям славу-завзяттє вигравае.

Розпочнемо-ж, браття,
Сю пісню завзяття
Від старого Володимира
До теперішнього Ігоря,
Що розум свій із сили скував,
Хоробрістю серце гартував
І, маючи лицарське завзяття,
Водив своє храбре військо-браття
На землю половецьку
За землю руську.

I.

Ой і гляне, Ігор, гляне,
На яснеє сонце спогляне:
Ясне сонце гасне-потухає, —
Його хоробрев військо нічка обгортає.
Тодї Ігор до своєї дружини привертає,
Словами промовляє:
„Брати мої милі,
Хоробра дружино!
Краще нам потятим бути,
Анї-ж у полон пійматі...
Гей, сїдлаймо, браття, свої баскі коні,
Та хоч надивимось синього Дону“.
Так його та лицарська хіть обхопила,
Що і ясний розум помутила:
Дарма йому, що й сонце вїщує недолю —
Притьмом заманулось напитись з Дону у волю!
„Хочу, каже з вами,
Хоробрі Русини,
Поламати списи край половецького поля:
Хай голови наші складе там лихая недоля, —
Аби тілько, браття,
Хоробре завзяття,
Напйти ся шолóмами Дону!“

Ой, Бояне, Бояне!
Чом тебе на той час немає?
Хоч би ти, соловейку, про те військо засвистав
Як по древу думками лїтав,
Розумом у небо ширяв,
Дві слави — давню й сучасну — до купи звивав...

Ганяючись скрізь за тобою
Через широке поле на гори, —
Так би слїд ту пісню почати
Внукови князя Олега сьпівати:
То не вітер-буря встав,
Не соколів полем несе, —
Табун галок до синього Дону повертає
Мов та чорная хмара насуває.
А чи так, сьпіваче,
Велесів онуче,
Вїщий Бояне, нам пісню сьпівати?
Чи на ось який голос почати?
Ой заржали кониченьки за Сулою,
Дзвонить слава у Київі в дзвони,
Засурмили сурми в Новгородї:
Загойдались знамена в Путивлї...

Дожидав Ігор свого брата —
Кожаного свого Всеволода.

Тодї Буй-Тур починав,
До Ігоря словами промовляв:
„Сьвіте мій!
Брате мій!
Як сьвіт один ясний,
Ти, Ігорю красний.
Рідні брати ми з тобою —
Сьвятославенки обоє!

Стрілечниці відкручені, —
Шаблюки у руки —
Ворогови муки!
Сїрими вовками по полю ганяють,
Собі чести, а князеви слави добувають!“

II.

Ой тодї князь Ігор у золоте стремено ступав,
По чистому полю конем вигравав, —
Сонце йому темрявою шлях застилав...
Стогне нічка, стогне — птиць розбуджав,

Богдан Хмельницький по Зборівській битві..
Рисунок І. Івасюка. [Власність товариства „Просьвіти“].

Сїдлай же ти, брате, свої баскі коні,
Мої вже готові:
Біля Курська стоять-вигравають,
Мого слова княжого чекають!
А мої Куряни...
Скрізь відомі люди!
Під сурмами сповивані,
Шоломами викохані,
Кінцем списа згодовані, —
Шляхи їм відомі,
Яруги знайомі,
Сагайдаки накручені, —

Зьвір у яру виє-завиває,
З високого дерева Див проквиляє,
Землї невідомій вістку засилає:
Волзї, Поморю й Посуллю,
Корсунови й Суражеви,
І тобі, тмутороканське побереже!

Як тебе Половцї зачували, —
Знялись, мов та галич: манівцями
Летять-біжать, до синього Дону скакають,
Опівночі гарбами скриплять-завивають, —
Сказав би: розпущений табун лебедїв лїтає...

А князь Ігор до Дону своє військо привертає.
Хижеє птаство над його головами кружає,
Вовки-сїроманцї з яруг виглядають,
Орли-чорнокрильцї лїтають,
Клекотом звіря на кістки скликають,
А лисицї брешуть на щити червоні...
О руська земле!
Вже ти ген-ген за горою...

Темная нічка на землю спала;
Ясная зьвіт-зоря пропала;
Сивий туман поле покриває;
Соловейко заснув — не сьпіває;
Тілько галячий клекіт устає —
Суму додає:
А хоробрі Русини
Широкі поля червоними щитами перегородили,
Собі чести добуваючи,
А князеви слави шукаючи.

III.

Ой у пятницю сьвятую,
У ранню-досьвітню годину, —
Та як наші вставали,
Поганське військо половецьке потопцем топтали,
Стрілами по полю лїтали,
Красних дївчат половецьких у неволю брали,
І золото, й паволоки,
І дорогі оксаміти...
Великі болота-багнюки
Поганськими вжитками гатили —
І саквами, й опанчáми, й кожухами,
І всяким добром половецьким
Мости мостили.

Ой червоні стяги,
Білі короговки;
Гілка червоненька,
А древко срібненьке —
Хороброму Сьвятославенкови!
Ой дрімає в полї
Олегове хоробреє військо —
Далеко замчалось-залетїло [з'уміло
На кревну обиду, на тяжку поталу не датись
Нї соколу, нї крукови,
Анї тобі, чорний вороне,
Поганий Половче!
Вже Гза біжить, сїрим вовком утїкає,
А Кончак йому слїд направляє
До Дону великого.

[Далї буде].

ДАРЕМНА НАДЇЯ.

Повість **Д. К.**

[А. П. Рибниковій].

[Далї.]

Ми пообідали. Оля була до мене чим раз більше ласкава. Як ми зоставались з нею вдвох на самотї, вона починала мінї робити нові вимівки.

— Чому мене не привитав з неділею? Чом не подякував за гру на фортепянї? Чом нїчого не відказав? Чом промовчав?... — чіплялась до мене, щоб поцїлуватись.

Її молодій натурі, котра тільки що побачила сьвіт, людий, недавно вийшла з пеленок, зпід пильного дозору, зпід матернього крила, такі поцїлунки були до вподоби. Це був дозволений гріх. Ми з нею ходили вдвох по покою. Вона положила мінї свою маленьку рученьку на плече і припала своєю вродливою головкою. Вона мінї оповідала своє життє, жартувала зі мною, сьміяла ся, щебетала. Вона намавляла мене, щоб я знайшов собі службу у Київі і переїхав з чужини. Я й сам цього бажав, здавна бажав, просив ся, шукав собі місця шукав служби. Старий пан, до котрого я вдарив ся, приїхавши до Київа, і котрий правив десятками таких, як я, обіцяв мінї дати службу. Я мав надїю, хоч і знав, що пани богаті на обіцянки.

Перед вечером ми пішли втрох до театру, котрий стоїть у городському садї. Той вечір мали грати знамениту драму з народнього життя Нїмцїв „Цьвіркун“ [Die Grille]. Я бачив не один раз цю драму і вона мінї дуже подобала ся. Ми ввійшли до своєї льожі і позаймали місця. Тїтка і Оля посїдали спереду, а я сїв за тїткою у кутку так, що мене було й невидко з долу. Невеличкий, лїтний театр був наповнений людом з верху до низу, мов та бочка оселедцями. Почали грати першу дїю. Оля обернулась до мене і кивнула своєю головкою, щоб я до неї зближив ся. Я перейшов на порожнїй столець, що стояв за нею і нахилив до неї ухо. Вона мінї шепнула:

— Он, придивись, в долїшній льожі, з боку сидить мій найвірнїщий друг, моя найкраща приятелька. Вона мене теж бачила з своєї льожі: ми з нею перегледїлись. Як скінчать грати першу дїю, я дам їй знак, щоб прийшла сюди і тебе з нею познакомлю. Хочеш, Павлусю? — шептала мінї Оля.

— Добре, — відказав я.

— Тільки я тебе познакомлю з одною умовою, — щебетала Оля. — Знаєш з якою? Угадаєш?

— Не знаю.

— Бридкий, поганий, недогадливий, геть — не хочу з тобою й говорити, не познакомлю, — буркотала Оля.

— Ну, з якою-ж? кажи... Олю... — приставав я.

— Сором ся, не догадав ся сам... З одною умовою, не то — не хочу й знакомити.

— Ну, добре; ну, з якою?

Оля нахилилась до мене ще близче і прошопотїла

— Щоб ти її покохав, як тільки можеш кохати, як я її кохаю, як ти мене кохаєш. Нї, більш — покохав до самого краю, без кінця, цїлою істотою. Краще цеї дївчини не має й не буде на сьвітї. Чуєш!...

Оля, мов господиня яка, мов цариця, казала мені, наказувала. Вона вгадала, що я кохаю її дуже, що не можу її не кохати.

— Добре, Олю, — відмовив я, шуткуючи.

Вона усьміхнула ся, окинула поглядом і зачала знов дивитись на сцену. Не трудно було завважати, що Оля трошки залицяла ся, залицяла ся навіть до мене. Її залицяннє було просте, звичайне, дитяче, воно не разило чуття. Кажуть, що дївчат немає без залицяння. Тай як було не залицятись Олї з її молодостю, з її вродою, з її розумом, з її вдачою?... Вона сама це чула, знала про це і не соромилась виявляти на показ сьвітови, не затуляла від людий найкращі свої дари, якими наділила її натура. При її моторности, жвавости, живучости не можна було їй і затуляти свою вроду, свою молодість.

В долїшній льожі, на котру вказала мінї Оля, сидїло три жінки і один підстаркуватий чоловік. Дві жінки здавали ся, по лїтах і по убранню, молодицями. Ці молодиці сидїли з переду. Одній було лїт сорок з чимсь, а друга трохи молодша. Третя жінка, котра сидїла з заду,

у-ряд з підстаркуватим чоловіком, на котру показала мінї Оля, була дївчина. Хоч вона сидїла й не дуже далеко від нас, одначе не можна було добре роздивитись обрису її лиця. Вона сидїла наче-б у кутку і на ню падала густа тїнь від дощаної розгородки сусїдньої льожі. Ця третя жінка була у темряві.

Я сїв на свій столець за тїткою і дивився на Олю. Її чорні очиці, повні розуму, блищали огнем, грали, як грає бриллянтовий сьвіт. Її чорні брівоньки, як шнурочки, гнулись і красили чóло. Тоненькі губки її видавали й силу її душі, й розум. Оля палала і вродою і молодостю.

Перша дїя скінчилась. Музика заграла якогось гарного, сьпівучого вальса, котрий будив у мене молодість, загартовував дух, додавав сили і наче-б життє моє зносив у кручу, де все йде навкруги, усе крутить ся, клекотить, вертаєть ся...

У двері нашої льожі хтось стиха застукав. Як дика коза яка, Оля зірвалась прудко з свого місця, щоб відчинити двері. Вона наче-б то не хотїла, щоб я відчиняв двері і, обертаючись, обперлась на моє плече, та не дала мінї й двигнутись.

У нашу льожу ввійшла молоденька дївчина, як треба було догадатись, та сама, про котру шептала мінї Оля.

— Я тебе запросила, — обернулась до неї потиху Оля, — щоб показати тобі тільки свого недогадливого брата, котрий соромить ся усього мов мала дитина.

Оля вказала на мене і справдї мене засоромила. Я не ждав, щоб вона так мене знакомила. Я встав і уклонив ся гостї. Вона мінї відповіла теж уклоном. Гостя поздоровкалась з тїткою, котра зараз почала вимовляти, що не приходила до Олї. Гостя відказала, що була не дужа. Моторна Оля посадила свою товаришку на своє місце, а сама сїла позаду її, уряд зо мною. Я, шуткуючи, промовив шопотом до Олї:

— Олька, злюка, гадюка.

Оля мінї відказала на це коротко і з натиском, наче-б загортованими словами:

— Не забувай, Павлусю, що я тобі казала, що наказувала!...

А сама вона зараз обернулась до своєї гостї і почала з нею перешептуватись. З цього перешопоту я почув тільки одно, що товаришку Олї звуть Надїєю. Оля мене виправила принести їй конфектів і я вийшов з льожі. Конфектів тільки й можна було добути що у „Квітчатому Будинку“, котрий стоїть у садї, поблизу театру. Я вийшов на сьвіжий воздух. У театрі було душно, парно. На дворі була найкраща весняна ніч, яка тільки й буває на сьвітї, що́ на Українї. Мінї прийшла думка посидїти трохи, подихати сьвіжим, здоровим воздухом. Я добув з кишенї папіроску, запалив і сїв на найблищій лавцї у сторонї під деревом. „Квітчаний Будинок“ заливав ся блискучим сьвітлом. Біля него військова музи́ка зачала грати щось таке, дуже жалібне. На думку мою зненацька спали звістні Тарасові вірші:

Все йде, все минає, і краю немає...
Куди-ж воно дїлось? відкіля взялось?
І дурень, і мудрий нїчого не знає!..

Я сидїв на лавцї, палив папіроску, не думаючи, не гадаючи мов би не варт було думати про що в сьвітї, наче не мало-б чоловікови місця на сьвітї, де можна зупинити ся, на чому будовати своє життє, де шукати собі тихого притулку. Усе передо мною здавало ся нїкчемним, я чув й сам свою нїкчемність. Любий, дорогий образ Катрі потемнїв, згас, зник у темряві; милий образ вродливої Олї теж зникав у безоднім просторі сьвіта; усе зникало перед моїми очима, я й сам наче-б то зникав десь...

Папіроска догоріла в моїй руцї і загасла. Біля театру не було анї душечки. Військова музика перервала свою сьпівучу тугу, перестала голосити і зразу ударила якоїсь веселої, дрібненької. І я очуняв зразу, наче-б прокинув ся зі сну. Весела, жартовлива музи́ка звеселила мене. Я зразу почув у себе і силу і здоровє, і молодість. Мов би зразу якоюсь хвилею прибило до мене усе хороше, молоде. Мінї було легко, гарно, любо.

Я пішов до „Квітчатого Будинку“ куповати Олї конфектів. Гостий у ньому була велика громада.

У театрі кінчили вже другу дїю. Я підійшов до своєї льожі і тихо-потиху відчинив двері. Нїхто не почув і не озирнув ся. На своїх місцях мовчки сидїли тїтка, Оля і дївчина, котру величала Оля Надьою. Мій столець стояв порожнїм. Усї три жінки пильно, усїма очима дивились на гру, прислухались до кожного слова. Я стояв біля дверий, мов злодїй який, припинивши свій віддих. Друга дїя скінчилась і тисячі рук заплескали у долонї.

До мене обернулись тїтка і Оля і я протягнув до Олї коробочку з конфектами.

— Ти усе спізняєш ся, Павлусю, — приязно промовила до мене Оля. — Дивись, будеш жалкувати, як будеш спізняти ся.

Цими словами Оля вразила мене у саме серце. Вона наче-б чуттєм своїм угадала, що я спізняв ся вже не раз на своєму віку і гірко жалкував на себе самого. Мінї було й досадно, й боляче, й соромно.

Я сїв на своє місце. З усїх сторін — з верху з низу, з боків сьвітло падало на нашу льожу і осьвітило Олину това́ришку. То була перша хвилина, коли я вперше побачив її як слїд, вперше розгледів.

Між Олею і її товаришкою, з першого погляду не було нїчого схожого. Оля низького росту — Надя високого, трохи не цїлою головою вище за Олю. Оля була чорнява — Надя русява. Олинї очи, мов ті стріли, глибоко проймали усїх своїм поглядом — у Надї погляд був мягкий, приязний, ласкавий. Надя, здавало ся, була старша від Олї років на два. Молодий, сьвіжий румянець грав на здорових, пухкеньких щічках Олї, — Надя здавало ся блїдою і на її блїдих щічках грав якийсь хоровитий румянець Оля могла хвалитись здоровєм — Надя могла скорійш нарікати на здоровє. Тоненькі губки Олї виказували її силу душі — на губках Надї видна була ласка, приязнь. Цїлий о́брис Олиного лиця видавав її душу, видавав її кожну думку: по лицю її можна було знати, чи їй весело, чи нї, чи вона сердить ся чого, чи нї, чи їй що до вподоби, чи нї. На лицї Надї було багато таємного, її думка випливала на лице не зразу, треба було дуже пильно придивлятись, щоб зрозуміти її думку, щоб побачити, що дїєть ся у неї на душі. Про Олю можна було сказати, що вона скорійш сердита, нїж добра — про Надю, що вона скорійш добра, нїж сердита. Оля була скорійш вдатня питати — Надя була скорійш вдатня відповідати.

Така видна рїжниця між двома дївчатами краще усього виясняла, чого цї дві дївчини так злили ся, так поєднали ся, так здружили ся, склали з себе одну душу. По перших хвилях їх спіткання видно було, що вони жили мов би близнючки, що вони мали одна на другу великий вплив.

Надя була теж дуже вродлива, тільки врода її не виказувалась зразу, не разила серця, не кидалась в вічи, не палала палким огнем. Треба дуло добре придивитись до усякої смужечки, до усякого вйснупця на її лицї, щоб побачити усю вроду Надї. Врода її палала огнем тихим, таємничим огнем, котрий дає спочинок душі. Оля була вродлива, мов та римська матрона, вона палала пекельною вродою. Надя була вродлива, мов християнка першого віку, вона палала райскою вродою. Оля пробуджала чужу душу своєю вродою; Надя нїжила, пéстила, присипляла.

Після другої дїї обидві дївчини мало звертали на мене уваги. Вони дивились на людий, виглядали знаємих, перекидались жартовливими словами. Тїтка теж найбільш розглядала велику громаду усякого люду, котра зібралась дивитись на „Цьвіркуна“. Я один не зазирав поза льожу. Я сидїв у кутку, на своєму місци і тїшив ся двома хорошими молодими вродами, котрі сидїли перед моїми очима, мов дві рідні душі.

Дзвінок задзвонив і почали грати третю дію. Жартовлива Оля, котра спершу чеплялась до мене, жартуючи, перестала жартувати зо мною, глумитись. Вона сидїла, наче-б то удавала з себе поважну молодицю. Інколи крадькома окидала мене поглядом своїм, усьміхаючись.

— Мінї не подобаєть ся ця драма, — промовила потиху Оля до нас, — у неї гарні люди виставлені поганими.

— А мінї подобаєть ся, — відповіла Надя, — бо тутечки я бачу правду. Усюди ми бачимо, що добре здаєть ся людям поганим, а погане — добрим.

— Ну, а тобі подобаєть ся? — обернулась до мене Оля.

— Мінї?

Надя і Оля наладились слухати, що я скажу.

— Я тодї скажу, як прослухаю до кінця, — викрутив ся я від відповіди.

Оля не втерпіла, щоб не завважити:

— Ти комусь з нас двох хочеш догодити. Хотїла-б я дізнатись — кому?

— Обом, — відказала стиха за мене Надя і обернулась дивитись на сцену.

І Оля наче-б згодилась з цим, вдовольнилась і собі теж почала дивитись на гру.

Я не сподївав ся такої відповіди. В цьому одному слові було дуже багато правди.

Надя почала звертати на себе мою увагу.

Третя дія скінчила ся і Надя почала збиратись до своєї льожі. Оля взялась проводити її і мене запросила йти з собою.

Ми пройшли довгі ходи і підійшли до льожі. Надя протягнула мінї свою маленьку ручку.

— Спасибі.

— Нї за що, — відповів я.

Оля пурхнула за Надею у льожу, а я зостав ся сам. Недовго була Оля у гостях: привитала усїх і повернулась до мене.

— Ну, що? Подобаєть ся? — спитала мене лукаво Оля.

— Що таке? — відказав я думаючи, що вона завдає мінї старе питанне про драму.

— Що таке?... Вона? — і Оля кивнула очима на льожу Надї.

— Панночка?

Оля зареготала ся, схопила мене за руку і наче-б то хотїла повиснути.

— Як ти її прозвав?... Добре, дуже добре... більш не кажи менї нїчого... я сама чую усе, бачу, знаю... Він прибрав їй прозвище!... годї... не кажи нїчогісенько... І я у тебе нїчого не спитаю більш, нїчогісенько...

Оля ще сильнїще стискала мінї руку і не я її проводив, а вона мене, вона мене тягла за собою.

Ми ввійшли у свою льожу і позаймали місця. Музика вигравала пишні весняні сьпіви з „Марти“.

— Чом ти не подивиш ся на людий, он хоч би у той бік? — спитала мене Оля, вказуючи на льожу Надї.

— Не хочу, — відказав я.

— А я тобі скажу на ухо — чом?

Я нахилив ся і підставив їй ухо. Вона менї шепнула: „Мене соромиш ся!“ і лукаво зазирнула мінї в вічи, наче-б хотїла вивідати там щось такеє таємне. Оля й справдї мене засоромила. Вона на мене якось чудно, несподївано почала мати вплив. Вона наче-б то чогось вимагала від мене і сама бояла ся, чи удовольню я її вимаганню. Вона гралась зо мною, жартувала, приторкалась помалу, здалека до самої чулої струни мого серця. Своїми палкими, чарівними очима, своїми загадками, своїм усьміхом, вона наче-б хотїла навести на мене сон і сонного вивести мене на иньшу дорогу життя, хотїла вивести мене на новий шлях.

Тїтка наче то не бачила цього, а може й не звертала уваги. Вона поважно сидїла, дивилась наоколо, дивилась на Олю, на Надю, на мене таким поглядом, мов би то усї ми цїле життє своє виростали біля неї, під її теплим, матернім крилом. Здавало ся, що у неї запала одна думка: „Звеселяйте себе, молоді, а я буду тїшитись, дивлячись на вас“.

Театр скінчив ся і я повів під руку мою добру, хорошу тїтку, а Оля пішла спереду нас. Ми йшли до дому мовчки. Пріся й тепер стояла на порозї й дожидала нас. Вона дожидала нас з самоваром, котрий шумів, парував на столї.

Мінї було якось не по собі. Чи я притомив ся наслухавшись за вечер гри і музики? чи протомив ся я, сидячи у великій громадї при блискучім сьвітлї? чи притомляли мене нові думки, котрі зненацька приходили до мене, не маючи нї ясного образу, нї подоби? Оля не втїшала мене, як втїшала спершу, а теж притомляла. Вона зробила ся негомінка, стала себе держати поважно, без жартів, без сьміху. Вона нагоняла на мене притому.

[Далї буде].

З Марії Конопницької.

I.

ДУМКА.

Ой не та важка дорога,
Що веде в чужі краї́ни,
Але та важка дорога,
Що птах нею з гнїзда лине.

Ой не та важка година,
В котрій сходиш до могили,
Але та важка година,
В котрій тратиш — все, що́ миле.

II.

КУБОК.

З одного кубка пили ми,
Однак в останнїй хвили
У кубок сльози впали й ми
Як стій єго розбили.

Ми в сьвіт, в далекий сьвіт пійшли
Забули давні хвилї;
Не жаль нам черепів, коли
Вони зростись не в силї.

І днесь, коли я в спеку й жар
Самотний ходжу-блуджу,
Я лиш росою зір з їх чар
Сріблистих спрагу студжу.

Та вже ледви́ котра з їх чаш
Таку дасть охолоду,
Як давний, простий кубок наш,
Котрий мав сльози — й воду.

III.

НІЧ І ДЕНЬ.

В ночи у грудех серце бється,
Тремтить як лист берези;
Жду дня, щоб сон прогнав він весь
Житєм своїм тверезим.

Приходить день як злотий дух,
Що́ сьвітла вмивсь росою,
Приводить чин, приводить рух,
Та не дає спокою.

І знову серце бється, тремтить
Як каганець нїкчемний;
Жду ночи я, щоб хоч на мить
Відкрила сьвіт свій темний.

Приходить ніч як срібний дух,
Що́ вмив ся тїни мглою,
На очи чорний мече пух,
Та не дає спокою.

Так день і ніч посеред пріб
Я за спокоєм гину;
Ледви́ чи дасть менї й сам гріб
Спокою одробину;

Чи серце ємрветь ся, чи нї
З бажань тремтячих власти
Там, де щезають вічні днї,
Щоб в ночи мглї пропасти.

В. Щурат.

*

Марія Стуарт.

Трагедия в 5 дїях. Написав *Фридрих Шілєр.*

З нїмецької мови перевіршував **Б. Грінченко.**

[**В. Чайченко.**]

[Далї.]

Четвертий вихід.

Марія. Кеннеді.

Кеннеді.

І сьміє він у вічі се казати!
Немилосердно!

Марія (замислено).

Панувавши ми,
Облесників охоче дослухали,
То мусимо, Кеннеді добра, нинї
Почути і суворії докори.

Кеннеді.

Як, лєді дорога́, — так занепали
Ви духом? Ви, такі веселі перш,
Що і мене були все розважали,
Що не за смуток, а за легковажну
Веселість я сварила ся на вас?

Марія.

Її пізнала я — ту королївську
Дарилеєву кривавую мару —
Гнівна́ підводить ся з сирої ями
І по́ти проміж нас не буде згоди,
Аж поки я спокутую свій гріх

Кеннеді.

Які думки!

Марія.

Забула, Ганно, ти,
Але я добре памятаю: нинї
Знов дїлови страшному роковини, —
Я по́стом, каятте́м сьвяткую їх.

Кеннеді.

Та дайте спо́кій ви цій злій марі!
Ви довгорічнїм каятте́м те дїло
І муками спокутували вже.
І небо й церква, що гріхи прощати
Від Бога має право, — те простили.

Марія.

Провина, про́щена давно, встає,
Облита кровю сьвіжою, із ями,
І мсти́ву чоловікову мару
Не прожене у яму анї хрест
В сьвященницьких руках, нї дзвін цер-
[ковний.

Кеннеді.

Але-ж не ви його убили — иньші.

Марія.

Так знала те й зробитись попустила,
Ще й звабила сама у смертну сїть.

Кеннеді.

Зменша́ провину молодість. Такі
Були ви молоді.

Марія.

Й тяжким гріхом
Я заплями́ла молодість свою.

Кеннеді.

Обра́зою кривавою, тяжко́ю,
Пихо́ю вас тоді обурив той,
Кого із темряви кохання ваше
Мов Божою рукою підняло,
Кого через покій весїльний ви
До трону довели, кого своєю
Розквітлою та пишною красою,
Короною вщасливили. Як міг
Забути він, що щастє те блискуче
Дало йому коханнє ваше тільки!
Забув же недостойний і обра́зив
Гидким підо́зрюванням та зневажним
Пово́дїнням кохання ваше він —
Й від його ваші очі відвернулись.
Счез чарівник, що́ збавлював ваш по-
З гидки́х обіймів вирвали ся ви, [гляд,
Гнївні та їм гордуючи. А він —
Чи намагавсь вернути вашу ласку?
Прохав простити? Падав він до ніг
Вам, каючись, покращать обіцявшись?
Він не благав, поганий, той, хто ваш
Був твір, — вам королем хотїв він бути!
Він Річчіо, улюбленця, сьпівця
Вродливого, убити перед вами
Звелїв! За кров кріваво мстились ви.

Марія.

Крівава й надо мною пімста буде, —
Розважити мене хотївши, прися́д
Сказала ти менї.

Кеннеді.

Ви непритомні
Були, як те зробило ся. Тодї
Сліпе коханнє-божевілле вас
Ботвелеви рабою ізробило,
Страшно́му перелесникови. Він
Над вами панував тодї, страшний,
Як чоловік ваш, що́ хотїв робив
І чарами пекельними, даннями
Він вас розналював, сліпи́вши розум.

Марія.

А чари ті були — то тільки — сила
Його й моя несила.

Кеннеді.

Нї, кажу!
Пекельні ду́хи він узяв на поміч,
Щоб засліпи́ти розум ваш ясни́й:
Ви остороги дружньої не чули,
Не бачили, чи є в дїлах звичайність,
На поговір людськи́й ви не зважали,
І ваші ли́ця, що соромязли́вість
Перш червонїла ся на їх, — тодї
Огнем палали з пра́гненнїв палки́х;
Таємного ви більше не ховали:
Подужала Ботвелева розпустність
Всю вашу соромливість: на́ віч всїм
Ви сьмі́ливо свій сором появили.
Шотляндський королївський міч йому
Звелїли, душогубови, якого
В слїд проклинав народ, по Едінбурґу
Поперед вас нести, і обступили
Державну раду військом ви, — де мусить
Законність шанувати ся найбільше,
Примусили, щоб судді з душогуба
Страшну́ зняли прови́ну. І того
Не до́сить ще... О, Боже!...

Марія.

Докажи-ж:
І в церкі ще звінчала ся із їм.

Кеннеді.

Бодай би згинула, на віки й згадка
Про вчинок сей! Страшни́й він і гидки́й,
Зробить розпустна тільки так могла;
Але-ж ви не розпустна — я вас знаю,
Я згодувала вас ізмалку. Серце
У вас мягке́ і соромливість знає,
Та легковажність — ось де ваша вада!
Я знов кажу: це ду́хи злі у мить
В людські ввіходять груди й там у їх
Страшне́ вчиняють і як знов у пекло
Вертають ся вони, то покидають
Тодї в нечистих грудях лютий страх.
По вчинку тім, що́ так вас заплями́в,
Нїчого більш ви злого не чинили;
Як ви ставали кращою, сама
Я бачила, — тим заспокійтесь ви
І помиріте ся самі з собою;
Хоча вам каятись і є чого,
Та в Анґлії невинні ви єсте:
Анї Єлисавета, нї парля́мент
Анґлійський тут судити вас не можуть;
Нас гні́тить сила тут, — то перед цим
Судом непра́вим сьмі́ливо ставайте
Як неповинная цілко́м нї в чо́му.

(Мортімер стає на порозї).

Марія.

Хто се?

Кеннеді.

Небіж! Ідїте звідси!

Пятий вихід.

Ті, що́ й перш. Мортімер несьміливо входить.

Мортімер (до Кеннеді).

Ідїть і бережіть коло двери́й, —
Я з королевою балакать маю.

Марія (поважно).

Будь, Ганно, тут!

Мортімер.

Не бійте ся, мілєді!
Дізнайтесь, хто я! (Подає листа).

Марія (дивить ся
на листа і, вражена, поступаєть ся назад).

Що се?

Мортімер.

Ідїть, Кеннеді!
Глядїть, щоб дядько нас не зу́спив тут!

Марія (до Кеннеді, що́ вагаючись
дивить ся на королеву, мов питає поглядом):

Іди, іди! роби, що каже він!

(Кеннеді йде дивуючись).

Шестий вихід.

Мортімер. Марія.

Марія.

Се дядько, Льотаринґський кардинал,
Із Франції до мене пише! (Читає) „Вірте
Ви Мортімерови, — він се вам дасть:
Він в Анґлії вам найщиріший друг".
(Дивуючись на Мортімера дивить ся).
Чи се можливо? Не мана́ се дурить?
Я думала, що сьвіт увесь забув
Мене і близько так знаходжу друга:
Темничників небіж, що у йому
Я ворога найбільшого вбачала,
Тим другом є!

Мортімер (падає навколішки).

Простіте, королево,
Що во́рога я з себе удавав!
І важко й гидко се було робити,
Але-ж я тільки способом таким
Побачити вас міг і принести
Вам поміч і ратунок.

Марія.

Пане, встаньте!
Так несподівано це все, що я
Не можу від безмірного нещастя
Відра́зу до надії перейти.
Кажіть же все! Щоб щастеви повірить,—
Його я спершу зрозуміти мушу.

Мортімер (устає).

Час лине. Скоро дядько прийде мій,
А з їм зненави́сная вам людина.
То перш нїж прийдуть з справою страш-
Почуйте, як вам Бог ратунок шле. [ною,

Марія.

Він чу́дом всемогучий, шле його.

Мортімер.

Про себе перш скажу.

Марія.

Кажіте, пане!

Мортімер.

Менї було тоді вже двадцять років.
Я ріс, содержуючи віру кріпко,
І звик ненави́дїти папство змалку, —
Тоді менї схотїло ся безмірно
Узріти суходіл. То я покинув
І пуританські душні́ оселї,
І рідний край — і швидко перебіг
Я Францию, бажаючи так палко
Італію побачити славетну.
Тоді було велике сьвято. Шлях
Захряс прочанами, і кожен о́браз
Господень скрізь уквіччано квітка́ми;
Здавало ся, неначе сьвіт увесь
В небесне царство простував. Мене
Та лю́дська течія, вся віри по́вна,
Те-ж захопила й понесла у Рим...
Що, королево, там менї зробилось,
Як пишнії кольони перед ме́не,
Склепіння триюмфальнії постали
Й мене, здивованого, Колїзей
Пишно́тою своєю обгорнув!
Мене високий той скульптурний ґенїй
У свій ясни́й чудовий сьвіт узяв;
Я ще не знав, яку велику силу
Умілість має: віра та, що в їй
Я зріс, — нена́видить її, — гордує
Вона усїм, що вабить почування,
Шануючи саме безплотне слово.
Що́ стало ся зо мною, як у церкву
Ввійшов я й полила ся мов із неба
Музи́ка й безлїч по́статів із стїн,
Із стелї мов живії виступали!
Уся краса безмірна, все високе
Вставало і жило перед моїми
Повитими у чари почуття́ми.
Я бачив сам їх, божестве́нних, бачив
І славословя янгольське й Різдво
Христове, і його сьвятую матїр,
І Тройцю, що́ схо́дила з небес,
І осяйне́ Преображенне; бачив
Велично-пишного отця сьвятого —
Він службу Божу правлячи, народ
Благословляв... Дурниця проти цього
Усе каміннє дороге, все злото
Блискуче, що в царів земних буває:
Єдиний він у сяйві божестве́ннім,
Його оселя справжнїй рай, бо все
У їй не від землї — від неба єсть.

Марія.

Ой пожалїйте! не кажіте більш!
Життя́ ясно́го тут ви не малюйте:
Безщасна я, в неволї!...

Мортімер.

Королево!
І я в їй був, але-ж моя темниця
Розпала ся, і вільною почулась
Душа, витаючи життя нового́
Ясне́ свитанне. Заприсягсь я книгу
Нена́видїти темну та вузку
І сьвіжим уквіччати ся вінком,
Із радісними радісно з'єднавшись.
До мене прилучило ся чимало
Шотляндців, з їми і Французів жвавих;
До дядька вашого вони мене,
До кардинала Ґіза, довели.
Величний муж, спокійний та ясни́й,
На сьвіт родивсь серця́ми керувати;
Зразок він всїм володаря́м державним,
Незрівнаний церковний володар.

Марія.

Ви дороге його обличче здріли,
Сьвятого мужа, любленого стільки,
Що мною змалечку він керував?
О, розкажіть про його! Памятає
Мене він ще? Чи ще йому щастить?
Чи ще цьвіте його життє і до́сї?
Чи міцно він стоїть, підпора церкві?

Мортімер.

До мене він такий ласка́вий був,
Що виясня́в високую науку —
Як вірити — менї він сам, і в серцї
Вагання всї розвіяв і довів,
Що розум наш, мудру́ючи лукаво,
Нас завсїгди до по́милок веде;
Що бачити повинні наші очі
Все те, у віщо мусить вірить серце;
Що треба церкві на землї такого
Володаря́, щоб бачено його,
І що дух праведний проймає всї
Сьвятих отцїв сьвятії постано́ви.
З душі дитя́чої моєї блу́ди
Всї перед розумом його могутним
І перед словом дужим позникали,
До церкви в лоно я вернув ся знову
І помилок своїх на віки зрік ся.

Марія.

Єсьте́ один із тисячів отих,
Що́ силою свого сьвятого слова
Він, мов би проповідач той нагірний,
Поняв і у небесне ввів спасїннє.

[Далї буде].

ПІСНЯ.

[Присьвята **Марусї Комарівнї.**]

Ой, чого-ж менї журитись,
Нудьгувати?
Чого марне серцю жалю
Завдавати?
Ой, я-ж таки козацького
Роду-плоду, —
То й не звик ще потурати
На пригоду.
Хоч не маю собі долї,
Маю вдачу —
Хто зачепить, не счує ся
Як віддячу!
Йде багатий-череватий, —
Не вклоню ся,
Бо нїкого-ж таки в сьвітї
Не бою ся:
А як з дївчиною часом
Пострічаюсь,
То гарненько, ввічливе́нько
Привитаюсь...
Ой, піду я степом-лугом,
Засьпіваю,
Може, доля й відгукнеть ся
В темнім гаю:
Може, й знайдеть ся дївчи́на
Пишна, гожа,
Як на небі зірка ясна,
Як та рожа, —
Біле личко, карі очи,
Чорні брови,
Серце-ж чуле та прихильне
До любови.
Покохає мене щиро,
Не зрадливо —
Усьміхнеть ся й менї доля
Милости́во!
Візьму милу за рученьку
Та й до шлюбу.
Дивуйте ся, вороженьки, —
Беру любу!
Дивуйте ся, вороженьки,
Беру любу,
Бо й я-ж собі козарлю́га
На всю гу́бу!

Микола Вороний

Жінки при Чигиринськім дворі

в другій половині XVII. віку.

Статя **дра І. Роллього.** Переклад **Василя Лукича.**

[Далї.]

II. З підстаростихи — гетьманша.

Не минуло ще й року з того часу, як Хмельницький виїхав з Чигирина, побоюючись німсти підстарости, — і в положеню єго настала велика зміна: з переслїдованого військового писаря він стає володарем України, підлизники порівнують єго з Олександром Македонським, під єго властию суть обширні землї на просторі 26.500 квадратових миль. Спершу тріюмфатор був оголомшений своєю вдачею, — тріюмф був осягнений справдї з незвичайною скоростю. В перших кроках Хмельницького видно якесь ваганє: він іде вперед неохотно, немов би підлягаючи натискови збурених народних мас, що поставили єго на чолї руху. Інодї під вплывом горівки, він гнївливий, чванливий, грозить своїм ворогам і лякає їх; але в спокійні хвилини він чинить інакше, прагне мира а навіть інодї жалує за минулим. Взірцевий досьвідчений господар, так привязаний до землї, він бачив навколо себе одно тільки спустошенє. І дїйстно, вже в серпнї, то є в три місяцї після початку оружної боротьби з Річию Посполитою, було 65 спустошених місточок на Вкраїнї, а села, що лежали навколо них, немов би змів ураган; вся країна по р. Горинь нагадувала справжню пустиню.[1]) Спустошенє захопило й землї, на котрі не сягали претенсиї козаків, дійшло до Львова й Замостя. Північна Волинь, Пинщина і Біла Русь були зовсїм зруйновані. На схід козацькі загони виткнулись далеко за Днїпро, не кажучи вже про землї на півднї, котрі стали пустими в повнім значінню слова. „Міста стали порожними, пише незвістний сучасник, не лишилось ні одного шляхтича, тільки plebs, котрого частина перейшла до Хмельницького, а друга сидїла в дома не вважаючи на козацькі загони, як небудь в останних часто брали участь Татари, — і хлїборобам, що лишились дома, грозила люта кара.[2]) Кілько людий згинуло — добре не відомо, але певне багато, судячи хоч би з дат про вигубленє жидів, що наведені у Греца[3]): в 1648 р. в Немирові згинуло 6.000, в Тульчинї [Нестерварі] 2.000, в Полоннім 10.000 жидів, — грабунок оцїнювали на 4.000.000 злр.[4]) Разом з жидами згинуло в Полоннім і 400 шляхтянок і християнських дїтий, що шукали ратунку в замку. В Константинові вигублено 3.000 жидів, в Барі 2.000, в Наролї 12.000, не згадуючи вже про менше значні погроми в Заславі, Острозї, Дубнї, Виниицї, Брацлаві і т. п. Голод і переляк привели за собою й пошести: в самім Львові від мору згинуло до 10.000 жидів. Взагалї зруйновано 300 жидівських „парафій“, що входили в склад кагалів[1]) і вигублено в них до 250.000 мешканців. Жиди добре памятають сей страшний час, і до тепер немирівські жиди стрічають день 21. червня постом і молитвою. Брацлавський воєвода Кисїль вже в серпнї 1648 р. тяжко дорікає своему приятелеви Хмельницькому за те нелюдське поступованє. Тодї Хмельницький готов був ще милуватись а навіть радив білоцерківському старостї Чорному сховатись з людьми і худобою в містечко.[2]) Під Жовтими Водами взяв він в полон 3.000 польських жовнїрів і 50 офіцирів, а між ними Шембечка, Санігу й комісарів: приказав отже їх добре живити, а ранених лїчити і доглядати їх як слїд.[3]) Після корсунського погрому заявив Хмельницький полоненим Полякам [з виїмкою гетьманів і 60 висших офіцирів призначених для хана], що можуть викупитись. 8.000 рядових забрав з собою Тугай-Бей до Криму. В Чигиринї лишилось 520 жовнїрів і 65 офіцирів, що обіцяли дати викуп і стали власностю гетьмана. Коли Кисїль через свого посла просив за тих полоненикив, успокоював єго Хмельницький, заневняючи, що всї Поляки, що дістались в гетьманські руки, будуть живі й цїлі.[4]) Але з успіхами росла й жорстокість. Зпоміж полоненикив, взятих після здобутя Бару й Кодаку, гетьман часто брав з собою більше значних, а жовнїри-драґуни, приковані до гармат, волоклись в обозї гетьманським. Відослані в 1649 р. до Переяслава полоненики просили навіть відіслати їх до Татарів. Гетьман одначе не згодив ся і навіть відповів з грізьбами, але видно надзір не був надто острий, коли при виїздї з Київа польських комісарів укрилось між їх дружиною до 100 полоненикив, а між ними кілька офіцирів і багато драґунів кодацьких.[5]) Але за два роки обставини дуже змінились.

Вернувшись зпід Замостя в осени 1648 р., появив ся Хмельницький знов в Чигиринї, витаний народом з великою радостию і урочистостию.[6]) Тодї-ж він обняв в своє посїданє знов Суботів, котрий ще перед тим на єго приказ упорядковано. На резиденцию гетьмана був призначений єго власний дім, а давнїйше помешканє підстароста обернено на вязницю.

В Чигиринї-ж вперше появляєть ся й жінка підстарости, Чаплинська. Де вона пробувала з початком кровавої боротьби, що сталось з єї невдатником-чоловіком — тяжко сказати. В маю 1648 р. в Чигиринї не було вже польського ґарнїзону, позаяк сюди відослано зпід Жовтих Вод полоненикив. Треба сумнївати, щоби Чаплинський при таких условинах був там далї урядником. Як каже Величко, Хмельницький по битві під Жовтими Водами вислав до Чигирина 150 вірних і досьвідчених козаків, поручивши їм задержати Чаплинського. Поручене було пильно сповнене, і по двох днях підстароста станув перед очима гетьмана, котрий приказав стяти єму голову а тїло єго, на знак погорди, закопати далеко за обозом.[1]) Але наколи так було, то якже пояснити уперті жаданя ставлені гетьманом до Річи Посполитої, щоби єму видали того самого Чаплинського, — жаданя, що повтаряли ся майже й цїлий послїдуючий рік?[2]) Не тільки письменно, але й особисто Хмельницький просив о те й Кисїля, яко комісаря Річи Посполитої; очевидно, Кисїль протестовав би, наколи-б Чаплинський був уже страчений. Між тим Хмельницькому тяжко було усунути з дороги підстароету, хоч би длятого, що він був мужом жінки, котру гетьман взяв собі за дружину. Безперечно, що Чаплинський встиг сховатись на якийсь час; може бути, що він притім наткнув ся на козацький загін й згинув, а жінка єго попала в полон і в Чигиринї дожидала розвязки своєї долї. Ми подибуємо єї тут вже в надолистї 1648 р., що дожидає прибутя свого колишнього опікуна і завсїгди вірного коханця. Оригінальний сей шлюб відбув ся в перших днях сїчня 1649 р. немов би через повномочника: гетьман був саме тодї в Київі, а Чаплинська — в Чигиринї. Благословив патриярх, як про се звіщав Хмельницький Кисїля трохи пізнїйше: „На війну з Ляхами благословив, дав титул illustrissimi principi, звінчав мене з жінкою і відпустив гріхи, хоч я й не сповідав ся“.[3]) Кисїль, яко православний, вважав того патриярха за самозванця. За відпущенє

[1]) Michałowski: „Księga pam.“ I, 151, 158.
[2]) Ibid. op. cit. I, 65.
[3]) „Кіев. Старина“, XXIX. 398.
[4]) Michałowski, op. cit. I, 158.

[1]) „Архивъ Юго-Западной Россіи“, ч. V, т. II. Київ, 1890 р.
[2]) „Пам. изд. Кіев. Ком.“ I, 3. 48
[3]) Величко: „Лѣтопись“. I, 64.
[4]) „Пам. изд. Кіев. Ком.“ I. 3, 214.
[5]) Michałowski: „Księga pam.“ 382. „Пам. изд. Кіев. Ком.“ I. 3, 351, 354.
[6]) Quatre années de guerre etc., trad. de Chebren de Iavan Machsoula par Daniel Levy, 69.

[1]) Величко: „Лѣтопись“ I, 63 сл.
[2]) Michałowski op. cit 356, 371, 372.
[3]) Michałowski op. cit. 377.

гріхів Хмельницькому, котрий не сповідав ся, позаяк „мав хміль в голові“, патриярх дістав дарунку 1000 зол. і запряг на 6 коний. Він також Чаплинській післав відпущенє гріхів, „благословенє на шлюб, три самозапальні сьвічки, молоко Пресьвятої Дїви і миску цитрин“.[1])

Судячи по тих вістках, які дійшли до нас, степова Олена не вміла удержатись на високости свого несподїваного становища, не брала участи в суспільних справах і виступала тільки в підлеглій ролї господинї, що приймала й витала гостий свого чоловіка, а головно єго самого. Дехто думає, що вона робила так, щоби вгодити своєму панови і таким способом мати вплив на него і на єго окруженє, але в дїйстности сей вплив не виявив ся на нїчім. Убрана в коштовні материї і оксаміти, в брилянтовім намистї, в діядемі і з розкішними перстенями на пальцях, вона в часї витаня і приниманя гостий наповняла золоті чарки звичайною горівкою і припрошувала гостий, набивала люльки, й подавала чоловікови табаку, котру заживали також і присутні.[2]) Не звістно, як відносилось до сего окруженє гетьмана, — може бути, що дорікало гетьманови. Кисїль згодив ся взяти з собою жінку, коли вибирав ся до гетьмана яко комісар Річи Посполитої, доперва тодї, коли запевнив ся, що при повитаню анї відтак не буде „незаконної“ дружини Хмельницького. Очевидно, виключне положенє колишної підстаростихи було дуже великою перешкодою для ролї „державної особи“, і Олена не старалась усунути сю перешкоду. Але все-ж таки, яко жінка чоловіка, що держав в руках долю мілїонів людий, вона могла-б мати на него добрий вплив — адже-ж він горячо єї любив — але не потрафила, або радше о се й не старалась... [Далї буде].

[1]) „Памятника“ I, 3, 325—339. Michałowski op. cit. 378

[2]) Веняжиковський.

З ВЕЧІРНИХ СЬПІВІВ.

[Олександрі Л.]

Склони легонько на мої груди
Твою як мармор білу скрань,
І оком ясним і без облуди
В моє зболїле око глянь,
І непорочними устами

Моєго доторкнись чола,
А може серцю лекше стане
І може біль мій перестане
Може збудкусь з важкого сна.

Богдан Лепкий.

ЛИСТИ З КРИМУ.

[Далї.]

Чимало є в Криму таких слїдів і останків сивої давнини, що, уважаючи на них, можна сказати, що істория Криму, найпаче його побережа, вельми-превельми днедавна. Можна гадати, що цивілїзация і культура були в Криму ще тодї, коли тих народів, що́ тепер заселяють Крим, ще й на сьвітї не було. Перші нїби історичні указки про Крим здобуваємо в оповіданнях Греків. Вже-ж не дурно то Улїс приставав до берегів Таврії! Вже-ж не в пустиню дику Ахил спасав сюди Іфіґенїю! Певна річ, що істория Криму була вкупі з істориєю Греків, але ті сторінки, на яких була списана істория Криму, десь загубили ся і досї їх не знайдено; хоча в таких назвах як Алушта, Ялта, Кастель не трудно знайти первістні назви з мови Греків. Гадають на пр., що Алушта є стародавний Алуштон Греків, що згадуєть ся ще в VI в. і що імператор Юстинїян збудував тут значну фортецю; останки-б то її є ще й досї. Правда: в Алуштї є останки доволї високої, стародавньої башти, але досї запевне не висловлено людьми компетентними, до якого віку належить будованє сїєї башти. Иньчі йдуть геть дальше і кажуть, що Алушта істновала ще геть задовго до Христового Різдва і що в першому віцї нашої ери в Алуштї була трохи не цїла сотня християн... Може! Певна річ тільки в тому, що на побережу сучасного Криму в давню давнину панованє однїєї народности переміняло панованє другої. Під кінець XII і в XIII в. Греків починають витискати з Криму спершу Ґенуезці а потім Татари. Останні встигли опановати, з'орґанїзувати тут своє царство з столицею Солґатом; перегодом столиця перейшла в Бакчисарай, а Солґат став звати ся Ески-Керимом [Старий Крим]. Татари не вміли вжити ся з Ґенуезцями; раз-у-разні усобиці довели до того, що вмішали ся Турки і допомогли Татарам зньвечити їх сусїдів. Одначе Турки не подаровали Татарам своєї запомоги: правда, Ґенуезці зникли; за те й Татари пішли під протекцию царя турецького. Протекция турецька, як звичайно усяка протекция одного народу над другим, не заспокоїла Татар; вона тільки посприяла зньвеченню татарського царства. Все-ж таки 16 і 17 вік кримське ханство істновало більш-менш неначе-б то самостійно. Хто хоч трохи відає історию рідної нашої України, той знає, яку силу і вагу мало кримське ханство за Богдана та ще й потім до початку XVIII віку. З'єднанє Хмельницьким України з державою московською неминуче повинно було викликати і викликало непорозуміння і війни останньої з Кримом. Досить згадати московські походи вкупі з військом українським під кінець віку XVII-ого. Зовсїм натурально було спілодити ся в Москві баженню: зньвечити кримську державу і підбити Крим під Москву. Між гетьманами України хіба Дорошенко, та може Мазепа тямили і вгадували корень і головний зміст московських заходів. На запорожській Сїчи були добрі заповзятці; були славні лицарі хоробрі, та не було таких тямущих полїтиків, що́-б зрозуміли, якої шкоди зазна́є і Сїч і вся Україна, коли зникне кримська держава. Не було кому вразумити і простати між видатнїйшими людьми ідею доброї і братерської згоди з південними сусїдами. Річ очевидна, що й між Татарами, між радниками ханів браковало полїтиків. Спасти Крим і Україну спромоглась би того часу тільки федерация. Нї там, нї тут не зрозуміли великої ваги того моменту історичного, який тодї мусїли переживати і Крим і Україна. Першим удачливим задля Москви і безщасним про Крим був напад московського війська під проводом Миніха р. 1736-ого. Миніх спалив не менш тисячи кримських сїл. За рік ґенерал Льосі допоміг руїнї Криму. З того часу життє держави татарської вже не істновало, а тільки конало, заким р. 1771-ого напав на Крим Долґорукий, взяв і зруйнував Перекіп і иньчі міста й села. Руїна була якась не людська: в одному місци перебито трохи що не голоручних Татар 7000! А знаменитий Суворов заходив ся переганяти тубольців Криму, немов тих овечок на нові житла; р. 1778-ого цїлу тисячу Татар перегнав він до Бердянська... Татари жахнули ся; вони бачили, що на власну силу й міць годї покладати ся, бо московська інтриґа опанувала лежебоку і недбаху хана і його двір. Щоб спасти ся від того „добра“, на яке можна було їм сподївати ся, судячи по заходам Долґорукого і Суворова, вони стали на тому, що треба покидати батьківщину. І от триста тисячів Татар мусїло утекти з Криму. Отсе був початок тієї великої економічної і культурної руїни, зпід якої Крим і досї ще не визволив ся. З того часу еміґрация Татар з Криму і досї не спинила ся, хоча за останні роки вже не чутно про еміґрацию масову. Літ 15 після першої еміґрації, покиданє Татарами Криму було нїби притихло; але року

1812-ого знов воно прокинуло ся великою масою. Отсю еміґрацию викликали єдине утиски Татар російськими урядниками, зграбованнє татарських земель і роздаваннє їх тому наїзду з усїх усюдів, що рушив до Криму, наче голодні круки на падло. Урядникам еміґрация Татар кожен раз ставала ніби манною небесною. Примушуючи нишком-тишком Татар, щоб вони кидали рідний край, „круки“ пильновали загарбати татарські землї; вони вдавали ся до Петербурга, просячи наділити їм „пустопорожні“ землї покинені Татарами. Висша адмінїстрация нїчого добре не відала; няла віри, що ті землї справдї пустують, що вони нїкчемні, що за Татарами жалковати не слїд, бо Татари — народ невірний, зрадливий, лїнтюги, до працї коло землї не здатні. Немов наумисне, на підмогу брехням кримських урядників виступив і знаменитий Паляс. Подорожуючи по Криму він спостеріг і не потаїв ся з фактами, одначе про самих Татар, їх норови, звичаї і здатність до працї, він обізвав ся несимпатично, майже вороже. Він не таїв, що Крим спустошений і зруйнований економічно; що людности в Криму дуже на омаль; верблюдів нема, буйволів мало, коні перевелись; хлїборобство знївечено; де були родючі ниви, луги, де пишали ся сади й виноградники, де пасла ся сила товару, великі отари овечок, косяки коний — там тепер руїна і пустиня. Одначе хоч як підупав після першої великої еміґрациї економічний побут Криму, а про те між тими Татарами, які ще лишили ся, Паляс бачив роскішні сади й виноградники; по тих садах він бачив силу рїжноманїтних родючих дерев; самих тільки груш він назвав 14 ґатунків; винограду він бачив 35 ґатунків. А все таки не подобали ся йому Татари...

Адмінїстрация на факти не зауважила, а припала до думок, висловлених Палясом про духову і моральну нїкчемність Татар. Хоча тодї й не було ще слова „обрусеніе“, одначе „во имя русскихъ интересовъ“ в Петербурзї згодили ся з думкою кримських урядників і почали роздавати татарські землї „истинно русскимъ людямъ“... Під назвою земель „пустопорожныхъ“ пішли в роздачу роскішні і добре оброблені виноградники. Поруч з роздаваннєм урядовим, але більш шпарко, рушило привласнюваннє самими урядниками татарських земель; інколи грабованнє і привласнюваннє масковали „купівлею“... Багацько сприяли такому грабованню земель вдача і звичаї Татар: люди вони добродушні, до судової тяганини не були призвичаєні. Право власности на землї лежало у них не на документах, а більш за все на переказах. Суди у них були на словах і прилюдно. Броніївський був в хана довгий час в XVII, Богуш в XVIII в.; вони добре придивляли ся до життя і звичаїв Татар, до їх побуту, спостерегали їх психольоґію і сьвідчать нам, що осьвіта у Татар ще в XVI в. стояла високо, що суд у Татар — прилюдний, без канцелярської тяганини, рівний і справедливий однаково про всїх; що Татари — народ дїяльний, працьовитий, моральний, до чужих народів і релїґій толєрантний; що економічний побут їх і взагалї життєвий гаразд стояли дуже добре; тим то Татарин, та ще під впливом блакитного неба, гомонливого моря і благодатного повітря, жив в гаразді і виховав в собі вдачу спокійну, характер добродушний; виховав довірє і честність в громадських відносинах і справах. Татарин звик няти віри ханови, його слову і слову його урядників. Де-ж при таких умовах було Татарам бороти ся з російською тяганиною в судах?

Нова еміґрация Татар знов завдала Кримови нової руїни і знов маса „пустопорожныхъ“ земель перейшла в руки до людий нездатних зрозуміти громадські потреби Криму і розвити культуру. „Царюваннє“ в Криму Воронцова наче-б то було на руку тубольцям, наче-б то було пильнованнє біля культури краю, але дїйсне культурних заходів на користь народньої маси було не багацько; замість справжньої культури — показували тільки декорациї до рамки; обезземеленнє Татар йшло своєю чергою і найлїпші кутки благодатного південного берега виходили з рук тубольців.

Війна р. 1853—56 викликала нову велику еміґрацию Татар. Неудачі російського війська, найпаче після тяжких побиванок біля річок Альми і Чорної, треба було чимсь виправдити. Годї було признати ся, що винен тут бюрократичний устрій, брак вольного слова і думки, брак взагалї життя культурного; годї було признати правду, чому російські кулї біля Альми і Чорної не долїтали до неприятеля. В усьому виноваті були... Татари! Вони зрадили... Де, в чому саме виявила ся та зрада, чим її доведено — досї не відомо... а про те над Татарами треба було пімстити ся. Пімста привела до того, що року 1856-ого еміґровало в Туреччину 192.000 Татар... Коли р. 1863-ого звели рахунки тієї еміґрациї, так довідали ся, що 784 сїл татарських чисто спустїли. Се ще не кінець: підчас війни 1878-ого р. знов мусїли Татари покидати батьківщину. Не скажу, скільки їх тодї еміґровало. Поодинокі еміґрациї ідуть і досї. Нинї в Криму ледві чи буде і сотня тисяч Татар.

Маса Татар, які ще й нинї перебувають в Криму, найпаче на південному березї, де виноград і тютюн стоять в головах економічного побуту, вельми бідує, бо землї і води [орошування] у Татар або нема, або є занадто мало; через що, борючись злиднями, мусїла маса зробити ся наймитами у „круків“, які зграбували татарські землї і повернули власника-господаря на наймита.

Росия не дала Татарам досї нїчого. Тут як і скрізь по окраїнах, як і скрізь по краях підбитих, або по таких, що приєднали ся з доброї волї „яко рівний до рівного, вольний до вольного“, проходить червоною ниткою та-ж сама система, яка давно панує на Українї: краєві культурні голови постинати [засланнєм, підкупом і всякими иньчими заходами деморалїзациї], а народню масу не випускати з темноти, а через те і з ярма злиднїв.

Де та осьвіта, яку Росия дала кримським Татарам? Щось її не видно. Тимчасом Татари люблять осьвіту; науку вони шанують, наче сьвятощі. Учити ся в школї, знати Коран — у Татар обовязково. Школа у Татар контентуєть ся громадським коштом; жадної урядової запомоги Татари на свої школи не беруть, а про те у них в кожному селї є с в о я школа і один школяр 30 лїт назад припадав на 27 чоловіка людности. Чом-же Татари не пускають своїх дїтий до шкіл російських? Чому вони цурають ся чужої школи? Чому напр. в алуштинській, вельми добре поставленій, школї церковно-приходській з 50 школярів — тільки троє Татарчат, а в алупкинській з 30 — одна татарська дитина? Думав би хто, що на перешкодї стоїть тут релїґія? Нї. Правда, і мінї трапляла ся нагода чути, як православні школярі, йдучи з школи, дратовали Татарчат „невірою“. Трапляло ся майже що дня чути, як захожий наймит Великорос, їдучи кіньми і догнавши татарську мажару [віз] запряжену буйволами, гукає: „Сворочивай ты, невѣра-собака!“ Але Татари в справі релїґії — люди толєрантні, а на лайку „невірою“ — хіба мовчки сплюнуть. Цураєть ся Татарин російської школи єдине через те, що вона мовою чужа йому. Люди компетентні і певні говорили менї — і се річ зовсїм певна —, якої тяжкої працї зазнають учителї, доки навчать Татарчат читати по російськи. Страх подумати якої шкоди, працї і марнования часу завдає отся антіпедаґоґічна система науки, система „обрусенія“. Я не кажу, щоб по школах зовсїм не вчили мови державної. Учити і з н а т и її не завадить, та тепер і треба знати; але-ж можна з великою користю учити її яко предмет о б о в я з к о в и й, а всю останню шкільну науку вести мовою материньою. Як Татарам, так і иньчим народам Росії і самій Росії, яко державі, треба, щоб школа перш за все давала людям потрібні знання р е а л ь н і, а сього саме школа й не дає, а дає що иньче. Так Татари й дивлять ся на школу, найпаче на школу середню. Вони лїт 25 назад прохали, щоб дїтям їх, коли вони підуть до симферопільської ґімназиї, дозволено було не вчити клясичних мов. Мінїстер осьвіти ґраф Толстой на те не призволив і Татари не пустили дїтий до ґімназиї. Що з того виграла держава, або хоч „обрусеніе“? Нема нїчого чудного, що Татари, памятаючи своє минуле, питають ся: „Що дала нам Росия?“ Та всьміхаючись і відповідають: „Урядника дала нам в села, аби доглядав, щоб Татари не їздили не мазавши колїс у возї, бо бачте не мазані колеса вельми скриплять і вражають нерви приїзжих недужих і туристів“.

Дїйсне се факт. Я сам був сьвідком, як урядник трохи не побив Татарина за те, що у мажари скрипіли колеса.

Все-ж таки: се культура...

О. Я Конiський.

СЬВІТЛА Й ТЇНИ.

II.

[Хамелєони і Росия — Матеріяльна і моральна сила Англії. — Париси і панамісти межи французькими журналістами. — „Pester Lloyd“ і польські газети дбають за нас. — Руська невдячність на всіх можливих полях].

Чи ви чули що небудь про цьвіт, що́ хамелєоном зветь ся? Про хамелєона може й чули, але про цьвіт хамелєона певно, що ні, бо й відки могли чути? Ото-ж я вам скажу і собі не лишу. Американці [не американські Русини!], котрі все на сьвіті відкривають, відкрили не що давно в Мехику таку цьвітку, що́ як найрозумнійший політик три рази на день міняє свою краску. З рана вона біла, в полудне червона, а під вечір синя — правдивий хамелєон! Я ненавиджу парадоксів. Та мабуть не буде се ніякий парадокс, коли скажу, що кілько разів прийде менї на думку Росия, я кождий раз порівную єї в душі з цьвітом-хамелєоном. Як цьвіт-хамелєон вона міниться барвами, тілько не білою, не синьою, ні червоною [про анархістів якось в тій хвилї нема чутки], а рожевою і чорною, — і не в ріжних порах дня, а в ріжних газетах і мозґах.

„Росиє, краю туги і терпіня!“ кличе галицький поет Франко. „Росиє, раю й жерело проміня!“ горлають до риму галицькі москвофіли і т. д. Що за розумна вигадка — значки: і т. д. Коли-б не ті значки, менї мимохіть прийшлось би морочити своїх шановних читачів зовсім не шановним драматичним сонетом, а се не вийшло-б ні менї ні їм на пожиток. Їм вийшло-б на позїханє, а менї... менї... ов, щось не йде! краще скажу мене. А мене скритикував би „із-за скуки“ ґенеральний критик усїх скучних... тріолєтів і драматичних сонетів. Цур же їм, драматичним сонетам! Зачну краще звичайною прозою по правдї-билинам часу, бо-ж і вічий господин Вєрґун, хотячи в „Галичанинї“ Росиї оду творити, почав прозою і вийшла великолїпна — щось на парканайцять фейлєтонів. Та най же мене зараз грім побє [в зимі грому не бою ся!], коли я годен буду єї повторити. Та-ж не дива, а просто чудеса, в тій Росиї! Крім Поляка і Єврея все там благоденствує, раює, а для ріжнородности запиваєть ся і в карти грає на публичних майданах! Широка і простора матушка Росия — є куди розмахати ся ще ширшій „русской“ вдачи, — вневнює господин Вєрґун, аж самому оскома на зуб сїла від єго слів. Може бути, що там така благодать, — не був, не скажу — ні. А що до широких розмахів ще ширшої „русской“ вдачі, то я єму таки зовсїмісїнько вірю. Тут я міг би єго навіть доповнити одним другим прикладом. От, на правду, скортїло; таки доповню. В Росиї, розповідав менї один знайомий, як чоловік загуляє, то не то що в вас — раз а гаразд! Московський купець раз в рік забавить ся добре. Він зачне празник з того, що піде в театр от хоч би на „Мамлє“ [читай Гамлєт]. Виспавшись в льожі він як порядний чоловік іде на порядну вечеру, потім в „кабак“, потім ще куди-небудь, а потім знову вертає в „кабак“, щоб пити вже до другого „Мамлє“. І сиплять ся-ж бумажки! не пересипають ся. Що дїяти? От він, виспавшись, наївшись і перепившись, візьме і стане собі против зеркала. Гм! гарне зеркало, трохи не пів стїни вкрило. „Слышь, ты, кельнеръ! Сколько стоитъ это зеркало?“ — „Рублей триста, баринъ!“ — „Не много... Дай, я побью его!“ — каже барин і тарах фляшкою в зеркало, тілько дрібязки дзвонять. „Ты, мой!“ — схопив ся другий барин, — „а это зеркало сколько стоитъ? га?“ і показує на друге ще більше. „Пять сотъ, государь“. — „Пять сотъ!... Стёпка, пять сотъ!.. Дай, мы его по поламъ побьемъ!“ — „Побьекъ по поламъ, Миша!“ Тарах! тарах!! І государ з барином заплатили за потовчені зеркала, а заплативши гордо поштильгукали на підпитку домів. Що? хіба се не широка вдача, коли їй навіть зеркала на стїнах заваджають? Або такий приклад! Жив, а коли не вмер, то най живе ще, під Ростовом мужик-мілїонер. На лихві збогатив ся, пан на всю губу. В селї хату поставив, як церкву, на поверх, доньку вивчив в ґімназиї, і сам він, видко, не дурний мужик, коли мілїонер. Він вам навіть в Ростів з частенька до театру заїде, щоб виспатись в льожі. Раз, оттак виспавшись в театрі, він прокинув ся перед кінцем вистави, встав і вийшов на двір. А на дворі дощ, такий дощ, мов на Марсї в усїх ставах греблї повривались. „Тьфу! — сплюнув мілїонер — до хати не добереш ся“. І він впав на дотеп. Як стояло щось до ста фякрів, він всїм заплатив і казав на себе ждати, а сам вернув до театру. Скінчила ся комедия в театрі, а на дворі зачала ся друга. Хто до котрого фякра розженеть ся — замовлений. Всї замовлені. „Хто вас всїх замовив до чорта?“ питають сердиті Ростівцї. — „Сей пан“, показують на мілїонера-мужика. — „Як то, ви всїх замовили?“ — „Так, так, я всїх замовив“ — говорить мілїонер, взявши ся з горда за боки. — „І на всїх поїдете?“ питають дальше обурені. — „А на всїх, на всїх поїду, аби ви знали і пішки вертали до дому“. І те сказавши широка „русская“ вдача сїла на першого фякра і рушила з місця, а цїла низка фякрів гусаком помчала ся за нею, лишаючи сотнї народа в глупу ніч на дощи. От вам, господине Вєрґун, также щирий витвір вашого раю, що́ лиш так довго останеть ся раєм, як довго буде стерегти ся гнилого Заходу. А грозить єму той Захід заразою, та ще й якою! Бо чи-ж се не зараза хіба ті мрії галицьких сепаратистів, що вони їх книжками перепачковують до російського раю! Перед тою заразою не встереже Росиї найбачнійша погранична сторожа, а що-ж доперва така, як в Підволочиськах — недбайлива. Як би вона добра, вона-б доси вже не одного, а десять Невестюків зловила... Щирий жаль і смуток збирали господина Вєрґуна, коли дивив ся на ту єї недбайливість і байдужність і він цїлий розплив ся в сентіментальній елєґії. Аж самому, читаючи, жаль стало, жаль господина Вєрґуна і загроженої Росиї. Та стереженого Бог стереже! Нехай господин Вєрґун не сумує і не пише елєґій. Я єго можу потїшити, а думаю, що й мої читачі потїшать, коли де з ним стрінуть ся. Росиї ніяка зараза не чіпить ся так скоро, а вже зовсім не скоро чіпить ся вона широкої „русской“ вдачі, що́ грає в карти на майданах, товче зеркала по полам і їздить на сотнї фякрів. Та вдача може безпечно розмахувати ся не лиш поміж сепаратистичними заразами, але й поміж різками і буками... Що? Поміж різками і буками? Ага! Поміж соленими різками і сукатими буками, що́ не лиш в неклї бувають в моді, але і в російськім раю. А хто не вірить, най візьме в свої „персти“ першу-лїпшу російську ґазету з останнього місяця, „Новости“ чи „Новое Время“ — все одно. Там він як на долони побачить цїлу бучу, що́ скоїла ся з тої причини, що з одного круга російської інтелїґенциї вийшла анахронічна пропозиция — скасувати в Росиї різки і буки. І сварять ся-ж вони, що не приведи Господи! Одні заявили ся рішучо против різок, другі — рішучо за ними, а що всюди на сьвіті є люди „золотої середини“, то й там знайшли ся такі, що́ радять вийняти зпід права різки письменних, а по старому й далї пражити анальфабетів. По їх думцї мало-б се бути добрим средством до скоршого ширеня просьвіти. Ну! рожева Росия господина Вєрґуна, так як би на злість єму, перебираєть ся у чорну мантильку. Гей, Росиє, Росиє! кілько разів лиш думаю про тебе, все менї пригадуєть ся цьвіт хамелєона, що єго тобі на символ мабуть відкрили в Мехику Англичани...

А ті Англичани вони справдї імпонують менї не лиш своїми відкриттями, але й зелїзною працею, що́ під кождим взглядом зробила їх найсильнійшим народом навіть в Европі. Вони нарід передовсім промисловий і торговельний. Коли-б мурашки занимали ся торговлею, вони ледви чи придбали-б собі тілько богацтв, що Англичани. Не даром і воєнна сила їх здивувала російського журналїста Модестова. Де є добро в скрини, там треба і пса при хатї, щоб на злодїя гаркнув. Та мене, коли що дивує, то хіба те, відки в тім промислово-торговельнім, в тім на око найпрозаїчнійшім народї береть ся поезия, відки такі Шекспіри, Байрони, Шельлї,

Свінбурни, Теннісони і др. Годі буде мабуть вияснити собі се чим иньшим, як тілько тим, що культурні Англичани побіч працьовитости посідають і розум. Кождий, працюючи по свому, вміє оцінити працю другого, яка-б вона ні була, бо знає, бо сьвідомий того, що кождa праця є цеголкою в пантеоні слави вітчини. Тим то в Анґлії поплатні не лиш винаходи в сьвітї механіки, але і в сьвітї поезиї. Тим то в Анґлії під кінець фабричного віку істнує ще така середновічно-романтична інституция як посада надворного королївського поета з найвисшими почестями в титулах, ордерах і штерлінґах, котрою наділяють найбільших поетів. До недавна таким надворним поетом був ґеніяльний Теннісон. По єго смерти впав вибір на Альфреда Австіна. Не найбільший він, правда, між сучасними, більше публіцист, як поет, та все таки написав коло 30 томів поезий, і то не злих. Ви здивуєте ся може, як один чоловік може тілько написати. Не дивуйте ся! В Анґлії все йде на великі розміри, хоч не все буває конечно й добре. Побіч такого Австіна там пише тепер одна завзятуща писателька, що видала доси 40 спорих томів. А чи знає ї хто? Ніхто, крім батька-матери і тузина тіток та кузинів. Літературна продукция росте зі скоростию парових машин, але можна-б сказати про неї те-ж, що про парові машини: є між ними такі, що по шинах сьвітами гуляють, але є й такі, що на тоцї ріжуть смирно сїчку. Друкованої сїчки ніхто і в Анґлії не купить, та за те як там розходять ся добрі книжки, про що нам годі мати хоч би лише понятє. Вистане сказати, що в минувшім роцї появило ся там 6.516 нових книжок. Нехай би між ними лиш 516 було добрих, то все-ж те вже дуже богато.

Ні на волос під зглядом літературної продукциї не уступає Анґлії Франция. Серед повені писателїв, книжок і літературних напрямів годі з'орієнтуватись. 141 декадентів-поетів — се не жарт, се ціла армія! А кілько там ще буде всяких других, — парнасчників, нео-христян і т. д. [Значки: і т. д. знову стають ясні в пригоді, бо я, бігме, вже більше не тямлю]. Стоїш супротив тих полків і не спостерігаєш навіть, коли і хто паде у бою, бо на єго місце десять нових стане. Ще раз стоїш супротив тих полків і сам не знаєш, чому більше дивуватись: чи тим творам їх, котрих більша часть ще не написана, чи їх власним фізіно-і-психоґномім, що самі можуть вистати за ненаписані романи, комедиї і траґедиї. Бо чи-ж се не гарний, не інтриґуючий був би заголовок романа: Панамісти межи журналістами! або: Паризькі париси! Так! пан Сен-Сер recte „Rosenthal“, висока фіґура паризького „Figaro“, міг би фіґурувати перший в однім і другім романї. Вкравши гарну Олену нашому галицькому Менеляєви, Сахер-Масохови, він проміняв ї відтак краденим способом за жінку німецького писателя Павла Лїндава і був би може й ту покинув для якої трегої, коли-б не ті прокляті панами. Французькому правительству, видко, дуже припали вони до вподоби, коли воно по Артонїстах взялось до Лєбодістів, а тепер — щасть єму Боже — до журналїстів, починаючи від пана Розенталя. Воно тим дивнійше, що ренґґенівські фотоґрафиї не що давно відкриті... Та поживемо, побачимо більше і вже нам не буде дивно.

Проїхавшись по Росиї, Анґлії і Франциї, не на трициклях, бо ті доперва роблять ся в Берлїні, я загляну на часочок до нашої Богом забутої Галичини. Бог єї забув, але як би так єї забув ще „Pester-Lloyd“ і польські ґазети, то вона не мала-б нині не то зелїзної руки, але й зломаної ноги в австрийськім міністерстві. Вони то — Біг заплать їм! — розпадькали ся в останнім часї над нашою незавидною долею. Як то! Русини, котрих є три міліони з чубком в Галичині, не мають доси ні одного свого міністра! ні одного міністеріяльного урядника! А дайте-ж бо їм зараз, поки самі вони собі не видруть. А коли кажете, що вони не мають відповідних людий на міністерські посади, то се ще не рация, бо ми їх маємо і дамо їх, собі не лишивши. Ходять чутки, що ті льоґічні виводи трафили до переконання, кому було треба, і що ми — радуйте ся Русини! — леда день дістанемо й побачимо кілька „bracі rodaków“ на міністерських посадах! Коли-ж вам сего ще мало, то ви або ненаїстні, або... невдячні...

Ой, та руська невдячність!... Дістануть пару крайцарів на ґазету — ого! вже кричать: рептілька! Стане на чолї руської депутациї такий щирий прихильник руського хлопа як ґраф Дїдушицький — ого! вже підніmуть такий крик, як би він єї не до ц. к. намістника, але до пекла провадив. Знайдеть ся така щира польська душа, що, не хотячи за прикладом других нехтувати Русинів в Галичині, доповнить ними для заокруглення число Поляків — ого! вже він ідіот! Ні, земляки, так воно не йде. Ви занадто легкодушні. В часї карнавалу вам з тою легкодушностию може й добре, бо де легкий дух, там і тїло, ну, може не лекше само в собі, але лекше в танци. Та по карнавалї ви повинні поправитись і покаятись. Аж тодї доперва скажуть вам: „Іди в сьвіт за очи і більше не согрішай!...“

В. Щурат.

МИХАЙЛО МИКЄШИН.

[Посмертна оповістка]

Штука понесла в тих днях велику втрату в особі звістного артиста-різьбара Михайла Осиповича Микєшина, що від розриву серця помер в Петербурзї 1 н. ст. лютого с. р. Покійний родив ся 9 ст. ст. лютого 1836 р. в с. Максимківцї, рославського повіту, смоленської ґуб. Ще змалку проявилась у него пристрасть до рисованя, і він почав вчитись у сїльського маляра, а скінчивши повітову школу в м. Рославлї, небавом мав змогу приїхати до Петербурга, завдяки підмозї і участи А. Вонлярлярського, і тут вступив в Академію в батальну клясу професора Б. Віллєвольде. В 1858 р. скінчив курс Академії і за працю „Ґраф Тіллї в Маґдебурзї“ став клясним художником і одержав перший золотий медаль. В тім самім роцї розписано конкурс на проєкт памятника тисяч-лїтнього істнованя Росиї. Тодї він мав заледви 22 роки; з горячим серцем взяв ся він до тої роботи і знаменито єї виповнив: з 53 проєктів, присланих на конкурс, проєкт Микєшина одержав першу премію. За сей

ґрандіозний утвір одержав Микєшин ордер Володимира і 1.200 карб. доживотної пенсиї. Памятник „Тысячелѣтіе Россіи“, виконаний після Микєшинового пляну, поставлено в Новгородї. В 1864 р. Микєшин на міжнароднім конкурсї дістав першу премію за проєкт памятника „Португальської конституциї“. З тої пори славу Микєшина, яко першорядного різьбара, узнавали усї не тілько в Росиї, але й за границею. На підставі єго проєктів поставлено памятник царицї Катериї II. в Петербурзї, гетьманови Богданови Хмельницькому в Київі, цареви Олександрови II. в Ростові, памятник визволеня Сербиї і т. и. Крім різьбарських робіт, в котрих покійний виявив себе справжним артистом, він звістний також яко вельми талановитий рисівник. Він брав участь в багатьох ілюстрованих виданях, де єго ілюстрациї завсїгди звертали на себе загальну увагу, а в 70-их роках почав видавати власним коштом дуже гарний ілюстрований журнал „Пчела“, котрий видержав заледви два роки, не мо-

ґучи конкурувати з таними ілюстрованими виданями, що́ саме тоді появились у великій скількости. Тут він містив не тільки свої ілюстрації, але також і літературні статї. Діставши за памятник „Богдану Хмельницькому“ між иньшими нагородами, маєтність в катеринославській ґуб., котру назвав „Царедаровка“, Микешин мав змогу близше зазнайомитись з нашим народом і почав готовити ілюстрації з українського народного побуту. Так отже він з'ілюстрував в „Пчелѣ“ Гоголеве оповіданє „Вій“ і повість Рогової „Богдан Хмельницький“: він єсть автором і багатьох иньших ілюстрацій з народного українського сучасного й минулого житя. Успіхови єго в тім злучаю багато помагала єго знайомість з Т. Шевченком, котрим він здружив ся в Академії так дуже, що став одним з найщирійших почитателїв єго музи і — як сам казав — дзвонаром невмирущої слави поета-страдальника: він перший змалював єго портрет, прилученнй до виданя „Кобзаря“ П. Симиренка 1861 р. і написав про него незвичайно цїкавї й симпатичні спомники, надруковані в пражськім виданю „Кобзаря“ в 1876 р. Завдяки ініціятиві і заходом єго в Петербурзї що року справлялись урочисті роковини Шевченкової смерти; він виробив і подав до затвердженя проэкт статута літературно-артистичного кружка в Петербурзї під назвою „Общество имени Шевченка“, а остатними роками він цїлий був занятий задуманим ним самим виданєм ілюстрацій до „Кобзаря Т. Шевченка“, котрих всиів приготовити дуже багато, і всего тільки на кілька днїв перед своєю смертію випустив в Петербурзї в сьвіт 1-ий випуск „Иллюстрированаго Кобзаря“. На жаль, сей 1-ий випуск виконав фототипічний заклад неконче вдатно. Але на всякий злучай се виданє, обчислене на 20 випусків, обіцювало бути дуже цїкавим, тим більше, що до кождого випуска призначено крім ілюстрацій до Кобзаря і репродукцию рисунків Т. Шевченка, що́ зберегались у Микешина і досї були незвістні; в дальших випусках, як ми зачували, проєктувалась участь найзнаменитших артистів — Репина і Маковського. Побажаєм, щоби приятелї М. Микешина і почитателї таланту Т. Шевченка постарались о продовженє сего симпатичного виданя, котре, при можливих технїчних улїпшенях, було-б прегарним памятником дїяльности „приятелїв-артистів“.

„Зоря“, котрою покійний М. Микешин дуже цїкавив ся і був єї щирим прихильником, помістила в н-рі 8 р. 1894 про него статю Ц. Б—ого, котра служить доповненєм отсеї посмертної спомники.

М. К.

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ і ЗАМІТКИ.

Львівський руський народний театр під управою тов. „Руська Бесїда у Львові“ гостив минувшого [1895] року в 12 місцевостях Ґаличини і дав 214 вистав, а то в Перемишлї 13, Дрогобичи 18, Самборі 25, Стрию 17, Жидачеві 9, Товмачи 7, Станїславові 19, Надвірній 12, Монастирисках 12, Бережанах 34, Коломиї 21 і у Львові 17. Доходу було 18.500 злр.; найлїпше вело ся театрови в Бережанах, а найгірше в Коломиї. Дружина театральна числить 23 осіб виступаючих на сценї, 7 членів орхестри і двоє служби. Минувшого року виставлено отсї нові твори драматичні: [оригінальні] „Марта“ образ драм. Надії Кибальчичевої, і „Утоплена“ оперу Мик. Лисенка, а також [переклади] „Хата за селом“, „Вийт заламейський“ і „Для сьвятої землї“. В часї гостини театру у Львові уважав видїл „Руської Бесїди“ потрібним завести деякі зміни в дружинї театральній, а то віддано управу театру Л. Лопатинському, режісерию комедий і драм поручено К. Підвисоцькому, а режісерию опереток полишено при І. Ольшанськім. В дружинї театральній суть молоді сили, на котрі видїл товариства звернув пильнїйшу увагу і старав ся подати їм моральну поміч. І так В. Стадничка посилано до школи декляматорської у Львові, а Д. Григоровича на науку сьпіву, котра поки що мусїла бути перервана, бо остатний обняв партиї А. Вільхового, вже не приналежного до дружини нашого театру. В справі тантієм, то досї єї розділяно пропорционально до платнї. На будуче заводить ся така зміна, що тантієма буде розділятись після заслуг, виповнених обовязків і доконаної працї.

До житєписи пок. Мих. Петрушевича. [З листу до Редактора „Зорі“]. „Покійного Михайла пізнав я вперше перед чотирма лїтами у Відни. Ми вскорі стали щирими другами. Я кождої днини заходив до семінара на сьвіжі руські ґазети, а вичитавши, що там наші в Ґаличинї роблять, виходив з покійним Петрушевичем на сумний і понурий єзуїцький коридор, де неодна година нам зійшла на щирій розмові. А було про що балакати з Михайлом! Літературу сьвітову, як на молодого чоловіка, він знав прекрасно. На штуцї розумів ся, як мало хто і любив єї — не лиш словами, як то звичайно буває, але й душею, розумом чи нервами, — сам не знаю як лучше. Критичний змисл у нього був дуже чуткий але й вірний та правдивий, хоч і прикрашений спорою дозою сарказму. З часта також заходив він і до моєї хати. Я мешкав недалеко т. зв. „Штадтпарку“: мав маленьку хатку з одним віконцем, так званий кабінет. Але в хатцї було тихо, спокійно і чисто як у Нїмців. Покійний Михайло, як прийшов до мене то сїдав на канапі і отворивши рот, як ворота, дихав важко й глибоко. „А що тобі?“ — питаю. „Груди болять?“ — „Нї, — каже, — я так видихую з себе семінарицький воздух“. Видихавши цей воздух, ми заводили розмову. Він питав мене, чи не написав я що нового, а коли написав, то казав собі читати. І я читав. Покійний слухав-слухав, а потім видавав свій осуд. І признатись мушу — осуд цей видавав ся менї все слушний, а надто признати треба, що з тих оцїнок покійного я скористав немало. Від него також дістав я не одну цїкаву книжку... Любив покійник з авторів найпаче Шеля і Берізона та заохочував мене заєдно, щоби я перекладав Шеля, Родину Ченчіх, до чого я остаточно і взяв ся на єго просьбу. Наговорившись доволї, ми йшли на прохід до парку і приглядались білим лебедям та вченим воробцям нїмецьким, що́ за хлїбом аж до рук лїзли. Часто заходили ми також до театру та до опери або у Чарда слухали угорських сумних степових мельодий. А всюди знав покійний щось доповісти, то веселого, то поважного або сьмішного або злосливого. От тоді то зібрав ся нас невеличкий гурток Русинів, що́ більше-менше годили ся в поглядах, і вдачою підходили до себе. Належав до того гуртка: Василь Дуб...., Савр.... Філярет Кол....., Василь Н...., др Василь Павл.... і покійний Михайло. Ми зчаста сходили ся до купки, щоби побалакати, потолкувати о громадських справах і обміняти ся гадками. Найкращі такі сходини відбували ся у Василя Н.... Гостинний господар сейчас застелював свій невеличкий стіл числами якогось „Polsk-ого Kurjer-a“, варив чай і гостив нас хоть не коштовно але щиро. При чаю розвязували ся язики. Покійний Михайло впадав в свій тон, дотепкував, оповідав сьмішні пригоди і всїх нас побуджував до сьміху. Особливо в підхоплюваню недостач людського характеру був він справдїшним мистцем. А вже як кому хотїв доїхати — то ради не було. Сьміяв ся і нищив без пощади. Відтак господар вигягав свою нотатку, в котрій були списані заголовки наших пісень стенографічним письмом і ми мусїли одну по другій сьпівати, аж доки котрий не пригадав, що вже час до дому. Тоді ми ставали, прощали ся і назначивши слїдуючі сходини, розходили ся, кождий по своему дїлу. Отсюту згадку я подаю нароком до загальної відомости, а найпаче до відомости повнеше згадавих панів товаришів, що́ по чотирох лїтах розбрили ся по всїм усюдам. А подаю єї навмисне длятого, щоби собі пригадали отті минулі часи, щоби спомянули незлим добрим словом покійного Петрушевича, і щоби кождий, хто що про нього в своїй памяти затямив,

списав та переслав до редакції „Зорі“ — а в той спосіб повстане вязаночка споминів про незабутного Михайла. Наша нова література досі така невеличка, що ми повинні собою дорожити немов члени одної родини. А при таких почуваннях і робота буде лекша й не така то прикра. — В оттих то часах, котрі я Вам повисше описав, передав менї покійний Петрушевич і свої „Північні циклї“ до перечитання. Відтак в половинї липня ми розійшли ся. Я відпровадив єго на дворець північної зелїзницї і від тої хвилї ми не бачили ся більше. Рукопись зістала у мене. Тепер, по літах, я відшукав єї і дорожачи спадщиною любого товариша передаю єї у Ваші безпечні руки“... **Богдан Лепкий.**

ХРОНІКА.

* „Записки“ Наук. тов. ім. Шевченка переминились з початком с. р. на періодичне [двомісячне] письмо. В мин. році вийшло „Записок“ лише 4 книжки, в сім же році вийде — шість, кожда в обемі 12 аркушів, зі зміненим дещо заголовком; бо, щоби „Запискам“ надати і зверху вид періодичного письма, рішено покласти ось яку напись: „Рік 189... Том .. Записки Наукового товариства імени Шевченка під редакциєю...“ [по нїмецьки]: „Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften, redigiert von...“ З огляду, що „Записки“ висилають ся безплатно Членам товариства, рішено вкладку річну піднести з 3 злр. на 5 злр., а знижити виписове з 2 злр. на 1 злр.

* Крім „Записок“ видасть товариство в р. 1896-ім два томи збірників материялів етнографічних, один том апокрифів, один том правничих теоретичних розправ в обемі 10—12 аркушів під заг. „Розвідки правничі історично-фільософічної секциї Наук. тов. ім Шевченка під редакциєю... Том...“ і т. и., — два томи жерел [fontes] до істориї України-Руси і один том памятників історичних [monumenta]. Надто видавати ме як і досі „Зорю“, „Історичну бібліотеку“ та друкувати своїм коштом добрі твори белєтристичні.

* Загальні зборы Наук. тов. ім. Шевченка відбудуть ся 4 н. ст. червня с. р. До сего часу має Видїл після своєї постанови з 10 лютого с. р. поробити всї вступні приготовленя до закупна місця під будову дому для товариства. Доси мають дуже недогідне помищенє друкарня товариства, що значно розширилась і ще мусить розширитись, бібліотека, що росте з дня на день, архів і канцелярия. Рішено отже оглянутись за місцем в части міста найвідповіднїйший під будову двоповерхової каменицї, збудованої після всяких вимог, де містилась би вигідно друкарня книгарня. бібліотека, архів і канцелярия товариства. До комісиї будови дому вибрано з виділу пп. А. Дольницького, С. Громницького і К. Паньківського. Дім мав би станути вже в р. 1897-ім

* Коштом Наук. тов. ім Шевченка вийшли: том XVII. „Історичної бібліотеки“ містячий в собі „Історичні монографії М. Костомарова том X: Мазепа, часть I“ — і том I-ий видавництва „Жерела до істориї України-Руси“, котрі видає комісия археографічна Наук. тов. ім. Шевченка під редакциєю проф. Грушівського. Том 1-ий містить: „Люстрациї королївщин в землях Галицькій і Перемиській з р. 1565—66“ в мові польській і студию редактора „Економічний стан селян на Поднїстровю галицькім в половинї XVI. в на основі описий королївщин“. До II-ого тому „Жерел“ мають увійти Люстрациї руських жуп.

* Звістна політична брошура „Порабощаемый народъ“, переложена відтак на нашу мову з доповненями [видана окремою книжочкою в „Дрібній бібліотеці“ К. Паньківського], вийшла тепер в Женеві в перекладї на мову французьку під заг. „Une nation opprimée. Genève, Georg & C-ie. Libraires Editeurs, 1895“.

* Видїл „Руського товариства педагогічного“, що доси надрукувало своїм коштом 47 книжок [а то ілюстрованих для дїтий 17, неілюстрованих 19, для молодїжи шкільної 4. иньших видань 7], рішив дати наклад на виданє „Корнелїя Непоса“ з руськими поясненями і словарцем, читаного по гімназиях в III. клясї, наколи Рада шкільна краєва апробує дотичну рукопись, зладжену проф. Сальом з Коломиї.

* Одеський журнал „По морю и сушѣ“ надрукував в н-рах 1—3 с. р. казку М. Конопенка „Ратуй“ [поміщену в „Зорі“ Ч. 17 з р. 1892] в вольнім перекладї на мову московську під заг. „Караулъ“.

* В Київі появились нові музичні твори М. Лисенка: „Збірник народних українських пісень“ випуск 6-ий [Ціна 2 карб. 50 коп.] і дитяча комічна оперка „Коза дереза“. Набути можна в книгарні „Кіевской Старины“, Київ, Кузнечна ул. 14.

* На драматичнім конкурсї в Київі [розписанім М. Кропивницьким в р. 1893, про котрий була у нас в „Зорі“ згадка в н-рі 13 з року 1893 на стор. 263], присуджено першу премію в сумі 500 карб. М. Старицькому за драму „Богдан Хмельницький“, а другу в сумі 250 карб. В. Чайченкови за драму „Ясні зорі“.

* З Херсона доносять нам, що там з кінцем січня с. р. загостила трупа П. Саксаганського і з початком лютого почала давати вистави. Енергію орударів трупи по звістній страшній пожежи треба дійстно подивляти. Матеріяльні втрати трупи дуже великі: у Саксаганського згоріло майно на 5 тис., у диріжера Малини на 2 тис., а у артистів на 6 тис. карбов., одним словом, згоріло все: тільки суфлєр вспів витащити через вікно скрипю з цензурованими екземплярами пєс, без чого трупа не могла-б грати в сім році. Тепер вся трупа без віддиху працює день і ніч: одні пишуть ноти, ролї, другі шиють костюми, приладжують куплені на торзї свитки і т. и. Дух труни бадьорний, і всї надїють ся, що після такого нещастя Бог пішле їм тепер щасливі хвилї. Щиро сего трупі бажаємо!

* Етнографічні материяли, присланї доси Наук. тов ім Шевченка, рішено вислати до обробленя звістному нашому етнографови-фольклористови Ф. Вовкови в Парижи.

* На XVI. засіданю секциї фільольогічної Наук. тов ім Шевченка 5 н. с. лютого с. р. здав чл. В. Гнатюк справу про свій збірник материялів етнографічних з повіту бучацького. Відтак чл. Колодницький читав свою розвідку про „Сон Сьвятослава“ в „Слові о полку Ігоревім“, а др Франко подав опис апокрифів в галицьких бібліотеках.

* На XXI. засіданю секциї історично фільософічної дня 12 н. ст. лютого рішено в справі перекладу процедури цивільної віднестись до міністерства справ внутрішних з проєктом, щоби переклад сего важного закону на мову руську поручено Наук. тов. ім Шевченка. Відтак проф. Грушівський референував про розправу чл. Р. о походах козаків на канал ладожський в р. 1721—23, почім ухвалено статю надрукувати в „Записках“. Вкінци рішено друкувати документи з 15 і 16 віку з істориї Київської Руси, що зберегають ся в архіві міністерства справедливости в Петербурзі.

* Комісия будапештенської зимової артистичної вистави присудила великий золотий медаль І. Е. Репинови за єго образ „Запорожцї“.

* Петербурґська „Нива“ помістила далї [гл. Ч° 19 на стор. 380] с. р. ось які малюнки з нашого житя: 1) „Кто там“ — Іжакевича. Представляє дїдуся, що почувши гавканє псів виставив крізь вікно голову, щоби побачити, чи який злодїй не добирає ся до єго коней. [Н-ер 43]. 2) В. Маковського „Интересная книжка“. Група дїтий стоїть чи сидить біля стола заглядаючи в книжку. 3) В. Маковського „Ворожея“. Ворожка щось ворожить дївчинї, котра стоїть біля неї. 4) В. Маковського „Етюд“. Старша жінка сидить на лавцї і годує ложкою малу дитинку. Всї ті 2—4 малюнки поміщені в н-рі 46. 5) Портрет артиста І. Іжакевича і факсиміле єго образів: вітровий млин, чабан з вівцями і двоє пастушків з товаром [н-ер 47]. **Василь Лукич.**

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає **Василь Лукич.**

а) книжки.

Історичні моноґрафії Миколи Костомарова том X [„Руска історична бібліотека . Том XVII“] **Мазепа часть I.** — У Львові, 1805 р. 198+6 нен. стор. 8°. Ціна 1 р. 50 кр.

Правда (.) місячник політики, науки і письменства (.) Рочник 1895. Том XXIV—XXVII. Випуск LXXI—XCIV. Видавець і редактор: Антін Берсзинський. — У Львові, 1895 р. 704 стор. 8°. Ціна 4 злр.

Опис ґеоґрафічно-статистичний повіта камянецького. Написав Ян. Миколаєвич уч. народ. в Половім. — У Львові, 1895 р. 120 + VIII стор. в 8°. Додаток 4 табл. Ціна 1 злр.

Абу каземові капцї арабська казка (.) переробив Іван Франко. [„Вид. Рус. тов. педагогічного Ч. 47“] — У Львові, 1895 р. 92 стор 16°. Ціна 20 кр.

Хлопска посілість в Галичині і новочасні суспільно-реформаторскі змаганя (.) Написав Вячеслав Будзиновский. Передрук із „Народа“. [„Универсальна бібліотека. Чч. 1—4. Вип. 1.“]. — У Львові, 1895 р. Друкарня В. Манєнького. 117 стор. 16°. Ціна 30 кр.

Весна въ украиньскому селѣ. Написавъ Борисъ Познаньскій. Передрукъ зъ „Зорѣ“. — У Львові, 1887 р. [вийшла в січнї 1896 р.]. 65 стор. мал. 8°. Ціна 10 кр.

Справозданє зъ дѣяльности Товариства „Просвѣта“ за часъ вѣдъ 1. сѣчня 1894 р. до 31. грудня 1895 р. — У Львові, 1896 р. 32 стор. 16°.

Une nation opprimée. — Женева, 1895 р. Georg & C-ie, Libraires Editeurs. 32 стор. мал. 8°.

б) періодичні виданя.

Кіевская Старина. [1895 р. Грудень. Том 51. Стор. 259—396+83—124+1—36+IV +193—208 і 113—128 в 8°]. Зміст: Слово о полку Игоревѣ, какъ памятникъ дружинной поэзіи древней Руси, В. Науменка Розыскъ 1666 г. о злоупотребленіяхъ московскихъ ратныхъ людей въ Малороссіи, Н. Оглоблина. Дидько землякъ, оповід. Ф. Кубринського. Грановскій протопопъ Іоаннъ Строцкій, какъ поборникъ православія на Украинѣ во второй половинѣ 18 стол., прот. П. Орловского. Марья въ жидовствѣ Маріина, опов. А. Повницького. О вліяніи малорусской схоластической литературы XVII в. на великорусскую раскольническую литературу XVIII в. и объ отраженіи въ раскольнической литературѣ масонства, М. Сумцова. Воспоминанія священика о Ѳеодора Кистяковскаго Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія. Оповістки. Додатки: 1) Дневникъ генер. подскарбія Якова Марковича. Часть третя. 2) Любецькій Архивъ.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦИЇ.

Вп. Нестор Дмитрів, Юрий Тобилевич і др Коцовський. Відповідь вислали **Вп М Ш—ко.** Переклад статї дра Ролього прийшов запізно вже по надрукованю н-ра 2. Ми отже не могли з него користати. **Вп. Вол. Левенко.** Заповіженої статї й доси не одержали **Вп. Василь Цимбал.** Згаданого оповіданя д. С—ого у нас нема. **Вп. Хванько.** Просимо прислати.

☛ **З сим Числом розсилаємо додаток: „Словарь росийсько-український“, том III, арк. 3.**

Передплата платна з гори виносить: З додатком „Словарь росийсько-український“: на цїлий рік **8** злр., [для заграниці **16** рублїв або **32** марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік **6** злр., [для заграниці **12** рублїв або **24** марок], на пів року **3** злр., на чверть року **1** злр. **50** кр. — Одно Ч-о коштує **30** кр.

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич. **За редакцию відповідає: Кость Паньковський.**

Видає **Наукове Товариство ім. Шевченка.** **З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.**

Вл. Утушевський

Ч. 4. Р. XVII.

1896.

У ЛЬВОВІ, ДНЯ 15 [27] ЛЮТОГО.

Виходить 1-го і 15-го кождого місяца в обемі півтретя аркуша.

РЕДАКЦИЯ, АДМІНІСТРАЦИЯ і ЕКСПЕДИЦИЯ
у Львові, ул. Академічна ч. 8.

Рукописи мають бути писані правописию „Зорі“; узнані непридатними до поміщеня звертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причин. — Редакция відповідає окремо тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки, з виїмкою письменникам, що містять свої твори в „Зорі“.

КОБЗАР.

[ДОСТОЙНОМУ КОБЗАРЕВИ ЗЕМЛІ УКРАЇНСЬКОЇ

О. Я. КОНИСЬКОМУ

НА СПОМИН].

Віки за віками він жив у країні,
Яку рабували сусїди;
Сьпівав він дорослим і кожній дитині
Про люту недолю та біди:
„Не сиіть, мої браття, не сиіть, мої любі,
А то вас засмочке неволя —
Загине свобода в великій цїй згубі —
Не верне ся вітер із поля!“
Билась країна в недолі,
Та не добила ся волі.

Час лине, проходить, і пісня вже дрýга
По рідній країні лунала:
„Прокиньте ся любі — дивіть ся — наруга
Над вами літати вже стала!
Вже знищили волю, зовуть вас рабами,
У наймити вас повертають —
Прокиньте ся, браття, молю вас сльозами,
Нехай нас за слугів не мають!“
Билась країна в недолі,
Та не добила ся волі.

Час лине, минає, вже люди рабами
В країні зневоленій стали,
Забрязкали густо кругом кайданами,
І рідних дїтий не пізнали...
„О, краю мій любий, о, братїки милі,
Діждались ми тяжкого лиха!“
Вигукує сумно кобзар у несиілї,
До струн доторкаючись стиха.
Слухало браття, зітхало,
І мов занїміле мовчало.

Велика країна згубила свободу,
Кайдани свої полюбила,
Забула звичаї, зреклась свого роду,
Себе самохіть знапастила.
„Прокинь ся, народе, зирни округ себе,
Ой годї бо спать непритомно: —
Правá і свободу віднято у тебе,
Вставай та борись неутомно!“
Слухає раб, та не дуже, —
Все йому стало байдуже.

„Безсила країно! Невільничий краю!
За що-ж тебе серце кохає?
Чому прокленути тебе не здолаю?
Чому моя кров не вгасає?...
Нещасна година, проклята година,
Коли мов серце збудилось,
Коли в його чари вселила країна,
Коли їй служити забилось!“
Мовчки сумливі прокляття
Слуха зневолене браття.

У розпачі впали кобзарські руки,
Голосить струна потихенько,
Голосить, ридає і біль свій та муки
Розносить по краю легенько,
По рідному краю і відповідь люду
Назад повертаєть ся тихо:
„Невільна країна скидає полуду
Катам на великеє лихо!“
Гей, не гай ся-ж країно закута,
Та шматуй осоружнії пута!

М. Школиченко.

ДЛЯ ЗАГАЛЬНОГО ДОБРА.

ОПОВІДАННЄ *МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО.*

Відзначене премією на конкурсї редакциї „Зорі“.

[Далї.]

IV.

Офіра.

Минуло два тижнї. Під той час приїздили в Лоєшти якісь пани, скликали людий на Замфірів виноградник, показували їм фільоксеру. Показували і Замфірови, але він за кожним разом здвигав плечима та відвертав голову, додаючи, що такої дурницї, як та дрібненька тля, й показувати не варто. Пани запевняли його, що фільоксера однаково за кілька лїт знищила-б йому виноградник, сусїди бідкались, що такий гарний сад має пропасти, але Замфір не вірив нї тим, нї другим. Він не вірив, щоб могла істнувати на сьвітї така жорстокість, така несправедливість, котра дала-б спромогу відняти від бідного Молдавана останнїй шматок хлїба. Інколи передчуттє лиха стискало йому серце і тодї щось шептало Замфірови, що або він або вороги його не діждуть руїни його господарства.

А тим часом виноградник стояв. Днї минали за днями, а „доктори“ все ще обдивляли ся виноградники, не рушаючи Замфірового. Замфір бачив, як возили над Прут важкі зелїзні бочки. „Отрута, отрута“, шептали Молдавани, значно заспокоєні тим, що більш не знаходять фільоксери, а Замфір потїшав себе, що може то не отрута, а так як які лїки, або що. В серцї бідного Молдавана надїя боролась з жадобою дикої пімсти і часом переважало одно почуттє, часом друге. А поки що — треба було чекати, щоб вияснилась справа з виноградниками.

Був чудовий липневий ранок. Замфір лагодив каруцу біля повітки, Маріора варила обідати в глиняній кабицї на подвірю. Божевільний мош-Діма своїм звичаєм годував качок та курий, а дїти гралисъ з собаками за хатою. Скрізь було тихо, спокійно.

Враз у двір вскочило два хлопцї і важко відсапуючи, закричали разом:

— Дядьку Замфіре, дядьку Замфіре! ваш виноград рубають... Біжіть мерщій, а то весь вирубають та спалять...

Маріора як держала горщик у руках, так і впустила його до долу, почувши звістку. Сплеснувши руками, з несамовитим криком „Валєв, валєв!“ [ой, ой!] — вона вискочила на улицю перша. Замфірови в першу хвилину сьвіт замакітрив ся, у другу — він біг вже з рушницею в руках на виноградник. Дїтвора з голосним лементом покопотїла за батьком. Мош-Діма, немов зрозумівши родинне нещастє, зірвав ся й собі з призьби, але тремтячі ноги зігнулись і він упав без сили на призьбу, розсипаючи налагоджену про запас мамалиґу. Мутні сиві очи божевільного дїда нестямно дивились у простору, усьмішка застигла на виду, а мош-Діма все сидїв перухомо, не помічаючи навіть, як птаство з галасом накинулось на розсипану мамалиґу, а пси заходились порядкувати у кабицї...

Замфір біг за жінкою. Він нїчого не чув, нїчого не бачив. Не чув жінчиного голосїння, не бачив її кіс, щó висмикнувшись знід хустки від прудкого бігу, гнались за нею, як здорові чорні гадюки. В його запамороченій голові ровм ворушились тисячі думок, серце калатало в грудях, а ця довга, безконечна курна дорога, котру-б він перескочив, як би зміг, одним скоком, дратувала його несказано.

Аж ось зза шпиля бухнув стовп густого диму, а Замфіром наче струснуло що. Він навіть з'упинив ся на хвилинку, тільки на хвилинку. Скажена лютість вхопила його за серце і, стиснувши міцнійше рушницю, він побіг далї. А чорний дим все густійшає, все росте... От вже й виноградник видніється ся оддалїк, а на ньому метушать ся люди, високо здіймаючи оберемки зрубаної лози.

— Застрелю, як собаку, — шепче Замфір зсинїлими устами. — Га, кати! — лютує він і біжить далї.

От уже й виноградник за кілька ступенїв. Замфір врештї зважуєть ся, піднїмає рушницю, зводить курок і... кидає її у рів, далеко від себе. В розпаленій голові Молдавана мигнула блискавкою друга думка:

„Нї не так... благати му краще... вони люди, вони зглянуть ся на мою бідність, на дїти дрібненькі... Благати му краще...“ Він уже на винограднику.

Бистрим оком обхопив Замфір страшну картину. На доброму шматкови виноградника, оголеному від зрубаних кущів, стирчали невисокі пнї, порубані та поранені немилосердною сокирою. Одні робітники, страшнїйші для Замфіра від самих чортів з пекла, високо закидаючи сокири, рубали тремтячі від страху кущі, з тріскотнею вивертали недорубані гіляки, ломали тички, другі — носили оберемками зрубані кущі, на котрих гойдались здорові, розкішні китяги винограду, та скидали їх на купу, обхоплену чорним димом та полумям. Кожен раз, коли сокира рубнула по виноградному корені або тріснула галузка, Замфір відчував біль у голові та серцї, наче хто рубав йому мозок, краяв серце.

Обхопивши голову руками, Замфір тільки простогнав:

— О, Домне, Домне! [Боже, Боже!] Що-ж я подїю, нещасний? Що-ж я подїю?

Тихович блїдий, вельми зрушений, підійшов до нього.

— Домнуле-доктор! — з благанням у помутнілих очех звернув ся до нього Замфір. — Домнуле-доктор! Не рубайте мінї виноградника... я бідний, в мене дїти дрібненькі... це-ж хлїб мій увесь...

А коли Тихович, бажаючи щось відповісти, на знак незгоди потряс головою, Замфір мов пяний хитаючись на ходї, підбіг до куща, впав, як довгий, на землю і поклавши голову на корінне, стогнав придушеним голосом:

— Голову мінї рубайте, не виноград!... голову!...

Робітники з'упинились: їм стало жаль Молдавана. Господарське серце зрозуміло весь траґізм ситуациї. Тихович не знав, що чинити. Він бігав від Замфіра до Маріори, вговорював їх, зацитькував, але нїщо не помагало: Замфір лежав під кущем і ревно плакав, дїти зняли страшенний лемент, а Маріора, вклякнувши, обіймала кущ, як дитину та голосила, мов по мерцеви... Рясні сльози стїкали по її блїдому виду, капали на листя китяги...

— Чоловіче... жінко... що ви робите? схаменіть ся... я тут нїчого не винен, це все від Бога...— мало не плакав Тихович. — Ваш виноградник заражений, на корінцях зараза, вона може перейти на сусїдні виногради... Я мушу вирубати ваш виноградник...

Маріора скочила, як опечена.

— Зараза? — скрикнула вона: — на корінцях зараза?... І вмить, як дика кицька пазурами, почала розграбувати пальцями землю під кущем. Докопавшись до корінців, вкритих фільоксерою, вона рвала їх і їла з землею разом, примовляючи:

— Зараза, кажете? Хай же я перша вмру від тої зарази... хай я не доживу до вечера... Ох, коли-б мінї вмерти від тої зарази...

Очи її дико палали, блїде обличче було скривлене від болю, білі зуби рвали вкриті фільоксерою корінці, котрі Маріора несито ковтала, приказуючи в одно:

— Хай же я вмру від тої зарази...

Вона була страшна у своїй дикій розпуцї.

Тихович не знав, як перервати сцену, щó ставала далї нестерпуче важкою для всїх. Нї розвага, нї просьба, нї грізьба — нїщо не помагало. Замфір все ще лежав під кущем, Маріора їла фільоксеру, дїти плакали, аж заходили ся. Налякані, зняті жалем, робітники покидали роботу та стояли, мов зачаровані.

Надаремне Тихович запевняв Маріору, що фільоксера не вадить людям, а тільки виноградови: молодиця не слухала.

— Гей! — скрикнув врештї Тихович: йому прийшла до голови спасенна думка. — Ця жінка їла отруту, їй може зашкодити це... Подайте сюди ґаз з коновкою, хай вона напєть ся ґазу...

Оден з робітників метнув ся до коновки, а Маріора, спостерігши той рух, зірвалась на рівні ноги і блиснула на Тиховича повними гнїву чорними очима.

— Бодай би ви крови власної напили ся, людожери: — скрикнула і з тими словами вискочила з виноградників.

Тихович наблизив ся до Замфіра.

— Зведїть його обережно та виведїть звідсїль! — загадав він робітникам.

На превелике диво Замфір не пручав ся. Він позволив звести себе і тільки благав в одно:

— Голову мінї рубайте, а не виноград... не відбирайте від мене хлїба... не сиротїть, бо загину...

Робітники вивели Замфіра з виноградника і посадили під вербою на березї річки. Нещасний мовчки понурив голову.

Др Іван Пулюй.

А на винограднику знов закипіла робота. Сокири гупали в грубе корінне, аж листє тремтїло на гнучких лозах, здорові оберемки зрубаних кущів виростали в великі купи, а загаслий огонь знов засичав, обхопивши зелену рослину.

Та що! Замфір не бачить уже загину свого виноградника. Помутнїлими очима, котрі нагадують тепер батькові, дивить ся він у простір, поза садок, кудись у гори, або поза гори. Страшне лихо придушило його: він не чує анї жалю в серцї, анї гнїву. Якась знемога, якесь безсилле опанувало його. Він почуває себе таким кволим, таким безпорадним, розбитим. Замфірови здаєть ся, що йому відтято руки й ноги та кинуто в якусь глибінь, на дно річки. Вода заливає йому очи, уха, ніс, вливаєть ся в середину через горло, не дає крикнути, благати помочі, а він спускаєть ся все глибше і глибше і не може ратуватись, бо не має анї рук, анї ніг... Замфір спустив ся на дно, а там лежать вже без життя дїти й жінка та мов чекають на нього. От і Замфір лїг нерухомо поплїч з родиною своєю, серед могильної тиші, і так байдуже йому до всього, що колись, за життя, було милим, дорогим, для чого він тратив сили, боров ся, сподївав ся, жив... Тепер від сьвіта цїлого відділяє його оця в кількадцять сажнїв заввишки верства текучої жовтої води, крізь котру байдужно дивить ся на Замфіра завжди глухе на людські благання, вічно спокійне небо...

Тихович те-ж погано почуваєть ся. Йому не то соромно, не то жалко. Він дуже добре знає, що в лихови, яке скоїлось для Замфірової родини, немає його, Тиховичової, вини, а про те йому докучає таке почуттє, як би він от... скривдив кого,

*

або що вкрав... Безустанне Маріорине скиглиннє дратує його несказано, а на бідного, мовчазного в розпуці Замфіра він не може й очий звести. Робітники працюють поволі, мляво, але Тихович не зважується ся обізвати ся до них, бо боїть ся почути власний голос. Він шукає, на чім би з'упинитись, щоб могло поновити зломану пригодами душевну рівновагу. Блукаючий погляд Тиховичів з'упиняєть ся врешті на огнищі.

Там, зпід здоровенної купи виноградної лози, перемішаної з очеретяними тичками, виривається ся на верх густий зелений дим. Потужний огонь працює під сподом, завзято бореть ся з вагою, щó налягла йому на груди, намагаєть ся пожерти її. Жива ще рослина шипить на огні з болю, тремтить делїкатним листєм, скручує тоненькі вусики... От вихопилась врештї зпід купи огняна рука, струснула лозиною... і попадало до долу покручене, счорнїле листє. Ось витягла ся друга рука, третя... десятки огняних рук обхопили зі всїх боків зелену купу, скрутили її, а далї зіллялись в одно здорове полумя, котре з страшним гуготїннєм, як дикий звір, накинулось на виноград, жерло ягоди, листє, тички, лози... Огонь шаленїв, скакав, перевертав ся, танцював серед диму, пяв ся до гори і відриваючись там зубчастими клаптями, летїв до неба, гинучи по дорозї в прозорому повітрю... Легенький попілець, підхоплений силою огню, злїтав до гори та розходив ся наоколо. Відблиски сьвітла тремтїли на землї круг огнища, як сріблята сїтка, а легенькі тїни від диму швидко пересували ся по землї, без перестанку зміняючи фантастичні форми...

Тихович не спроможен був відвести очий від того видовища. В шепінню сирової лозини вчувалась йому скарга хазяїв, котрі тратили в огні не тільки хлїб щоденний, а щось більше, чого не можна анї зміряти, анї купити за гроші. В чорному димі, щó здіймав ся до неба, як дим офіри, ввижались йому довголїтня, тепер змарнована праця, ряд важких, голодних днїв в будуччинї, безсонні ночи, втрачені надії. Тиховичови було сумно. Коли-б хоч певність, що така офіра потрібна для загального добра, що робиш справдї пожиточне дїло, а не зайву жорстокість. Ба, коли-б певність!...

Робота посувалась. Останні кущі лягли під сокирою, огонь нищив вже рештку. Тихович мусїв доглядати, як засипали землею пеньки та трамбовали землю, прилагоджуючи її до труїння. Незабаром частина виноградника виглядала як кладовище, вкрите могилками, що робило дуже прикре вражіннє.

Тихович вештав ся поміж пеньками, обмірковуючи плян труїння, коли здалеку, аж з крайнїх виноградників, долетїв до його уха стріл.

„То мабуть Рудик не витримав, — подумав Тихович: — коли-б ще лиха собі не напитав, бо на кордонї не вільно стріляти“.

За пів години надійшли Рудик з Савченком, котрі обдивляли ся крайні садки.

— Пора обідати! — гукав здалеку Савченко.

Побачивши зрубаний виноградник, обидва колеґи з'упинились, здивовані.

— Чисто! — розвів руками Савченко: — як бритвою зголив... О, і огнї горять, як на Купала...

І весело підстрибуючи, він підбіг до огнища та згорнув ногою на огонь розкидані гіллячки.

Рудик підскочив до Тиховича. Обличчє його сяло.

— Подивіть ся, — гукав він, показуючи Тиховичови закрівавленого довгоносого вівчарика. — Я не витримав, але-ж і вдало ся мінї... Ось гляньте, який гладкий! — і Рудик дмухав вівчарикови між пірячко, щоб показати, який він гладкий, та підсовував Тиховичови під ніс руку, по котрій стїкала сьвіжа вівчарикова кров.

Тихович, котрий нїколи не стріляв і не любив крови, відвернув ся від закрівавленої дичини, чим образив трохи свого колеґу — мисливця.

Коли Тихович, йдучи на обід, обернув ся назад, на нього глянула зпоміж виноградників якась порожнява, якась щéрба, щó робила вражіннє вибитого зуба.

Серед спустошеного виноградника стояв робітник, байдужно перегортаючи ломакою попелїючий жар.

А Замфір все ще сидїв марою під вербами побіч Маріори, втупивши посоловілі очи в простору...

Неспокійно спало ся Тиховичови тої ночи. У ві снї верзла ся йому всячина. То здавалось йому, що він сам рубає величезною сокирою по три кущі зараз, то що робітники замість лози покидали на огонь Замфірових дїтий. А то знов бачить він, як у сильному огнї горить цїлий виноградник, як від нього займаєть ся навіть земля, горять кущі, палає повітрє, от-от небо спалахне від страшенного жару. А з тої бурі полумя, над котрим кружляє каркаючи ворон [і як він собі крил не обсмалить? — думає Тихович], з того пекла огняного, виразно долїтає до його уха Маріорин лемент: „Ох, коли-б мінї вмерти від тої зарази!...“ А ворон спускаєть ся все нище та нище. З кожним махом крил він росте, більшає, пташина голова заміняєть ся в людську, здорові крила безвладно звисають, і чорний птах падає під кущ, промовляючи Замфіровим голосом: „Голову мінї рубайте, не кущ!... голову!...“ Тихович прокинув ся, зрошений холодним потом. Була ще ніч. В хатї було душно і Тихович не міг вже заснути. Він одяг ся і вийшов на двір. Місяць вже зайшов. В повитій темрявою далинї ледві мрів Прут; електричне сьвітло в Ґалацї рівно горіло в далинї, як низка чудових перлів. Тихович провештав ся по селу до раня.

На роботї нїхто вже не заваджав йому. Нї одна душа не з'явилась з села, наче нїхто не цїкавив ся, як замість кущів виростали по садках могилки.

По обідї Тихович думав спочити, коли зирнувши ненароком в вікно, побачив Замфіра, щó йшов через подвіррє, ведучи з собою якогось дїда. Тиховичови чогось голоснїйше закалатало в грудях серце. Він вийшов на двір. Замфір навіть не привитав ся до нього.

— Домнуле-доктор, — почав він, дивлячись на Тиховича згаслими очима, — ви вирубали мій виноградник, відібрали в мене останній шматок хліба... Я не маю чим годувати свого батька і тому привів його до вас... Годуйте тепер його самі, коли позбавили мене хліба...

Мош-Діма втупив сиві мутні очи в Тиховича і божевільно усьміхнув ся.

Тихович здрігнув ся від того погляду.

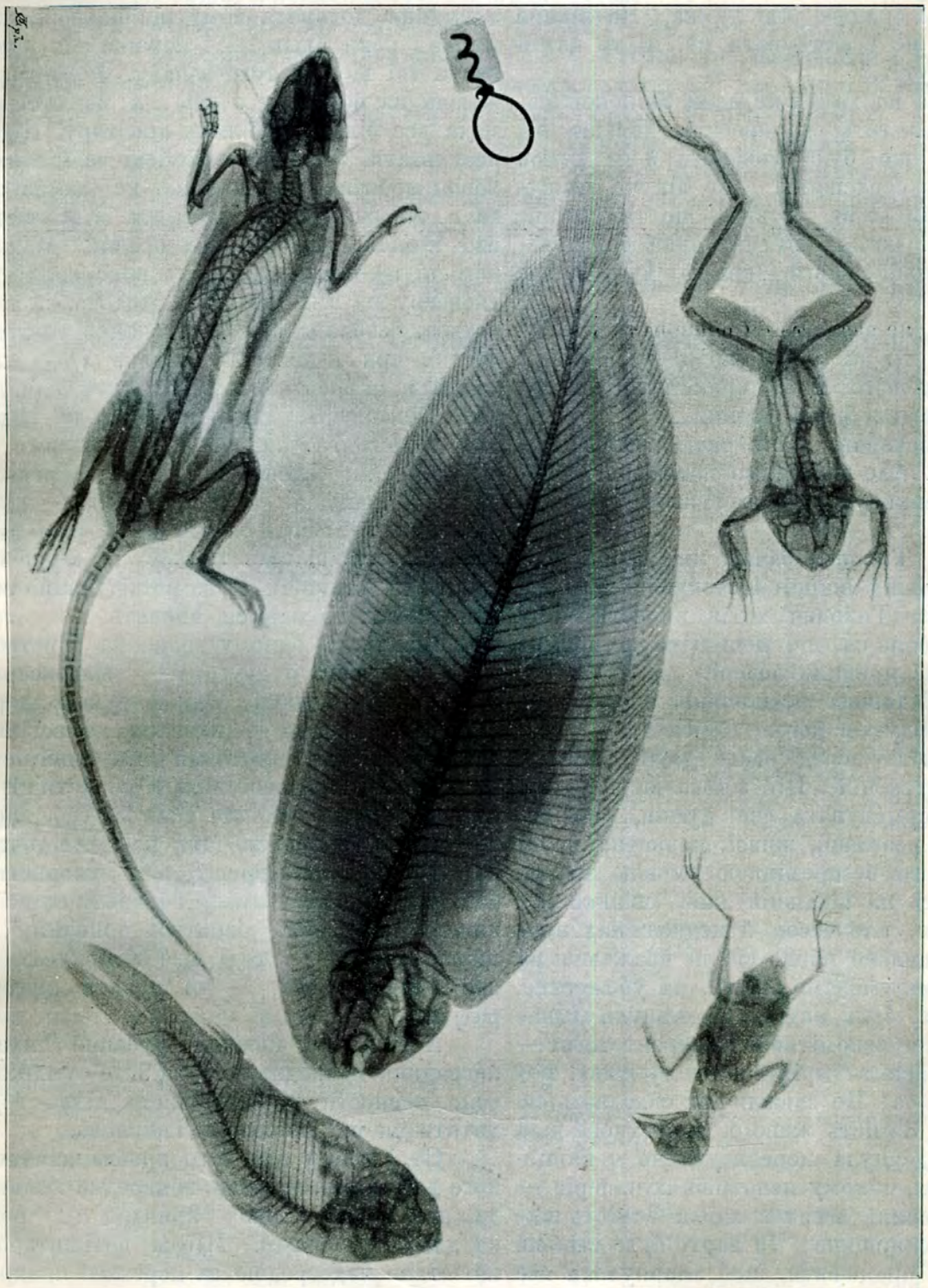
— Хіба-ж я винен у вашому лихови?... — почав він, але Замфір не дав йому скінчити, махнув рукою, обернув ся і вийшов з обійстя.

Мош-Діма постояв трохи, а далї сїв на призьбу, не спускаючи з Тиховича мутних очий з виразом нїмого докору.

Тихович вскочив у хату.

„За віщо, за віщо я мушу терпіти стільки прикростий?“ — думав він, бігаючи по хатї. — „Чи-ж я хотїв відібрати від них хлїб, чи-ж я не ратую врештї своєю працею більшости від такої недолї, яка стріла оцього божевільного дїда? Чи-ж я не віддаю сили своєї для добра отих Молдаван, котрі платять мінї за це ненавистю!... Боже, за що-ж я мушу таке терпіти!...“

Тихович бігає по хатї в нервовому роздратованню. Несправедливість, офірою якою він почу-

Пташечка в перах, жаба, мала рибка, морська риба, миш сороката, корок з закрючкою.

[Фотографічна знимка Рентґенівська з лябораторій проф. дра Івана Пулюя в Празї].

ваєть ся, болізно ятрить йому серце, труїть житте. Але помалу-малу думки його приймають инший напрям.

„І лїкар, думав він, ратуючи, мусить часом відтяти ноги пациентови, зробити його на віки калїкою. А він це робить, бо мусить робити, бо вчинком своїм ратує житте людий... Не місце на сентиментальні розміркования там, де треба ратунку... Ні, не те, не те... працює далї думка. На лїкаря за ратунок нїхто не ремствувати ме, нїхто каменем не кине, а тут!...“

Тихович бігає по хатї і не може заспокоїтись. Його тягне звідсїль геть, на простір, дальше від тої душної хати, що була сьвідком його думок гірких, його болїв сердешних. Але він не зважуєть ся переступити поріг, бо знає, що там стріне його непритомний погляд мутних очий божевільного з виразом тихої скарги і вразить його боляче у саме серце.

А вийшовши, не зважить ся повернути у хату, щоб знов не почути на собі докірливого погляду, не побачити нещасного дїда, прикинутого йому, як винуватцеви недолї цїлої родини...

Тихович не вечеряв. Цїлу свою вечерю віддав він мош-Дімі. Але мош-Діма потримав її, потримав — та й викинув собакам, наче гордуючи хлїбом від ворога.

Настала нїч. Тихович бачив, як старий простяг ся на призьбі під вікном і заснув, підклавши під голову кулак. Тихович хотїв винести йому свою подушку та бояв ся, що мош-Діма не прийме її від нього, як не прийняв вечері.

І знов для Тиховича неспокійна, тяжка нїч, і знов нічниці мордують його. Серед тихої, безгучної ночи встають перед нього давні спогади, пригадуєть ся житте цїле. Ще з того часу, як він почав яснїйше формулувати свої думки, свої бажання — потреба розумної, живої, користної працї стала ся для нього безпремінною умовою життя. Як гарно марилось на шкільній лаві, скільки робило ся сьміливих, але часом й недосяжних проєктів! А про те пильно вчило ся, не вважаючи на боротьбу з важкими умовами життя, на убожество, бо була гарна мета, були надії... Проминули ґімназияльні лїта, збігли непомітно й університетські — прийшла пора здїйснити мрії, знайти ту живу, розумну працю. Та ба! Не завжди так складаєть ся, як сподїваєть ся. Замість живого, користного дїла глузлива доля підсунула переписуванне в канцелярії якихсь сухих, нїкому непотрібних паперів — і то лиш за злиденний шматок хлїба. Замість живого дїла — канцелярщина! Чи варто було стільки вчити ся, стільки працювати, щоб змарнувати все у чотирьох стїнах, утопити свою здатність у казьоннім чорнилї, запорошити живу душу пилом відвічних шпарґалів?

Треба було покинути думку про якесь справжне дїло серед свого люду, у рідній країні. Принаймні на якийсь час покинути.

Оттодї саме несподївано трапилась посада в фільоксерній комісиї. Тиховичови усьміхнулась перспектива живої дїяльности хоч би у чужому краї, на користь чужому людови. З великим запалом взяв ся він до працї; усї труднациї, всї перешкоди тільки заохочували його, підбадьорували, як острога доброго коня. Перед ним було величне дїло обратования бесарабських виноградників від фільоксери, і до того величного дїла він міг причинити ся своїми силами. Тихович вірив в можливість боротьби з ворогом винограду, а ця віра додавала йому ще більших сил. Але час минав, роки йшли — і кожний рік щось общіпував з тої віри, з того запалу. Фільоксера, не вважаючи на боротьбу з нею, з кожним роком займала все більшу і більшу простору. Підсумовуючи результати дїяльности комісиї за кілька лїт, Тихович побачив, що комісия не змогла зльокалїзувати фільоксеру, не пустити її за межу звісних вже комісиї фільоксерних огнищ. Мало на тому: комісиї не вдало ся навіть викоренити цїлком фільоксеру на тих огнищах. Правда, не легка та боротьба, особливе при ворогованню та темноті людности, при недостачі грошви. Обдивившись, на приклад, виноградники у якомусь селї, де не знайдено фільоксери, Тихович часом не радїв, а опускав в несилї руки, бо не був певним, що виноградники, які лежать від нього на десять верстов на північ, південь, схід або захід — вільні від фільоксери. А дізнати ся про це не було змоги. Уряд шкодував гроші на боротьбу, їх ледве ставало на роботи по огнищах та на розвідування садків у деяких селах. Ходило ся, значить, як у темній хатї, на помацки. В одному місци на боротьбу видавались усї гроші, в другому — фільоксера спокійно жерла виноградники. Одною рукою здержувано її в межах, другою — пускано на всї чотири сторони. Зрозуміло, що такий стан річий не міг не похитнути Тиховичової віри в користність такої боротьби. Однак Тихович гнав від себе зневірре. Він потїшав ся надією, що так не може довго тягти ся, що уряд зрозуміє врештї сам некористність такої боротьби та дасть змогу обдивити ся всї виноградники в Бесарабіи, дізнатись принаймні, яку силу забрав ворог — і тодї вже обміркувати плян кампанії проти нього, — чи шукати другого способу ратунку.

А поки що, кожний зрубаний Тиховичом виноградник покладав вагу на його сумлїннє. Не ставало певности в користність дїла, ґрунт почав хитати ся під ногами в Тиховича.

От і тепер для того проблєматичного загального добра, він силоміць попередив неминуче, правда, для Замфіра лихо, скривдив цїлу родину, став ся для неї ворогом. Що-ж потїшить його тепер, що стане надгородою за пережиті прикрости, коли сила фактів невблаганно нищить віру в користність працї, в конечність офір?

Чого-ж він мусить покутувати за чужі гріхи?

„Що робити з дїдом? — турбуєть ся Тихович, бігаючи по хатї. — Його мутні, непритомні очи, раз-у-раз звернені на мене, відбирають мінї спокій, сон. Це зайва крапля отрути у моє й так не солодке житте... Чи не вдати-б ся мінї до примаря, може-б він зробив що з дїдом?... Ні, от як

буде краще: піду до попа, він повинен би залагодити цю справу..“

Вранці Тихович подав ся до попа. Жовтий, небілений дім нічим не відріжняв ся від иньших молдаванських хат. Тільки що Тихович наважився увійти в двір, як йому запинила дорогу гусяча череда, що́ саме висипала, ґеґаючи, з брами на улицю. За гусями вийшов з хворостиною в руках пастух, високий, дзюбатий та бородатий, одягнений в молдаванський короткий „зібу́н“ та чорний повстяний бриль.

— Чи в дома пан-отець?

— А на що він вам? — поспитав пастух не дуже ласкаво.

— Маю ді́ло до нього.

— Це я сам! — відповів пастух, здіймаючи бриля, знід котрого впало йому на плечі буйне довге волоссє.

Тихович здивував ся несподіваній метаморфозі: таких попів він не бачив на Вкраїні.

— Като́шка! — гукнув піп басом. — Вижени гуси на пашу!

З повіток вибігла молодиця. Пан-отець передав їй тичку і повів гостя у хату.

Коли піп з гостем посїдали на лавках у хаті, урядженій, як і селянські, Тихович оповів свою пригоду та прохав ради.

Пан-отець уважно вислухав його.

— Добре, я залагоджу справу, будьте спокійні, тільки...

Він урвав, немов боячись висловити якусь потайну думку.

— Тільки що? — підхопив Тихович.

— Тільки... не знаходьте більш фільоксери на наших садках. У нас чимало таких хазяїв, що́ тільки живуть з виноградників, — додав він, суворо дивлячись на Тиховича.

Тихович почав виясняти йому справу. Але з того, як пан-отець на ті пояснення цїдив крізь зуби: „так... так... Божа воля...“ Тихович зрозумів, що піп має однакові з селянами погляди на фільоксерну справу і не скінчивши, попращав ся з хазяїном.

Коли того-ж таки дня Тихович повернув з роботи — мош-Діми вже не було. Замфір забрав його до себе.

[Конець буде].

Дума про військо Ігореве.

Переспів **Панаса Мирного**.

[Далї.]

IV.

Ой на другий день, рано-пораненьку,
Крівава зоря свїт з'ясувала;
Чорнії хмари сунуть зза моря,
Хочуть покрити чотири сонця,
В синїх хмарах миготять блискавицї...
Ой бути грому,
Дощу стріловому —
Та з великого Дону!
Там то списи потрощити,
Там то шаблї пощербити
Об шоломи половецькі,
Що́ на річцї на Каялцї —
У великого Дону.
О руська земле, вже ти ти ген-ген за горою...

Ой війнули вітри, стрибожі онуки, війнули —
З синього моря острими стрілами сипнули,
Хоробре Ігореве військо не минули...
Стогне земля,
Мутить ся вода,
Все поле кептюга покриває,
Поганські стяги вітер розвіває:
Сунуть Половцї з Дону й з моря —
Обгортають наших як лихая недоля, —
Зиком та криком, бісові дїти, все поле окрили;
А хоробрі Русини червоними щитами путь перегоро-
Ой, Яр-Туре Всеволоде! [дили...
Стоїш всїм на перегородї,
Прискаєш поганим у вічі стрілами,
Гарчиш об шоломи важкими мечами...
Куди Яр-Тур не поскаче,
Золотим шоломом посьвічуючи —
Купою на купі
Поганськії трупи:
Лежать голови порубанії,
Оварські шоломи поспїскувані
Тобою, Яр-Туре Всеволоде,
Твоїми мечами гартованими!
Ой не страшні тому, браття, глибокі рани,
Хто в бою свою почесть й життє забуває,
Славний Чернїгів покидає,
Золотий батьківський престіл зоставляє,
Своєї коханої жінки, гарної Глібівни, звичаї й обичаї
[нехає!

V.

Ой були віки Трояновi,
Минули лїта Ярославовi,
Були лихі бої Олегові —
Того Олега Сьвятославенка,
Що́ мечами незгоду кував,
А стрілами засївав.
Ой як у городї, у Тмуторокані, Олег в золоте стремено [ступав,
Великий князь Всеволод Ярославенко той бренькіт чу-
Володимир у Чернїгові від того уха затикав. [вав,
А Бориса Вячеславенка
Лихая недоля спіткала —
На річцї Каялцї спати клала,
Зеленою муравою укривала,
Хороброго та молодого,
За зневагу за Олегову.
Ой що з тієї Каяли
Сьвятославенкового батька підняли,
На угорські баскі коні клали,
Та у Київ до сьвятої Софії виряжали...
Ой у ті-ж то години лихії,
Та лїта тяжкії,
А за того Олега Гореслава
Чвари та бучі вставали,
Дажбожого внука життє коротали.
Що ті чвари, що ті княжі сїчі
Позводили життє чоловіче!...

Ой у ті злигодні години по руській землї не орачі сьпі-
А чорні круки кракотали, [вали,
Як трупи у полї клювали,
А галки й собі вигравали,
Великими табунами на здобич лїтали.
Були то страшні бої,
Не чувані бучі
Чорнїйші від чорної тучі!

VI.

Ой як зранку та до вечора,
А з вечора та до білого сьвіту
В чужій землї, в половецькій, велика сїча стояла,
Стрілами під небо сягала,
Об шоломи мечами гарчала,
Гартовані списи на скінки трощила-ламала,
Копитами землю орала,
Та кістками засївала,
А кровію поливала —
Та й вродило-ж великої туги та жалю
Усьому руському краю!

Білою лебідкою по синьому морю вигравала,
На великому Дону плескалась, —
Про добрі лїта й не згадалась...
А князї з погаными давні боїща занедбали:
„Се моє — й те моє“ брат братови казали;
Кожну мализну за велике вважали,
Поміж себе розруху кували.
А погані про те добре дбали —
З усїх боків на руську землю, як та галич, налїтали,

Ой залетїв сокіл, та залетїв сизий, птиць до моря по-
[бивати:
Ой вже-ж нам хоробре Ігореве військо та й у вічи не ви-
Що Кончак ще тілько слово мовляє, [дати!
А Гза вже по руській землї хижим вороном лїтає,
Чорний пожар по землї пускає —
З огняного рогу засїває...
Тодї руські жони слїзно плакали-ридали, —
Словами промовляли:
„Ой уже-ж нам своїх чоловіків нї гадкою не згадати,
Нї думкою не здумати,

Рука одинайцятилїтньої дївчинки і відбиток крайди.

[Фотографічна знимка Рентґенівська з лябораториї проф. дра Івана Пулюя в Празї].

Ой що то за ґвалт, що то за лемент на сьвіт-зорі вста-
То Ігор своє хоробре військо завертає — [ває?
Милому братови Всеволодови поміч дає.
Ой били ся день,
Рубали ся другий,
А на третїй день у полудню годину
Ізнемогли Ігореві стяги, поникли...
Тут розлучили ся два брати
На березї бистрої Каяли, —
Бо вже вина-крови не достало —
Не стало чим хоробрим Русинам той бенькет
[кінчати,
Приходилось, сватів напоївши, за руськую землю голо-
Ой від того великого жалю [вами накладати!
Вяли трави у чистому полю,
Хилило ся з туги високе дерево до долу.

VII.

Ой та вже-ж бо, браття, невесела година настала,
Що силу-завзяттє пустиня туманом прикривала,
А тим часом зневага вставала,
Дажбожого внука силу приймала,

Нї у вічи не видати,
А срібра та золота і в руках не тримати!“

Ой застогнав, браття, Київ тугою,
А Чернїгів другою —
На руській землї журба виростала,
Велика печаль кругом тую землю обвивала;
А князї про те не дбали —
Самі між собою розладдє кували;
А погані про те знали —
На руську землю, як та галич, налїтали,
Від кожного двору по білцї даннину брали.

Ой хоробрі Сьвятославенки,
Ігорю та Всеволоде!
То-ж ви тее лихо збудили,
Що батько ваш, Сьвятослав київський, приспав,
Як грізно тїпав
Половців своїми хоробрими полками, —
Як з остро-відточеними мечами
На поганську землю налїтав,
Високі могили насипав,

Глибокі яруги протоптав,
Ріки й озера каламутив,
Непролазні болота й багнюки гатив;
А поганого Кобяка з Лукоморя,
З великого загартованого війська половецького,
Як той лютий вихор вирвав,
Та до Київа відсилав,
В своїм теремі його у неволю завдавав.

За те-ж тодї Нїмцї й Венедцї
Греки й Моравцї
Сьвятославову славу сьпівали,
А Ігоря словами картали, —
Що́ багато всякого добра на каялинім днї затопив,
Половецькі ріки руським золотом наситив,
А сам з золотого сїдла у невільницьке переступив...
Як тодї городянські мури сумували,
Відради нї крихти не мали!

VIII.

Снить ся Сьвятославови дивний-предивний сон.
„Снить ся — каже вiн — що у Київі,
На сьвятих тих горах київських,
Сїї ночи та і з вечора
Чорним коцом мене вкривано
На моєму ліжку, на тисовому;
Вина синього набирано, —
А синє вино
З трутою було;
Та ще сипано менї з порожних половецьких стрілечниць,
Великий жемчуг на груди —
Нестили мене вражії люди!
Що в моїм теремі златоверховому
Лежали балки не позмикані:
Що з вечора, через цїлу нічку,
Вигравало чорне вороннє;
Що на пляцу в містї, та на оболонї,
Стали пущі та нетри, як на долонї;
А Кияни відступили геть к синьому морю!“

На те бояри
Князеви мовляли:
„Ой вже-ж бо нам, князю, туга розум помутила...
То два ясних соколів з золотого батьківського престола
Тмутороканї шукать полетїли, [злетїло:
Шоломом напити ся з великого Дону хотїли.
Та спіткала їх лихая недоля
Серед чистого поля:
Погані Половцї їх спіймали,
Острими шаблями крила обрубали,
А бистрії ноги в зелїзні кайдани кували...“

Ой темно та хмурно́ на третїй день,
Два яснії сонця потухали,
Два червоні стовпи погасали;
А разом з ними й два молоді місяцї — Олег та Сьвя- [тослав — примеркали,
В туманї зникали,
Мов у морі потопали, —
Велику відраду у хановім серцї розбуджали.

Ой на річцї на Каялцї
Темна нічка сьвіт покриває:
Руську землю, як чорна галич, Половець укриває...
Та вже-ж устала слава на славу,
Налягла сила на сьвяту волю,
Вже спустив ся Див на чорну землю...
А на березї синього моря Ґотські дївчата сьпівають,
Золото руське з рук на руки перекидають,
Словами промовляють:
„Слава годинї Бусовій,
А ще більшая Шарукановій, —
Що віддячив ворогам за нашу тяжку неволю!“
А чи весело-ж, князю, нашій дружинї на полю?...

Ой зробив тодї старий Сьвятослав
З уст своїх золоте слово,
Вмиваючись гіркою сльозою:
„Ой сини мої,
Соколи ясні —
Ігорю й Всеволоде!
Рано, рано почали ви половецьку землю плюндрувати
А собі слави шукати.
Як неславно ви воювать починали,
Так неславно й кров ворожу розливали!...
Хоч ви своє серце з зелїза й булату кували,
У завзяттю гартували,
А якої слави добули?
Тілько моїй старій сивій голові
Клопоту й горя завдали!
Не бачу тепер я вже нї дужого, нї богатого,
Нї мого коханого брата Ярослава завзятого
З Чернїгівською дружиною,
З Могутами і з Татранами,
З Шельбирами і Топчаками,
З Ревугами і Ольберами...
Ті, хоробрі, без шоломів велике завзяттє мали:
З одними шевцями поганих військо побивали,
Прадїдівську славу із могил вертали!
А ви, безталанні, казали:
„Підпімімось самі, —
Добудемо ми своєї слави,
Та ще й батьківську передїлим між собою!“
Ой чи дивно, браття, знов старому та помолодїти?
Коли сокіл линяє,
Широко він свої крила розпускає,
Високо у гору лїтає,
Всяке птаство мале й велике побиває,
Свого гнїзда у наругу не дає.
Ой тим не минула нас година лихая,
Що від князїв менї помочі немає:
Роман вже під половецькими шаблями загибає,
Володимир від ран знемагає,
Туга й горе Глїбовому синови серце надриває“.

[Далі буде].

ДАРЕМНА НАДЇЯ.

Повість **Д. К.**

[А. П. Рибниковій].

[Далї.]

Ми напили ся чаю. Розмова чогось не плелась як слїд, рвалась, як нитки з гнилого мотка. Я підняв ся, щоб попрощатись і йти до дому. Оля мене з'упинила:

— Ходїм ще на хвилину до моєї хати, я щось тобі покажу.

Вона взяла мене за руку і повела за собою. Ми були сам-на́-сам.

— Чом ти такий понурий, Павлусю? — вона привітно запитала мене.

— Нїчо́го. Тобі так здаєть ся.

— Показати тобі щось?.. — усьміхаючись, вона промовила до мене і подивилась своїм пекельним поглядом.

— Покажи!

Вона швидко підійшла до столика, взяла знаємий мінї альбом з карточками, розгорнула його і подала мінї.

— На́, дивись і втїшай ся!...

Вона мінї показала вродливу Надю, котра, після карточки, походила на якусь мадонну. Я цю карточку вже бачив. Коли Оля показувала її мінї вперше, казала, що це портрет її найвірнїйшої товаришки, і я тодї не звернув уваги: образ Надї пролетїв повз очи і не зоставив памятки у моїй голові. Теперечки я бачив на карточцї живу Надю, з її приязним усьміхом на устах, з її теплим, сьвятим поглядом. Надя наче-б то дивилась мінї просто в вічи, як не подивилась нї разу, сидячи в театрі.

— Я не знаю, чий це портрет, — промовив я до Олї без жартів, наче-б то й справдї не знав.

Оля їла мене своїми очима.

— Це така хороша дївчина, краще котрої не знайти тобі на всьому сьвітї.

— Олю, ти все жартуєш зі мною. Я не хочу нїчого й нїкого шукати на сьвітї. Чого ти до мене пристала з своєю Надею?

— Надивив ся, натїшив ся! Тепер йди до дому. Ти будеш бачити хороші сни.

Вона обвила мене своїми рученятами, пригорнулась до мене, припала своєю вродливою головкою і поцїлувала теплим братерським цїлуванням.

— Мій друже, Павлусю, приходь же завтра раніїш. Ти знаєш, може нам прийдеть ся не швидко побачитись.

— Добре.

Мінї треба було поспішатись до дому. Я збирав ся виїхати у понедїлок рано, одначе тїтка й Оля не пустили мене і я обіцяв їм перебути ще день і в ночі виїхати з Київа делїжансом, котрий мусїв йти на північ по моїй дорозї до батьківської хати. За два тижнї і тїтка з Олею збирались виїхати до себе на хутір, до Затишного, куди мінї не припадало завертати. Бажав я зостатись де небудь на Українї хоч поблизу Київа, не хотїлось мінї повертатись на чужину, далеку, чужу чужину, непривітливу.

Я попрощав ся і пішов до дому.

Оля угадала: я бачив хороші, молоді сни. Снилось мінї наче б я, якимсь дивом, повернув ся до своїх хлопячих лїт, був у сїм'ї, біля покійної матері. Я бігав по саду, грав ся з дїтворою. Між иньшими дїтьми була й Оля, те-ж наче-б маленькою дївчинкою: ми бігали навперегонки. Мене доганяла дїтвора, а я утїкав. Мене хтось догнав і ухопив за рукав. Я повернув ся, оглянув ся: то була Надя, те-ж маленькою дївчинкою. Звідки вона узялась між нами, я й сам не знав. Ми пішли з нею вдвох. Дїтвора побігла ще далї, минула нас, покинула. Я оглянув ся — немає Надї, наче-б і не було, а я стою біля матері, котра гладить мене, обнимає, цїлує..

За одним сном приходив другий. Вони появлялись і зникали блискавкою і все я бачив себе маленьким хлопчиком.

На другий день я встав рано і пішов до декого з своїх приятелїв. Не довго я плентав ся по городу і ще зарано прийшов до тїтки.

Оля знов змінила ся, була иньшою. Вона знов щебетала ластівкою, знов вила ся біля мене голубкою, знов була веселою, жартовливою, гомінкою.

— Мамо, — озвалась вона до матері, — хай Павлусь буде моїм гостем, хоч на одну годину. Я його буду приймати у себе, у своїй хатї. Ми підемо і будемо вдвох балакати.

— Ну, нехай же, нехай, моє серденько.

Оля взяла мене за руку і повела до себе. Вона мене усадила на своїй маленькій, мягкій софцї і сама сїла, пригорнувшись до мене. Оля знов змінила ся, знов зробила ся поважною.

— Я довго, довго думала про тебе, Павлусю, — почала вона розмову потиху, — і бачу, що ти не маєш щастя.

— Це тобі так здаєть ся, Олю: ти мало мене знаєш.

— Нї, я тебе добре знаю, знаю усього, багато знаю. І я тобі скажу, чом ти нещасний.

— Ну?...

— Ти нещасний тим, що у тебе усе позамикане. У тебе думки позамикані, у тебе душа замкнута, у тебе серце замкнуте, у тебе уста замкнуті, ти сам наче-б то увесь замкнутий. Ти мінї скажеш — нї? Неправда?... Я тебе усього знаю, усю твою душу, я тебе вичитала. Щоб довідатись про твою думку, треба довго стукатись до неї, треба відчиняти їй вихід, а сам ти не покажеш її без цього. Щоб з тобою балакати, треба тебе розворушити, відчинити тобі уста. Щоб побачити твою душу, треба довго стукатись до неї, треба знати ще, як стукатись, а то ти все будеш здаватись чоловіком без душі, холодним, ледяним. Щоб побачити твоє серце, треба те-ж самому відчиняти його, а то — ти наче-б без серця.

— Звідки ти все це побачила? — спитав я її без жартів.

— Я побачила усе своїми жіночими очима.

— Пекельними?

— Нехай буде й так, як хочеш. Я тобі скажу, ще більш.

— Ну?

— Я бачу, я чую, я знаю, що ти мене кохаєш.

Оля обвила мене, припала ще більш, поцїлувала і подивилась в вічи, наче-б щоб звірити свої слова.

— Тільки ти мене кохаєш не того, що тобі так серце каже, що воно так бть ся. Воно тобі нїчого не каже, воно замкнуте, ти замикаєш його й від себе, ти ховаєш ся з ним. Ти мене кохаєш того, що я тебе покохала. Не покохай я тебе, не став би й ти мене кохати, яка-б я нї була хороша. Що? скажеш не так? Оля тобі неправду сказала? Вона тебе не вгадала? помилила ся?...

Я мовчав. Я хотїв слухати без перестанку загартовану мову Олї, котра просто опанувала мною...

В дверях з'явилась Прісся.

— Зараз прийде, — сказала вона Олї.

Оля зірвалась з місця, мов би з пореляку.

— Добре, йди собі, більш нїчого не треба...

Прісся зникла за дверима.

— Хто такий прийде, Олю? — спитав я.

— Цїкавий, який!... усе тобі треба знати... Нїхто!... це моє дїло.

— Чого-ж ти криєш ся від мене?

— Бо ти сам від мене криєш ся, у тебе все скрите, замкнуте, замуроване. Хто тебе замуровав — я не знаю, тільки бачу, що хтось привалив камінь до дверець твоєї душі. І це твоє нещастє!.. Ти це ховаєш від усїх, від самого себе. Тобі здаєть ся, що ти живеш не маючи туги, що ти щасливий. Ти словами втїшаєш себе, а нищечком журиш ся. Я це бачу добре і тебе дуже жалую.

Оля ходила по хатї із кутка в куток, а я сидїв мовчки і слухав її, наче-б нїміючи.

— Ну, тенер годї. Я все тобі сказала, тебе висповідала, тобі висповідалась. Тепер ходїмо звідсї.

Оля взяла мене за руку і повела до гостинного покою, де сидїла тїтка і плела панчоху. Не минула й добра хвиля, як ми посїдали, у передній задзвонив дзвінок.

— Хто-б це йшов до нас? — спитала тїтка.

— Не знаю, — відповіла Оля, — хтось несподіване.

Оля викручувалась; вона знала, хто це прийшов. Прийшла Надя.

Русява, висока, вродлива Надя війшла у наш покій і уставилась на мене своїми темними очима, наче-б то вона не сподївалась мене побачити, наче-б то вона не довіряла своїм очам.

Тихою, поважною ходою, мов цариця яка, Надя підійшла тихо, поздоровкалась з тїткою, з Олею і згорда, без сорому протягнула мінї руку. Вона не засоромилась мене, як соромилась Оля. Вона держала себе, як перед чоловіком, котрого тільки раз бачила і бачить може останнїй раз, вона наче-б то не звертала на мене свою увагу.

Надя була тодї дуже вродливою. Високий, гнучкий стан її нагадував високу, гнучку тополю; її думні очи, переповнені чимсь таємним, мов ті зіроньки в небі, приковували до себе; її устонька дихали приязнию; її хо-

витий кольор лиця викликав ласки, утїхи, жалощі. На цїлому обрисї її лиця кублилась тиша, спокій. Вона нагадувала собою голубоньку сизу.

В тїтьчиній сїм'ї Надя була, мов у своїй сїм'ї. Це можна було завважати зараз по всьому — по розмові, по її обертанням, по її поглядї, по її голосї. Вона не поводилась як гостя, була наче-б у себе дома; повною господинею, повною хазяйкою. Тїтка оберталась до неї, як до рідної дитини, як до близької їй людини материнїми словами. Надя звала тїтку тїткою, наче-б то вона й правдива була її небога.

Дївчата повели між собою розмову, а я сидїв мовчки, мов би мене не було між ними, біля них. Про мене мов би забули усї і бачили тепер одну тільки Надю. До неї оберталисъ, її питали, її розпитували, її слухали, з нею балакали. Наче-б то умовились усї не звертати на мене уваги, щоб можна було мінї краще придивитись вродливій дївчинї, прислухатись її солодкому голосочку.

З розмови дївчат я зміркував, що у Надї є батько, що мати умерла, а є мачоха, є тїтка і ще маленька сестра. Вона учора була в театрі з батьком, з мачохою і тїткою.

Розмова велась і я потроху докидав й своє слово, потроху приставав й собі до жіночого гурту. Розмова з поважної переходила на жарти, робилась веселою, приязною, а далї знов наганяла тугу, а опісля знов луна́ла радощами, молодо́стю, жартами. Вона велась без упину.

Дївоча розмова мов весняний день. То блисне сонечко своїм теплим, блискучим промінням, то зірветь ся звідкіль вітрець і почне колихати, пестити молоді, зелені листочки на рослинї, то з'явить ся хмарка на небі, а зза неї знов вигляне весняне сонечко і з'упинить жартовливий вітрець та принесе з собою і сьвітло, і тепло.

Ми разом пообідали. Оля була весела, жартовлива, що раз чеплялась до мене, глумилась з мене, соромила. Вона будила мій дух, мов й справдї-б то відчиняла мою душу, мов замкнуте серце, мої позамикані думки.

Після обіду ми пішли гуляти до городського саду. Тїтка не хотїла йти з нами, зосталась дома. Розумна, добра моя тїтка, наче-б то боялась помішати нашому товариству, нашій розмові, нашим жартам.

— Куди мінї йти з вами? Ви мене притомите. Йдїть самі гуляти, вам і без мене буде весело. А я зостанусь дома і буду вас виглядати, аби тільки ви не забарились, не загулялись довго. Йдїть собі, хай вас Бог щастить!

Такими теплими словами провадила нас тїтка з хати

У саду небагато було народу. Ми обходили усї доріжечки, усї стежечки. Надя звикла до мене. Вона й собі зачинала жартувати зі мною. Ми були на волї, не маючи нїякого перепи́ну. Моторна Оля була весела, мов мала дитина: вона і щебетала і вилась і скакала, і бігала, і заохочувала нас до гри разом з нею. Вибравши собі затишний куточок на самій високости саду, там, де я лежав цїлу ніч два днї назад, над днїпровою кручею, звідки було видко далеко, далеко, без кінця, ми сїли на дерновій лавочцї відпочити. Оля почала просити Надю, що небудь засьпівати. Надя відмовлялась, наче б з сорому, а далї згодила ся і потиху почала сьпівати пісню про янгола.

З собою він душу дитячую нїс
Туди, де немає нї горя, нї сліз.

У садї, де ми сидїли, була тиша, мов у домовинї. Усе затихло, мов навмисне, щоб прислу́хатись до гарного, сьвятого сьпіву. Надя сьпівала стиха, неповним голосом, наче-б то для того, щоб змусити усїх більш прислухатись, вплитись її славним голосочком, котрий линув у саму темну глибину душі і там кублив ся у затишку.

Я нагадав собі, слухаючи пісню, образ знаменитого маляра Каульбаха, котрий вималював, як янгол несе дитячу молоду душу, покидаючи землю і прощаючись з нею. Янгольський сьпів Надї уносив те-ж з собою мою душу кудись далеко, далеко, на той сьвіт, де немає нї горя, нї сліз. Слухаючи цього сьпіву, я забував усе погане на сьвітї, забував про всї біди, напасти, тяготу, недолю, безталанне. Надя піснею своєю уносила мою душу до себе, у свій неземний край, кращий від того, на котрий приходить ся іноді дивитись понуро. Під її голосок я малював собі думкою особливий край Надї, кращий від свого У її голосї було багато чуття, котре осьвічувало приязним сьвітом її дївочу молоду душу. Я починав нятн вірн, що Надя була такою. якою мінї виставляла її Оля.

Надя досьпівала пісню і її голосок розлив ся далеко по безкрайому просторі, котрий розлягав ся перед нашими очима на лївому березї Днїпра.

Оля перша перервала тишу.

— Дай же, я тебе обниму, моя славна дитинко, моя хороша панночко!

Оля обняла Надю й поцїлувала.

— Як?... як, Олю?... Як ти мене прозвала?.. панночка?

— Еге — панночка. Цїм прозвищем я хочу вияснити, що ти панувєш надо мною, що я тобі повинна годи́ти, буду тебе слухатись, буду поважати, кохати, на тебе дивитись, як на кращого чоловіка між загалом.

Оля щебетала це і крадькома окинула мене поглядом, щоб ура́зити, щоб зачепити, що́б пригадати мінї це прозвище. Я бояв ся, щоб гомінка Оля не сказала, звідкіль вона пригадала це прозвище і зараз звернув розмову про пісню, про чудовий малюнок, на котрому уносив янгол думку молоду, сьпіваючи про иньше життє, про життє несмертельних душ.

Гуляли ми в садї довго, поки сонечко не скотило ся низенько з неба до землї. Приходив тихий, теплий і темний вечір і виганяв до саду гулящий люд. Що раз стало прибувати народу більш і більш. Ми покинули сад і повернулись до дому. Своїм голосочком, своєю спокійною розмовою, своїм приязним поглядом на все, про що ми балакали, Надя мене почала чарувати. Малим дїтям щеплять кровя́нку, — я чув, що Надя прищепила мінї чари. Образ Катрі потроху починав блїдиїти, стиратись, тліти, а на його міеци виходили нові обриси, нові значки, нові смужечки, котрі хоч і не вияснялись ще, одначе були милими, дорогими, сьвітлими, ясними, прекрасними. Я чув у собі якесь зворушенне, якийсь зворо́т погляду, думок, я чув у собі якийсь новий огонь життя. Мінї було і мило, і досадно. Я не піддавав ся чаруванню, примушував себе відвернутись від нового образу, бажав загасити новий огонь, а тихий, приязний, любязний образ Надї ставав перед очима, ухиляв ся мінї, шептав мінї якісь нові думки, якесь нове життє, зачаровував мене, моро́чив.

Я починав соромитись себе самого. Мінї соромно було подумати, що Надя, котру я бачив усею вдруге, починала кублитись у моїй голові, починала панувати моєю думкою. Я тїшив себе тим, що це тільки примхи, котрі найшли на якийсь час, що я більш не буду бачити Надю, не буду чути її голосу. Та й де було її побачити? де з нею спіткати ся? Мінї доводилось її бачити остатні години. Більш я її нїколи не побачу, а коли прочую про неї, згадаю собі короткий час, що́ потиху уплив за водою, коли з'явилась і зникла падюча зіронька ясна, а з часом, з лїтами, думав я:

Загине все, я й сам загину,
І не згадають, щоб ти знав!...

Я так себе втїшав словами безсмертного віщуна-поета.

Уже зачинало смерка́ти, коли ми прийшли до дому. Близила ся година мого виїзду з Київа, а мене щось тягнуло у ньому, важко було виїздити, хоч рідна сїм'я й вижидала мене з рана до вечора. Не було мінї часу барити ся хоч ще на день, на один день. У мене в кишенї лежав уже білєт до делїжану. Тїтка знала краще всїх, що мінї треба було їхати, і не запрошувала більш зоставатись. Мінї бажало ся і швидче побачити батька, і довше зостатись у Київі. Два бажання переважували одно друге, як переважували у моїй думцї два образи — Катрі і Надї. Образ Катрі наче-б потопав що раз більш і більш і вринав на простір безкрайої думки на коротку хвилину, а далї знов ховав ся у саму глибину безодну.

*

Мінї хотїлось вивідати, чи не знав Надя Катрі, чи не чула про неї, чи не знакома з нею. Я приймав ся не раз запитати її і питанне наче-б з'упинялось на устах, не нарождало ся на сьвіт. Я порішив спитати її тодї, як зосталась на самотї. При Олї і при тїтцї я бояв ся її питати. До них може прийти думка, чом я всїх питаю, чом розпитую усїх, кого не стрїну. Я улучив таку хвилину і спитав. Надя й не знала, й не чула про Катрю, з котрою я крив ся, мов з важким гріхом, мов злодїй криєть ся з краденим добром. Я був задовольнений відповідю Надї, був радий, що нїхто не знав Катрі, не знав мого гріха.

Цїлий вечір дївчата були дуже веселі. гомінкі, жартовливі, хоч жарти Надї були наче-б знехотя, з примусу, виходили зпід якихсь таємниць, мов та вода зпід леду. Бажав би я був розвідати ці таємницї, бажав би я розвідати її сум, її тугу, бажав би щиро запомогти їй, коли вона тільки потребує якої собі запомоги.

Кажуть люди, що сьвіт Божий чарує нас своїми таємницями. Я чув, що таємницями своїми чарувала мене вродлива Надя. Та яке мінї було дїло розвідувати її таємницї? Яке маю право дізнаватись про них я, захожий чоловік, котрого вона може бачить остатнїй раз на своєму яіку? Може вона сумує того, що немає здоровя? Може вона сумує сумом закоханої дївчини? Може вона сумує, бо нїкого покохати? Може вона сумує, бо важко їй у сїм'ї? Може вона сумує, бо її така вдача? Може... може... вона одна тільки відає, з чого у неї сум нарождаєть ся.

Напившись чаю у їдальнї, ми почали прохати Надю, щоб вона засьпівала що. Вона довго відмовлялась, а далї сїла за фортепян і почала грати.

— Нї одна пісня не приходить до думки, — промовила вона, — чогось не сьпіваєть ся.

Оля пристала до неї, примушувала сьпівати без відмови. Надя зачала якусь народню пісню, котру мінї нїколи не доводилось чути. Як більша частина українських пісень виходить з серця, видавлює сльози, так і ця пісня наводила тугу. Я згадую собі теперечки остатнї вірші:

Він мене любив,
Я в ньому кохала ся, —
Він сїв — поїхав,
Я сама зостала ся.

Вона замовкла, і у мене, з дурного розуму, з'явило ся непереснлене бажанне зостатись ще у Київі. Я боров ся сам з собою, наче-б то й справдї Надя в мене кохала ся. Я дурив самого себе і бояв ся собі признатись.

Нї... усе дурницї... примхи... не знать — що...

Я прїч прогонив лукаві думки, котрі верзли ся мов у снї, котрі пролазили гадюкою і жалили моє серце.

Я попрощав ся і вийшов на улицю, а образ Надї наче-б гнав ся за мною, з'упинив мене... Мінї зненацька забажало ся, ще раз на неї подивитись, остатнїй раз на віку, і я почав вигадувати, щоб чого знову вернутись до тїтки, зірнути ще раз на Надю і занехати її. Я повернув ся і задзвонив. Оля вибігла у передню мінї на зустріч. За нею зза дверий визирала Надя.

— Олю, ще раз хочу попрощати ся, може ми нїколи й не побачимось.

Я її пригорнув до себе і поцїлував.

— Побачимось!... Ти повинен мати надїю. Без надії ти не повинен жити. Надія — твоє щасте: — казала мінї Оля.

— Так, Надія? — спитала вона Надю, котра у один мент зникла за дверима.

— Ще раз я тебе поцїлую, Олю, — сказав я їй, — і відкажу на твоє питанне.

— Ну? — строго вона мене запитала.

Я був уже у сїнях і зза дверий промовив:

— Так!

І як мала дитина я вибіг на улицю, узяв собі звощика і поїхав до „Великої Гостинницї", щоб забрати свої пакунки і поїхати до делїжансу.

Трохи я не спізнив ся, одначе не спізнив ся і поїхав. Мій шлях простягав ся на північ по широкій шосї. Ніч була темна, небо заволочене хмарами, покропив тихий дощик. Худі, сухоребрі почтові коні насилу тягли начинений людом делїжанс, котрий колихав ся, перевалював ся, шкандибав з боку на бік, мов той безногий старець на милицї. Я запеленив себе у широку шинелю і тулив ся в кутку. Дощик крадькома залїтав у відчинене вікно, біля котрого припало мінї сїсти, і приносив з собою холод. Цей холод осьвіжував мене, охолоджував розпалену думками мою голову. Я чув у собі якийсь хміль, котрий не звеселяв мене, а притомляв. То був хміль кохання, то був хміль тих чарів, що прищепила мінї Надя — надія моя.

Мінї припадало їхати делїжансом цїлу ніч і ще половину другого дня. Далї я кинув делїжанс, узяв собі почтовий віз і поїхав по знакомій, битій дорозї, котра вилась просто до батьківської хати, до його двору.

Уже смеркло, коли я під'їхав до ґанку рідного дому. Почтовий дзвінок здалека ще дав звістку, хто це їде. Старий батько виглядав мене, стоячи з коротенькою люлькою у руцї на ґанку. Він обняв мене, притулив до свого батьківського серця і тепла, горяча сльоза витиснулась з його старечих очий.

— Сину мій, голубе мій, на силу я тебе дождав ся!...

[Далї буде].

РУКА.

[З Теофіля Ґотьє].

Був я в різьбаря ненарóком.
Там відлив Ґіпсовий з руки
Так любо вразив моє око,
Нїжнїйше як цьвітки листки.

Царицї рука, чи богинї
Лежала в тій хвилї вона,
Пишаючись виразом лїнїй,
Білїла ся наче снїжна.

Колись вона може султана
В обіймах держала нїжних,
А може чоло Дон-Жуана,
У кучерях гралась дрібних?

Руко куртизантки чи жрицї, —
Краси ненаглядний взорець, —
Була ти рукою царицї,
Щó гідно носила вінець?

Чи скиптр безграничної власти
Держала ти гордо грізний?
Чи може лиш земної страсти
І рóскошї скиптр чарівний?

Стремлїнє до блиску і власти —
Фантазий буйної гра;
А пóриви буйної страсти —
Се-ж джерело зла і добра.

Бажанє пустої хімери
І щастє лиш в мріях та снах —
Все те вже з самої Венери)*
Проблискує в ясних чертах.

Як жрець перед видом богинї
Стою против тебе я знов
І тайную загадку лїнїй
Відгадує з жахом любов...

Відень, 1. II. 1896.

В. Щурат.

*) Венера = випукла часть долонї при великім пальци, з котрої звичайно вироїлять долю.

Марія Стуарт.

Траґедия в 5 дїях. Написав *Фридрих Шілєр.*

З нїмецької мови перевіршував **Б. Грінченко.**

[**В. Чайченко.**]

[Далї.]

Мортімер.

А мусївши за справами своїми
Поїхати до Франциї, мене
Він відіслав у Раймс, де товариство
Ісусове у щирости побожній
Готує пастирів анґлїйськїй церкві.
Моргана, благороднього Шотляндця
Знайшов я там і вірного вам Леслї
Ученого єпископа із Рóсу.
Сумуючи вони в землї французькій
Вигна́нцями живуть; до їх і я
Пристав і покрівнивсь між їх у вірі.
Дня одного єпископські сьвітлицї
Я оглядав, і погляд мій вразив
Портрет жіночий дивної краси
І він менї всю душу так пройняв,
Що здéржати не міг я почування.
Тодї сказав єпископ: „І по правдї
Зайняв портрет сей душу вам, бо се
Найвродливíйша є з жінок у сьвітї,
Але й за всїх вона нещасливíйша:
Вона терпить за нашу віру, — муку
У вашім рідним краї зазна́є.

Марія.

О, вірний! Нї, ще згинуло не все,
Коли в недолї друг є такий.

Мортімер.

Тодї почав палкúми він словами
Оповідати ваші муки й те,
Які жорстокі ваші вороги.
Ваш родовід він показав менї,
Що ви з високого Тюдóрів роду,
Вневнив мене, що тільки вам самúм
Королювати в Анґлїї нале́жить,
Але не цій байстрючцї-королеві,
Що навіть Генрих, батько,— зрік ся й той
Її, баструти! Та і ще самому
Єпископови не діймавши віри,
Питав ся я у пра́вників поради,
Шукав по всїх гербовницях, і всї
Знаю́чі люди, що я їх питавсь,
Казали, що права́ ті ваші певні.
Тепер же знаю я, що цї права́ —
Єдине ваше в Анґлїї злочинство,
Що ваша власність є держава та,
В якій безвинно терпите́ в тюрмі.

Марія.

Ох, цї права́ гіркí! Вони єдине
Є джерело всїм страждáнням моїм!

Мортімер.

В той час до мене звістка надійшла,
Що вас з Тальботового замку взято
І дядькови пере́дано моєму.
Подія ця здавала ся менї
Чудовним обратунком із небес:
Неначе доля се менї казала,
Що я повинен визволити вас;
З тим згодили ся радісно і друзї.
Благословенне й раду кардинал
Менї подав, навчив мене, як краще
Думкú свої й заміри заховати.
Обміркувавши що і як робити,
До краю рідного вернувсь я й тут,
Як вам відомо, десять день уже.

(Спиняєть ся).

Я вас, самúх вас, королево, бачив,
Не ваш портрет! Який же скарб ховає
Цей за́мок у собі! Це не темниця,
Але богів оселя, о́сяйнїйша
Анїж палац анґлїйський королївський.
Щасливий той, хто воздухом одним
Із вами може дихати. І мали
Ті рацію, що́ так сховали вас:
Вся мóлодїж анґлїйська піднялась би,
Нїякий міч у піхвах не зостав ся-б
І, велите́ньску голову підвівши,
Цим óстрахом повстання перейшло-б,
Коли-б Анґлїєць тільки вздрів свою
Держáвицю.

Марія.

Вона була-б щаслива,
Коли-б і кожен думав так, як ви.

Мортімер.

Як би він сьвідком вашим му́кам був
І тихости, і му́жности, з якою
Ви над собою терпите́ знущанне!
Хіба не так, як королева муки
Усї стрíваєте? Чи відняла
Тюрма хоч крихітку краси у вас?
Віднято в вас усе, що закрашає
Життє, а ви єсьте життя і сяйво!
Я що разу́, на цей поріг ступивши,
Хоч серце розриваєть ся моє
Від ваших мук, а з пра́гнення палаю
Вас знову бачити. Але вже близько,
Вже йде страшний останнїй час. Росте,
Де далї небезпечність. Я не сьмію
Ще довше гаятись, ховать страшне́
Не сьмію вже...

Марія.

Чи ви́речено прúсуд
Менї? Скажіть усе! Я мóжу чути.

Мортімер.

Еге. І суддів со́рок двоє вас
Обвинóватили. Пани всї, льорди
І місто Льондон — вимагають всї,
Щоб виконати прúсуд той. Але
Ще королева гаєть ся, — не тим,
Щоб лю́дяність, чи змúлуванне мала
У серцї, а з лукавства се, бо хоче,
Щоб ще до то́го зму́шено її.

Марія (спокійно).

Ви не злякали, пане Мортімере,
Мене, анї вразили. Вже давно
Приготувала ся до того я, —
Своїх я суддів знаю. Пíсля мук,
Що я вже сте́рпіла, я знаю добре, —
Не подарують во́лї вже менї.
Чого їм треба — відаю: мене
Замурувать на віки у неволю,
Щоб поховати в темряві тюремній
Мої правдивії права́ і пímсту.

Мортімер.

Нї, королево, нї! Ще мало їм!
Тиранство вдовольнити ся не може
На пів зробивши дїло. Поки ви
Живі, — живий і страх Єлизаветин;
Тюрма нїяка вас цїлком сховати
Не зможе, — тільки ваша смерть сама́
Вбезпечити її престíл здолає.

Марія.

І голову державную мою
Вона віддатя катови посьмíє?

Мортімер.

Посьмíє! У цьому ви певні будьте.

Марія.

Величність власну й иньших королів
В пил зважить ся втоптать? Не побоїть ся,
Що Франция за те помститись може?

Мортімер.

З Французами довічню згоду робить,
Анжуйський герцоґ буде чоловіком
Єлизаветї й королем у нас.

Марія.

Хіба не взброїть ся король гíшпанський?

Мортімер.

Хоч сьвіт повстане ввесь, — не страшно
Як буде в згодї із своїм народом. [їй,

Марія

І на́вічь Анґлїї вона те зробить?

Мортімер.

Мілéді, Анґлїя в часи недавні
Багато коронованих жінок
Вже провела на страту. Рідна мати
Єлизаветина йшла тим шляхóм
І Катерина Го́вард: мала ще
І лéді Ґрей на голові корону.

Марія (трохи помовчавши).

Нї, Мортімере, бóязкість вам очи
Сліпúть, а вірне серце ваше творить
Турбуючи ся марнї страхú.
Нї, пане, страти не бою ся;
Є иньші, тихші способи вбезпечить
Від прав моїх анґлїйську королеву:
Ще кат не прúйде мій, а душогуб
Ізнáйдеть ся, — ось я чого боюсь!
І що разу́, як притуляю ку́бок
Я до губів, — мене проймає страх,
Що може те питте́ підсолодила
Сестра моя з любови...

Мортімер.

Нї прилюдно,
Нї тишком смерть не зáйме вас. Не бій-
Уже на поготові все. Анґлїйців [тесь!
Дванадцятеро молодих лицáрських

Зо мною й на сьвятім причасті ми
Заприсяглись сьогодня вранці вирвать
З тюрми вас самохіть. Ґраф Обепін,
Французький посланéць,— він зна про се,
Нам способля́, ми й сходимо ся в його.

Марія.

Тремтіти змусили мене ви, пане,
Але не з радощів. Сумне́ в душі
У мене почутте́. Що́ почали ви?
Чи думали? Невже вас не лякає
Тічбурнова крівава голова
Та Бабінґтонова, що їх на палі
Настромлено на льондонськім мосту́
На осторогу иньшим? Не лякає
Загин тих незлїче́нних, що́ знайшли
В такому-ж ділі смерть собі, мені-ж
Зробивши тільки важчими кайдани?
Тікайте, нещасливий, — це омана!
Тікайте, поки час ще, поки Бо́рлєйф
Ще не дізнавсь про вас і в вашу спілку
Він зрадника і шпига не прислав.
Тікайте з Анґлії! Ще не щастило
Ні о́дному із тих, хто боронив
Марію Сту́арт.

Мортімер.

Не ляка мене
Тічбурнова крівава голова
Та Бабінґтонова, що їх на на́лі
Настромлено на льондонськім мосту́
На осторогу иньшим. Не лякає
Загин тих незлїченних, що́ знайшли
В такому са́ме ділі смерть собі:
Вони знайшли ся за те й довічню славу;
Умерти, вас ратуючи, — то щастя.

Марія.

Даремно все! Ні хитрощі мене,
Ні сила не вратує: во́рог пильний
І сила в йо́го. Не Павлєт з своїми
Вартівника́ми — Анґлія уся
В моїй темниці двері береже:
Їх відчинить — сама Елизавета
З своєї волї може.

Мортімер.

Не надійтесь!

Марія.

Один є муж, що́ відчинить їх може.

Мортімер.

Хто-ж він? Скажіть!

Марія.

Ґраф Лєйстер.

Мортімер (оступаєть ся здивований).

Лєйстер? він?
Ваш найлютїйший ворог? Королевин
Улюбленець? І він...

Марія.

Коли мене
Хто може визволить, то тільки він.
Підіть до його, все йому скажіть,
А щоб він знав, що я́ це вас послала,—
Сей дайте лист йому. Тут мій портрет.

(Вийма з грудий папір. Мортімер оступаєть ся і вагаєть ся його взяти).

Візьміть! Давно його ношу з собою:
Так пильно доглядає дядько ваш,
Що передать його була не сила.
Мій добрий янгол вас послав сюди.

Мортімер.

Але-ж... не розумію королево...

Марія.

Ґраф Лєйстер вияснить усе. На його
Ви звірте ся, то він вам скаже все.
Хто йде?

Кеннеді (входить швидко).

Павлєт з яким ся царедворцем.

Мортімер.

Льорд Бо́рлєйф се. Готуйтесь, королево,
І слухайте його слова спокійно.

(Входить в побічні двері, за їм Кеннеді).

Семий вихід.

Марія. Льорд Борлєйф, державний скарбник анґлійський. Лицар Павлєт

Павлєт.

Бажали ви про вашу долю знати, —
І це тепер і скаже вам вельможний
Льорд Бо́рлєйф. Вислухайте-ж ви по-[кірно!

Марія.

З повагою, що неповинним ли́чить.

Борлєйф.

Я посланце́м приходжу від суда.

Марія.

Льорд Бо́рлєйф дух нада́в судо́ви свій, —
Тепер йому ще й уст своїх дає.

Павлєт.

Так кажете, мов знаєте вже при́суд.

Марія.

Льорд Бо́рлєйф же його приносить, — як
Могла-б його не знати? Далі, пане! [же

Борлєйф.

Скорили ся, мілєді, ви судо́ви...

Марія.

Простїть, мільорде, що з початку вас
Перепинити мушу! Я скорилась,
Ви кажете, гому судо́ви? Ні!
Скорити ся йому я не могла:
Хто я — того я не могла забути!
Свого народу й сина і державців
Усїх я не могла забути! Каже
Закон анґлійський, що судити можуть
Обвинованого тільки ті,
Що́ рівні суть йому. А хто-ж там рівний
Менї в тому судї? Мене судити
Могли-б єдино тільки королї.

Борлєйф.

Обвинованнє ви чули, навіть
Ви відмовляли суддям.

Марія.

Правда, я
Послухалась лукавого Ґаттона,
Щоб честь оборонить свою і в тім,
Що переважить правда, певна бувши,
Обвинованення я вислуха́ла,
Щоб довести, що правди в їх нема.
Робила це, шануючи особи
Тих льордів, а не їх уряд — йому
Я не корюсь.

Борлєйф.

Чи коритесь, чи ні —
Дарма́, — порожня це формальність тіль-
Не спинить се того, що робить суд. [ки;
Ви дишете тут воздухом анґлійським,
Користуєтесь з добродіїств, що́ вам
Дає, законів наших оборона,
То мусите й урядови коритись.

Марія.

Анґлійським воздухом в тюрмі я ди́шу!
Се — жити в Анґлії та добродіїств
В їй зазнавати від законів? Ледві
Я ті закони знаю і нїколи
Я не корилась їм іще, бо я
Не громадянка в цїй державі. Вільна
Я королева з иньшої землї.

Борлєйф.

І думаєте ви, що королївське
Імя́ вам дозволя́ в чужому кра́ї
Кріваву сварку сїяти безкарно?
Щоб стало ся з безпечністю в державі,
Коли-б не досягав правдивий суд
І гостя-короля, як що він винен,
Однаково так са́ме, як і старця?

Марія.

Не суд усякий вілкидаю — су́ддїв.

Борлєйф.

Як, лєді? Су́ддїв? А хіба-ж то їх
З просто́люду наха́пано, з людий
Без сорома́, що правда й честь у їх
Продажні? Що служить охоче будуть
Утисництву? Хіба в держа́ві це
Мужі не перші, що, не боячи́ ся
Від дужих гнїву, — правду говорити,
Гидки́м підкупством гордувати можуть?
Чи не вони-ж лица́рським цим народом
По правдї й вільно урядують тут?
Скажіте тільки, як їх звуть і до́сить,
Щоб всякеє невірство занїміло!
В їх на чолї: побожний пастир ду́шам,
Кентерберийський прима́с, мудрий Таль-
Що́ береже державную печать, [бот,
І Говард, нашим кораблям привідця.
Скажіте-ж, чи анґлійська королева,
Людий найкращих вибравши з усе́ї
Держави і в цїй спірцї межи двох
Влада́рьок су́ддями вчинивши їх, —
Могла-б зробити більше ще від цьо́го?
Чи можна-ж думати, щоб хоч один
Зо зла́ на вас сказав би присуд свій?
Щоб сорок двоє цих мужів добірних
Робили всї з нена́висти до вас?

[Далї буде].

ДУМКА.

Гей там в лїсї
На орісї
Листе́чка не стало,
Гей там в лїсї

На орісї
Пташенятко спало.
Зима вколо
Горов, долом

Сніги, метелиця —
А пташатку
Небожатку
Яр, веснонька снить ся.

Богдан Лепкий.

ОПОВІСТКИ і КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Василь Чайченко. **Під хмарним небом.** *Вірші.* — У Львові, 1893 р. 212 + IV стор. 8°. Ціна 1 злр.

Я тільки що перечитав сю книжку раз, в друге і в третє. Не вважаючи на те, що більшість надрукованих в ній віршів, були вже видруковані по часописях та в нарізному виданню, зато́го всї вони читають ся залюбки і роблять на читача глибоке вражінне. Тому чимало сприяє ріжнобарвність самої поезиї. Автор — що-найчутчіщий з наших сучасних поетів; теми його поезиї дуже розмаїті. Жартовливе бажанне коханця без упину цїлувати пишні губки своєї дївчини [Бажання, стор. 23], героїчний вчинок Беатріче Ченчі [Беатріче Ченчі, стор. 141], леґенда про „білу бранку", що́ втопила ся в морі, коли згубила надію повернути ся на рідну Вкраїну з тяжкої неволї турецької [Біла бранка, стор. 62], муки серця, що́ бачить свій край під кормигою [Доки? стор. 6, І молила ся я..., стор. 7, Весна, стор. 9, Минуле, стор. 8 й и.], нагла смерть молодого бурлаки на чужинї [Бурлака, стор. 10], палкий протест проти слїпої покірливости долї [Вагання, стор. 167], людяні або родинолюбні вчинки колишніх лицарів вкраїнських [Іван Попович, стор. 71, Ярина, стор. 108], думки про смерть і життє [Вагання, стор. 167, Смерть, стор. 169], — все те стає ему об'єктом поезиї. Але про віщо-б не сьпівав поет, усї його вірші, натхнуті незмірною любовю до своєї країни, жагою жити й робити на її користь та ясною надїєю, що та праця не мине марно; навіть вдачу цїлій його поезиї, що́ так виразно найменована поезиєю знід хмарного неба, надає гірке становище вітчини. От приміром перші вірші, якими розпочинаєть ся збірка:

Неначе і сьвіт такий гарний здаєть ся,
І сонечко з неба блищить,
І пісня дівочая голосно ллєть ся,
І весело ліс шепотить,
І дивить ся всюди усе так звабливо,
Що тільки-б, здаєть ся, радїв
Та на сьвітї весело так і щасливо
Без думки та гадки-б ти жив...
Та здумаєш ти, що ті сьпіви дівочі
Не сьпіви — ридання сумні,
Що гаснуть від слїз оті карії очі,
Ізмалку веселі й ясні;
Згадаєш про тих, що́ у лютій недолї,
Не знаючи щастя живуть,
Що дїти їх бігають босі і голі
І хлїба голодній ждуть, —
І серце занне, і сам я не знаю,
Як сьпіви-ридання летять... (Неначе, ст. 5).

Вірші — помічені 1880 роком, саме коли поет у перше брав ся за перо. Але тут образ України не такий ще виразний, як в других віршах, от на приклад в сьому:

Заквіччали безщасну терновим вінком,
Закували в тяжкі кайдани
І в темницю її під зелїзним замком
Заховали від сьвіту вони.
І з темницї тії лине пісня смутна, —
У нїй горе і мука тяжка. (Україна, ст. 20).

Чи поет обертаєть ся до минулого, він бачить, що там, де колись бряжчали козачі шаблї, тепер гуляють отарами вівцї, де люди ставали до бою за рідну країну сьвяту, за народню долю, волю і правду, унуки будують хатини, забувши про давнії днї і про нашу минулу славу, а в купленій нашою кровю землї панують пани з глитаями. І серце поетове болить, „болить не втиха й на хвилину, і часом на очех сльоза затремтить і згадка за згадкою лине". А чи поет стрічає веселу весну — і вона несе йому самі сльози. З неба так і сяє ясне сонце, пташка так весело сьпіває, а йому сум обгортає душу і голова схиляєть ся долї. Чому так? На це питанне поет відмовляє:

Ой не никла-б вона [голова] долї,
Як би що — хвилини
Я не бачив мук з неволї
У моїй країнї!

Ой не нили-б мої груди,
Стомленії з горя,
Як би я не бачив всюди,
З слїз пролитих моря!

Оттодї-б була весела,
Весно, ти з квітками,
Як би наші рідні села
Не жили з сльозами!... (Весна, стор. 9).

Чи поет погляне навкруги, він бачить „убогії села, убогії ниви, убогий обшарпаний люд". Він не „схотів би дивитись, схотів би забути, так сили забути нема: то рідніі села, то рідніі люди, то наша Вкраїна сама!..." Муки поета то вилившають ся тихим жалем, що мов журливий струмочок, дзюрчить і сьпіває, і говорить, як от в милозвучній елеґії: „Де воно?" — то виривають ся пекучим скриком, що́ крає серце і читача, і поета, як от в віршу „Під гнїтом". В першому стихотворі поет питаєть ся:

І тихая хатиночка
В зеленім садку,
Й вродливая дївчинонька
В квітчастім вінку,
І доленька щасливая —
Де зникло усе?
Чом день по дню минаючи
Нам лихо несе?
Понурилась хатиночка,
Посохнув садок,
Змарнїла вже дївчинонька
Зівянув вінок;
А доленьки щасливої
Чи то й не було,
Чи горе те мов хвилями
Її занесло,
В душі журбу посїяло,
Зросило слїзми, —
Й без доленьки, без воленьки
Бідуємо ми?...
І тільки нам зостала ся
Ще пісня смутна, —
Нагадує про доленьку
Минулу вона;
І в пісні тій надії всї
І муки свої
Ми вилили сьпіваючи
Щоденно її,
І поки ще сьпівати мем
Ті муки-пісні, —
Не згаснуть нам на кращеє
Надії ясні!...
(Де воно? стор. 18).

Друге звучить зовсїм інакше:

Боже, як тяжко! дихнути несила!
Гнїт мов на грудях лежить,
В путах неначе душа заніміла!
Серце намучене — цить!
. . . . . .
Цить, моє серце! Але усї сльози,
Що́ накипіли у нас,
Що назбирались на нашій дорозі
В цей, від всїх проклятий час, —
Ти тії сльози заховуй від ока, —
Як же наллєш ся у край, —
Вилине пісня, як воля широка, —
Їй ти усї їх віддай!
Хай вона з краю до краю гуляє,
Повна тих слїз, голосна,
Хай вона серце в людий розриває,
Хай його палить вона! (Під гнїтом, стор. 26).

Гаряча любов поета до вітчини досить видна з наведених віршів. Погляньмо тепер, як відносить ся він до тої маси, що́ живе в нїй, до вкраїнського люду. Сї відносини досить виразно відбили ся в віршу „До народу". У поета були часи, коли він надав народови до ніг і в улюблених чистих думах нарід здавав ся йому божеством. Але на селї замість ідеалу він вздрів:

З'убожений люд занімілий;
Темнота й незгода у нашій землї,
Здавало ся, скрізь панували й жили
І люд той безщасний гнїтили...

Добродїйні заходи поета народ стрів невірством, та поет не кидав робити і в поті чола зрозумів таки того, „хто сам працювать звик у поті". Поет запитав себе: Чи той, кому засягти народ дав культури й осьвіти, братав ся з ним, схотїв принести свого сьвітла у темні хати, щоб він міг зрозуміти свій шлях? і відмовив:

Нї! здавна, хто сьвітло в руках своїх мав,
Не йшов він до тебе сьвітити,

І той тільки в хату до тебе вступав,
Щó заздро на працю твою зазіхав
І вмів тебе тільки гнїтити.
Не дивно-ж, що темрява доля твоя,
Що темними йдучи лїсами,
Забув навіть власне своє ти імя,
Забув, що істнує з народів сїмя,
Що рівний ти в нїй із братами.
(До народу, стор. 34).

Тодї вагання і страх покинули поета; він ще щирійше взяв ся до роботи і вже не покине її до віку.

Отак, поет зрозумів і недолю й неволю України й зрозумів народ. — Де-ж той шлях, яким вони знову досягли-б волї й долї? Чи не показав нам його поет? Той шлях є невинна праця на користь народу на полї рідної просьвіти, лїтератури, науки [див. „До працї“, стор. 7), поєднання з народом на підставі волї, братерства та рівности [„Хома Макогін“], вільний розвиток усїх духових сил [„Друзям“].

Завваживши се ми лїчимо автора першим й єдиним з сучасних справдї нацийним поетом. Та й дивіть ся: хто має право звати ся тим імям? Той, хто силою свого високого духа увійде в глиб душі якогось народа, осьвітить її неземним сьвітлом чистої штуки і при тому сьвітлї побачить найтяжчі болї народу та його найперші потреби. Показавши народови щонайперші потреби його духа, він відкриває народови шлях, яким він може понести свою частку до коштовної скарбницї духових здобутків усїєї людськости. Оце саме зробив і наш поет. В цїй справі він є безпосередний наслїдува́ч Шевченка. Першою потребою українського народу за життя Шевченкового було визволенне його з кріпацтва, і Шевченко ужив найбільше працї й надзвичайного талану на скасуванне сїєї що найшкодливійшої болячки того часу. Що після цього стало щонайважнїйшою потребою українського народу? Наданнє йому усїх иньчих прав людини, а саме: балакати, вчити ся, вірити так, як сам нарід того хоче, се-б то вільно йти культурним шляхом. Сї законні бажання поет поклав підставою своєї поезиї, бо людина, щó но має тих прав, що їх мають усї народи, є мов би нижча від них. Тим робом виходить, що автор поезиї зпід хмарного неба вірно зрозумів щонайпершу, щонайважнїйшу потребу українського народу й через те є справжним нацийним поетом українським.

Нацийні думки поетові не єсть якийсь обскурантизм, а суть то сьвітлі широкі думки сьвітові, щó спирають ся на найпередовійші поступові прінципи усїєї людськости. Найкращим тому доказом є вірші „Друзям“. Поет радить їм складати надії на саму тільки правду, без ушину дбати о просьвіту, щоб пишала вільно думка і віра, тим, що там тільки упокою зазнає людина, де воля є щира. На виконанне тих думок в рідній країні її вірні сини повинні віддати і душу, і тїло. Виконанне їх не закриє вітчиняї шлях до єднання з иньчими народами, а, навпаки, поєднає з ними. Поет кінчить оцими словами:

Друзї кохані! ми будемо жити,
В спілцї із людьми-братами:
Ми бо великої людськости дїти, —
Згода хай буде між нами!

Від поезиї зпід хмарного неба віє не самою тільки журбою, сумом та болем. Правда, сучасне становище України гірке та безрадісне, але поет вірить, що запевне прийде той день,

Що ми відпочинем від мук
І скинем зелїза важкі
З ізвязаних стомлених рук!
О прийде запевне той день,
Що гнїт, і неволя, і кров —
Все зникне на віки й тодї
Подужа сьвятая любов.

В серцї поета нїколи не згасає невмируща надія, що наша страшна мука і наша праця під гнїтом неволї не минуть без пуття:

На могилах у тих, щó в борнї полягли,
Собі щастє збудують онуки
І промовлять: вони не даремно жили, —
Здобули бо нам волю їх муки...

Поет знає: Що є у нас сила, не впали нам руки.
Ми можемо гордо знести
Неволю тяжкую і лютії муки
І шлях свій до краю пройти.

Для тих, щó, знесилившись, занепадають духом, у поета знаходить ся жваве, підбадьорююче слово:

Нї, не плач ти, ридання спиняй,
Хоч і змучилось серце у край
Хай намучене серце болить, —
Занехай ти його у цю мить,
Від усїх свої сльози ховай,
Силу горду з душі викликай
І з веселим обличчєм свій стяг
Підійми ти у гору в руках.

Або: Вийдем без суму і радісно-гордо
Глянем в лице ворогам, —
Щоб не казали, що сили боротись
Більше у нас вже нема,
Щоб не казали вони, що рабами,
Нас поробила тюрма!

Взагалї, поезия зпід хмарного неба не єсть це плач Гремії над тим, що на віки загинуло, а єсть це розумне слово, щó, вказуючи нам болючі рани нашої вітчини, вказує і лїки. В серцї поета є чудні струни, що на їх голос відгукнеть ся кожне незавмерле українське серце, є й голос, щоб вилити ті чудні згуки високої душі поетичної. Даремно поет спиняєть ся над питаннєм, на віщо душа й неземні пориванння. Хто з'умів викликати такі саме пориванння в серцї другої людини, той тим самим уже розвязав питанне: Хай же поет не спиняєть ся над тим питаннєм, хай його пісня з краю до краю гулає голосна,

Хай вона серце в людий розриває,
Хай його палить вона! **Д. Пісочинець.**

Наша Украина. Букетъ изъ малороссійскихъ мелодій. Для фортепьяно составилъ Л. Д. Малашкинъ. — Виданє Л. Адлєра в Ростові на Дону. 1895 р. 23 стор. 4°. Цїна 1 карб. 50 коп.

Недавно появилась в продажі фортепянова новинка, зшиток великого нотного формату, з вінєткою на заголовній картцї, з'ображаючою quasi український хутір, на котрий спустилась quasi українська нїч. Імя автора сего музикального букета, звістне у нас на Вкраїнї, позаяк він жив довший час в Київі, ставив тодї свою оперу „Илья Муромецъ“ на київській сценї, написав кілька вдатних московських романсів, котрі доволї часто сьпівано на всяких концертах і т. и. Відтак 7—8 лїт назад він видав збірник українських пісень, котрі сам зібрав і згармонїзував. Збірник появив ся в Київі коштом фірми Ґінтер й Малецький під заг.; „50 украинскихъ писень, Зибравъ и у ноты завивъ Л. Д. Малашкинъ. Соч. 13.“ [Цїна 1 карб. 50 коп.]. Теперішний збірник представляєть ся яко фортепянове потпурі з народних мельодий. Як небудь така „лїтература“ не може претендовати нї на глубину, нї на широку форму і розвій подробиць, але все-ж таки і тут треба вимагати звичайности і прояви якого небудь смаку. Ми не дорікаємо д. Малашкинови, що для свого букета він вибрав надто вже кождому звістні і на всї боки виграні мельодиї, як: „Не ходы Грыцю та на вічерныцы“ [?], „Грычаники“ [?], Ой, оравъ мужикъ край дорозі“ [?], — але по що було мішати сюди й нелюдові пісні, як: „Стоить гора вісокая“ [?], відтак вокальні нумера з „Наталки-Полтавки“ [„Полубила (?) Петруся]. Пісню „У сусїда хата біла“ він назвав танцем [№ 12] і з тої причини, замість повільного темпа, дав їй танечне темпо Allegretto. І тут і н-ра з „Запорожця за Дунаєм“. Свій збірник автор „посвящаетъ всѣмъ любителямъ малорусской пѣсни“ і запевняє в своїй передмові, що зібрані ним пісні в тій збірці він передав так, як сьпівають їх сам нарід. В цїлім збірнику з 50 пісень, при кождій пісні значить ся: „сообщилъ Сребницкій (23 пісні), Лупейко (19), Петренко (5), Лукашенко (21); що він, автор, акомпаніямент пісні під бандуру (?) переложив без зміни на фортепян. Бандуристи в теперішний час хіба д. Малашкинови лїзуть в руки; а супровід до пісень під бандуру переложений без змін на фортепян, сьвідчить в багатьох і багатьох злучаях хіба про особисту слабість автора.

Нам дуже близькі і дорогі скарби людово-пісенної творчости, але рівно-ж добре відомо, що значить записати пісню від люду, яку записати і від кого єї між людом записати. Оцінюючи в такій мірі добутий від люду пісенний материял треба совістно сказати, що всї правдиві і серіозні любителї української пісні нїчого не придбали на тім виданю, немов би то образованім тільки на одну музикальну несьвідомість публїки і недостачу критики у нас. **Музиченко.**

ВІДКРИТЄ РЕНТҐЕНА.

В перших днях сїчня подав вірцбурський професор фізики др Рентґен в „Mittheilungen der physikalisch-medicinischen Geselschaft zu Würzburg“ коротку тимчасову звістку про своє відкритє. Звістку сю підняли часописи щоденні і зі скоростию властивою нашому вікови рознесли по цїлім сьвітї так, що нинї нема майже письменного чоловіка, щоби не бачив та не читав, або не чув про відфотоґрафований кістяк живої руки з обручкою на пальци. Причина сего загального заінтересованя лежить не у великім значіню теоретичнім, котре поки що не дасть ся оцїнити, але в тім, що се відкритє знайшло важне застосованє практичне і що представляє ся на око дуже простим.

Заким приступимо до описаня самого відкритя Рентґена, не від річи буде для лїпшого зрозуміня з'орієнтуватись на полї фізики, до котрої воно належить.

В новійших часах зарисовалось у всїх розслїдах фізичних одно визначне змаганє: звести всї найріжнороднїйші явища до одного спільного жерела чисто механїчного. Змаганє се увінчалось доси великим успіхом. Досить згадати, що нинї всї явища сьвітла, тепла дадуть ся вияснити механїчно дрожанєм гіпотетичного етеру, котрі то дрожаня не ріжнять ся що до якости лишень що до скількости. Але мало сего. В остатних десятьох лїтах виказали ґенїяльні досьвіди Герца, що і дїланя елєктричні розходять ся в просторі яко поперечні дрожаня всесьвітнього етеру, що знов ріжнять ся лишень скількостию дрожань. Що так є, сьвідчить найлїпше факт, що промінї сьвітла, тепла та елєктричности мають всї характеристичні знамена спільні і підлягають тим самим правам.

Все отже складалось до остатних часів як найлїпше, аж ось відкритє Рентґена викликало нову трудність вказуючи на істнованє нових промінїв, що́ виломують ся зпід загальних прав відбитя, переломленя і ин.

Якже-ж отримує ся ті промінї? Кождому звісні суть сьвітильнї явища в трубках Ґайслєра, коли через них переходить міцний ток елєктричний з апарату індукцийного. Деякою відміною трубок Ґайслєра суть трубки Ґітторфа або Крукса, що́ суть наповнені воздухом розрідженим до максімум. Наколи отже через таку трубку за помочию влютованих дротиків, званих елєктродами, пустимо сильний ток, повстає на відємній елєктродї, званій катодою, слабе сьвітло, котрого промінї ідуть прямово до поверхности катоди незалежно від положеня елєктроди додатної, так що, наколи трубка зігнута в колїно, сьвітло поза загненє не переходить. Сї промінї, звані промінями катоди, падаючи на стїну трубки, викликують флюоресценцию. Докладні розслїди над промінями катоди, провадженї Г. Мілєром, Ґітторфом, Круксом, Пулюєм, Ґольдштайном, Відеманом, а остаточно Герцом та Ленардом, виказали, що вони суть також поперечними дрожаняими етеру, отже нїчим иньшим, як промінї сьвітла. Відкрито однак на них декотрі знамена, яких звичайні промінї сьвітла не мають. Мають вони іменно більшу силу переходженя через тїла, а крім того відклонюють ся від свого напряму дїланєм маґнета.

Подібними розслїдами займав ся і Рентґен. Щоб лїпше обсервувати явища сьвітильні в трубцї Ґітторфа обвів він при заслонених вікнах комнати трубку грубим чорним картоном. Злучайно був в близькости папір покритий материєю флюоризуючою. Коли в трубцї начав ток перепливати, побачив Рентґен, що згаданий папір сьвітить. Зацїкавлений тим слїдив він близше се явище і переконав ся, що має дїло з якимсь невидимим дїячем, виходячим від трубки Ґітторфа, що́ біжить прямолїнійно, перебиває картон і будить препарат до сьвіченя. Дїланя сего не спиняли навіть кількоцалеві дошки, плити кавчукові, паперові, ба навіть не грубі пластинки металеві, отже тїла цїлковито непрозорі для промінїв сьвітла. Сего невидимого дїяча назвав Рентґен x = промінями [X = Strahlen]. X = промінї бігли отже як сказано прямолїнійно, але що більше не дались жадними знаними медіями відклонитись зі свого напряму або відбити; оказались невражливими на дїланє маґнета.

Найцїкавійша одначе річ є в тім, що x = промінї атакують плиту фотоґрафічну подібно як позафіолєтові промінї хемічні. Уся власне обставина в сполученю зі згаданою вже здібностию переходженя через тїла оптично непрозорі і не переломлюваня ся надала їм найбільше популярного розголосу. Наколи поміж жерелом промінїв а плитою фотоґрафічною помістимо приміром руку, дістанемо на плитї тїнь кістяка руки, позаяк промінї переходять через мягкі склади тїла, а не в силї перейти через кість. Подібним способом можна відфотоґрафувати приміром металеві предмети, укриті в деревляній скриночцї. Тим способом отримані фотоґрафії ріжнять ся від звичайних, мають однак може ще більше практичне застосованє від них, як то вже численні досьвіди передовсїм з поля медицини наглядно виказали. Всякі чужі тїла, наростки та неправильности в серединї нашого орґанїзму можна тим способом викрити, взглядно усунути. Ходить лишень о те, щоби докладність знимок фотоґрафічних можливо піднести.

В тім напрямі положив велику заслугу славно-звісний учений наш земляк проф. Др. Іван Пулюй, котрого портрет поміщений в сїм числї „Зорі“ на 63 стр. Він слїдив ще перед 15 роками дуже докладно промінї катоди. Розслїди його опубліковано в „Sitzungsberichte der kais. Academie in Wien“, а відтак в памятниках „Physical society of London“. Тепер підняв проф. Пулюй знов сю тему і при помочи лямпи свого помислу [се-б відповідно виряженої трубки Ґітторфа], котра витворює дуже сильні промінї Рентґена, вспів одержати дуже гарні і виразні знимки фотоґрафічні, про котрі широко і з великим признанєм заговорив французький „Cosmos“ та нїмецькі часописи. Із знимок д-ра Пулюя, котрі подає „Зоря“ в сїм числї на 65 і 68 стор., видно наглядно, що не всї кости і не всюда однаково перепускають промінї, о чім сьвідчать неоднаково сильні тїни, одержані на фотоґрафії.

Взагалї скрізь по лябораториях горячково займають ся новими промінями, застосовують їх до операций лїкарських, та видумують нові застосованя. Приміром сего єсть на примір винайденє через проф. Сальвіянї нового знаряду, так званого криптоскопу, котрим при помочи x = промінїв можна видїти укриті предмети безпосередно не їх фотоґрафії.

Належало би ще сказати де-що про теоретичну сторону промінїв Рентґена, та не дали ся ще доси в тім зглядї чути фахові голоси учених, подамо отже лишень теоретичні замітки самого Рентґена.

Промінї нові уважає він за відрубні від промінїв катоди, але каже, що їх тоті остатнї викликують в стїнї трубки. Назвав їх промінями задля того, що мають знамена декотрі як тїнь, прямолїнійне розходженє, дїланє хемічне спільні з иньшими промінями. Уважає їх дальше за дрожаня етеру, але дрожаня поздовжні, проте що до якости ріжні від иньших знаних промінїв. Ся остатня гіпотеза, якнебудь маюча сильне узасадненє в тім, що x = промінї не переломлюють ся і не відбивають ся, то однак є за сьміла. Стає вона в рішучій суперечности з теориєю Maxwell-a, а будь що будь так ґеніяльна теория не може бути поки що повалена задля одинокої виїмки, котра яко мало розслїджена може ще в иньший спосіб дасть ся вияснити. **Саф. Петрик.**

СЬВІТЛА Й ТЇНИ.

III.

[Мій товарищ „імя-рек“ ворог ано-кріпто і- псевдонімів. — Письма „do Sasa“, діла „do Iasa“. — Кіндрат II. чи Кіндрат Бубненко Швидкий? — Рентґенівські фотоґрафії і Едісон. — Можливий ужиток Рентґенівсько-Едісонських фотоґрафій в соймі, в публіцистиці, в суді і т. п. — Помисли на час паризької вистави. — Вистава і еміґрация].

— Говорім про що, — каже бувало моя покійна баба, сїдаючи коло мене з робіткою в руках.

— Та про що — питаю.

Говорім про люди, бо люди про нас вже давно говорять.

Правду казала небіжка. Добрі люди язики повистрінували вже, говорячи про мене і про вас, шановні читачі і в двоє шановнїйші читачки. Чому-б нам про них не заговорити? Чому-б менї не заговорити от хоч би про мого товариша „імя-рек“? Цїкавий примірник! Він вам нїколи не прочитає книжки, статї, нїчогісїнько, не знавши автора. Він завзятий ворог всїх ано-кріпто- і псевдонїмних писем. Для того він і не читає зовсїм „полїтики“.

— Що за біс! Читаєш першу лїпшу ґазету — каже „імя-рек“ — все як на сонци мальовано, рожево, гарно. Там і добра воля, там і запал, там і патріотизм, — чого там вже нема! А подивиш ся кругом себе — Господи! І слїду по тім всїм не видко.

Ну, ну! — вцитькую я єго. — Не бери ся ти таким песимістом!

— Я песиміст? Добре, буду ним, скоро ти покажеш менї одну людину, котра-б так робила як говорить і пише. Ага, надумуєш ся! А я тобі без намислу скажу. Чув, як розгорланились господинове штабовцї з „Ґалїчанїна“ в імя згоди з народовцями партиї д. Романчука? Трохи не розцїлували ся у Відни. Правда? А прочитай же собі тепер хочби останнїй нумер „Ґалїчанїна“, прочитай собі статю „Гасителі народного духа“ в ч. 30. з дня 21. лютого, де сказано, що „даже Люцифер въ адѣ не выступилъ бы съ такимъ крайнымъ цинизмомъ противъ русского духовенства, съ якимъ выступила русская газета („Дїло“), которая безъ сомнѣнія поддерживается майже исключительно фондами того же духовенства“. Мова тут про квестию самопомоги для сьвященичих вдовиць і сиріт, що́ була порушена в „Дѣлѣ“ ще в минувшім роцї. Та нехай би єї „Дѣло“ було порушило і десять лїт тому, „Ґалїчанїнови“ се нїчо не вадить воскресити єї нинї, в добу дружби і „согласія“. Се „впрочім“ письмо якогось анонїма з провінциї, з котрим на найблизшім вічу народовцї з партиї д. Романчука готові зовсїм щиро розцїлуватись в імя „примиренія“. А чому? Бо він — сей анонїм — що иньшого їм наговорить, а що иньшого напише в „Ґалїчанїнѣ“. От тобі — раз, а хочеш дальше, будь тобі — два. Аж любо було читати колись науковими доводами підперті статї в оборонї фонетичної правописї. Читало ся їх в „Дѣлѣ“ перед заведенем сеї правописї в школах, в тім самім „Дѣлѣ“, котре й доси не надумало ся завести єї в себе. Чому се так? Бо хочби ті статї писав і сам редактор „Дѣла“, то він тепер за них морально не відповідає — статї були без підпису, анонїмні. Третий приклад. В нас куди нї плюнеш, то все полїтикови на бороду впаде. Тисячі полїтикують, а сотнї пишуть полїтичні статї по ґазетах. І там богато лика, але є й дуже богато добрих критик і проґрам, та ще й яких острих критик, яких сьміливих проґрам! Годї припустити, щоб між авторами тих статий не було нїодного полїтика-посла. Я припустив би скорше, що все лико пишуть не-полїтики, а найкращі статї походять зпід пера сьвіточів, наших полїтиків-послів. Та що з того? Вдар ся в груди і скажи по щирости. Чув ти коли хоч одну таку остру критику в соймі, хоч десяту часть тих жадань в парляментї? Мабуть ледви. А чому? Бо в соймі і парляментї виступають загально знані посли, а в ґазетах пишуть полїтики-анонїми. Четвертий приклад...

— А дай же менї спокій з прикладами!

— Спокій тобі дати? — спитав осьміхаючи ся „імя-рек“. Добре. Тілько-ж і ти дай менї спокій і не жадай від мене, щоб я читав які-нїбудь ано-кріпто-псевдонїмні фантазиї. Се так само, як би тебе поставив коло телєфону і казав тобі розмавляти з людьми, котрих зовсїм не знаєш. Чуєш — тобі хтось обіцює позичити гроші, а не знаєш, до кого за ними вдати ся. Чуєш — хтось тебе плюгавить останними словами, а не знаєш, кому дати ляпас. Нї, як довго ми не будемо в силї контролювати слів і дїл кождої одиниці, так довго в нас ті слова будуть в розріз іти з дїлом. Пальцем в чоботї кождий кивати відважний. Може бути, що коли-б так кожда написана статя вимагала підпису, то їх було-б тоді о половину менше. Та за те користь була-б з них в четверо більша. Я, прочитавши се чи те, знав би з ким маю до дїла, знав би на кого можу числити, а на кого нї; я певний, що тоді лиш ті писали-б відважно, котрі в разї чого мали-б і відвагу сьміливо виступити з дїлом. А хто раз інакше зробив би, як писав колинебудь, той тратив би віру. Тоді всякий десять раз важив би своє слово, заки-б написав єго. Бо він тямив би приповідку: що напишеш пером, не виволїчеш волом. Отже проч з ано-кріпто-псевдонїмами! Чим вашнїйша статя, тим конечнїйший є підпис! Новинки і справозданя з концертів можете собі не підписувати. Ха-ха-ха!...

Повага сказаних слів і наглий сьміх „імя-река“ збентежили мене. Не вже-ж він з власних слів сьміється ся? Думав я, а він реготав ся дальше:

Ха-ха-ха!

Я видивив ся на него. Єго очи були впялені в фейлєтон „Дѣла“, а губа реготала ся:

— Ха-ха-ха! От — тобі на! Чи бачив?

— Що?

Кіндрат Бубненко Швидкий!

— Де?

— А от пише: „Лихо тай годї!“

— Український дїд-шуткар? Пише в „Дѣлѣ?“ Де?

„Імя-рек“ встромив менї в руки „Дѣло“ і тиць пальцем:

— Читай! „Лихо тай годѣ!“ А там читай, хто підписаний: „Кѡндратъ“! А що?

Та Кіндрат, але не Бубненко Швидкий, тілько галицький; коли хочеш, то хіба Кіндрат II.

— Так кажеш? А як ти мене переконаєш, що се не Бубненко Швидкий?

— А так: по перше по Кіндратї Бубненкови Швидкім вже й кісток нема на сьвітї; по друге Кіндрат Бубненко Швидкий не вмів нї читати нї писати, а сей пише в фейлєтонї „Дѣла“; по третє, Кіндрат Бубненко Швидкий не міг би говорити нї про літературну критику, нї про поезию хоч би й „незабудькову“, нї про польсько-руські відносини нї в кінци про пільзненське пиво.

— Вже все?

— Все і думаю досить.

— Добре! позволь-же менї, любчику, тепер відповісти. Два твої перші арґументи тут слабі. Кіндрат Бубненко Швидкий міг собі вмерти і міг не вміти нї читати нї писати. Козаки-бандуристи теж вимерли. Вони теж не вміли нї читати нї писати, а їх думи видруковані. Чому-б не міг бути видрукований тепер і фейлєтон Кіндрата Бубненка Швидкого? Другі арґументи говорять вже зовсїм против тебе. Ти кажеш, що Кіндрат Бубненко Швидкий не міг би говорити нї про літературну критику, нї про поезию хоч би й „незабудькову“, нї про польсько-руські відносини нї в кінци про пільзненське пиво. Гарно; говорити він про се не міг би, але додай, любчику, ще слівце — „розумно“ і ми будемо на гладкій стежцї до згоди. Так, як в сїм фейлєтонї написано, про літературну критику, поезию і польсько-руські відносини міг би говорити безпечно Кіндрат Бубненко Швидкий. Одно пільзненьске пиво стояло-б на заваді, бо Кіндрат Бубненко Швидкий пив лиш гусяче. Але чи бачиш ту примітку „оберзецера“ на кінци; в тій примітцї „оберзецер“ виводить слово перфідія від руського Федя. Чому „зецер“ а не Кіндрат? А тому власне, що Кіндрат Бубненко Швидкий на етимольоґії розумів ся так само як на пільзненьскім пиві, котре найімовірнїйше також той сам „оберзецер“ встромив у Кіндратів фейлєтон.

— Чи ти жартуєш „імя-рече“, чи говориш на правду? Та-ж Кіндрат —

се псевдонїм, а чий, то по стилю легко можна пізнати.

— Псевдонїм? Таку невинну річ підписувати псевдонїмом? Нї, се не може бути! І стиль Кіндратів! Коли-б се не Кіндрат писав, я не читав би навіть.

— Але ти жартуєш?!

— Відчепи ся з жартами! Коли ще не віриш, то зроби собі з сего підпису Рентґенівську фотоґрафію.

„Імя-рек“ розсердив ся, чи удав сердитого, вкинув шапку на голову, „Дѣло“ на стіл і вилетїв з хати, лопнувши за собою дверми.

Дивак він, але цїкавий, а ще цїкавійший той єго помисл — знимати з крїпто-і-псевдонїмів Рентґенівські фотоґрафії. Коли-б він над тим лиш довше подумав, патент не минув ся би з ним. От Едісон думає вже над тим, чи не можна-б при помочи Рентґенівського проміня фотоґрафувати через тверді чашки мягкі мозки деяких людий. „Імярек“ сего може й не вигадав би, але Американець може й вигадає, що́ дай Боже!

Нї, я не в силї навіть в сотій части представити вам, кілько-б то з Едісонового винаходу вийшло всяких користий. Тодї-б і підписів у ґазетах не треба, за котрими так розпиняєть ся мій товариш. Кождий цїкавий [такий мабуть вже знайшов ся-б] потребував би, на приклад, взяти лиш невеличкий апаратик під пашину і засїсти ся в кутї на соймовій ґалєрії. Ще той чи другий польський посол не розняв би добре губи, а єго мозок з цїлим клубком гадок був би вже під пахою цїкавого чоловіка. Кілька фотоґрафій таких мозків і досить. Дома придивившись, він знайшов би в тих мозках і слїди „bydła“ і історичну Польщу і самих панів аристократів на всїх високих посадах і самих гербових паничиків по всїх ґімназиях та університетах, словом усї гарні ідеали. Коли-б кого скортїло зайти з таким апаратиком до редакції „Ґалїчанїна“, він відразу знав би, чому то господин Марков плаче ревними слїзми на „Щедрость сойма“. Ви всї доси вірите г. Маркову і думаєте, що він рад би був ту „щедрость сойма“ звалити на плечі бідних галицьких емігрантів. Однак Едісонова фотоґрафія показала-б вам як на долонї, що він під тими емігрантами розумів „Общество им. Качковского“, молодого „Друґа“, може й „Русску Матицю“ та головно себе і своїх. Вже й при помочи Рентґенівського проміня роблять по шпиталях операції. Едісонів апарат покаже ся може в тім згляді ще лїпший. На першім-лїпшім руськім бали він буде колись неоцїнений для молодих лїкарів, котрих спеціяльностию будуть поранені серця.

Перші два приклади користий Едісонового апарату могли в читача укрїпити думку, що він, кидаючи чорну тїнь на кождий сьвітлий вчинок, внесе в житє спору порцию песимізму. Останнїй приклад може єго потїшить своїм альтруїстичним характером. Та се й не останнїй приклад відрадного характеру. Кидаючи на дещо пасмо тїни, той апарат друге дещо і осьвітить. От, на приклад, в судї фотоґрафія мозку обжалованого заступить всї протоколи, при чім адвокатам буде влекшена праця, але утруднене житє. Неменші прислуги віддасть він і виборцям при виборі посла. Словом той апарат то такий славний помисл, що єму не дорівняють навіть помисли паризької виставы в 1900 р.

Над помислами на час паризької виставы заздалегідь ломлять собі голову Французи. Безлїч їх вже придумали. Я з тої безлїчи зверну увагу лиш на два „парасольного сорта“. Один Француз вигадав такий парасоль, що має накрити цїлу величезну виставу. Другий ще лїпше поставив ся, бо вигадав такий парасоль, при помочи котрого буде можна підняти ся щось чи на тисяч метрів в гору і спускати ся помалу на землю. Другий парасоль ледви чи придасть ся псови на чоботи, але перший здав ся-б таким нашим містам, як Станїславів, Тернопіль і др., бо ратував би підчас слоти мійський заряд від клопоту з болотом. Про сей можливий ужиток нового парасоля мабуть не знає французький депутований Буж, бо він на засїданях виставового комітету кривим оком дивить ся на цїлу будучу виставу з всїма парасольними помислами. Головним арґументом єго против выстав є сконстатований багатьома вченими і статистиками факт, що по кождій виставі збільшають ся в Паризи ряди пролєтарияту захожими робітниками з провінції, що по кождій виставі зростає нужда, а з нею і деморалїзация. Застановляючись над тим, кілько в словах Бужа може бути правди, я мимохіть став розглядати ся в наслїдках львівської виставы минувшого року і побачив, що правда по сторонї Бужа. Між причинами галицької еміграції може бути поставлена не тілько економічна й політична нужда селянства, але й виставa. Економічна й політична нужда були віддавна опікунами галицького мужика, та він якось довго сидїв і не рипав ся. Зворохобила єго що-йно львівська виставa. Отарами гнані на виставу мужики допервa торік придивились добре панським достаткам і роскошам, щоб, вернувши домів, відчути в десятеро важше свою чорну біду. І така вона по тім всїм, що бачили у Львові, представилась страшна, що вони перехрестились і притьмом стали бігти в Бразилїю, тому що край північного бігуна не був ще відкритий. І втїкає їх тьма-тьменна й доси; цїлими ваґонами їдуть трохи не що днини. Тепер тільки і жди того, що завтра-позавтра польські ґазети нароблять репету: „Ратуй, хто в Бога вірить! Зрутенїзували Русини вже почту, а тепер ще и зелїзницю зрутенїзують! Де не сядь у ваґон, всюди руські емігранти!...“ Може хоч той крик розпуки збудить з лєтарґу міродайні сфери. Як вони зарадять лиху, не знаю. Та може-б вони спробували клин клином вибити і згладити наслїдки торічної виставы новою виставою, а радше панорамою, в котрій представлено-б серию картин тої нужди, яку терплять емігранти по дорогах в Бразилїю і в самій Бразилїї. Перша картина могла-б представляти вибиване емігрантських зубів сторожею безпеченства в Тернополї, друга — нічлїг емігрантів на купах віденського снїгу, трета — емігранта-повішельника і т. д. А може ви панове новелїсти полакомите ся на сї теми, замість писати всякі „сонні мрії“, від котрих християнинови справді хочеть ся спати. Просимо — конкурс „Зорі“ оголошений...

В Щурат.

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ і ЗАМІТКИ.

Межигірський монастир. Люблинська унія 1569 року, що́ сполучила Польщу і Литву з Україною в одеи політичний орґанїзм, викликала горячий протест з боку українсько-руського народу, котрий не бажав підлягати польським державним порядкам, що́ намагали нищити волю України. Сей протест, що́ виявив ся первістно в бунтах Косинського і Наливайка, перейшов вкінци в цїлий ряд повстань, котрі мали на метї оборону народности. В історії тих повстань дуже видну і важну ролю грали українські монастирі, яко заборола віри і народної ідеї. До тих монастирів належить і Межигірський, близько Київа, заснований, як каже переказ, київським князем Михайлом Всеволодовичем з початком 13-ого віку. Сей монастир, починаючи з першої половини XVII-го віку, стає одним з найпопулярнїйших між українським народом, особливо між Запорожцями, котрі в 1672 році навіть звернулись до него з просьбою, щоб став товариству запорожському *військовим монастирем*, яким він і почав справді бути з 1683 року [Гл. „Собр. сочин. М. А. Максимовича“, т. II.]. Кождий Запорожець вважав своїм обовязком поклонитись сьвятому *Спасу Межигірському*, а багато з Сїчовиків навіть доживали тут свого віку, зрікаючись сьвітових клопотів і смиряючи свою буйну волю в молитві і у всяких обовязках чернечих. Оден з фактів такого відреченя послужив, як звістно, Шевченкови сюжетом для прегарної поеми „Чернець“, в котрій особливо артистично з'ображена боротьба сьвітського ідеалу козака [в особі звістного козацького дїяча правобережної України кінця 17-ого і початку 18-ого віку — Семена Палія] з ідеалом схимника, котрої ареною нерідко бувала спокійна келїя монастиря... Межигірський монастир перестав істнувати в 1787 р. після зруйнованої єго пожежі, і братя єго розійшлись по иньших монастирях. Оставшу по пожарі камінну церкву відновлено, і від 1801 року знов в ній місцеві сьвященики служать Богови хвалу.

В. З.

ХРОНІКА.

* Буковинські Русини-народовці засновали собі в сім місяци власну друкарню, для котрої концесию одержала буковинська „Руська Рада“. Друкарня закуплена за 7.000 злр. на сплату в трох роках головно заходами послів дра Стоцького і Пігуляка та радн. Ясеницького, котрі дали в поруку за правильну сплату рат свій маєток. По сплаченю рат, перейде друкарня на власність „Народного Дому“ в Чернівцях. Таким способом нова друкарня становити ме маєток народний і, надіятись, буде огнищем нашого літературного руху на Буковині. З огляду отже на се, є обовязком всіх тямучих Русинів-патриотів допомогти Буковинцям до сплати друкарні. Нехай всякий жертвує що зможе, а поміч буде велика. Бажаючи в тім згляді як найкрасшого успіху, витаємо заснованє нової народної друкарні з щирою радостию і з сердечними бажаньми!

* Видїл тов. „Просвѣта“ поручив адв. дрови К. Левицькому зладити книжочку про обовязуючі закони що до руської мови, а дир. Борковському занятись впорядкованєм Календаря на рік 1897. В слїдуючій книжочці рішив видїл надрукувати рукопись дра Андрія Чайківського під заг. „Рай бразилїйський“. Що до книжочок, призначених на нагороди в школах, порішено предложити краєвій раді шкільній нові публїкації до апробати з тою замітков, що по апробованю будуть вони передруковані правописию фонетичною, бо як звістно рада шкільна иньших не затверджає.

* Вже вийшла „Народописна карта українсько-руського народу“, зладжена дром Гр. Величком, видана в 1.000 прим. коштом і заходом товариства „Просвѣта“, а виконана в красках в літографічнім закладї нашого земляка Андрія Андрейчина у Львові. Книгарська ціна карти [наклеєної вже на полотнї] виносить 3 злр. 50 кр., а для членів „Просвѣты“ і для передплатників „Зорі“ 2 злр. 50 кр. [з рекомендованою пересилкою 3 злр.]. Ся карта не повинна хибувати ні в одній хатї, де жиють осьвічені Русини.

* „Буковина“ з н-ром 27 почала друковатись в новій друкарнї „Руської Ради“. Управа технічна спочиває видно в добрих руках, бо теперішнє виданє „Буковини“ що до зовнїшної форми виріжнять ся знаменито від черновецьких публїкацій нїмецьких, румунських і польських, друкованих в иньших черновецьких друкарнях, і зовсїм дорівнує львівській роботї.

* В падолистї мин. року дозволила росийська драматична цензура виставляти в театрах драматичну оперетку в 5 діях і 6 відмінах Ганни Петрівни Збукиревої під заг. „Ой, Боже, що та любов зможе!“

* З днем 31 н. ст. грудня 1895 року фонд на будову руського театру у Львові виносив 24.531 злр. 88 кр., фонд Леонидів на премії за праці, що відносять ся до історії України-Руси, 527 злр. 63 кр. Михайлова премія драматична [за написанє найлїпшої драми історичної] 672 злр. 91 кр., а фундация Ст. Дубравського [за праці з історії, географії, етнографії, господарства і права] 2.455 злр. 65 кр. Усїм тим заряджує тов. „Просвѣта“.

* На засїданю комісиї для оцїнки руських конкурсових творів драматичних, що відбуло ся у Видїлї краєвім у Львові 27 н. ст. лютого с. р., першою премією в сумі 250 злр. нагороджено драму в 5 діях Бориса Грінченка „Ясні зорі“, другою премією в сумі 200 злр. водевіль в 4 діях рівно-ж Бориса Грінченка „Нахмарило“, третьою премією в сумі 150 злр. комедию в 4 діях Григ. Цеглинського „Торговля жемчугами“, а четвертою премією в сумі 150 злр. комедию в 3 діях дра Якова Неветюка „Кандидат“. Подрібне помістимо в найблизшім Числї.

* Остатними часами гостили товариства драматичні: Кропивницького — в Кишиневі і Одесї; Саксаганського — в Катеринославі і Херсонї; Садовського — в Ростові над Доном; Львівської „Руської Бесїди“ — у Львові, Сокалї і в Золочеві. З поменших труп, що дають вистави в нашій мові, гостили: трупа Суслова і Суходольського — в Твери. Рибинську, Вишнїм Волочеку [твер. губ.], в Ельци [орлов. губ.] і у Воронежі [з нових творів виставлено „Пімсту“ і „Золоті кайдани“]; Г. І. Деркача — в Ташкентї; А. Н. Василенка — в Пскові; М. Витвицького [тепер вже покійного] в Пскові, а П. С. Мирова-Бедюха — в Борисоглївську і у Вятцї. Останнїй прибув до Вятки з трупою до 30 людий зимою, при чім прийшлось товариству їхати саньми [з Казані до Вятки] около 500 верств. Кошта дороги і удержаня в тім часї артистів виносили до 2.000 карб.

* З Відня доносять, що цїсар санкціонував закон, котрим заводить ся в Чернівцях з роком шкільним 1896/7 друга нїмецька гімназия з руськими рівнорядними клясами.

* На XXII засїданю історично-фільозофічної секциї Наукового товариства імени Шевченка дня 26 лютого с. р. відчитав член секциї п. Євген Барвінський розвідку п. з. „Причинок до історії зносин цїсаря Рудольфа II. і папи Климентия VIII з козаками в р. 1593 і 1594“. Єсть се уступ з більшої праці готовленої автором від довшого часу п. з. „Пляни великої війни турецької при кінци XVI. в.“. Автор зазначив, що справою зносин з козаками займав ся давнїйше пок. проф. Корнило Заклинський, котрого праця про се появилась перед 14 роками: однак авторови удалось на підставі нових незнаних жерел з архівів римських, віденських, краківських і львівських справу розяснити більше і в дечім інакше представити, як єї попередна праця представляє. Так передовсїм проти праці Заклинського доказує, що взаїмні відносини навязались вже в початках 1593 р., а не допера 1594 р.; дальше, що в наслїдок сего відбув ся при кінци 1593 р. похід козаків під Орсову та Джурджево, що Заклинський був рішучо заперечив. Дальша часть праці се зовсїм незнані досї переправи посла цїсарського Бакера в Польщі з козаками, зносини з ними та его посла Олександра Комулея, а вкінци відносини его-ж до неудалої виправи на Крим святинського воєвода Николая Язловецького. До праці додані вибрані жерела з архівів, відносячі ся до сеї справи. — Секретар секциї проф. Білецький предложив до віддїлу Miscellanea замітку п. М. Кордуби про участь Данила в борбі під Кressенбрун р. 1260.

Василь Лукич.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає **Василь Лукич.**

а) книжки.

Записки наукового товариства імени Шевченка виходять у Львові під редакциєю Михайла Грушевського. Рік V. [Р. 1896, кн. I.]. Том IX. — У Львові, 1896 р. 34+28+20+6+12+32+60+2 стор 8°. Ціна 1 злр.

Зміст: 1. Соборні крилоси на Україні й Білій Руси в XV—XVI віках, нап Олекс. Лотоцький. 2. „Слово Данила Заточника“, памятка староруської літератури з кінци середних віків, нап Василь Щурат. 3. Неовіталїзм і його хиби, нап. др О. Ч. 4. Причинок до пізнання будови проводу кормового у павки лїкарської [з рисунком], нап. Іван Раковський. 5. Miscellanea: Нові археольоґічні знаходи в Київі, В. І. До історії нїмецького права на Руси Литовській, М. Д. Секретна місия Україна в Берлинї р. 1791, М. Грушівського. „Слово о полку Игоревѣ“ в перекладї Иосифа Левицького, І. Ф. 6. Наукова хронїка: Нові розправи про внутрішній устрій в. к. Литовського, М. Грушівського. 7. Бібліографія. 8. З товариства.

Новелі Дениса Лукіяновича. [„Універсальна бібліотека. Ч. 5—6. Вип. II.“]. — У Львові, 1895 р. Друк. Ставроп. 87 і 1 нен. стор. 16°. Ціна 40 кр.

Зміст: З єї дневника. Ганина подорож. З міського бруку. Перша заповідь церковна. Шлюсар завинив. Сабашева вечера.

Вирна пара та инше. — В Чернїгові, 1895 р. 55 і 1 нен. стор. 16°. Ціна 8 коп.

Зміст: І. Поезиї. Е. Гребінки — Хлопці, Грішник і Могилині родини. Мик. Костомарова — Весна й зима, Рожа, Усе славне сьвітовеє. А. Боровиковського — Багатий-бідний, Байка, Метелик і Будяк. II. Проза. Ганни Барвінок — Вірна пара. Марка Вовчка — Не до пари, опов. Петра Кузьменка — Не так ждало ся, да так склало ся, опов.

Читальня (,) письмо зъ „Просвѣты“ (.) Подъ редакциєю Костя Паньковского. Рочникъ III. — У Львові, 1895 р. 192 стор. [Ч-ла 1—24] в 4°. Ціна 2 злр.

Громадна депутація руска въ Бѣдни. [Справоздане руского комітету депутаційного]. Накладомъ Василя Нагорного. — У Львові, 1896 р. Друк. Ставроп. 47 стор. 16°.

Die ruthenische Massendeputation in Wien. [Bericht des ruthenischen Deputationscomités]. Verlag des Basil Nahirnyj. — У Львові, 1896 р. Друк Ставроп. 52 стор. 16°. [На стор. 27—29 поміщено: „Bittgedicht an den Kaiser“ з підписом: „Die treu ergebensten Ruthenen“].

б) періодичні видання.

Кіевская Старина [1896 р. Сїчень. Том 52 Стор. 127+50+54+209—224+129—144 і 6 стор. оп в 8°]. Зміст: Письма протоіерея Арсенія Лебединцева... къ преосвящ Иннокентію і т. д. Изъ Львова въ Коломыю, изъ путевыхъ записокъ Фр. Ржегоржа. Изъ быта старой кіевской Академіи, Д. Вишнївського. Автобіографія священика Аполлонія Сендульского. Льва Мацїевича. Странствующій Архіерей (1777—1778 гг.), прот. П. Орловського. Воспоминанія о фирмѣ братьевъ Яхненко и Симиренко, П. Клебановського Лубенщина и князья Вишневецкіе, Ол. Лазаревського. Документы, извѣстія и замѣтки Библіографія. Оповістки. Додатки: 1) Дневникъ ген. подск. Як. Марковича Часть III. 2) Любецкій Архивъ.

ПОСМЕРТНІ ОПОВІСТКИ.

Микола Витвицький помер в Ялтї 26. ст. ст. сїчня [7. лютого] с. і. Родом був з єлисаветградського повіту, херсонської губ., син військового офіцира. Скінчивши реальну школу, блукав ся якийсь час по сьвітї і тяжко бідував. Відтак вступив в якусь московську трупу, але серце тягло его до українського театру; перейшов отже в трупу Василенка. За якийсь час з'орґанізував своє товариство з 12 людий і їздив з ними на північній границї України і по сумежних містах московських. Скрізь ему вело ся добре: він грав головні ролї і то добре; публїка любила его. Однак хороба [сухоти], яка его навістила, примусила его в падолистї мин. р. лишити трупу і приїхати зимувати в Ялту. Та тут ему не полекшало — і він, в 32 році свого віку, покинув сей сьвіт. Его похоронили 28 ст. ст. сїчня с. р. на тім кладовищи, де спочиває наш талановитий письменник др Степан Руданський. До могили проводив его наш славний письменник Ол. Кониський, що сего року зимує в Ялтї. На трупу покійного зложено вінок. Земля ему пером!

☛ **З сим Числом розсилаємо додаток: „Словарь росийсько-український“, том III, арк. 4.**

Передплата платна з гори виносить: З додатком „Словар росийсько-український“: на цїлий рік **8** злр., [для заграниці **16** рублїв або **32** марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік **6** злр., [для заграниці **12** рублїв або **24** марок], на пів року **3** злр., на чверть року **1** злр. **50** кр. — Одно Ч-о коштує **30** кр.

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич. **За редакцию відповідає: Кость Паньковський.**

Видає **Наукове Товариство ім. Шевченка.** З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

Ч. 5. Р. XVII.

У ЛЬВОВІ, ДНЯ 1 [13] МАРТА.
Виходить 1-го і 15-го кождого місяця в обемі півтретя аркуша.
РЕДАКЦИЯ, АДМІНІСТРАЦИЯ і ЕКСПЕДИЦИЯ
у Львові, ул. Академічна ч. 8.
Рукописи мають бути писані правописию „Зорі“; узнані непридатними до поміщеня звертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причин. — Редакция відповідає окремо тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки, з виїмкою письменникам, що містять свої твори в „Зорі“.

В трийцять пяті роковини смерти

Тараса Шевченка.

Широка Ти, простора Ти,
Вкраїно моя,
Чого-ж нинї в тій годинї
Така Ти сумна?
Чого нинї в тій годинї
Смуток в всїх очах,
Куди пливуть думки руські,
Який же їм шлях?

Пливуть вони, спішать вони,
Над срібне русло,
Де у кручі бє ревучий
Сердитий Днїпро;
Де на кручі гріб сливучий
А в ньому сьпівак
Заснув собі, втомивши ся,
Як в Сїчи козак.

Спочав же він, заснув же він,
А нарід остав,
І він свому сьпівакови
Могилу поклав.
І він свому сьпівакови
Живіський вінець
Сплїтав, ладнав на триславу
З горючих сердець.

І бють вони, жиють вони,
Велика сїмя —
Сьвятим словом єго пісні
Родина одна!
Щедрі звуки єго сьпіву
Огріли їй грудь;
Наук єго трівкі труди
Вказали їй путь.

Минають днї, летючі днї,
Будучність встає;
Поняв нарід єї зарід
Двигнув ся, живе.
Приняв нарід палке слово
Поетових рад....
І Русь живе, бо вже сьвітло
Встало в углах хат.

Виднає шлях по пітьми днях,
А руська земля
Бачить плоди в рідній ниві.
Зза того вона
У річницю смерти Сина,
Що про неї дбав,
Щирим словом споминає:
„Мене він кохав!“

В. І. Масляк.

На могилї.

Подорожні малюнки*) Г. Мачтета. — Переклала Л. К.

Посьвята Павлу Житецькому.

З фірманом я покінчив ще з вечера. Рудий, занадто меткий Лейба запевняє мене, що і коні і балагула будуть однаково чудесні, і що всї найкращі пани наймають завше його Лейбу, бо друті фірмани нїкуди не годять ся. Я не міг не вірити, від того, що око Лейби не те, котре визволило його від військової служби, а видюще, — сьвітило ся, здавалось, найщиріїшою правдою, а страшенне божіннє і клятьба виключали усякий сумнїв. Коли-ж я хоч трошки виявляв неймовірність, він зараз же готовий був „нїколи не зійти з того місця, на котрому кляв ся". А те, що Лейба згодив ся везти мене за пять карбованців, хоч спочатку не розумів, як то можна поступитись хоч копійкою з десяти карбованців, котрі він з мене правив, і кляв ся, що не один фірман окрім його і за десять не повезе, — зовсїм, зробило мене зичливим до його.

— Ну, добре, Лейбо, — так в шестій годинї уранцї... Дивись же не пізнїйше...

Лейба образливо смикнув плечима.

— В шестій! Пхе, на віщо в шестій. Я буду в пятій, а не в шестій, щоб мінї з місця не зійти!... Будьте спокійні, не спізнюсь...

Він виходить, лишаючи мінї у заставу свій нумер, і, на жаль, я йому вірю. У шестій вранцї я вже зовсїм готовий, напив ся чаю, спакував ся і з нетерпіннєм чекаю його в затхлій кімнатї жидівського заїзду, котрих дуже багато в повітових містечках Украйни. Минає пів години, година, а Лейби все нема та й нема. Я розпалююсь, в турбациї посилаю за ним, відповідає „зараз", — але все даремно... Тільки у осьмій, коли гаряче лїтнє сонечко починає прямо розпалювати повітрє, повне пороху, його роскішна балагула загуркутїла коло ґанку. Я чую страшенне „тпрр" і цїлий ворох божіння, клятьби і бажання „не зійти з місця", нарештї бачу на порозї Лейбу. Він усьміхаєть ся, неначе нїчого не було та ще мене-ж підганяє.

— Швидче, пане, вже давно час!... — наче з докором кричить він, на своїм неможливім жарґонї. — Давно вже час їхати!...

Це в кінець мене гнївае, я спиняюсь і кажу йому червоний з пересердя:

— Я знаю, що давно вже час їхати, — цїлих дві години чекаю тебе! Чом ти так, спізнив ся?

Все обличчє Лейби усьміхаєть ся, все до найменьшої смужечки, а єдине око дивить ся надзвичайно приємно.

— Я це для вас, пане, — каже він і мене це так дивує, що мій гнїв зараз стихає.

— Як це — для мене? — питаю я здивовано.

— А так, для вас! Щоб мінї не зійти з місця, коли не для вас! — клянеть ся Лейба. — На віщо, думаю, рано будить хорошого пана? Хорошї пани завше люблять спати довго, — ну, і нехай собі!...

З словами „ну, і нехай собі" він зробив дуже приємний рух, призначений хорошим панам, що́ люблять довго спати. Але мінї вже було не до Лейбиної брехнї і не до його рухів.

Повний глибокого сумятїння стояв я біля балагули, що́ ледве держалась, усюди позвязувана та посчеплювана мотузочками, запряжена парою ледве живих, понурих шкап, і все ще не хотїв вірити, що це та роскішна балагула і чудесні коні, що обіцяв Лейба.

— Що це таке? — питаю я з нерозумінням.

Лейба дивуєть ся, підіймає плечі і відповідає вільно.

— Це балагула, пане!

— А це... це?

— Це?!... Звістно, що це... Це коні.

Така нахабність і крутійство зовсїм виводить мене з терпіння. Я гнївно накидаюсь на Лейбу з докором, що балагула на першій же вибоїні розпадеть ся, а коні поздихають, не зробивши нї кроку, бо це не коні, а живі кістки та шкура, — і доводжу Лейбу до того, що він з жахом бє в долонї.

— Ця балагула розпадеть ся? Ці коні впадуть? Борони Боже, що це кажете, пане?! — кричить він, відступаючи на крок не те з ремством, не те здивовано. — Найкращі пани їздять, завше контенті, — спитайте кого хочете. Такої другої балагули не знайдете в цїлому містї, а на цїх конях я зроблю у день сто миль. Ви дивитесь, пане, що вони такі худі? Але це ще краще, — щоб мінї не зійти з цього місця, коли не краще, бо як коні гладкі, вони нї защо так не побіжать.

Нас оточив цїлий кагал Лейбиних приятелїв і всї вони разом вихваляють і балагулу і коний і Лейбину їзду... Такого другого фірмана може і в цїлому сьвітї нема, він не дасть нїкому обігнати себе! Навіть справник нїколи не їздить так швидко, як Лейба! І неначе щоб справдити хвалїннє, ображений Лейба тикає на віщось лїву коняку у морду і грізно кричить: „ньо!"

— Щоб такі коні не побігли!? Пфе!

Нїчого робити... Приголомшений ґвалтом, божіннєм, клятьбою, я лїзу у балагулу, котра страшенно рипить і хитаєть ся... Лейба гергочучи з приятелями то на один бік, то на другий, бере віжки і махає батогом; тодї саме в одну мить у балагулу ускочив один з його приятелїв, кинув під себе великий клунок і сїв, а Лейба сїпає віжками і страшенно кричить: „вйо!" Балагула стрибає по камінняхъ, трусить так немилосердно, що я мимоволї хапаюсь рукою за передок, потім голосно кличу Лейбу, але той не обертаєть ся, наче не чує і ще більше лупцює коний. Нарештї він обертаєть ся, неначе дуже здивований.

— Чого вам, пане?

— Як, чого? А це що? — показую йому на несподіваного попутчика.

— Це? — дивуєть ся Лейба. — Це жидочок один... йому зовсїм близенько... Одна-дві верстви!... Хаїм, слухай, лїзь до мене на передок. Пан добрий, — позволяє. Хаїм лїзе на передок, усьміхаєть ся, запевняє, що йому близько і дякує, а я сиджу, почуваючи себе нїяково від такого вчинку обох.

— Та як же це так, — пробую я ще змагатись. — У нас же не було договору за попутчика...

— Ой, і який же це попутчик? — відмовляє Лейба, неуважно здвигнувши плечима. — Хіба-ж це попутчик? Це так собі жидочок, — і все! Не сердьтесь, пане, я за те краще їхати му...

І він починає безмилосердно лупцювати бідолашних шкап, гукати, ньокати, — і ті скачуть якимсь чудернацьким ґальопом, важко підскакуючи усїм тулубом, опускаючись і підіймаючись на одному місци... А Лейба все лупцює і кричить: „вйо, вйо!"

---

*) Автор сїх малюнків Г. Мачтет — один з видатнїйших сучасних писателїв российских — есть родом з Украйни і доволї часто бере теми задля своїх творів з життя українського Деякі твори його були вже переложені на нашу мову і надруковані в „Зорі", як от на пр. легенда „Біла панна". Останнїй утвір його „На могилї" — малюнки з подорожі його на могилу Т. Шевченка, надрукований у дуже симпатичному збірнику, що видано торік у Петербурзї під ред. проф. київського університету В Лучицького під заг. „Сборникъ въ пользу недостаточныхъ студентовъ университета Св. Владиміра". Малюнки сї, живо малюючи перед нами тих людий, з якими здибав ся автор в своїй подорожі, разом з тим подають нам цїкаві розмови автора з людьми рїжних станів про нашого „Кобзаря" і його могилу, зустрічі і вражіння автора на могилі, котрі переказує автор з властивим йому поетичним талантом. Його-ж правдиве поважаннє до памяти народного ґенія, його щирі симпатиї до нашої нації — надають тим більшу вагу сїм малюнкам, котрі, ми певні, всї земляки прочитають залюбки і з великою подякою авторови. То-ж то в сьому номинальному числї „Зорі", коли кожна душа українська згадує свого „Кобзаря" і бажає прочитати про його щире слово, подаємо нашим землякам талановиті малюнки Г. Мачтета в перекладї панї Л. К. на нашу рідну мову. — *М. К.*

Проїхали ми три верстви, чотири, пять, а жидочок все не злазить... Про те, я не нарікаю, — він нам тепер як раз до ладу... На кожній верстві Лейба страшенно кричить: „тпрр!“, з'упиняєть ся і затим довго вовтузить ся з віжками, котрі що разу рвуть ся. На такі випадки у його є в глибоких кишенях усякі мотузочки, ганчірочки, вузлики, котрі Лейба витягає з проклонами і лайкою, сердито тикаючи кулаками безвинних коний і так довго морочить ся, що якби Хаїм йому не допомагав, ми-б більше стояли, нїж їхали.

Кожен раз Лейба запевняє мене, що більше такої пригоди не буде, що це вже в останнє, що збруя дуже гарна, — кращої не буває, — але ось верства, — і знов: „тпрр!“, знов божіннє, клятьба, бійка коний, мотузочки, вузлики і нові запевнення, що це „в останнє!!“

Я вже не серджусь, не ремствую, не докоряю, — на мене напала безнадійність і я зрозумів, що це вже така моя доля, з котрою нїчого не поробиш.

Цїлі хмари густого, чорного та горячого пороху сунуть ся з нами, заволїкаючи небо, сонце, порох цей залїплює очи, залазить у ніс, рот, запорошує зелень при дорозї, роблячи її брудно-сїрого колїру. Рудого-ж Лейбу він зробив чорнявим. Порох цей душить, гнїтить, доводить до намороки. В горі розпалене сонце лле цїлі потоки слїпучого огню-сьвіта, і пекельна спека здаєть ся ще страшнїйша у цїх хвилях горячого пороху, котрий сунеть ся з нами і за нами, висить, наче нерухома хмара, понад балагулою... Хоч би хмариночка, хоч би малесенький вітерець! В цій горячій куряві добре тільки овадам, котрі гуділи і крутились понад конями і балагулою, сїдаючи инколи відпочити на спинї Лейбиної жилєтки, до котрої попришивані заповітні китички і стьожечки.*) Балагула стрибає, трусить, рипить; Лейба або кричить „тпрр!“ і вовтузить ся, лаючись з хамутами, або скажено смикає ліктями і ньокає; а я зовсїм втомив ся, знесилив ся, очумів від цієї спеки, пороху, трясїння балагули, згаги і від Лейбиного ньокання і тпрр!... Знесилив ся і очумів до того, що байдужно покорив ся усьому, як та вівця, не серджусь, не нарікаю і, здаєть ся, потроху трачу намять.

Бюст Тараса Шевченка. [Власність Ал. Петр. Бахрушина з Москви].

Хитрий Лейба відразу схоплює все це своїм єдиним, але за те надто зірким оком, швидко зрозумів все і перестає навіть перепрошувати за припинки і казати своє „це в останнє!“

Я безглуздо витріщив ся на Лейбину спину і в якійсь дрімотї, в забуттю слухаю невтомне не те ґерґотаннє, не те муркотїннє, незрозуміле, крикливе, котрим два приятелї, Лейба і Хаїм, переказують один одному свої вражіння і думи. Іноді мінї здаєть ся, що вони лають ся або щось дїлять. Але ось вони відразу замовкли і Лейба повертає до мене своє чорне від пороху лице, з боків котрого гелїпають ся двоє довгих позапилюваних пейсів.

— А що я вас спитаю, пане, — каже він якось особисто підлесливо і з'упиняєть ся, неначе вагаючись.

— Що, Лейбо? — питаю я в забуттю.

— Може ви акцизник будете?

— Нї, не акцизник... А що?

— Так!

Лейба робить якийсь чудний рух головою і шиєю, йому здаєть ся, повинен цїлком запевнити мене, що він питав справдї тільки „так“, хутко відвертаєть ся, голосно ньокає і кричить на коний, що́ ледве плентають ся. Знов та-ж пилюка, ті-ж штурхани, ті-ж тпрр і вшш, те-ж ґерґотаннє приятелїв, і в забуттю чую я що разу знайоме: справник, суддя, начальник і таке иньше. Ґерґотаннє це все дужчає, переходить в страшенну спірку, остру, гнївну, з чудернацькими рухами голови і плечий, і здаєть ся, що ось-ось дійде до справжньої бійки. Мінї вже стало шкода Хаїма, котрому напевне прийдеть ся летїти сторч з передка. Ще трохи... але вмить два приятелї замовкли разом, і Лейба знов повертаєть ся до мене і підлесливо питає:

*

*) Цицелес. Вони повинні нагадувати правовірному десять заповідий.

— Може ви на яку службу їдете, пане?!

І він зазорливо вдивляєть ся в моє лице цїкавим оком. Мене обхопила така утома, така сонливість, що я відказую зовсїм знехотя, сердито, крізь зуби:

— Нї, не на службу... на віщо тобі?

— Я так!

Знов той же чудний рух головою і шиєю, ньоканнє, немилосердне хвиськання ледве живих коний і ґерґотання.

Як не забиті в мене памороки, я все-ж таки догадуюсь, що невпинне ґерґотання тичить ся до моєї особи і що свої питання цїкавий Лейба загадує далеко не „так“... Обом страшенно бажаєть ся домислитись або вияснити, хто я і чого їду, а мої відповіди ще тільки більш дратують їх цїкавість. Принаймнї, поґерґотавши трохи, вони разом замовкли, і Лейба знов обертаєть ся до мене з питаючим поглядом. Але тут, перш нїж він встигнув роззявити рота, скоїлось щось вельми погане.

Балагула страшенно підскакує на вибоїнах, потім стогін, тріскотня, вона низько нахиляєть ся у лївий бік, а переляканий Лейба з жахом хапаєть ся за полудрабок і несамовито кричить: „тпрр!!“

— А що?! — вигукую я з гнївом.

Але Лейба ані трішки не звертає уваги на мій гнїв і тільки чухає потилицю та лаєть ся на всїх звісних йому мовах. Увесь цей ворог лайки відносить ся, звичайно, до зламаної, трохи не зовсїм впавшої балагули і не так до неї, як до одного мотузочка, котрим та була звязана, і котрий тріснув на вибоїні. Хаїм метушить ся, ґукотить, бігає, щось радить, але Лейба гукнув на його з презирством: „ша“ і той якось скорчив ся і замовк. Пилюка улягла ся, і з боків я бачу в золотій пшениці білі постаті женцїв, залиті слїпучим соняшним сьвітом, котрі підіймають голови і, притуливши долонї до очий, вдивляють ся у наш бік. Очевидячки така картина, яку вони побачили, була для них досить звичайна, бо роздивившись, вони знов нахиляють ся і жнуть, жнуть і жнуть, не розгинаючись, полискуючи на сонцї блескучими серпами. Я лишаю приятелїв лаятись біля балагули, а сам спотикаючись, підіймаючи цїлі клубки чорного пороху, біжу по стернї до женцїв попрохати напитись води, хоч краплиною осьвіжити пересохле горло, і боючись, щоб вони не подумали по моїй бородї, що я жид.

— Я свій, — кажу женцям, — не жид!,.. Ради Господа, дайте напитись води!

Сивий дїдусь в білій вишиваній сорочцї, худий, жиловатий, підвів ся перший, подивив ся на мене, лишив серпа і каже повагом, дивуючи мене:

— Нам усе однаково, що жид, що не жид... В писанію сказано: „Нєсть нї Єлина, нї Юдея“... Напий ся, брате!

Я жадливо схоплюю простягнений до мене глек з водою, затулений чистою ганчіркою, жадливо підношу його до запеклих губ, хоч згага неначе-б то і не так мене мучить. Може бути, я просто її не примічаю за тим чаруваннєм, з яким я дивлюсь на цю показну, гарну старечу постать.

— Спасибі! — кажу я, напившись холодної, чистої води.

— Нема за що, брате, — наставляюче відповів старий, також не швидко, повагом: — не моє це, а Боже. — Він дав усїм людям... Чи далеко їдете?

— За Канїв, дїду...

— Куди-ж це за Канїв?

— У Каневі візьму човен на Шевченкову могилу... Чули?

— Як же не чути — чули, — усьміхаючись каже старий, — Тараса Григоровича? Вічная йому память!...

— Амінь! — підтакує дїдови тоненьке дївоче сопрано.

Я обертаюсь на це „амінь“, в котрому стільки щирости і теплого почуття. Попереду других з серпом в руцї стоїть засмалена жниця — підлїток, з тонким, наче вилитим, гарним лицем і трохи насупивши брови, поважно дивить ся карими очима на мене, чужу людину з далекої сторони...

Я питаюче поглядаю на дїда.

— У перше на жнивах, — усьміхаєть ся він у відповідь мінї, ласкаво хитнувши головою на гарненьку онуку. — До сього часу тільки у школу ходила, коло книжок падькалась або що у хозяйстві... Ну, а тепер, бач, захотїлось нашої працї спробовати... Візьми, та візьми дїду, причепилась як пявка. — Ну, а хіба-ж їй можна відмовити? Де-ж пак! Хоч і жалко бо ще, — молоде, — а узяв — нїчого з нею не поробиш! Ач яка виросла!

Дїд дивить ся ласкавим, радісним поглядом на онуку і шуткуючи нападаєть ся на неї, не перестаючи усьміхати ся:

— Ну, що — втомилась? Еге, — не солодко, хоч і просила ся? Видко мужича праця не те, що пісні сьпівати, — га?! заледащіла?!

Вона спалахнула як огонь і щоб доказати, що це не так, хутко нахиляєть ся і мовчки підмахує блискучим серпом, котрий так і ходить, так і вилискуєть ся у її маленькій, але дужій руцї.

— Ач, як кладе, як кладе! — радїє старий дїд, усьміхаючись, увесь сяючи гордовитим щастєм. — Стій, Катре, годї, годї, спочинь! Краще скажи нам яку небудь пісню батька-Шевченка. Ось і люди послухають. Але Катря не хоче. Нахилившись низько понад серпом, вона стримує молоду задоволену усьмішку і працює ще хутчій. Щасливий дїд голосно сьмієть ся, а зверху весело підсьпівує йому дзвінкою відривчастою піснею жайворонок, що́ кружляє та порпнає у теплій блакітї, немов те-ж милуєть ся на цю сїльську іділлю.

Нарештї, балагула підвязана, закріплена, задля чого Лейба поступив ся добрим шматком мотузяної віжки, і ми знову плентаємось з ґерґотаннєм, рипом, ньоканнєм, підіймаючи куряву густою хмарою.

Але ось, на щастє, курява зменьшуєть ся, зникає, — ми заїздимо у густий жовтий пісок і їдемо ще тихше, ледве, ледве посуваючись уперед, не дивлючись на те, що Лейба ньокає з усїєї сили і немилосердно бє коний батогом.

Гаряче сонце прямо пече зверху, але спереду ясніє смуга лїсу, темна, густа, в котру врізуєть ся піскуватий шлях, і всї ми відживаємо, чекаючи лїсної цїлющої сьвіжости, запашної прохолоди. Навіть ледве живі шкапи підбадьорились і силкують ся бігти швидче, хоч, кажучи правду, це їм нїяк не вдаєть ся. Помалу-малу, однак, густий, темний лїс сьвітлїє і робить ся виднїйшим, приваблюючи очи усякими тінями зеленого листя, що́ неначе виблискує на сонцї, то знов здаєть ся чорною тінню, а дерева узлїсся простягають до нас, наче дрімотні від спеки, широкі, — буцїм для привитання розгорнуті руки, — рясні важкі віття.

Ще трохи нетерпучого сподївання, і глухі балабончики Лейбиної пари якось боязко дреньчать у густій лїсовій гущавинї; коні зразу повеселїшали і радісно махають хвостами і пирхають; наші очи, змучені блескучим сьвітом, спочивають, а стомлені груди і пересохле горло, жаденно пють бодьоряще вогке лїсове повітрє, скрізь наповнене змішаними запашними пахощами лїщини, липи, лїсного деревія, щемелини і ромен-зїлля... Десь сумує і сьпіває в самотї горличка, десь відривчасто і полохливо насвистує очеретянка, стрибаючи з гілки на гілку... і відкілясь, — зовсїм здалека, — наче прилиливаючи легкими запашними хвилями, глухо доносить ся глибоке контральто: куку! куку! — смутне і таємне, — самої журливої птицї...

— Як гарно! — зриваєть ся у мене несамохіть.

— Тепер гарно, а що тут перш було! — хитає докірливо головою повеселївший Лейба. — Тепер, хвалити Бога, повирубували, а хіба тут такий лїс був?! На сто миль один був лїс, аж за Київ...

Лейба очевидячки забув вже за пригоду з розкішною балагулою, через котру прийшлось поступитись віжками і тепер силкуєть ся загладити погане враженнє.

— Що тут тільки дїялось! — хитає він головою.

— А що-ж таке, Лейбо?

— Ай, що дїялось! — каже він, трохи обертаючись. — Скільки тутечки розбійників було, — нї проходу, нї проїзду... Ще за панщини, коли я зовсїм маленький був і ще куди ранїйше, — за Козаків, коли й дїда на сьвіті не було!... Ай, скільки тутечки і панів, і жидів різали... фа! — здрігаєть ся з огидою Лейба, крутить носом і навіть спльовує...

Я знаю, які то лїси були тут, я розумію, від чого Лейба плює. В цїх темних непролазних лїсах ховалось цїле жерело невичерпаної енергії, з котрою колись народ обороняв свою

право і волю; з цїх глибоких таємнеч виливались незримі, нечутні струмочки, що́ збираючись разом, робились бурхливим, грізним морем народнїх розрухів, кріваві хвилї котрого затоплювали часто усю долину від Случі до моря, нїчого не розбираючи, не з'упиняючись нї перед чим. Таємними стежками, крадькома проходили тут за порадою до Межигірського Спаса сьміливі ватажки і посланцї Запорожжя, — тут складалось вiйсько Остряницї, — перше сильне народнє вiйсько, котре присилувало шляхетство боятись його... Тут ховалась і зростала та невпинна енергія, з котрою Дорошенко добував ся справити дїло Богдана; відси грімнула потім страшна „колїївщина“, ця остання народня буря. В таємнечі цїх непролазних лїсів спільники Ґонти сьвятили ножі для боротьби за свою правду і дожидали умовного на сполох. Цї-ж глибокі пущі, в тяжкі часи панщини, — ховали усїх, хто не хотїв миритись з цією панщиною, хто боров ся з нею, навіть не маючи надії побороти, і котрих за це прославили в піснях і народніх переказах. Так, чи інак, але цї темні, мовчазні лїси жили колись кипучим життєм, бачили довговічну драму, шалену суперечку двох народів, двох розмаїтих початків, котрі несли цї народи, двох противостайних сьвітоглядів шляхетства і народовства. Перше наступало, друге бороло ся, захищене рідним лїсом. І як завше буває, коли у чужу суперечку замішуєть ся „третій“, йому приходить ся дуже скрутно, — так скрутно приходилось тодї дїдам і батькам Лейби, для котрого все це тільки розбійство та розбійники... Від того він і плює з огидою...

— Фа! — все ще здригаєть ся Лейба. — Хвалити Бога, — зрубали... Тепереч настав другий мужик — тихий...

Еге, зрубали... Було колись — минуло ся, але воно зоставило свої могили та руїни, близькі серцю нащадків. Багато лїт потім на цїх могилах та руїнах росли тільки мертві квітки старої боротьби та ворогування, незабутих рахунків і недовірства, котрі додавали всьому якийсь безнадійно сумний, журливо мертвий вигляд. І ось тільки тепер з глибоких нетрів сирої, чорної землї вийшли другі сходи, — барвисті, як зелень повійки, що оплїтає сірий запорошений камінь, — на котрих живою квіткою зростає вже зовсім иньша, хоч би і та іділля, котру я бачив і котрій підсьпівував жайворонок в блакитї, зігрітій сонцем...

Але Лейба знов обертаєть ся до мене з підлесливим лицем.

— А чи можна спитати вас, пане? — питає він надто ласкаво і незважно.

— Що, Лейбо?

— Може у Каневі у вас є „папенька і маменька“, або родичі?

— Нї, Лейбо, — кажу я, усьміхаючись; — у мене там нїкого нема, навіть знайомих... Але на віщо тобі?

— На віщо?! Так! — відмовляє Лейба з тим же рухом, що і перш.

— Ну, нї... Кажи, на віщо?

— Так!... Щоб мінї з місця не зійти, коли не „так“! — клянеть ся Лейба. — А тільки звістно, дуже дивно, за чим пан їде у Канїв, коли і служби нема, і нїкого нема! — хитро ставить своє питанє Лейба.

Я мимохіть сьміюсь, що, очевидячки осьмілює Лейбу, і кажу йому:

— З Канева я поїду човном на могилу, — чув?

— На могилу!?

Вже обидва і Хаїм і Лейба дивлять ся на мене здивовано і з недовірєм, але через хвилину Лейба догадуєть ся...

— А...га!... На могилу! — радісно кричить він. — Щó понад Днїпром, — чув!... Туди, кажуть, багато панів їздить що року... І пан туди?

— І я туди... Ну, а що-ж ти ще знаєш про цю могилу?

— Що-ж ми маємо знати, коли ми темні!? — хитрує Лейба, смикаючи плечима.

— Однак?... хто там похований?

— Хто?! — смикає Лейба плечима. — А Бог його знає хто, а тільки чув, що дуже розумний пан, котрий книжки писав.

— Дїйсне так, Лейбо!

Моє стверджуванє ще більш осьмілює Лейбу і він вже сам зачинає мову трохи згодом:

— Усяке кажуть, а тільки хто його знає...

— Що таке? — підхоплюю я. — Кажи, Лейбо, кажи!

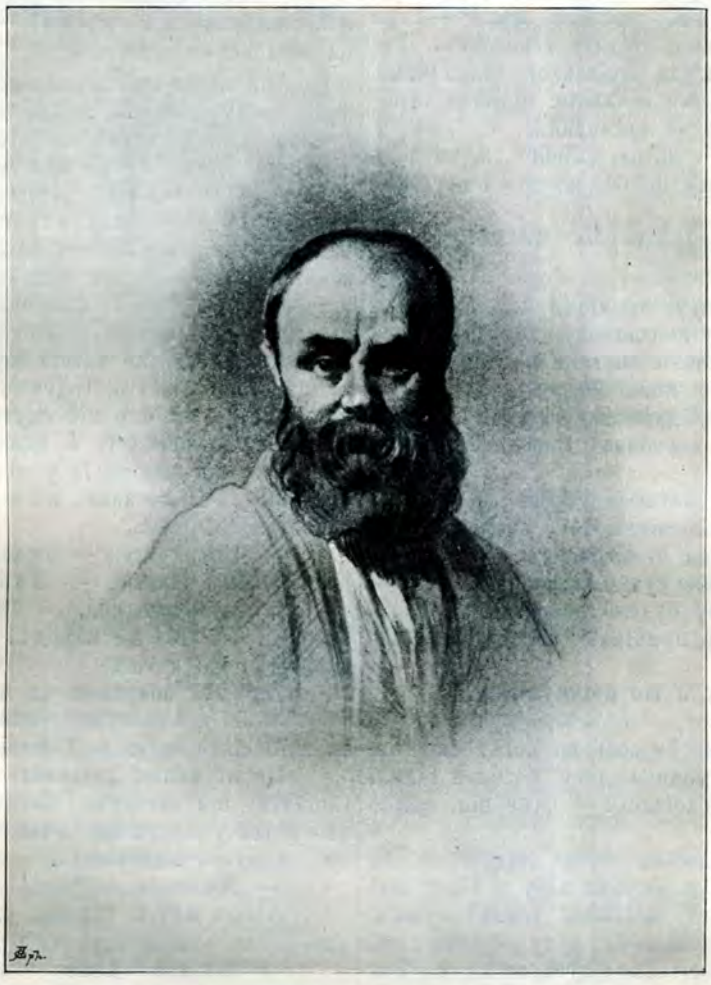
— А те — відмовляє Лейба: — що у того чоловіка розум за розум зійшов, кажуть...

— Як це так?

— А так... Він хотїв так зробити, щоб все одна віра була...

Одна віра?

— Еге-ж... Щоб, значить, не було нї Ляха, нї Жида, нї Руського, — а все одна віра... Того-ж його і поховано після смерти там, що нї одно кладовище до себе не приймало.... Звістно, — не наш, — і не хоче приймати!... Куди не понесуть, скрізь кажуть: нам не треба, несіть у друге місце!

Власноручний портрет Тараса Шевченка, роблений тушою.
[Власність Ваганова].

Такого варияпта леґенд, що́ починають складатись, я ще не чув і це мене дивує: чи це плід вдатної вигадки самого Лейби, або справдї з'являєть ся такий новий варияпт. Лейба запевняє, — але я знаю вже, що таке його запевнянє, до того-ж цей варияпт не має нїчого спільного з другими. В глухих селах, що́ далеко від Днїпра, де ходить леґенда, кажуть друге. Там жива поголоска зробила великого поета лицарем Нечаєм або Дорошенком, своїм оборонцем, котрий полїг на березї Днїпра, де його вбила ворожа рука. Пісні його, котрі знають і сьпівають усюди? — але який же народнїй лицар України не лишав після себе пісень, або народ не приписував їх йому?! Лицар і поет, творець пісень або думи, це улюблений, звичайний тип лицарів України, яким з'являє собі її народ...

Та й правди тут багато... Хіба поет, котрий виступає один, з відкритими грудьми, з піднятою прилбицею, на боротьбу зо всією кривдою, що оточає його, не той же лицар-перебіжець? Хіба не зіходить він, як і той, за народ кровю, гарячі краплї котрої переливають ся у чудові невмирущі пісні. І хіба ця віща пісня не рве так само ланцюхів не-

правди, як меч лицаря? — Але Лейбин варіянт зовсім друге... Тут, певно, чоловік щось чув, щось схоплював на льоту, знав і про „розумні книжки“, але все це уклав в рамки, котрі цілком відповідають Лейбиному духу і його жаданням. Дуже страшною була-б задля Лейби думка не лежати на своєму загальному кладовиші, що могло-б статись тільки тоді, коли-б Лейба відступив ся від „своїх“, — тим то самотня могила сьпівця викликала його на відповідні міркування, котрі при палких мріях могли перейти у своє власне твориво.

— Ой, Лейбо, здаєть ся, це твоя власна вигадка...

Але Лейба клянеть ся, що чув це від ріжних людий.

— Щоб мінї не зійти!... — Але він разом обриває і радісно показує у бік пужалном, де у лїво від дороги вимальовуєть ся довга біла коршма.

— Тутечки будемо попасати, — кричить він, наче зрадївши новій темі, — і пан може закусити!... Добра коршма, все що треба є... Один Нїмець держить!...

Так і не вияснив я собі питання, звідки цей варіянт; ми звертаєм до коршми з ньоканнєм і криками „вйо!“ — при чому від нетерпіння Лейба смикав і ліктями і ногами... Разом з нами під'їхала стрічна балагула канївського підводчика, повнїсенька жидів, котрі, зустрівши земляків, підняли страшенний ґвалт, не те радісний, не те лайливий...

— Чого це ви сваритесь? — питаю я Лейбу, щуткуючи.

Але Лейба думає, що я кажу це без жартів і поспішає мене заспокоїти.

— Борони Боже, хіба ми сваримось!... Це ми „так“!...

Сонце все ще пече, і блескучі проміння його, просьвічуючи крізь нечисті шибки і білу перкальову, досить брудну, завіску, лягають довгими жовтавими смугами на темний мальований стіл і немиту підлогу. У вікні бєть ся велика муха, а воздух у малесенькій кімнатці душний, затхлий і тільки запах сьвіжого сїна моєї постелї перебиває трошки цю душну затхлість...

— Пане! ви ще спите? — питає він, буцїм і обережно, але на стільки голосно, щоб безпремінно мене збудити.

— Нї, не сплю, — відмовляю я, позїхаючи. — А що?...

— Нїчого! — якось загадково сумно відмовляє Лейба. — А тільки я не знаю, що ми тепер будемо робити?

Я вдивляюсь і тільки тепер примічаю його сумний вигляд і відрїжняю його зітхання.

— Як що робити? — кажу я ще нерозуміючи.

— Запрягати і їхати...

Але Лейба якось безпорадно бє себе по ногах батогом.

— Їхати?!... А коли моя коняка ногу розбила і далї не може йти... Ось яка пригода скоїлась! — каже він, важко зітхаючи.

Я схоплююсь і переполошеними очима дивлю ся на Лейбу. Він чує, що вже давно я загубив віру в його, але безпомічно жалібний вигляд його виключає усякий сумнїв, а в очах бачить ся докір найменьшому руху недовірства. Увесь Лейба — одне безнадійне зітханнє туги та жалю. Так прикинутись міг би тільки найкращий артист, а не фірман Лейба, і я вірю йому цїлком, забуваючи клясичну перестороrу, що найкращі артисти не на кону, а в життю... Я турбуюсь, дорікаю Лейбу, вимовляю йому, що він піддурив мене, обіцяючи пишність, котра виявилась на дїлї дохлими шкапами, але в душі я йому спочуваю і готовий тужити вкупі з ним... Він догадуєть ся об цїм, присягаєть ся, що йому дуже мене шкода, — такого пана, ах, такого гарного! — зітхає, проклинаючи свою долю і на моє питаннє: — що робити? — відповідає жалібно, що є тільки один спосіб, — умовитись з стрічним канївським фірманом, котрий, все однаково, їде назад, бо віз людий тільки до цього села...

— Мінї тільки дасьте, що буде належати ся за цей кінець! — щиро каже Лейба; — це, — скільки схочете, бо, звісне дїло, — ви хороший пан, не скривдите бідного жидка!

Прикликаний балагула, чорний, з бородою трохи не до самих очий, з густими бровами, охоче згоджуєть ся везти мене, — чому не запомогти доброму панови, — за домовлені з Лейбою гроші, сам береть ся виплатити з них Лейбі, що йому належить ся за кінець і править тільки доплати коновика... При цьому він каже мінї, що він вже везе одного пана, — те-ж дуже хорошого, — і що я буду його попутчиком... Радїючи, що дїло ладнаєть ся, я на все згоджуюсь і дарую бідолашному Лейбі коновика на чай. Лейба зітхає, роздякував ся і зникає разом з чорним Абрумом.

Але не більш, як через годину я довідуюсь, що і в цьому дїлї зрадливий Лейба зостав ся вірним собі. Ця скалїчена нога коняки виявилась тим же, що й розкішна балагула і запевняннє не спізнитись і всї иньші обіцянки... Він простїсенько зробив добрий ґешефт, „замінив“ мене чорному канївському Абруму, забравши усїх його пасажирів і поїхав назад, бо обом, і Лейбі й Абруму, було користнїйше повернути до дому. Коли мій несподіваний спутник, з вусами, чорний, хвацького вигляду, з червоною околицею і кокардою, вияснив мінї усю цю подію, запевняючи мене честним словом „благороднаго человѣка и русскаго дворянина“, я не хотїв вірити нї цьому слову, нї „русскому дворянинови“, хоч Абрум зазорливо мовчав, не відмовляв ся і тільки ньокав на коний.

— Пострівайте, ви зовсім не знаєте цїєї жидівсько-польсько-хамської сторони! — образилась червона „околиця“ на мою неймовірність...

Він вспів вже відрекомендоватись мінї „страстотерпцем“ на службі, — а він так щиро служив обмоскалюванню, відкривав зраду, ловив злодіїв, вгамовував і замість заплати дізнавав одних непріємностий, коли начальство відбирало хрести та нагороди. „Постраждав“ по виказу і попав під суд, після чого махнув рукою на службу: — Хай, конче, гинуть, коли не вміють цінити людий! — і тепер він єсть аґентом якоїсь фірми для скуповування хлїба на винницї і бураків на цукрові фабрики. Такі хвацькі „околиці“ трапляють ся на окраїнах і поборених краях, куди їх викликають „служити ідеї“, не маючи віри до місцевої людности. Вони лупцюють, батожать, годують жидів салом, поки не попадуть ся під суд, як оце мій спутник, — після чого лають уряд, що не цінить вислуг, і пишуть слїзні статї ображеної безвинности, посилаючи їх у підходячі ґазети, котрі стоять „на сторонї“... Я не знаю, як з ними жити, але їхати разом, — далебі моторошно...

— Помилуйте! — образливо продовжав він, обурюючись все більше і більше. — Та хіба тут люди!? — і він лаєть ся, аж захлипуєть ся... — Галушки, пейси, усякі „вшендзе, бендзе“, — хіба це народ!? Вішати їх треба, коли хочете, щоб було що путяще, — усїх вішати, — інакше...

Але тут обертаєть ся чорний Абрум.

— А хто-ж буде, дозвольте спитати, — гроші платити та хлїб сїяти, коли всїх вішати? — каже він здивовано.

Це отуманює „русскаго дворянина“ своєю сьміливостю... Спочатку він замовкає, сидить хвилину з відчиненим ротом, але потім у нерухомих очах спалахує огонь, а з губ зриваєть ся якесь шепотїннє...

— Мм...о...о...в...чать!

Абрум миттю вужчає, але це не запомогає і ображений „дворянин“ хапає його за рукав.

— Замінив? Кажи, — замінив твій Лейба, — а!? Признавай ся, свиняче ухо, а то...

Абрум безпорадно звертаєть ся до мене.

— Ну, то що-ж, — каже він, не стверджаючи і не відказуючись: — у бідного Лейби жінка вмирає... У бідного Лейби семеро дітий, котрих треба годувати, — а хто їх нагодує? І чим тепер, скажіть, будь ласка, пане, бідолашному жидку заробити?... І овес дорогий, і сїно дороге, а заробити нема де...

— Здихай! — шепоче ображена „околиця“, але Абрум вже осьміливсь, не звертає уваги на цю устáвку, зовсім повертаєть ся до мене і каже далї:

— Знову пан сказав, що мужик лїнивий. А хто-ж хлїб сїє і молотить, коли мужик ледащо, дозвольте спитати? — каже він, протестуючи.

— Що він горілку пє? Так на те-ж і шинки ставлять, щоб він горілку пив..

Але „дворянин“ не дає Абруму казати... Захлипаючись з пересердя і гнїву, він повертаєть ся до мене, простягає руку в повітрє, грізно тиче пальцем і шепоче злорадо і гнївно:

— Чуєте, чуєте, які ідеї, — а?! В повітрі, кажу вам, носить ся, в повітрі... [Конець буде.]

[Рисунок Гр. Коваленка].

. . . . . У тумані на могилі,
Як тополя, похилилась
Молодиця молодая, –
Щось до лона пригортає
Та з туманом розмовляє:
„Ой, тумане, тумане —
Мій латаний талане!
Чому мене не сховаєш
От тут серед лану?
Чому мене не задавиш,
У землю не вдавиш?
Чому мені злої долі,
Чом віку не збавиш?
Ні, не дави, туманочку!
Сховай тілько в полі!
Щоб ніхто не знав, не бачив
Моєї недолі!...
Я не одна, — есть у мене
І батько, і мати...
Есть у мене... туманочку,
Туманочку, брате!...
Дитя моє, мій синочку,
Нехрещений сину!
Не я тебе хрестити му
На лиху годину, –
Чужі люди хрестити муть,
Я не буду знати
Як і зовуть... Дитя моє!
Я була багата...
Не лай мене! молити мусь,
Із самого неба
Долю виплачу сльозами
І пошлю до тебе!“

Т. Шевченко.

Листи т. Шевченка.

І. До Михайла Максимовича.

5 апр. Спб.[1])

Получив я од Гр. Галагана все твоє добро. Спасибіг тобі. Єретик мій не ввесь тут: його й половини нема. Подякуй за мене Бутенева і попроси чи не достане він де небудь другу половину, а то я без неї нїчого не вдїю. Читаю тепер Гуса Анненкова; добра штука. Пишу тобі мало, тим що ще не роздивив ся коло себе. Низенький поклон Кошелевим, а ще низший Марусї Василевнї.[2]) *Посилаю тобі мою обіцянку*[3]) *і прошу тебе мій голубе сизий! не забувай щирого земляка свого Т. Шевченка.*

ІІ. До Миколи Макарова.[4])

І вчора і позавчора не найшов я вас дома. Де це ви гайнувєте? Нехай вам Біг допомога. Попросїть у Петра Аркадієвича[5]) *до осени мого рисунку „Русалки“. Я хочу дещо поправить і вигравіровать к виставкє. Єжели можна то подателю сего п. вручите рисунок та скажіть коли ви буваєте дома? бо мінї дуже треба побачить ся з вами.*

Щирий Ваш Т. Шевченко.

12 Апріля.

Як сегодї не можна, то пришлїть завтра раненько рисунок.

ІІІ. До Грицька Ченстохівського.[6])

Гриша!

Як схочете побачити старого Щепкина, актера і матимете час, то приходьте к Лазаревському в 7 часов.

Т. Шевченко.[7])

---

[1]) Правопись оригінálу в списках не задержана. Хоч на листї сьому нема року, але певна річ, що писав його Шевченко р. 1858-ого. Відомо, що Максимович, зараз скоро Шевченко виїхав з Москви, 26 березїля 1858 р., послав до його через Грицька Галагана „Гуса і твого і нашого“. 5-ого квітня того-ж року Тарас бачив ся в Петербурзї з Галаганом. — *О. Я. К.*

[2]) Жінка Максимовича. — *О. Я. К.*

[3]) Ся обіцянка — мабуть прислані з тим листом Шевченкові вірші „Як ще були ми козаками“, підписані „Кобзарь Тарас Дармограй“. — *О. Я. К.*

[4]) І на сьому листї нема нї року, нї місця написання. Але очевидна річ, що писаний він в Петербурзї, коли не 1859 [що певнїйш], дак р. 1860-ого. — *О. Я. К.*

[5]) Кочубея. — *О. Я. К.*

[6]) Дати зовсїм нема. Гадаю, що записка писана в маю р. 1858 ого. Щепкин з 12-ого до 19-ого мая того року був в Петербурзї, як се знати з Шевченкових „Записок“, стор. 207—208. — *О. Я. К.*

[7]) Оригінали сих листів зберегають ся в музею Василя Тарновського у Київі. — *О. Я. К.*

До Дніпра.

[Рис. Гр. Коваленка].

До хвиль твоїх сьпівучих і ласкавих,
До гір, ярів, зелених берегів —
Твій бідний син ізнову повертає.
Далеко був я, довго там блукав...
Поміж людий чужих, серед клопотів
І боротьби, на „стогнах“ бучних міст —
Я згадував тебе, мій друже-батьку,
Привіт тобі я щирий посилав.
Прийми мене, і ласкаво й прощенням
Мою зболїлу душу заспокій;
І мої сльози ти омий у хвилях,
І рани мого серця окропи.
Відпочивав я думкою від давна
На сїх зелених рідних берегах,
У спогадах, у мріях молодечих —
Я бачив славних тут синів твоїх,
Страшних, завзятих і вільнолюбивих.
Я чув лунанне їх пісень, і сурм,
І казанів, — луна йшла відгомоном,
Зникаючи десь в глибинї ярів...
І тихий вітерець менї приносив
Розмову гайдамацьку з тих ярів, —
Розмову про дїла сумні, кривавi...
Відпочивав мій дух на тій горі,
Де поховали Кобзаря-пророка,
Що словом огненним будив
І будить нас зі сну, неволї й смерти.
Щоденного клопоту там не чуть;
Кругом синїє рідна Украïна:
Понад горою вiє вітерець,
І плеще там внизу Днїпрова хвиля.
І голову схиляв я до Хреста,
Що високо піднявсь, як на Голгофї,
Як прапор, піднятий за все сьвяте,
За всїх покривджених, за волю й долю...
До тебе, Днїпре, я вернув ся знов.
Прийми мене, і ласкою й прощенням
Моє побите серце заспокій.
Нехай — гріхи обмивши, сил набравшись,
Я знов вернусь до жизнї й боротьби.
А як наближить ся кінець сумного
І одинокого мого життя,
Як безнадїйним холодом повіє
На мене вітер смерти, — я вернусь
До тебе знов, мій друже, мій ти батьку,
Щоб слухати розмову твоїх хвиль
Про дива таємничі і довічні;
Щоб до останньої хвилини чуть
Спокійну, давню пісню, що сьпіває
Твій тихий вітерець... Останнїй раз,
Вмираючи, я гляну на ту гору,
На стяг надїї й визволення — Хрест, —
І очи затулю на вік спокійно...

1894 р. На Днїпрі.

Гр. Коваленко.

МОРЕ В ПОЕЗИЇ Т. ШЕВЧЕНКА.

Як звістно, Шевченкови довелось близько зазнайомитись з морем, живучи на вельми сумних берегах Каспія, взагалї непривітного і ледви чи здібного особливо прихильно до себе успособити. Окружаюча поета природа при порівнаню єї з природою рідної Украïни могла лише збільшити той сумний настрій, котрий не покидав поета.

„І там степи, і тут степи,
Та тут не такії —
Руді-руді, аж червоні,
А там голубії,
Зеленії, мережані
Нивами, ланами,
Високими могилами,
Темними лугами...
А тут бурян, піски, скали,
І хоч би на сьміх де могила
О давнім давнї говорила:
Неначе люди не жили“.

Сї смутні береги, на котрих прийшлось „блукати“ невільному салдатови, не могло украсити і „нїкчемне“ море з єго „заспаними хвилями“.

„І небо невмите, і заспані хвилї,
І понад берегом геть-геть,
Неначе пяний, очерет
Без вітру гнеть ся. Боже милий!
Чи довго буде ще менї
В оцій незамкнутій тюрмі,
Понад оцїм нїкчемним морем,
Нудити сьвітом?... Не говорить —
Мовчить і гнеть ся, мов жива,
В степу пожовклая трава...“

Не дивно, що в поезиях Шевченка з образом моря лучить ся представленє о відірваности чоловіка від вітчини, о одинокім сирітстві на чужинї. В одній з своїх скорбних елегій, виражаючих скаргу на самотність, поет з'ображає перекотиполе, що котить ся „рудим ягняточком“ по степу; вхопила єго степова річенька і понесла в широкий Днїпро, а Днїпро поніс єго в море: „на край сьвіта билину море покотило, тай кинуло на чужинї“...

Такою покиненою билинкою вважав себе поет над тим „нїкчемним“ морем, коли навіть надія на одержанє листів заводила єго, і він „із журби, із жалю, щоб не бачить, як читають листи тії“, втїкав на берег моря...

„Погуляю понад морем,
Та розважу своє горе“.

Нїмий сьвідок того, як у поета „каламутними болотами, між бурянами, за годами три годи сумно протекли“, — море послужило холодною могилою, що поглинуло єго скорбні думи...

„І нишком проковтнуло море
Моє не злато — серебро —
Мої лїта — моє добро,
Мою нудьгу, мої печалї —
Тії незримії скрижалї,
Незримим писані пером“.

Все живе, рідне і близьке могло приходити тільки „ізза моря“: „просьпіваная воля“ поета ясною мрією являлась єму „ізза моря“ і, як повите туманом море, вставало перед ним єго минуле...

„І ти, моя єдиная,
Встаєш ізза моря,
Зза туману, слухняная
Рожевая зоре!
І ти, моя єдиная,
Ведеш за собою
Лїта мої молодії,
І передо мною,
Нїби море, виступають
Широкії села
З вишневими садочками,
І люди веселі“.

Але й ті хвилї, коли „за сонцем хмаронька пливе, червоні поли розстилає, і сонце спатоньки зове у синє море...“, коли „очам любо“ і у поета „малую годину нїби серце одпочине, з Богом заговорить“, — такі хвилї, коли ясна, сьвітла морська далина, осьвічена заходячим сонцем, приносить сьвітлі мрії, бували рідкі: звичайний в тих місцях туман

..... „неначе ворог
Закриває море,
І хмароньку рожевую
І тьму за собою
Розстилає туман сивий,
І тьмою німою
Оповиє тобі душу,
Й не знаєш, де дітись...“

Море для Шевченка, як і для кождого поета, є передовсім жива істота, котра *говорить* з чоловіком, своїми ріжнородними проявами відзиваючись на его душевний настрій. З морем приятелює „Перебендя“, народний поет-фільософ, котрого „думка край сьвіта на хмарі гуля“ і часто звертаєть ся до моря, бажаючи довідатись „що воно говорить“. Заховавшись від людий, старий кобзар „сьпіва на могилі, з морем розмовля“... Надто був близький той образ „чудного та хімерного“ Перебенді самому поетови, котрий досьвідчив сам на собі тяжкого чуття, яке викликує самотність в чужому краю:

„Дивлю ся на море широке, глибоке,
Поплив би на той бік — човна не дають.
..... згадаю родину,
Згадаю — заплачу, як тая дитина,
А хвилї на той бік ідуть та ревуть“,

Безкрайє море, що відділило надовго поета від всього, що серцю миле, помимо волї являлось ему образом безнадійности, безучасти, з котрим боротись нема в чоловіка сили...

„Тече вода в синє море,
Та не витїкає,
Шука козак свою долю,
А долї немає.
Пішов козак сьвіт за очі;
Грає синє море,
Грає серце козацькеє,
А думка говорить:
Куди ти йдеш, не спитавшись?
На кого покинув
Батька, неньку старенькую,
Молоду дївчину?
На чужині не ті люди, —
Тяжко з ними жити!
Нї з ким буде поплакати,
Нї поговорити“.
Сидить козак на тім боцї, —
Грає синє море,
Думав, доля зострінеть ся, —
Спіткало ся горе“.

Тільки вітер буйний доносить вісти від того, що пішов за море, тільки до него звертаєть ся кохаюча дївчина в безнадійних пошукуваннях за милим:

„Вітре буйний, вітре буйний!
Ти з морем говориш, —
Збуди його, заграй ти з ним,
Спитай синє море:
Воно знає, де мій милий,
Бо його носило;
Воно скаже, синє море,
Де його поділо“.

Таку ролю і грало море в минулім життю України, коли молоді сини ей часто кидали родину і йшли на Запороже, звідки і приготовлялись сьмілі морські напади на татарські й турецькі побережа. Не одного „милого“ носило тоді синє море і „поділо“ в своїй глибині... Не раз і не два, зібравшись „Турка пошукати“, славні Запорожцї „з Днїпрового гирла тихо випливали, серед ночі темної на морі синьому за островом Тендером потопали, пропадали“... Не раз приходилось тому, кого „синє море не втопило, і в турецьку землю Агарянську без кормил прибило“, зазнати тяжкої неволї і, сидячи в кайданах, взивати все того-ж вітра буйного, що братаєть ся з морем:

„Ой, повій, повій, вітре, через море,
Та з Великого Лугу,
Суши наші сльози, заглуши кайдани,
Розвій нашу тугу!
Ой, заграй, заграй, синесеньке море,
Та під тими байдаками,
Що пливуть козаки, тілько мріють шап-
Та на сей бік за нами“. [ки,

І вітер не раз доносив той козацький плач до рідного Днїпра.

„І море ревнуло Босфорову мову,
У Лиман погнало, а Лиман Днїпрови
Тую журбу-мову на хвилї подав“.

І ось готова запорожська дружина. Явив ся

„Отаман завзятий,
Забрав хлопцїв та й поїхав
По морю гуляти, —

ЗА БАЙРАКОМ БАЙРАК.

За байраком байрак,
А там степ та могила.
Із могили козак
Встає сивий похилий, —
Встає сам у ночі,
Іде в степ, а йдучи
Сьпіва, сумно сьпіває:
„Наносили землї,
Та й до дому пішли,
І нїхто не згадає...
Нас тут триста, як скло,
Товариства лягло,
І земля не приймає.
Як запродав гетьман
У ярмо християн,
Нас послав поганяти, —
По своїй по землї
Свою кров розлили
І зарізали брата;

[Рисунок Гр. Коваленка].

Кровю брата впились,
І от тут полягли
У могилї заклятій“.
Та й замовк, зажурився
І на спис похилився,
Став на самій могилї:
На Днїпро позирав,
Тяжко плакав-ридав...
Сині хвилї голосили, —
Зза Днїпра, із села
Луна гаєм гула,
Треті півнї сьпівали.
Провалив ся козак,
Стрепенув ся байрак,
А могила застогнала.

Т. Шевченко.

По морю гуляти,
Слави добувати,
Із турецької неволї
Братів визволяти...
Пливуть собі, а ізза хвилї
Сонце хвилю червонить;
Перед ними море миле
Гомонить і клекотить".

Невеликі лїрично-епічні твори, в основі котрих лежать історичні події, „Іван Підкова" і „Гамалія", містять в собі яркі живі образи моря, котре одушевлене рухом, як би бєть ся в такт козацькому серцю...

„Чорна хмара зза Лиману
Небо, сонце криє.
Синє море звірюкою
То стогне, то вие.
Дніпра гирло затопило,
„А нуте, хлопята,
На байраки! Море грає —
Ходім погуляти!"
Висипали Запорожцї —
Лиман човни вкрили.

„Грай же, море!" засьпівали, —
Запінились хвилї.
Кругом хвилї, як ті гори:
Нї землї, нї неба.
Серце мліє, а козакам
Того тілько й треба.
Пливуть собі та сьпівають..."

Але все те образи з того минулого, котре „було колись — минуло ся, не верне ть ся знову".

Незалежно-ж від історичних споминок, рівно як і від особистих споминок того смутного часу, коли поетови приходилось „нудити сьвітом понад отим нїкчемним морем", — образ моря взагалї являєть ся у него в ясних рисах здорової, сильної істоти, що́ бере живу участь в житю рідної України, в єї широкій волї, де „могили з буйним вітром в степу розмовляють", де „повіє буйнесенький, як брат заговорить".

„Там в широкім полї воля,
Там синіє море,
Вигравае, хвалить Бога,
Тугу розганяє..."

Яко поетичне порівнанє приходить море в з'ображеню ночи [в поезиї: „Не спило ся, а ніч, як море, — хоч дїялось не в осени, так у неволї"] і при з'ображеню степу [в „Перебендї" і ин.]:

Кругом його — степ, як море
Широке, синіє.

Шевченко дає морю епітети, котрі бачимо в людовій поезиї. А рух моря виражаєть ся у него словами: „говорить, синіє, грає, вигравае, реве, стогне, вие, гомонить і клекотить".

Ось і всї поезиї Шевченка, в котрих являєть ся на сцену море, як обстанова дїї, як самостійний образ, як поетичне порівнанє. З наведених вище уривків, можна бачити, яку, так сказати-б, струну в поетичній кобзї нашого „Кобзаря" творило море, як ся струна була настроєна і які звуки вона видавала.

О. Канївський.

Т. Шевченко в дорозї з заслання.

[2 серпня 1857 р. до 27 березїля 1858 р.]

Критично-біографічний нарис *)

Написав **О. Я. Конiський.**

Життєписний материял про подорож Шевченка з десятилїтнього заслання до Петербурга — невеликий обємом, за те широкий змістом і повен певних фактів. Найголовнїйшу частину сего материялу постачають нам власноручні „Записки і Листи Шевченкові. Тут, в тих фактах і думках, що позаводив поет до Записок та до Листів, ми бачимо його день скрізь день, бачимо його таким, яким він був під той час, скинувши з своєї шиї ярмо неволї, з своєї душі військові кайдани, з свого язика і думок цензуру військової казарми. Поет стоїть перед нами на всю свою постать фізичну і духово-моральну: він нїчого не приховує, нї з чим не таїть ся, нї про людий, нї про себе самого. Хоч якіб-б там не трапляли ся, часом геть несмачні, подробицї життя щоденного, Тарас не пильнує причепурювати їх, а заводить їх до свого журналу просто, щиро, правдиво, не вважаючи на те, що часом ті подробицї не на користь йому.

Читаючи в тих подробицях інколи звістки такого змісту, що недобре нас вражають, ми одначе чуємо, що сила щирости і міць правди ще більш надять наше серце до Тараса, яко до чоловіка; ще глибше любимо його, яко горожанина України, ще поважнїйше кладемо поклони перед теплом його чистого серця, перед горячим та безкраїм його патріотизмом, перед сьвятою та сьвітлою любовю його до людий, найпаче до простого, зневоленого народу і нарештї перед його генїяльно вищим словом.

Рівняючи Шевченкові твори поетичні до його прозаїчних і часом дрібно-реальних Записок, ми в перших дивуємо ся його величности високій, інколи недосяжній; а в останнїх нас дивує і вабить його простота благородна, його чарівниче, прекрасне, сердечне поводженнє з людьми, однакове в відносинах з кожним чоловіком, хто-б він не був. Тарас, яко чоловік, нї на одну йоту не переміняєть ся нї перед високими урядниками, нї перед простим писарем, нї перед дуками-аристократами, нї перед їх крепаками, нї перед богатирями-мілїонниками, нї перед злидарями. Він бачить тільки і перш за все чоловіка і в кожної людини він, перш за все, шанує правду, любов до сьвіту і волї, до всего честного, благородного. Де-б він не спостеріг, чи в штуці, чи в письменстві, чи в живому факті життя реального почуттє прекрасного, правдивого голос його серця однаково обзиваєть ся голосною струною. І ми про його, більш нїж про кого иньчого, можемо правдиво мовити словами другого поета:

„На все от звался онъ сердцемъ своимъ,
Что проситъ у сердца отвѣта".

А з другого боку помічаємо, що в серцї нашого поета, немов під вітер на морі, ребрами встають хвилї-гори глибокого обурення на всяке лиходїйство, неправду, неволенне людий і людського життя і духу. Дух поета лютує проти гнобителїв. Благородного огню того лютования не погасили і не охолодили тяжкі кайдани десятилїтньої неволї яремної. Поет наш і в великому і в дрібному, і в незвичайному і в щоденному, будніщньому, і в щастю і в нещастю, і на волї і в острозї, скрізь однаково — чоловік благородний, з чистими, як роса в ранцї, серцем, з палкою, як огонь, душею. Таким бачимо його в записках, в листах його і в споминках його.

Сим то й не можна мінї жалковати, що про час життя поета в дорозї з заслання — материял невеликий обємом. Більшість материялу життєписного, от як споминки і згадки приятелїв, не додавали-б нам нїчого нового задля характеристики Шевченка. Одначе дивна річ: від часу перебування Шевченка в дорозї з заслання минає 38 років, а досї, з його нижегородських приятелїв нїхто опріч Піунової, [та й то між иньчим тільки] не оголосив нї споминок про Шевченка, нї листів його. Тим часом річ певна, що Шевченко, покинувши Нижнїй-Новгород, листовав ся з Нижегородцями, на пр. з Кандинським, з Брилкиним і з иньч. Де ті листи??

*) Два попередні нариси про перебуванне Шевченка на заславню хоч і написані, але я спинив ся друковати їх, сподіваючись розжити ся на нові материяли і перевірити дещо з старих материялів, що показали ся тепер геть непевними. — *Автор.*

І примиренному приснять ся
І люди добрі, і любов,
І все добро і встане в ранцї
Веселий і забуде знов
Свою недолю; і в недолї

Пізнає рай, пізнає волю
І всетворящую любов.

Шевченко [„Кобзарь“, т. II, стор. 188.]

I.

За три днї переплив Шевченко на хісткому човнї Каспійське озеро-море і о 5 годинї вечера 5/17 серпня 1857 р. дістав ся в Астрахань. Колишня столиця татарсько-астраханського царства, а тепер місто портове не сподобало ся Тарасови. Підпливаючи до Астраханя поет бачив біля берега сотнї кораблїв і цїлий лїс щоглів і гадав собі, що Астрахань щось похоже на Венецию під час дощів, але-ж... Побачив, що хоча рукав Волги, завбільшки як Босфор і підпері́ує, але не Золотий Ріг, „а кучу гною смердячого“. Кажучи правду, що могло сподобати ся поетови в Астраханї? Хоча він цїлих сїм лїт нїчого не бачив, опріч дикого степу та убогих будівль казарменних в Новопетрівському, а проте його чуттє художницьке не виявловіло; любов до зграбного, до гарного не виснажила ся. Тим часом Астрахань і тепер ще місто майже не культурне; а тодї тим паче „Будівлї убогі, не улицих брудота, нї готелїв, нї путящих ресторанів нема; крамницї убогі, тільки бібліотека мізерна, жіноцтво неприродно біле і переважно сухорляве. Панує твар комлицька. Вираз її простодушний і рахманний“. Тарас спостеріг, що лїпші слуги і робітники з Комликів. „Житло Комликів, — каже він в своєму журналї, — кибітка, професия — рибальство і взагалї важкі роботи“.

Ще в Новопетрівському Шевченко примірковав собі їхати з Астраханя до Нижнього Новгороду водою по Волзї. Пропливши в Астрахань довідав ся, що парохід вернеть ся з Нижнього не швидко ще і попливе назад з Астраханя після 20. серпня. Плисти на пароходї в каютї Тарасови браковало гроший. Треба було плисти на баранцї, що йти ме на буксирі у парохода. Купивши білєт на плавбу, мусїв він сидїти в Астраханї і нудити ся більш двох тижднїв, доки рушить парохід. В Астраханї перебував тодї в якихсь урядових справах пляц-ад'ютант Бурцов. Тарас закватировав у його, але не надовго, бо Бурцов заходив ся дружити ся; 17. серпня мусїло бути весїллє; тим то Тарасови треба було знайти собі иньчу кватиру. Поношукавши днїв зо два кватири, він нарештї знайшов якусь комірчину за 20 коп. поденно і перебрав ся сюди 12. серпня. Переночувавши на новій кватирі, в ранцї пішов Тарас відчинити віконницю. Ледві став відчиняти, „якийсь бородач“ линув з вікна помиями і, звістно неумисне, облив Тараса, та ще, каже Шевченко, „мене-ж і вилаяв, кажучи, що мене чорт носить так рано попід віконню“. І я вилаяв його „старим ослом бородатим“ — признаєть ся Тарас.[1])

В новому чужому містї приїжій людинї, що́ не має там нї дїла, нї знаємих, завжди нудно сидїти, та ще отак як Шевченкови, що́ вирвав ся з неволї і, натурально, жадав швидче дістати ся до столицї. Треба було чим-будь розганяти нудьгу і денебудь убгати нудний час дожидання пароходу. Річ натуральна — оглядати місто. Тарас так і робить: вештаєть ся по брудних улицях Астраханя і бачить, що „Астрахань просто остров, перерізаний кількома смердячими болотами. Будівлї порозкидані, і всю оту величезну та незграбну, сїру кучу валяви увінчують зубчасті білі мури Кремля, та стрійний собор велелїпний на пять бань московського штибу XVII. віку. Ґубернаторський дім здаєть ся зизю, як прирівняти його до сусїдніх халупчин: під домом репрезентанта висшої адміністрациї — крамниці з кумисом“. Обійшовши усї улиці, поперечитувавши усї великі і малі вивіски, провідавши і книгарню, взагалї оглеґївши Астрахань, Тарас виводить з сього огляду, що „се місто погане, зовсїм нїкчемне, осоружне“ і каже: усяке місто, хоч би таке, як Белебей в Оренбурщинї, повинно-б справити добре вражінє на людину, що отак, як я, червіла сїм років в пустинї голій. Отже зі мною не так стало ся: значить, я ще не зовсїм здичавів... Се добре![2])

Іраклій Усков.

На другий тиждень обставини і умови перебування Шевченка в Астраханї перемінили ся трохи на лїпше і та переміна зробила добрий вплив на його дух.

Одночасно з ним були визволені з Новопетрівської хурдиґи декотрі Поляки, що́ справляли там теж покуту за любов до волї рідного краю. Між ними був і Фялковський. Одночасно з Шевченком і вони приплили в Астрахань. Тут повитав їх земляк їх лїкар Зброжек Тимко, годованець київського унїверситету. Довідавшись від своїх земляків, що й Шевченко визволений з неволї і по дорозї перебуває в Астраханї, Зброжек подав про се звістку своїм знаємим Українцям, які були на той час в Астраханї: Іванови Клопотовському, Незабитовському, Одинцеви і ин., дїтям київської Alma Mater-і. Дехто з них, як от Клопотовський, перебуваючи у Київі, особисто знав Шевченка і всї вони глибоко шановали його, яко национального поета і страдальника за волю і добро рідного народу. Усї вони кинули ся витати Шевченка в його комірчинї.

15. серпня в журналї Шевченка Клопотовський власною рукою записує, що в той день він повитав „з превеликою радостю в далекій чужинї старого свого професора, найдорожшого та любого поета; повитав його яко батька, яко брата, яко друга великого“.

Не тільки Українцї, але дехто з Великоросів з ентузиязмом витали визволеного з неволї поета. Так Федор Чельцов в Шевченковому журналї 16. серпня „вельми дякує Богови, що сподобив бути кілька годин укупі з батьком милим з Тарасом Григоровичем Шевченком“.

Поляки теж не відстали й собі. „Славетний Кобзарю Народний! — витає Тараса Зброжек: — Твоє теперішнє перебуваннє серед нас робить мене зовсїм щасливим і отсї години нїколи не зникнуть з моєї памяти. Стократ благословляю отсей день великий, коли небо дало мінї спізнати особисто Тебе, великого і непохитного оповідача правди“. [„Записки“, стор. 103].

В Астраханї перебував тодї саме богатир-мілїонник О. О. Сапожников. Шевченко знав його ще року 1842 невеличким хлопцем. Тепер він відав, що Сапожников живе в Астраханї і проходячи раз по одній улицї, помітив великий будинок з написом: „Домъ Сапожникова“; але згадавши, що Сапожников „на астраханському обрію є зорею брилянтовою, та ще й безплатним метрд'отелем“, Тарас не пішов до його. Тим часом Зброжек 15. серпня переказав Сапожникову, що Шевченко в Астраханї, і на другий день Сапожников і Шевченко оновили стару знаємість. В особі Сапожникова Тарас зустрів людину просту, добру і високоблагородну.

Ото-ж новим і старим знаємим Шевченка прийшла добра думка пошановати нашого поета гуртовим бенкетом.

От що пише Шевченко про другий тиждень свого перебування в Астраханї: „З 15. до 22. серпня у мене в курявім і брудній Астрахані було таке сьвітле сьвято, якого на моєму віку мінї ще не трапляло ся. Земляки мої, більшість їх Кияни, так щиро, так радісно, так по братерськи привитали моє визволенне з неволї і свою гостинність так розгор-

[1]) „Записки“, стор. 100.

[2]) „Записки“, стор. 94—98.

нули, що не дали мінї самому проводити свої записки, а взяли на себе".

Очевидна і зовсїм річ натуральна, що астраханські привитання окрилили, підбадьорили сьвіжою силою дух поета, так як ту квітку, причавлену спекою, бадьорить і сьвіжить чиста, сьвіжа роса. Привитання астраханські були першим ступнем по тій стежцї, де Українцї с ь в і д о м о справляли свій сьвятий обовязок п р и л ю д н о г о і заслуженого пошанования ґенїя рідного слова і великого страдальника. З Астраханї почав ся прилюдний суд і о с у д тієї великої історичної несправедливости тяжкої, що заподїяно над Шевченком 30. мая 1847 р.

До слова сказати: що за фатальний, що за сумний отсе день в істориї нашого писменства. 30. мая 1847 р. знївечено Шевченка; 30. (18.) мая 1875 р. заковано в кайдани українське слово. Чудне щось!...

„Спасибiг вам! — дякує Тарас своїм астраханським прихильникам: — ви наділили мене таким щастєм, ви надали мінї таких радощів, що моє вдячне серце ледві їх вміщує. Память про отсї найщасливші днї я не до прозаїчних записок своїх заведу, а сховаю в скарбницї серця свого".[1])

Саножникову тодї саме треба було з усїєю своєю родиною їхати теж до Петербурга. Він наняв собі до Нижнього Новгороду той самий пароплав „Князь Пожарський" на буксирній барцї, котрою бажав плисти і Шевченко, і купив собі білєт. Тепер Саножников прохав Шевченка подорожувати з ним в каютї.

Тарас згодив ся: куплений білєт він віддав капітану парохода, просячи подарувати його першому злидареви. Капітан „Князя Пожарського" Кашкин, на той білєт взяв, замість одного пятьох злидарів, що́ не спроможні були навіть по одному карбованцю заплатити за переїзд до Нижнього.

22. серпня „Князь Пожарський" рушив з Астраханя.

II.

Не по рудому кирґизському степу пустинї подорожував тепер Тарас; не „по заспаних хвилях" моря Аральського плив він тепер. Перед очима поета розгорнув ся тепер широкий, блакітно-сріблястий шлях красуні Волги, облямованої зеленими, часто стрімкими берегами. І плив тепер Тарас не в гуртї темних, часом пяних, зневолених жовнїрів, а в товариствї людий осьвічених і прихильних до його. А про те всї обставини плавби на „Князю Пожарському" заневне зворушували в Тарасовому серцї пережите тяжке минуле... і, певна річ, нїкому не чуте питанє: за що? не раз здіймало ся на серцї у поета. Хоч би яке любляче, мягке, всепрощаюче серце не було у чоловіка, він до віку не спроможен забути незаслуженої тяжкої наруги і зневаги, та ще таких, яких зазнав Шевченко.

Забути їх живій людинї — значить забути самого себе. А чи се річ можлива? Можна простити їх; але забути не можна. Я ще раз певен, що пливучи з Астраханя, Шевченкови не можна було не нагадати плавби і по Аральському озеру і по Уралу в Гурєв-городок в жовтнї 1850 р. Я певен, що спомники його в ту годину бризькали кровю з самого серця так, як колесо „Князя Пожарського" бризькало срібною піною.

Пливе „Пожарський". Носом своїм він ріже-оре шклянний шлях Волги і гуде тихо, поважно, наче він гордує, що везе на собі найдорогоцїннїйший скарб України. Природні обставини надають ще більш гордощів і торжественно-тихого бенкету. „Ночі тихі, місячні; чарівничо-поетичні ночі. Волга поняла ся прозорим туманом і, немов те зеркало безкрає, відбиває в собі красуню ніч, блїду, чарівну ніч. Відбиває і стрімкий берег, инде порослий купами зелених дерев. Декорация невимовно гарна". Вона солодким спокоєм напоювала і заспокоювала збентежені Тарасові нерви і наче та ніжна неня голубила-присипляла і заневняла, що ні барабан, ні „Заря" не потурбують вже ізмученого серця поета. Замість барабана і „Зари" покриває гук ниьчий; покриває німа гармонїя привабливої, чарівної краси природи, та тихий задушевний голос скрипки, що́ серед тихої ночі так чарівно, мельодийно лунає з чердака пароплава. Шевченко взагалї любив музику, а скрипку тим паче. І от він слухає вже третю ніч, як на пароході вільно відпущений з кріпаків розливає чарівні гуки Шопенових мазурок. „Отсїх славянських пісень сердечно-глибоко сумних я нїколи не наслухаюсь, — пише Шевченко 27. серпня: з тієї скрипки, — додає далї поет, — вилїтають стогнання і зливають ся в один стогін протяжний та суворий. Чи скоро-ж сей стогін долетять до твого уха, наш Боже праведний?" — питаєть ся поет.

Нові обставини, нове товариство інтелїґентних людий і воля, так впливали на Тараса, що першими днями плавби він не спроможен був нї до чого взяти ся; навіть ретельно не писав кілька день свого журналу. „Усе нове товариство, подорожні люди — пише Тарас в журналї, такі щирі і приязні, прості, що я з радощів не тямлю, що й робити; тільки то назад, то наперед бігаю по чердаку, неначе той школяр, що́ вирвав ся з школи. Отакий несподіваний, зненацька контраст не дає мінї прийти до себе. Л ю д с ь к е п о в о д ж е н и є з о м н о ю з д а є т ь с я м і н ї ч и м с ь н е п р и р о д н и м, н е й м о в і р н и м..."

Аґата Ускова.

А властиво в поводженню з Тарасом його подорожнїх товаришів не було нїчого незвичайного. Десятилїтнє життє в казармі в пустинї, життє зневоленим жовнїром налило в душу до його такої нелюдської трути, що дїло звичайної уваги і приязни людської здавало ся йому незвичайним чимсь. От з отих підкреслених в горі слів ще раз бачимо, які були відносини до Шевченка на засланню і які умови життя довело ся йому перетерпіти.

Саножников дав Тарасови багацько книжок і нових журналів. Коли перші враженія нових обставин трохи втихомирили ся, Тарас пильно взяв ся до духових наїдків: взяв ся читати. Кілько то часу він майже нїчого не читав; нова лїтература, нові напрямки, слово, трохи визволене по смерти царя Миколи з цензурної неволї, не доходили до Новопетрівської тюрми. Тим то тепер Шевченко походив на чоловіка, що́ довгий час голодував, животїючи єдине хлїбом та водою, а тепер після довгого голодання, перед ним стоять смачні наїдки; їдж до схочу.

Капітаном на пароході трапив ся чоловік осьвічений, охочий до лїберальних і артистичних творів письменства, яких у його в портфелї було чимало в запасї. І от з 2-ого дня вересня на „Пожарському" в каютї капітана пішли літературні читання. Читають твори Венедиктова, Салтикова-Щедрина, читають „Полярную Звѣзду" Герцена і там в їй твори повішеного 14. грудня Рилєєва, „Войнаровський", „Наливайко", — все те з минулого історичного життя України... Шевченко впиваєть ся змістом і думками тих творів. В журналї своїм 5. вересня під впливом читаного поет пише: „Гоголе, наш безсмертний Гоголе! Якими радощами радїла-б душа твоя благородна, побачивши навкруги себе таких учеників ґенїяльних [як Салтиков]. Други мої, щирі мої! пишіть, подавайте голос за оту чернь горопашну, за отого смерда безсловесного, зневоленого".

[Далї буде].

[1]) „Записки", стор. 104.

Московські переклади творів Шевченкових.

Огляд **Павла Граба**.

Ніколи ще не доводилось мінї читати прихильних відзивів критики московської про українські переклади з чужих мов; противно: погорда та глузуванне завжди були нагородою наших перекладачів. Сьвятий знає, на якій такій підставі виробив ся серед Москалїв погляд, що наша мова придатна лишень до уличної лайки, пяного базїкання чи пташиного воркования закоханих, але цїлком вбога та недотепна, щоб висловити ті високі думки та почуття, які подибуємо у Шекспіра, Байрона, Шілєра то що. Хто з нас не чув такого сьміливого суду, кому він не натуркав уший? Незграбний вираз, ця або иньша хиба одного чи другого письменника ставили ся в провину всьому письменству та мові, давали привід галасувати про нашу загальну недотепність та вбожество. Не зважаючи на ту лиху долю, в якій довело ся розвиватись українському слову, не зважаючи на ті штучні безперестанні перешкоди, що́ ставила на шляху орґанїчного розвитку ворожа рука наших добродіїв, ми однак не вмираємо й не бажаємо вмирати, маємо літературу, правда не дуже ще богату, та нехай і вороги наші не пишають ся... Кому багацько дає ся, з того більш і спитають; хто гарбав власними жменями до кишенї й відси й відти, хто мав хоч яке будь право господарювати у себе дома по своєму, той мусить і другим більш дати, і відповісти докладнїйше. „А про те — що-ж ми добачаємо? Цїлком навпаки!“ — скажемо словами Щедрина...

Передо мною оце лежить книжка: „Кобзарь Тараса Шевченка въ переводѣ русскихъ поэтовъ, изданномъ подъ редакцією Н. В. Гербеля“. Виданне друге, виправлене та поповнене. Петербург 1869 р. Перечитав — і пекельним злом обкипіли мої груди. І це ті добродії, що́ дорікають нас завжди нашою недотепністю, глузують з українського письменства та мови, вказують нам межі творчости словесної! О, побила-б вас сила Божа! Але будемо стояти на ґрунті безсторонности, балакати про зачеплену книжку, sine ira перегляда́ти ті перли, що́ в нас перед очима.

Збірник складаєть ся з перекладів сїмох поетів московських, а саме: Гербеля, В. Крестовського, Плещеєва, М. Михайлова, Мея, Берґа і М. Курочкина. Переклали вони всього 36 пєс Шевченкових, в тім числї: Гайдамаки, Наймичка, Причинна, Перебендя, Іван Підкова, Тарасова ніч, Гамалїя, Тополя, Утоплена, Катерина, — останні дрібнїщі. Що-ж становлять собою ті переклади? Всякий добрий переклад по моїй думцї повинен віддавати правдиво цїлий дух і художницьку красу первотвору, вибрати все, що надає останньому вартости та оригінальности, бути не менш характерним, як і він. Не бувши таким, переклад може вражати своїм хистом поетичним просто яко твір літературний, може чарувати своєю красою артистичною, може навіть часом стояти повище від первотвору, як стоять на пр. деякі річи Жуковського, виняті з Шілєра. Словом, не задоволяючи читача яко переклад, останнїй може мати сам по собі певну вартість літературну і справляти користь читаючій громадї. Отже жадному з тих вимогів не відповідають і трохи згадані переклади: та річ страшенно дивує нас, тим більше, що серед перекладачів все імена більш або менш значні, а такі як Мей, Плещеєв, Берґ і почасти Гербель придбали навіть собі славу найкращих перекладачів московських. Подибуємо, правда, кілька не поганих перекладів, але їх так мало на цїлий збірник, що вони цїлком не в силї загладити загального вражіння. Найкраще зроблений, по нашій думцї, д. Михайловим переклад „Івана Підкови“, що можна вважати, коли не взірцевим, то досить вдоволяючим. Вдали ся деякі невеличкі річи д. Плещеєви, а саме: „Полюбила ся я“, „І широкую долину“, та навпів з гріхом — „Сон“ [„На панщинї пшеницю жала“]. Справляє сякe-таке вражінне перша половина вірша „Один у другого питаєм“, переложеного д. Курочкином, але те вражінне псуєть ся незграбністю другої половини, браком артистичної цїлности. Не поганим міг би вийти переклад вірша „Огнї горять, музика грає“, зроблений так само Курочкином, коли-б у йому було менш трїскучої риторики, а більш Шевченкової простоти та почутливости; Москалям опроче цей переклад може сподобатись. Подибують ся окремі уступи, чи певнїйше — стрічки, що вважав би я пересічно вдатними, у Гербеля, але все то — каплина не меду навіть, а патоки, в перерізї догтю — не більш. Оце тільки й можна сказати доброго. Що до останнїх перекладів, так то все річи, що про них і згадувати серіозно не варто. Це не переклади; це овсї не поезия; це, що гірш, навіть не московська літературна мова, а якесь недотепне верзяканнє, якісь незрозумілі звуки часто без нїякого змислу та значіння. І все це зветь ся перекладами Шевченка, котрому, крім Пушкина та Лермонтова, не має рівного у всій богатій літературними талантами Московщинї! Хай не подумають, що ми видаємо такий різкий осуд з национальної заїлости, — остання тут не при чому. При всьому нашому бажанню ми не можемо дивитись інакше, ідучи за голосом совісти та вражіння естетичного. Що бо справдї становлять собою ті переклади? Не більш, не менш, як звичайно віршомазінне, котрого-б може нїякий московський орґан не надрукував, коли-б над ним не стояло невмируще імя славного Тараса. Де тільки доводилось переписувати замість „іде“ — „идетъ“, „рїже“ — „рѣжетъ“, „кричить“ — „кричитъ“, „милий“ — „милóй“ і т. д., — перекладачі робили ту музику дуже зручно, чухрали, як Москалї кажуть, „безъ зазрѣнія“; коли-ж неможливо було відкрутитись голим переписуваннєм, а треба було сказати щось від власного розуму, так вони [метцї — нївроку!] або викидали найкращі часом місця, або лишали українські слова та вирази без жадного перекладу, в повній непорочности, іноді тільки підкреслюючи такі камінцї „претковенія“. Отсим робом задержалось без усякої потреби чимало слів українських, що́ мають собі буквальні рівнознаки в мові московській і не можуть бути полишені без перекладу, раз є метою зробити переклад. З якої рациї я-б лишав такі слова, як на пр. свекруха, жито, палянниця, очіпок, сховались, птахи, кочерга, безголове, злидні, вечерять, „дѣвчина“ і т. п., або на що-б я вживав такі вирази, як на пр. „тѣмъ часомъ“, „жито жати“, — ритми на зразок: „козáкам“ — „байдаком“ і т. п.? Це однаковісінько, як би ми Українцї, перекладаючи який московський твір, писали: „свекровь“, „рожь“, лепѣшка“, „повойникъ“, „спрятались“, „птіци“, „ужинать“, „дéвица“ і т. п. в тому-ж родї. Про нас кажуть, що ми гребемо, відки лиш мога, або куємо слова! на се краще нїчого не відповідати. Куємо... нехай буде й так... то наша доля... Що-ж, коли ви, добродії, з неба впали цїлком готовими та виробленими, з тим богацтвом та мельодийністю мови, якими хвалитесь нинї... не всїм таке щастє... тож доводить ся й кувати.. відповіди в таких справах не дають... то — природне право людини чи народности, як само житє не вами дароване... Та що сказати, коли з'являють ся ковалї в такій богатій та розвиненій мові, як московська, та ще такі забісовані ковалї, які нам сїромахам і не снили ся, — що, питаю, казати? Хто дасть на те відповідь? Хто не кричить про українських письменників, що вони не розуміють мови свого люду, що вони витворюють якусь власну нїсенїтницю; яке ледащо, що́ часом не знає двох слів наших, не репетує в тому напрямку? Ми звикли до того галасу, він не вражає нас більш, як усе, що виновуєть ся не з сути річий, а з уваг „особливої вдачі“, — не вражає і не здужає вражати, як не вразять омильні лїкарські засуди міцного орґанїзму, що́ не стратив у собі здорових зародків кипучого, нехай навіть на який час придавленого обставинами життя... Та що сказати, коли представники народности більш щасливої, як ми, більш богатої та осьвіченої, — народности,

щó по праву може хвалитись мовою Пушкина та Лермонтова, не розуміють рідної мови, а своїми творами доказують досить виразно, що закони тієї мови навіть не про них писані; що, питаю, сказати? Щоб не бути голословним, прошу полюбовати хоч з отсих перлів. Перекладуючи засьнів „Думи мої, думи“..., д. Гербель каже між иньшим:

.....„Думы мои, дѣти,
Для чего любилъ васъ, для чего ла-
[скалъ?
Иль заплачетъ сердце хоть одно на
[свѣтѣ,
Такъ, какъ я надъ вами? Можетъ,
[угадалъ...“

Не кажу вже про те, що само „иль“ здаєть ся нам дуже немельодийним, але воно тут й не до шмиги, бо красше по московськи висловитись:

Заплачетъ ли сердце...,

тай з ориґіналом вийшло-б згіднійше.

Той же таки Гербель так далї перекладає:

...„Или сердце, или очи
Карыя найду я,
Что заплачутъ и надъ вами —
Больше не хочу я...“ [18 ст.]

Не знаю, по якому це буде, тільки не по московськи: і не граматно, і на кошт змислу... тее...

Перекладуючи „Перебендю“, Гербель вживає такі реченя та форми:

...„На базарѣ — „Лазарь“-пѣс-
Аль, чтобъ люди знали, [ню,
Запоетъ, какъ Сѣчь родную
Вóйски розоряли...“ [22 стор.]

Розмовляючи прозою, нїхто не скаже нї „Лазарь-пѣсню“, нї „аль“, нї „вóйски“, — останньої форми в московській мові годї шукати; це вже буде той „волянік“ чи коване, якими люблять Москалї дорікати нас, Українців, — та хороба, яку вони звикли валити з власної голови на нашу.

В поезиї „Тяжко важко в сьвітї жити...“ Гербель перекладає між иньшими:

...„Аль пришолся не по сердцу,
Какъ съ тобой снознался?...“ [60 ст.]

Оте „аль“, щó по двадцять разів повтаряєть ся на сторінці, та оте „сноznался“, це — такі цьвіти, що аж за перекладача сором робить ся.

...„Съ кого они портреты пишутъ,
Гдѣ разговоры эти слышатъ?“ —

Мимохіть пригадують ся вірші Лермонтова, бо-ж справдї, де вони, перекладачі, чули отакі розмови?

„А если и случилось имъ,
Такъ мы ихъ слушать не хотимъ“, —

продовжимо словами того-ж поета.

Так саме: може й доводило ся їм чути вирази на зразок „аль“, або „сноznался“, бо чого пак на сьвітї не почуєш [у Толстого на пр. один мужик замість „дѣйствительно“ каже „двустительно“, не розуміючи того панського слова], але людинї осьвіченій та ще й поетови слїд би розуміти свою мову на стільки, щоб відрізняти пшеницю від буряну, знати що, відки і коли брати; нехай, повторяю, й доводило ся їм чути, але ми, Українці, не хочемо слухати їх „язичія“, принаймнї в перекладах творів дорогого нам Шевченка, не хочемо знати тих на свій лад „двустительно“, якими пістрить весь збірник. Такі вирази Гербеля, як на пр. „во степяхъ ли“ [92 ст.], „кличетъ мать ёё вечерять, не докличетъ дочку [Катерина, 94 ст.], „сердце вянетъ, распѣвая, какъ причину знаетъ...“ [ibid.], „охъ, чего въ огнѣ пожара я вчера не сгинулъ!“ [Гайдамаки, 236 ст.], або

„Одного отца вѣдь дѣти —
Жить бы, веселить ся...
Не умѣли, не хотѣли —
Надо разойтиться...
[Гайдамаки, 235 ст.], —

вони або недотепені, або грішать проти складу мови московської, або не дістали ще прав горожанства в письменстві. Хто-ж бо таки з Москалїв говорить: „Чего я не сгинулъ?“... А що до виразу „разойтиться“, так це така клясична цяцька, що й галицька „кацапорутенщина“ не вигадає краще. Та пострівайте, дд. читачі, чи-ж те ще буде?

Гербель — родом з нїмецької сїмї, вчив ся та ріс у Нїжинї, значить не справдешня „русская душа съ падапьлокою“, міг і схибнути та помилитись, хоч воно для знаного поета й нїяковось. А от візьмемо хоча-б Мея, з котрим укупі Гербель перекладував значну частину „Гайдамаків“, саме „Галайда“, „Бенкет у Лисянцї“, „Гонта в Уманї“ та „Епільог“. Хоч Мей теж не щиро московського роду, як більша половина найвидатнїйших писателїв московських, але він так „обрусаньотився“, що й річи не може бути про його чужоземщину. Які-ж уступи подибуємо ми в перекладах цього поета? Та не згірші від Гербелевих, щоб не сказати зайвого. Та-ж сама язикова „двустительность“, ті-ж самісінькі хиби супроти складу мовного, ті-ж самісінькі порыви ковальскі. Що на пр. сказати про такі вислови, як: „времени потрата“ [242 ст.]; „ниполячки“ [242 ст. — по якому се?]; „а тѣмъ часомъ гайдамаки ставять вдоль базара столъ да столъ...“ [243 ст.]; „горя не уважимъ...“ [244 ст.]; „я въ него удался“ [246 ст.]; „весна... поднесла землѣ барвинокъ...“ [262 ст.]; „солнца мало, рясокъ мало...“ [262 ст.]; „злоба братьевъ вдвое...“ [262 ст.]; „конны narodowi“ [264 ст.]; „благо-невеличкы“ [264 ст.]; „ужь я не увижу ихъ чорныя брови [268 ст.]; „послѣ ужина, вечери...“ [269 ст.]; „ой, мой батька арендарь, чеботарь...“ [269 ст.]. До якого гурту треба зачислити отакі заходи перекладарські? Та може д. Мей зручнїйш вправив ся з перекладами, що творив самостійно, як от „Наймичка“ та деякі пєси дрібненькі? Де там! У своїх самостійних перекладах він навіть далеко гірший та недотепнїйший. Памятаєте прості, безхитрі слова Тарасові:

„Після Пречистої в недїлю
Та після першої, Трохим
Старий сидїв в сорочцї білій,
В брилї на призпі...“

Якже вмудрував ся передати їх Мей? Та я-б не йняв вірн ушам своїм, коли-б не мав перекладу в себе перед очима. Послухайте, люди добрі, коли не чули:

„Введенье разломало ужь ле-
[денье;
Прошла и первая недѣля. Въ во-
[скресенье.. і т. и. [150 ст.]

Начитавши такі перли, я просто не міг стямити ся з перекладарської сьміливости д. Мея, мов би мене хто обухом по потилицї гепнув. Що-ж мусить відчувати Москаль, сніткавши ся з такими несподіванками словесними? Нам, Українцям, не снила ся навіть можливість таких перекладарських еквілїбрацій та такого нївечення рідної мови, яку оце добачаємо в д. Мея. Такі перли не пошкодили-б навіть галицькому Маркову і т. и. Нехай лишень тепер який учений Москаль, от хоча-б д. Пипін, насьмілить ся закинути, що галицькі кацапо-рутенцї пишуть такою мовою московською, якою жаден народ в сьвітї не говорить, — представники галицького москвофільства з піднятими до гори головами можуть відстрілювати ся зза таких твердинь, як Гербель зі своїми „аль“, або Мей зі своїми клясичними „леденями“, і взагалї стануть зсилатись на „Кобзарь Т. Шевченка въ переводѣ русскихъ поэтовъ“...

Або як переложив д. Мей Тарасові слова:

„А наймичка, у порога,
Вхопилась руками
За одвірок, тай зомлїла.
Тихо стало в хатї,
Тілько наймичка шептала:
„Мати... мати... мати!“

Що-ж вийшло у д. Мея? І сьміх і горе! Але любуйте самі з того добра, що нам з братерської ласки підносить шановний перекладáч.

„А батрачка за дверями,
Въ косяки вцѣпясь руками,
Словно мертвая стояла...
„Мать... мать... мать...!“ она шеп-
[тала“ [145 ст.]

З страшного, некучого „жалю“ д. Мей, як бачите, спроміг ся лиш наробити „сьміху“, та ще й якого! Д. Мей і в головах звичайно не клав, щоб могла вийти якась неноетична двоємисність, яка справдї вийшла, але така авторська необачність, то пак сама з себе чимала хиба, не кажучи вже, що переклад і без того — нї к бісу. Дивує нас одно: як Мей не здужав відчути тієї разючої какожонії, щó виплила з його перекладарської недбайливости чи недотепности; як в ньому могли на сей раз пригаснути всякі естетичні почуття, котрі у нього, скільки відомо з иньших творів, мали ся?!

З наведених вище взірців уже добре знати, на скільки справдї вартні сї переклади. Даремно-б ми стали шукати в них Шевченкової сили та краси, або хоч формальної близькости до первотворів. Ось кілька взірців тієї нїкчемности, якою вирізняєть ся цїлий збірник. Уступ з „Перебендї“:

А щоб тебе не цурались,
Потурай їм, брате!
„Скажи враже, як пан каже:
На те він багатий“.

Гербель переклав так:

„А чтобъ люди не чуждались,
Потакай имъ, баромъ!
Скажи, враже, якъ панъ каже:
Онъ богатъ не даромъ“.

І це зветь ся перекладом? Господи, твоя сила...

В пісні „На що мині чорні брови“ слова „чорнявому зрадливому“ перекладені: „чорнобровому злодѣю“...

В пєсї „До Основяненка“ подибуємо такий уступ:

„Тяжко жить съ врагами!
Поборолся бы я съ ними,
Лишь была бы сила,
И запѣлъ бы — былъ и го-
[лосъ —
Да судьба сломила...

Чи є-ж в сьому уступі хоч який натяк на характерне, повне невимовної гіркоти: „та позички з'їли“, — не кажучи вже про власні вигадки перекладача?

Досить вільно, а до того цілком незручно переклав „Гамалію“ д. Берґ. Хоча-б тобі невеличкий відбиток того палкого завзяття, тієї сили та краси надзвичайної, яку добачаємо в сьому творі Шевченковому. Вийшов не переклад, а якесь старече, безсиле плямканє, без ніякого хисту.

„Реве лютує Византія,
Рукави берег достає;
Достала, зикнула, встає —
І на ножах в крови німіє.“

Ті міцні, енергічні слова Берґ передає так:

„Вотъ ужь близко, доплыла,
И на пикахъ замерла.“

Де тут хоч крихітка того бойовичого духу, яким перенятий „Гамалія“ в Шевченка?

До вільнійших та найпоганших треба зачислити і переклад „Гайдамаків“. Багато пропусків, власних вигадок, непевностий то що. Переклад очевидячки робив ся навманя, аби як, в наслїдок чого виявилась повна його недотепність.

А в вечері мій Ярема
[От хлопець звичайний!]
Щоб не сердить отамана,
Покинув Оксану...“

передано:

„А подъ повечеръ — вотъ чудно́й-то —
Съ нею распрощался,
Чтобъ Максимъ не разсердился...“
[260 ст.]

і все в тому-ж роді.

Не можемо вважати вдоволяючим і переклад „Причинної“ зроблений Крестовським. „Така її доля“ вийшла якоюсь бридкою пародією, — краще-б д. Крестовському не братись було за таку річ. Збірник взагалї має служити красномовним взірцем того, як не слїдує нївечити чужих, а переважно таких, як Шевченкові, творів. А сї переклади про те самі ставали оригіналом для пересьпіву на деякі иньші мови! Так д. Халюпа переклав по чеськи Шевченкову „Хустину“ та не з первотвору, а з Мейового перекладу тієї пєси під заг. „Navrát z vojny“ [в збірці „Niva“ вид. Сїмачка 1885 р. в Празї]*). Без читання легко уявити собі, що то мусять бути за пересьпіви.

Цїкава річ: взяли ся за переклади поети, більш або менш визначні в письменстві московському, а про те що за нїкчемна та бездарна праця вийшла! От Плещеєв — один з найкращих поетів росийських, Мей зробив непоганий переклад „Табору Валенштайнового“ з Шілєра, а також деяких пісень з Гайного та Беранжого; Гербель не без успіху перекладав Байрона і ин. поетів сьвітової слави. Чого-ж вони спіткнулись на творах Шевченкових, чого їх переклади в даному разї такі невдатні та безсилі?

Перекладати Шевченка не така легка робота, як очевидячки здавала ся поетам московським, що́ не перекладали, а швидче переписували його на свій лад. Та дуже добрий переклад Тарасових творів на московську мову по нашій думцї ледве чи й можливий, навіть тоді, коли-б за працю взяв ся ґеній, рівнодужий Шевченкові. Природна снага та краса кожної окремої країни, як саме духова міць та краса кожної окремої народности, можуть бути висьпівані вповнї та найти цілком придатний вираз для себе, або, як кажуть, втїлити ся — тільки в рідних звуках даної країни та народности, — всяка друга мова тут буде недовершеною, чи навіть безсилою, щоб вичерпати та висловити всю міць, красу та глиб духової творчости країнної, котра таким робом мусить запропаститись для сьвіта, лишитись без нїякого користного впливу на виріб поступу загально-людського, се-б то стратити всяку вагу космополїтичну. Шевченко на скільки був дитиною своєї країни та народности, а яко поет-Українець так художницько та непередатно зачепив у своїх творах вияв духа та життя властиво українських, так поставив та показав перед очи сьвітови ту окремішну самобутну в межах свого ґрунту породу українську з її багатими в зародку дарами краси та сили внутрішньої, внїсши тим щось нового, доти незнаного або мало-знаного, в скарбницю духових здобутків всьогосьвітних, як не міг зробити того нїхто другий, а тим паче — чужинець та ще в мові чужій, далекій від самої природи української. Але що-б міг дати сьвітови Шевченко, яка доля спіткала-б його, коли-б він пішов по слїдах багатьох талановитих Українців та опинив ся в таборі „добродїйському“? Він був би не останнім поетом і в Московщині, та певно не мав би нїякого значіння космополїтичного, яке безперечно має нині. А коли-б спогади дитиньства чи які иньші почуття і потягли часом до сюжетів українських, то обробляючи їх в мові чужій, він певно плутав би серед отих незрозумілих, цілком прикрих „аль“ та „иль“, яким виблискують дд. Гербель та Мей з спільниками. Хто на пр. знає Гребінку, яко письменника московського, з пятьма томами його творів московських? Про те капинка творів, написаних ним в рідній мові українській, на дуже довгий час, коли не на віки [бо що на сьвітї вічне?], збережуть від забуття та заглади його імя.

Московські переклади Шевченкових творів могли-б подати добру науку галицькик кацапо-рутенам, коли-б вони мали чим слухати та розуміти. Вже-ж між ними немає нї Плещеєвих, нї Меїв, нї Гербелїв... що-ж вони можуть зробити на користь не кажу вже сьвітови, а хоча-б власному народови, навіжено видираючись з того природного ґрунту, на якому єдино щось тільки й здужають зробити? Буде, кажуть, каяттє, — вороття не буде. А що нарешті прийде час каяття — ми в тому більш ніж певні

*) Василь Лукич: „Нові переклади Т. Шевченка“. Гл. „Зоря“ 1889 р. Ч-а 6—7.

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКІ ДРАМИ

на сьогорічнім конкурсї галицького Виділу краєвого.

Огляд **М. Грушівського.**

На конкурс галицького Виділу краєвого сього року насїло всього 15 пєс, але виключивши ті, що́ не визначають ся літературними прикметами, зістанемо ся при сїмох, і про них скажемо кілька слів.

Перше місце що до суцїльности, ефектовности й поетичности вражіння, на нашу думку, займає історична драма в пяти діях „Ясні зорі“ Б. Грінченка [В. Чайченка]. Історичного в сїй драмі правда не багато; се відчував мабуть і автор, означивши, що дієть ся се „у Царгородї часу минулого“. Місце акциї — гарем турецького баші; дієві особи — крім самого баші — його жінка Аміна, невільниця з Волини, як показуєть ся потім, козак-невільник Дмитро й його жінка Олена. З розмови невільників бачимо, що дієть ся воно за часи Многогрішного й Дорошенка, але могло то дїятись і в XVI і в XVIII в., — ситуация занадто загальна.

Зміст драми такий: Аміна, улюбленица баші, нудить ся

гаремним життєм, жадає вільного кохання. На той час з'являється ся при дворі баші новий невольник Дмитро; його остра вдача, незвичайні річи й краса звертають увагу знудженої Аміни. А Дмитро сей козак не аби який: він вихований на клясичній літературі, вчив ся в київській Академії, під козацьким убором його било ся серце вражливе й чутливе до краси; він і в неволю попав ся тому, що їдучи степом з Січи до дому, вдав ся в мрії:

Степи широкі,
Високе небо та пташки сьпівочі,
Та сонце золоте — краса велика!...
Ту бачивши красу, про все забув
І думав я про Грецию, про Рим —
Як гарно їх описують поети,
Що як то добре там, краса яка!
А в вас чи мевшая краса хіба?
Чому-ж ніхто і нашої не спише?
Як би списав, то краще би було,
Ніж у Вергілія, чи там у кого, —
Та тільки, що нема кому списати.

На такого приклонника й знавця краси не могла не зробити враження краса Аміни, хоч він і лишив на Вкраїні улюблену жінку. Аміна настановляє Дмитра садівником, а приликавши до себе одного разу, вириває в нього признанне, що її кохає, й віддаєть ся йому. Та серед того раювання несподівано в гарем прокрадаєть ся Дмитрова жінка — героїня Олена, що́ перебравшись паробком прибула до Царгороду з польськими послами й найшла свого Дмитра, аби його викрасти. Але хутко прийшлось їй переконатись, що Дмитро не радий її приходу, що його вже не тягне на Україну; причину вона вгадує зараз, але по хвилї розпуки починає енергічно промовляти Дмитрови до совісти, страхає його перспективою каяття за здраду:

Згадаєш ти свій рідний край тоді.
Усе згадаєш! Мов якая сила
До тих степів, лїсів, зелених лук
Тебе потягне: степ дихне на тебе
Своїм диханнєм, і Дніпро старий
Мов зашумить порогами до тебе,
Квітки запахнуть рідні запашнійше,
Ані ж всї пишні бісурменські квіти;
Страше ною пудьтою запудьгуєш,
За піснею, що дома ти сьпівав,
За рідними, що дома кинув ти...
Ти мов почуєш з Запорожа крик:
Сюди! до бою за народню волю!...

Дмитро опамятав ся і в ночі умовляєть ся тїкати разом з нею. Але служниця Аміни, знавши руську бесїду, підслухала се все й переказала Амінї. Завистне чуттє обіймає її; вона змовляєть ся з служницею зловити втїкачів. Так і стаєть ся; Аміна сама злорадно дає знати їм, що виходу нема; Дмитра з жінкою зловлено й увязнено. Але зараз же в серци Аміни закрадаєть ся неясне спочатку каяттє. Вона приходить в тюрму до вязнів знущатись над ними, але слова Олени промовляють їй до чуття — вона признаєть ся, що й вона Українка, а разом з тим відпадають і її заміри що до пімсти. Дмитро з жінкою кличуть її тїкати, але вона на те не здобуваєть ся: випускає їх та просить собі лише хрестика лишити. Вона перейнята чуттєм наближення смерти, але думка про примиреннє з Христом усуває всякий страх. Тим часом прибічник баші Халиль, що́ від давна даремно осьвідчав ся Амінї зі своїм коханнєм, висліджувши, куди мала піти Аміна, спроваджує до вязниці башу. Аміна заявляє, що вона вирікаєть ся ісламу, Халиль повідає про любов її до Дмитра, й Аміна гине під кинжалом баші, повторяючи слова невільничої молитви, що́ просить визволення „на тихі води, на ясні зорі“.

Пєса визначаєть ся простою й симетричною конструкцією; акция розвиваєть ся з самих характерів, з психольоґічних мотивів, а не механічних інцидентів. При тім вложена вона в гарну, поетичну форму, а автор не забігає далеко в лїричні екскурси. Слабша сторона, на мою думку, лежить в самих характерах. Досить неприродною являєть ся особа Аміни; вона Українка, лише пятий рік в неволї, а коли виступає — бачимо в ній одалїску, цїлком перейняту гаремним сьвітоглядом, так що поводженнє й слава Дмитра її зражають, а вона навіть застановляєть ся над таким питаннєм, чи можна любити невольника. Неприродним здаєть ся її розпитуваннє в Дмитра про красу Вкраїни; сама вона при тім не здраджує нїчим свого роду, аж доперва як Олена починає говорити за вітчину, видає свою тайну. Зауважу, що двічи спогади Олени про красу України виступають магічною силою в пєсї — що до Дмитра й Аміни, се також є вада архітектонічна.

Не конче вдав ся авторови й тип Дмитра. Такий козак — поет і аматор краси міг трапитись в Сїчи XVII в., але все таки типовим заступником її бути не може, й оповіданнє, як Татари зловили його серед клясичних мрій, може зробити скорше комічне враженнє. Вдача його — податлива, пасивна, і не надаєть ся типовому невольникови. Особливо сї ознаки виступають виразно поруч із енергічною, героїчною фіґурою його жінки; треба признати, що сей тип героїні добре переведений в пєсї. Другорядні персони, як баша, служниця, злодій Халиль трохи шабльонові. Далеко лїпша й типова фіґура старого невольника Українця Панаса, запеклого ворога бісурменського й „вічно незадоволеного раба“.

Тому-ж авторови належить комедия в IV дїях „Нахмарило“. Акция її переходить в лївобічній Україні сучасній. Головною особою є Павло Левчук, інтеліґент з шляхетської родини, що́ з ідеї став сїльським учителем, а заразом культурним провідником села. Залюбившись в свою ученицю Марту Юрченківну, забираєть ся він до шлюбу з нею, тільки не знає, як би до сього прихилити свого дядька, зруйнованого панка, перейнятого дуже високими шляхетськими поглядами. Дядько потребує грошей, і Павло устроює так, що громада має купити в нього дуже вигідно для себе ґрунти й спарцелювати; в сїй справі старий Левчуков приїздить на село, а Павло користає з нагоди, щоб оповісти про свої заміри що до шлюбу. Як треба було сподіватись, Левчуков і чути не хоче за шлюб з „мужичкою“; грозить ся позбавити Павла прав на спадок по собі [в дійсности дуже проблєматичний], а коли Павло обстає — приходить до способу його змусити. Він заявляє Юрченкови, батькови нареченої, вибornому від громади в справі купна землї, що не продасть землї інакше, тільки щоб Юрченко віддав доньку за иньшого — за парубка Грицька Ківшенка. Юрченко попадає в тяжку колїзию — з одного боку шкода громади, бо їй ґрунти потрібні страх, хоч на Амур іди без них, з другого — шкода дитину силувати; громадська ідея бере перевагу, й Юрченко умовляє доньку, а тій дівчинї, також перейнятій громадською ідеєю, думка про громадську нужду вдаряє по нервах. До того ще й сам Грицько не хоче женитись з Мартою, бо любить иньшу. Заходи Павла, щоб укоськати дядька, не помагають, але випадок розвязує трудну ситуацию. Левчуков, не продавши землї, шукає в кого небудь позичити грошей і звертаєть ся до сїльського жмикрута Кожуренка; але Павлови попали в руки папери дядька: він ними переконує Кожуренка, що Левчуков зруйнований чоловік і відбирає тим можливість позики; заразом пускає чутку, що селяни заходжують ся купити землю де инде. Левчукову треба грошей і він нарештї мусить відступити від свого вимагання що до Марти й сам запобігає селян, аби купно землї дійшло кінця. Перешкоди до шлюбу Павла з Мартою зникли, хмара перейшла.

Комедия здаєть ся менї сценічною, акция йде жваво. Левчуков і осьвічений Москаль Тимоха представляють комічні фіґури й дуже потішають собою справді читача; не один усьміх будить і поважний воркотун-сторож; жвава наречена Грицькова теж оживляє акцию своїм амплуа „бой-дівчини“. Головна вада пєси, що розвязуєть ся вона щасливим випадком і то досить банальним — що Павло перехоплює папери свого дядька. Не можемо згодитись з автором, що́ вимагає, аби роля Левчукова вела ся по росийськи: се вже ультра-реалїзм; ставши на сей ґрунт, мусимо ми, виводячи в історичних драмах Поляків, давати їм ролї в польській мові, а нарештї можемо зажадати, щоб в „Дон-Карльосї“ говорилось не по якому, тільки по гішпанському.

Тини, виведені в пєсї, не нові, але, думаю, публїка буде бачити сю пєсу з охотою задля її жвавости, комізму й кількох гарно змальованих ідеальних поступових фіґур, що́ представляють ідею зближения інтеліґенциї з народом дорогою осьвіти.

Комедия в 4 дїях „Торговля жемчугами“ Григ. Цеглинського заснована на анормальних обставинах,

в яких стоять сучасні дівчата-відданиці в громаді т. зв. інтеліґентній галицькій, являючись в ролі „жемчугів“ виставлених на продаж і продаваних першому лїпшому. Речником провідної гадки виступає одна з дівчат меньша Калитківна Ольга, учителька, що висловляє потребу, аби дівчата здобували собі незалежне становище в громаді своєю працею, а сьміховинні події, що трапляють ся з її сестрою й подругою, дають їй можливість потягнути за собою й тих.

Автор виводить на сцену дві буржуазні родини: Калиток і Точок; кожда має відданицю й жениха, але тримають ся в сій справі ріжної полїтики — Калитки удержують свого жениха, кандидата урядницького Бігунця вже х лїт, ждучи, коли він буде іменований і оженить ся; Точка хвалить ся тим, що свому Головці, кандидату адвокацькому, нїчого не дає й страхає Калиток, що їх жених, скоро дістане уряд, втїче. Так і стало ся: Бігунець, іменований комісаром, уважає Калитківну вже невідповідною парою й присилає зараз лист, де виправдує ся волею батьків своїх. Але Головка, зміркувавши що Калитківна, не вважаючи на всї гроші, повидавані Бігунцеви, стоїть материяльно все таки лїпше, як Точківна, переміняє курс: рекомендований Точкою Калитцї для процесу проти Бігунця, осьвідчає ся з першою-ж візитою Калитківні, і та згоджує ся. Та тут в справу мішає ся меньша Калитківна, згадана Ольга: вона скористала з обставин, щоб намовити Точківну йти на практику учительську, а тепер хоче до того привести й свою старшу сестру, а заразом осоромити несовістних женихів. За посередництвом сина Точки Леонїда, залюбленого в нїй, розпочинає вона атак на Бігунця; Леонїд, вступивши в веселе товариство Бігунцеве, своїми оповіданями нищить його кредит по всїх шинках. Бігунець засипаний позвами вірителїв, і в сей момент приступає до нього Головка з пропозицією оженитись з меньшою Калитківною. Головка при тім має на оцї, що марнотравного шваґра легко можна було-б сплатити з претенсий на тестеву спадщину і самому зістати ся повним власником Калитківського маєтку. Бігунець пристає без намислу на сей проект, старі Калитки згоджують ся, і Бігунець іде осьвідчатись, але Ольга направляє Бігунця в иньший бік — до своєї старшої сестри Марії, його попередньої зарученої. Головка попробував сперечатись, але на останку уступає й згоджує ся помінятись ролями: він посватає Ольгу, а Бігунець Марію. Тут приходить і розвязка: дівчата дають добру відправу женихам, Марія згоджує ся з поглядами Ольги й її проектами, а Ольга приймає осьвідченнє Леонїда.

Акция ведеть ся жваво, завязана, як бачимо, дотепно, але що виграє вона на жвавости, то, треба признати, програє на натуральности: особи порушують ся трохи механічно, як марйонетки, занадто скоро виконуючи волю автора, а цїла акция через те прибирає трохи карикатурний характер, шарж. Можна зробити закиди також і деяким поодиноким частям: так Ольга вже має за багато промов на тему ненормальности сучасного становища дівчат і потреби для них самостійности; сї промови часом за довгі і визначають ся сухим, проповідничим характером. Фіґура Леонїда не досить природна, занадто наївна, а його роля Валєнрода в товаристві Бігунця не конче вяжеть ся з проповідничим запалом до моральної поправи Бігунця et consortes. Поводженє Марії в сценї, де вона дає слово пристати до проекту Ольги, як би Головка її покинув, здаєть ся менї також ненатуральним. Може було-б добре змінити і заголовок, поставивши замість „жемчугів“ [слово перське, уживане в росийськім] загально приняте слово „перла“. За всїм тим пєса, менї здаєть ся, буде йти з успіхом, деякі позиції справдї комічні, декотрі постаті, як батьків, Головки, по части й Бігунця, випали досить щасливо, а провідна гадка комедиї заслугує признання.

З иньших пєс „Кандидат“, комедия в трох дїях д-ра Як. Невестюка, може мати чи не найбільший усьпіх на сценї, бо переводить акцию серед сучасної галицької інтеліґенції і бере цїлком нову тему.

Адвокат Мекелита кандидує на посла до Сойму і для аґітації їздить по краю. Рівночасно знаходить ся кілька кандидаток на паню меценасову. Родина панського управителя Страшинського, запросивши Мекелиту в гостину, сподівають ся при сій нагоді причарувати його одною з своїх доньок. З таким же замір·м прибуває до Страшинських пані Козловська, удова: вона спекулює на полїтику, удає аґітаторку в інтересах Мекелити й привозить з собою двох селян. Та з них один — Гарбар зараз же починає різати verba veritatis Мекелитї, що піддаєть ся вливови панської Кануї. Не вважаючи на те, п. Козловська з своєю полїтикою цїлком опановує меценаса й вириває вже в нього осьвідченнє, але сю справу розбиває сьмілим атаком п. Страшинська, оголосивши п. Козловську зарученою за иньшого аспіранта, а до того прилучаєть ся й Гарбар, що зражує полїтичні подвиги п. Козловської й вичитавши добру науку меценасови, вириває його з панських покоїв та везе на аґітацию по селах.

Автор мав на метї висьміяти „заступників народа“, показавши їх такими легкодухами, готовими до збочення з своєї полїтичної дороги на перший кив-морг якої небудь добродійки, а в противність виставляє дійсного полїтика-селянина. Але сей контраст впадає в карикатуру — меценас з своїм ад'ютантом занадто вже легкодушні, і Гарбар по просту може глузувати з них, аж трохи дивно, що він все таки уважає Мекелиту по тому всьому добрим материялом на посла: атже не поїде він його ад'ютантом і до сойму! Далї, акция розтягнена побічними детайлями, занадто багато дано місця л ицянням до п. Козловської її иньшого аспіранта, — се все ослаблює суцїльність та інтерес акциї. З сих побічних щасливо за те випали сцени, де виступають боягуз учитель з паном Страшинським, що все боять ся, як би не стягнути на себе гнїву старости. Брак викінчености й суцїльности легко об'яснити невправностю ще пера автора, що при тім показує місцями справжний талант.

„Беата і „Гальшка“, історична траґедия в 5 дїях, обробляє ще раз звістну історию Гальшки Острожської. Переказувати її зміст для того нема потреби. Мушу зазначити, що взагалї ся тема, на мою думку, вибрана нещасливо — раз, що для так звісного й стільки раз обробленого сюжету треба особливого хисту, аби влити в давні міхи нового вина, а друге, що так пасивна цїлком фіґура, як Гальшка, ледви чи надаєть ся для центральної особи в траґедиї. Поминаючи деякі подробиці [на пр. анахронїчний спосіб поводженя осіб, неприродні речі, вложені в уста дїячів; цїлком модернізована мова; князь Слуцький чомусь зветь ся Слуком; сцена з стриями в львівськім монастирі здаєть ся мало природна і т. п.], взагалї пєса оброблена старанно, але на сценї, здаєть ся, виглядала-б монотонно й нудно, особливо закінченнє її розтягнено й усе йде в сумних тонах без якихось перемін.

Драма в 5 дїях і 10 відмінах „Несамовиті“ порушує незвичайно цїкаву, хоч і не нову взагалї тему — боротьбу „батьків і дітий“ в сфері селянській. На сей раз іде акция на ґрунтї глухого гуцульського села. Гуцули темні, забрані в руки жидовою, спіячились; але школа виховала молоде поколїннє, перенята громадською ідеєю, сьвідомостию про потребу осьвіти і підвигнення морального й материяльного своїх земляків. На чолї їх стоїть Микола Сївчуків, вихованець рільничої школи. Молода громада зґруповалась й переняла в свої руки провід села, вибрала з помежи себе війта й раду, піднесла школу, заложила читальню, християнські крамниці, заходилась проти пянства; село піднеслось до непізнання, але заразом піднялось і страшенне незадоволенне проти „несамовитих“ молодиків. Старі проводирі села зражені, що їх відперли молоді й хочуть їм розказувати; пригадують за „веселі“ часи, коли так гарно в селї забавлялись, коли весїлле тяглось від неділї до неділї, а на похоронних обідах цїлий спадок по небіжчику пропивав ся; жид арендар Манашко, легко зрозуміти, являєть ся душею тієї опозиції; проти несамовитих підіймають ся ріжні обвинувачення, що вони в Бога не вірють і т. п. Проти Миколи так під'юджують батьків, що вони хотять його проганяти, а батько його дівчини, колишнїй війт Курій, і слухати не хоче за такого зятя. Він проти волї дочки заручує її з немилим і береть ся готуватись до шлюбу. А тим часом арендар Манашко вигадує штуку: намовляє якогось нетягу, щоб підпалив церкву й під огонь вивабив Миколу. Миколу зловлено нїби на горячім учинку, побито й ледви живого віддано до криміналу разом з деякими товаришами. Стара партия триюмфує — Курій знов

війтом, і в раду увійшли його заступники, село знов ходить пяне, школа упала, і Манашко може лише радіти. Сівчуки що породжавали, що попропивали й зійшли на прошаків. Курій справляє весілле, але донька його тікає й подається ся до міста, де в криміналї сидить Микола. Вона опізнюється ся: Микола вмер. Довідавшись се від його товариша, вона топить ся, а зараз потому нетяга-налій притаскав Манашка до міста, щоб викрити сю справу, не стерпівши своєї ґризоти. Старій партиї приходить край. Сівчуки не знають де дітись від розпуки, довідавшись, що вирекліся і прокляли невинного сина, а Курій коле себе ножем, дізнавшись про смерть доньки й Миколи.

Перша половина драми, що представляє нам ситуацию на селї й боротьбу двох партий, гарна й дуже цікава: гуцульська громада виступає реально й характерно; треба занотувати й мову з відданєм місцевого кольориту; акциї властивої й тут нема, але вступним сценам можна се дарувати. Але потому [з сцени в коршмі на приклад, ба навіть вже з другої дії взагалї] наступають поодинокі картинки, задля яких часом шкода й заслону підіймати: така 1-ша відслона третьої дії, де бачимо Миколу побитого в батьківській хатї; 3-тя відслона, де зовсім епізодично, лише для схарактеризованя ситуациї на селї виступає учитель з своїми клопотами про неохоту громади до посилання дітий до школи, відслона, де Микола умирає, а його товариш виголошує в просторонь довженну і тяжку, хоч і симпатичну промову на тему перемоги правди і т. и. Закінченнє — смерть Курія здається нам мельодраматичним, що лїпше-б опустити. На нашу думку в теперішній формі ся драма ледви чи могла би виставлятись, але її можна-б переробити, позливавши ті дрібні сцени до купи, а й тепер в читанню, думаємо, була би вона досить цікава.

Історична драма в пяти дїях „Чураївна“, як значить ся на обкладцї, взята з старої повісти кн. Шаховського: „Маруся, малороссійская Сафо“, обробляє звісну тему про отрую невірного Гриця. Маруся Чураївна, дівчина-поет, любить козака Гриця Бобренка, той її також, але під впливом матери зміняє свої симпатиї, занедбує Марусю й починає лицяти ся до иньшої дівчини. Ся перемина стається ся підчас походу; даремно його земляк Кіндрат, сам закоханий в Марусї, для щастя Марусиного пробує його назад до Марусї привернути. Грицько завагав ся на час, але вплив матери робить своє. Тодї Маруся труїть його на вечерницях, а далї й себе.

Тема отже не нова; композиция пєси слаба; з технїчного боку передовсім унеможливлює виставу велике число відмін. Далї, є багато неприродного, натягненого: так нещасливою здається ся сцена з дітьми, що грають ся в війну, і несподївана лють Бобренчихи; такі деклямациї козаків на ріжні високі теми підчас війни; мало потрібне виступленнє Грицькового батька, аби дати синови нотацию; мало природні розмови молодиць перед в'їздом Богдана у Київ і т. и. Взагалї в пєсї за багато деклямациї і мало акциї; дїячі все говорять і все про високі теми і високим стилем.

Що до характерів, то характер Грицька вже занадто слабий, непостійний, улеглий всяким виливам; його поводженнє мало умотиноване психольоґією; на пр. його запал до військової слави приходить зовсім несподївано, а ваганнє між Марусею й суперницею занадто вже неприродне. В Марусї цїлком слабо переведено психольоґічну характеристику, коли вона задумується ся отруїти Грицька; взагалї закінченнє не вдалось авторови цїлковито. Що є в сїй пєсї гарного й примушує з утїхою читати, забуваючи всї ті архітектонїчні вади й неприродности — се гарна поетична форма, лїричні уступи, часто зазначені чистою поезиєю. Доволї навести на пр. вступний монольоґ Марусї:

„Ой як тут гарно, як тут гарно, Боже!
Чи знайдеть ся на всїй землї широкій
Така країна гарна, як отся?
Чи може скрізь такі річки хороші
Й такі хороші верби кучеряві
Схилили ся над води верховіттєм?
Чи скрізь так любо сяє білолиций?
Як я люблю сидїти тут сама,
Та любувать на Божеє створінне,
Тодї як спить увесь хрещений люд,
Тодї як скрізь панує Божа тиша.
Як легко дихати менї тодї,
Як хочеть ся тодї молитись Богу.
А іноді стає так якось дивно:
Відразу сльози виступлять на очи,
Так смутно стане, і чого — не знаю.
Чи то того, що прийде час колись,
Як я краси тієї не побачу,
Чи то за тими, що в могилах сплять
І не побачуть тих пишнот нїколи,
Чи то за тими, що в такій красї
Живуть не знаючи хвилини щастя —
Не знаю . . . . . .

Нарештї цїкаве осьвітленнє, яке дається ся козаччинї: дїєві особи дивлять ся на війну, як на malum necessarium, повстають проти лютости, та все те пригадує більш деякі сучасні напрямки в істориоґрафічній лїтературі, ніж гармоніює з настроєм тих часів, тим більше, що сей мотив переводить ся вже занадто сильно.

СЬВІТЛА Й ТЇНИ.

IV.

[Брак лїтературної реклями і єго некорисні наслїдки. — Шевченко одинокий представитель українсько-руської лїтератури за границею. — Потреба реклями помежи чужинцями — Що належить зробити ще, щоби пізнати житя і твори Шевченка. — Популярне й дешеве виданє творів Шевченка — одинокий і найтрівкійший памятник єго слави.]

Хвальба сорочки не дасть. Як кому... бо нашій лїтературі вона могла-б дати хоч каплиночку заслуженого розголосу, якого досї не чути. Про брак домашної лїтературної реклями вже д. О. Маковей широко говорив з сего високого, в „сьвітлах і тїнях“ поставленого амвона „Зорі“. Він бачив у тім браку поважне знамя українсько-руської, а радше галицько-руської байдужности для власної, рідної лїтератури, тої байдужности, що є дальше причиною непоплатности лїтературної працї і слабого лїтературного приросту. Звісна річ! Скоро з лїтератури годї вижити, тодї писатель глядає собі других зарібків, нелїтературних. Жити-ж він мусить з чогось, хоча-б те „щось“ раз на все втручувало єму перо з рук на шкоду лїтератури. Ґеніїв, котрі-б серед найгірших умов житя творили й писали під напором непоборимої творчої сили, що за всяку ціну виявляє себе, нема в нас. Та нема-ж їх теж у других народів. Чи-ж проте чужі лїтератури й без ґеніїв не ростуть мов на дріжджах на славу народів? А наша лїтература? Росте також, росте, та все якось не так, не так як в людий, як у сусїда. Що-ж сему за причина? Хіба в сусїда й шило голить, а в нас і бритва не хоче? Ледви! Хіба там все само родить ся, тілько нам не так поводить ся? Також нї! Що-ж таке? Га, коли в других людий лїтературні твори самі не родять ся, коли вони самі не рвуть ся до сьвітла сонця з душ ґеніїв, то видко, що їх хтось добуває, тягне з душ не зовсім ґеніяльних, та все-ж талановитих. І справді, їх витягає суспільність, котра раз привчена читати не година вже обійти ся без книжки, без книжки що дня сьвіжої, нової. Скоро-ж суспільність читає, то вона й купує книжки. А які? Певно не ті, котрих не знає, про котрі не чула. Вона купує книжки голосні, захвалені реклямою. Часом книжка й дурненька може собі бути, захвалена реклямою вона розійдеть ся в сотнях тисячів примірників не лиш у Франциї, але і в Анґлії, Німеччинї, Польщи, навіть в руській Галичинї. Так в руській Галичинї французька книжка, навіть така дурненька як... не хочу псувати людям смак. При такім попитї на книжки, при такій голосній реклямі, що аж в Га-

личині з Парижа чи з відки там єї чути, не без того буде, що-б літературна праця не оплачувала ся. Тим то й родять ся за границею писателї як гриби по дощи, між котрими багато є підпеньок, але знайдуть ся й козарі. А в нас? Чи в нас нема суспільности, котра-б читала? О, ще й для кого вистало-б! Нема попиту на книжки? Навіть на чужі! А на свої? Свої мало хто читає, мало хто купить, бо свої не мають реклями. В нас самі автори такі скромні, що видавши книжку, зложать єї в маґазині своїм або книгарськім і старають ся як найменше говорити про неї. Скромність редакций ще більша; вона обмежить ся на занотованю заголовка, коли автор їй сподобаєть ся; коли ні, то й не буде. А критика? Критика збереть ся від часу до часу на відвагу, що-б книжку „збештати". Добра книжка критиків не знайде, бо єї треба би хвалити... Ще коли-б автор був критикови брат, або сват, або бодай знайомий, то може-б там... Але чужого чоловіка хвалити, не йде, паніцю! Наші критики, то не французькі Лєметри, в котрих критикувати значить пізнавати книжку, дошукувати ся в ній як найбільше розкоші, щоб показати єї потім другим; се не ті Лєметри, котрі з однаковим запалом вміють читати раціоналіста Ренана і католика Вейльота. Приватні, полїтичні і, Бог знає, які згляди руководять ними більше, як артистичні. І виходить з того, що в нас гарні часом твори лежать на складі, а чужі, негодящі читають ся. Ждім трохи, може нас Німець навчить цінити своє.

Не менше важною від домашної реклями вважаю рекляму поза домом, за границею. У Відни я познакомив ся з кількома польскими й німецькими писателими-літератами. Від кого можна-б жадати більшого знання съвітових літератур як від літерата? Вони і знають ся гарно на літературах польскій, німецькій, росийскій. Найменша французька дурничка не уйде їх ока. Тілько українсько-руська література для них terra incognita. Коли я про неї заговорю, вони здвигнуть плечима. Для них з цілої нашої літератури знані по імени більше як по творах Шевченко і більше по полїтичних статях як по літературних Франко. Про кого другого говорити, се видаєть ся їм съмішне. І вони дивують ся, як можна говорити щось про українсько-руську літературу. Коли-б було що доброго, кажуть, знав би съвіт про се. Правду кажуть, що съвіт про се не знає. Та чия тут вина? Певно, що не нашої літератури, тілько знору-ж наша. Як може съвіт довідати ся про се, чого ми самі добре не знаємо? Як може съвіт одушевляти ся тим, чим ми не одушевляємось. Ми одушевляли ся й одушевляємось Шевченком лиш, тим то і знають Шевченка Поляки, зацїкавили ся ним Французи в своїм часї, знають єго з кількох перекладів Німцї. Та чи використали ми то заінтересованє Шевченком, щоб ще більше познакомити з ним заграницю? Нї, самі ми тут не причинили ся нїчим. У Франциї причинив ся до того Великорос Турґенєв, Німцїв познакомив з Шевченком Обріст, Поляків Совінський і Сирокомля. В останнїм часї самі познакомлюють ся з ним Чехи. Чеська академія в Празї ладить тепер виданє вибраних творів нашого ґенія в перекладах двох чеських поетів під редакциєю Верхлїцького. Я припадково довідав ся о тім від д. Франка, котрому ті переклади прислано до рецензиї. Загал про се не знає і загал до сего нїчим не причинив ся, так так само як нїчим не причинив ся до того, що в останних часах і твори д. Франка появляють ся в німецьких, чеських, польських і росийских перекладах, котрих ми по більшій части навіть не помічаємо. А варто-б примітити, варто-б використати сю прояву, так як колись варто було використати заінтересованя Шевченком, що-б попри нїм зробити більше розголосу другим сучасним авторам. Може-б не здвигали тепер чужинцї плечима на згадку про нашу літературу, пізнавши М. Вовчка, Нечуя, Мирного і др. Тут нам багато можна-б навчити ся від наших найблизших сусїдів, Поляків. Реклями нам треба, реклями! То не буде самохвальба, то буде лиш знак, що ми вмїємо дбати о нашу национальну гідність. А се є нашим обовязком!...

Шевченко, сказав я вже, є доси одиноким репрезентантом українсько-руської літератури за границею. Я сказав теж чому. Тому іменно, що ним одним ми одушевляли ся і одушевляємо ся. Наше одушевленє проявляєть ся щорічними концертами і вечерницями уряджуваними в память сего ґенія не лиш у Львові, але й по провінциї; наше одушевленє проявляєть ся частими виданями єго творів, частими тим творам посьвяченими студиями, збиранєм найдрібнїйших подробиць до біоґрафії поета і т. п. Факт вельми відрадний. Дїло з року на рік поступає, дарма що й тут нераз вїє нам вітер в очи. Тим зимним вітром повіяла на нас хоч би недавно смерть знаменитого маляря й товариша Шевченкового Микєшина. Задумав сердечний звеличити память свого друга виданєм ілюстрованого „Кобзаря". Була-б вийшла знаменита цїлість. Аж тут повіяло нам вітром в очи, забрала єго смерть. Що буде тепер з виданєм — не знаємо. Дай Боже, щоб не залишили єго люди. Звеличили-б тим не лиш память Шевченка але і єго друга, Микєшина. Але я знову відкликаю ся, як кождий Русин, до других людий. Треба радше до своїх. Хоч культ Шевченка є в нас і тепер вже такий великий, що він може мене лиш тїшити, то все таки порівнання з такими-ж культами Ґетого в Нїмеччинї, Міцкевича в Польщи і др. він не видержить; я бачу тут багато ще люк, котрих причина лежить по моїй думці в несистематичности праці. Пару прикладів не зашкодить.

Недавно в Нїмеччинї, в Польщи а навіть у Франциї великого шуму наробили буцїм то перший раз відкриті спомини Козьмяна про єго візиту у Ґетого. Посипались відчити на сю тему, статї по ґазетам, розмови і хоч цїла та справа скінчилась не конче приємно, бо показало ся, що нововідкриті спомини були вже давно видруковані, то все таки съвідчить вона про великий пієтизм для памяти ґенїяльного автора „Фавста". Той пієтизм проявляєть ся в запопадливім гляданю найменших дрібниць і причинків до біоґрафії поета і вияснення єго творів. А ми? Ми доси не подумали серіозно о тім, що-б зібрати до біоґрафії Шевченка все, що далось би ще зібрати, а зібране вже припадково спочиває порозкидане по часописях. От Микєшин! Він певно знав багато дечого, а не знаю, чи хто зібрав єго спомини. Та й не він один знайшов ся-б.

Другий приклад. Загал знає Шевченка-поета; Шевченко-маляр знаний лиш спеціялїстам. От тут знову варто би зібрати за всяку цїну всї Шевченкові малюнки й видати їх разом у фотоґрафічних знимках. Було-б се користно не лиш з огляду на пізнанє малярського таланту Шевченка, але й на ґенезу деяких єго поетичних творів. Бо звісно, що в Шевченка малярські помисли перемінювали ся часто в поетичні і навідворіть. Дещо з Шевченкових малюнків було і в небіщика Микєшина.

Шевченко писав багато прозою по великоруськи. А чи знаємо ми всї єго великоруські письма? На сто ледви один знає. Не знаємо їх раз тому, що вони по великоруськи писані, а ще більше, що їх тут, в Галичинї, годї й роздобути легко. Щоб сему зарадити, „Наукове товариство ім. Шевченка" приступаючи вже до видання „Кобзаря" задумувало видати й прозові писаня Шевченка в українсько-руськім перекладї. Дай Боже, що-б се наступило скоро, та щоб і випало гарно! Належало-б видати притім також всї знані портрети Шевченка і хоч кілька єго автоґрафів. Так само критичного видання ждуть ще Шевченкові листи.

Критично-біоґрафічні нариси д. Конїського видруковані в одній книзї велику прислугу зроблять ученим. Конечно треба-б нам постарати ся ще о огляд всїх праць, писаних про Шевченка за границею, о огляд всїх перекладів Шевченкових творів на чужі мови, а в кінци й всїх тих кусників, котрі діждали ся музикального оброблення. Все те є таке пожадане, що воно, сподїйсь, не довго дасть на себе ждати. Для помїщування посьвячених Шевченкови студий нема в нас таких спеціяльних видавництв, як у других народів, хоч повинно-б бути. Сему легко мож зарадити, посьвячуючи їм один том „Записок наук. тов. ім. Шевченка". Їх-же виходити ме тепер шість томів річно.

Ще одно, заки скінчу. Популярні видання Шевченка в останнїм часї також поступають, завдяки нашій „Просвѣтѣ"; сподїюсь, що вони й розходять ся поміж членами. Та варто-б знати, як вони розходять ся. В кождім разї,

можу се сказати наперед, не так як у Поляків твори Міцкевича. „Pan Tadeusz“ виданий недавно дуже для народа видавництвом „Macierzy Polskiej“ розійшов ся доси в 50.000 примірників. А книжка спора, щось в 16 листів печати. Чому-ж вона так розходить ся? Бо має сильну кольпортажу, а головно, що дешева, — коштує 10 кр. Ми, пустивши в розпродаж книжку по такій цїнї, збанкрутували-б може. Та чи память Шевченка не варта буде того, щоб ради неї стратити пару соток? Нехай нам здаєть ся, що ставимо єму памятник за кілька тисяч. Буде се також памятник, тілько тривкійший, бо поставлений в серцях тисячів. Ставмо-ж той памятник, видаймо як найтанший популярний вибір творів Шевченка. Він придасть ся не лиш для народа але й для інтеліґенциї. Пієтизму в нас для свого ґенія є досить; сьвідчать о нїм, ще раз повторю, численні сьвяточні обходи єго памяти, численні виданя єго творів, велика праця, вкладана в вияснення єго творів і житя, ново-основана, а з року на рік більша стипендийна фундация єго імени, на вдивовижу гарний розвиток „Наукового товариства“ єго-ж імени, — все те сьвідчить о нашім пієтизмі для него. Може той пієтизм часами не знає лиш, як проявитись на зверх, як звеличити дорогого поета і мученика за волю, за вітчину. В такім разї мої вказівки, хоч і скупі, то все-ж може придадуть ся; хоч і не нові, то все-ж варта їх пригадати.

В. Щурат.

НАШІ ІЛЮСТРАЦИЇ.

Власноручний портрет Тараса Шевченка, роблений тушою. На 85 стор. подаємо знимок копії з власноручного портрету Т. Ш—ка, знайденої М. Крамаренком у катеринодарського повітового ветеринаря Ваганова. Портрет змальований тушою. На первотворі видно напис тушою, напів обрізаний, коли портретови надавано форму овальну: „.... нинему [= искренному] другу моему Михайло....“ [мабуть: Щенкинови]. На картонї-ж, що на ньому наліпленний овал, є напис чорнилом в два рядки: „Арсенію Ѳедоровичу Билокрыленко || Т. Шевченко“. Низше сього в оден уже ряд писано иньшою рукою: „Серг. Вах. В—ву на память отъ Федора Арсен. Бѣлокрыленка“. Білокриленко, після слів єго сина, був управляючим акцизними зборами в Симбірську і приятелював з нашим поетом. Портрет наче-б то подаровано Б—ови в Симбірську 3. марта 1858 р. Син Білокриленка подарував відтак портрет Ваганови. — *М. К—ко.*

Іраклій і Аґата Ускови [на стор. 91 і 92]. Наймення Іраклія і Аґати [його дружини] Ускових на віки будуть нероз'єднані з долею нашого Кобзаря. Найгірший період свого віку тяжкого Шевченко прокалатав, як знаємо, в Новопетрівському форті. Цїлих сїм лїт велика душа поета страждала в Закаспійській пустині. Отодї то Іраклій Олександрович і Аґата Омелянівна стали і Шевченкови тим тихим захистком, де хоч на якуюсь хвилину можна було спочити пошматованому серцю і покарбованій, благородній душі поета. Майора Ускова призначено на коменданта Новопетрівського порту 17 (29) сїчня 1853 р.; але брак комунїкациї не давав йому приїхати з Оренбурга ранійш кінця квітня або початку мая. Оренбурґські приятелї Шевченка, найпаче Гери, прохали Ускова, скоро приїде до форту, звернути увагу на страдальника Шевченка; та й само начальство манівцями натякнуло про можливі полегкости. Шевченко на перших порах якось цурав ся Ускових, але під кінець того-ж року він полюбив їх і сприятелив ся. Почав ходити до них обідати і в вечері чаю пити. На весні 1854 р. Усков звелїв на городї, біля комендантської альтанки викопати наче-б то для його землянку. Інколи він тут і працював дїйсне; але-ж землянка та була більш захистком задля Шевченка і там він малював, так що нїхто того не бачив і опріч Ускових і не відав про то. Коли вийшло визволенне Шевченка з військової служби, Усков і тут посприяв, щоб Шевченко швидче покинув свою „тюрму широку“. Усков дав йому білєт на проїзд в Петербург, правда не відаючи, що Шевченкови заборонено приїздити до столиці; через його помилку Шевченко мусїв сидїти трохи не півроку в Нижньому Новгороді, але-ж через неї уник подорожі до Оренбурга, більш ніж за 1000 верстов.

Іраклій Олександрович вже помер. Земля йому пером! Аґата Омелянівна здраствує. Пошли їй, Боже, здоровя доброго і віку довгого!

Подробиці відносин Ускових до Шевченка будуть в моєму нарисї про перебуваннє останнього в Новопетрівську. — *О. Я. К—ий.*

ХРОНІКА.

* „Кіевская Старина“ традицийно присьвячує випуск за місяць лютий памяти Т. Шевченка. Так і сегорічний другий випуск містить ось які статї, дотичачі нашого поета: в І-ім віддїлї поміщена статя Н. Василєва „Къ біографіи Т. Г. Шевченка“ і записка артиста Честахівського „Эпизодъ на могилѣ Т. Шевченка“, — а в ІІ-ім А. Кримського „Шевченко въ народныхъ разсказахъ“ і нотатку редакциї про „Поминки по Шевченкѣ въ Лондонѣ въ 1861 году“. До книжки долучений знимок з оригінального, олійними фарбами мальованого, образу Т. Ш—ка, ілюструючого „Катерину“, покиненну милим. Оригінал переховуєть ся в музео В. Тарновського.

* Одеський журнал „По морю и сушѣ“ посьвятив нер 8 майже виключно памяти нашого поета, помістивши такі статї: „Отношеніе Т. Г. Шевченка къ поэтической дѣятельности“, К. А. Шрама; „Воспоминанія В. В. Ковалева о Т. Г. Шевченкѣ“; Бюсты Шевченка“ і „Иллюстрированный Кобзарь“, О. Пчілки; „На могилї“, вривок з подорожних спомин к [котрі містимо в сїм н-рі „Зорі“] Григ. Мачтета, — і „Каневъ“ С. Е—го. Крім сего оздоблено сей н-ер ось якими рисунками: 1) Портрет 26-лїтного Ш—ка, нарисований самим поетом 1840 р.; 2) „Компанія“, знимок з офорти Т. Ш—ка, подарованого ним В. Ковалеву; 3) „Катерина“, рис. Т. Ш—ка, взятий з „Кіев. Стар.“ і 4) „Видъ Канева“.

* Коштом книгарнї І. Отти в Празї вийшли в 50 томику видавництва „Knihovna Besedu“ саме тепер „Dvě maloruske povidky“: 1. „Mezi dobrými lidmi“ дра Ів. Франка і 2. „Žhářka Вас. Чайченка, — в перекладї Фран. Гливачека. В мин. році в часописї чеській „Vesna“ поміщено оповіданє Франка „Ke světlu!“ рівно-ж в перекладї Ф. Гливачека.

* Наша львівська молодіж академічна оповіщає, що при помочи проф. дра Стебельського приступає до видання „Систему австрийського права цивільного“, обіймаючого цілість з виїмкою права родинного Систем обіймати ме 50 до 60 аркушів друку і буде складатись з 3 томів. Перший том обійме часть загальну і право річеве, другий — з'обовязання [часть загальну й спеціяльну], третій — право спадкове Друк має розпочатись ще в сім місяци. На всї три томи виносить пренумерата 7 злр. 50 кр., котру просить приспати на імя директора друкарнї Наук. тов. ім. Шевченка [у Львові, ул. Академічна ч. 8].

* Видїл „Просвѣты“ порішив видати коротеньку ілюстровану, популярно написану, а придатну на премію „Історію Руси“; рукопись приладить дир. Борковський. Крім сего порішено видати другим накладом премійні книжочки „Дещо про здоровлє“ і „Зоря“ з деякими новими змінами. **Василь Лукич.**

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає **Василь Лукич.**

а) книжки.

Жерела до істориї України-Руси видає комісия археоґрафічна Наукового Товариства імени Шевченка. Том І. **Описи королївщин в землях руських XVI віку,** видані під редакциєю Михайла Грушевського. Том І. Люстрациї земель Галицької й Перемиської — У Львові, 1895 р. VIII + 311 стор. 8⁰. Ціна 2 злр.

Зміст: Передмова. Економічний стан селян на Подністровю галицькім в половинї XVI в. на основі описий королївщин, М. Грушівського. Староство Слятинське Коломийське, Галицьке, Теребовельське, Рогатинське, Стрийське, Дрогобицьке, Самбірське і Озиминське.

Дзвінок письмо ілюстроване для науки і забави руских дїтий і молодежи під редакциєю Володимира Шухевича. Річник шестий. 1895 р. Видавництво „Руського тов. педаґоґічного“ у Львові. — У Львові, 1895 р. 380 стор. 8⁰. Ціна 4 злр.

Учитель орган Руского Товариства педаґоґічного під редакциєю Володимира Шухевича. Річник семий. — У Львові, 1895 р. 380 стор. вел. 8⁰. Ціна 3 злр.

Яку раду радило вѣче господарске товариства „Просвѣта“ на дни 12-го падолиста 1895 року въ Перемышли? Розказавъ Данило Танячкевичъ і т. д. [Книж. тов. „Просвѣта“ Ч⁰ 190, а 3-тя за 1896 р.]. — У Львові, 1896 р. 38 стор. 16⁰. Ціна 10 кр.

Dvě maloruske povidky. (Mezi dobrými lidmi. Žhářka). Přeložil Frant. Hlaváček. Nakladatelstvi I. Otto knihkupectvi. — В Празї, 1896 р. 48 стор. 16⁰. Ціна 6 кр.

☛ **З сим Числом розсилаємо додаток: „Словарь росийсько-український“, том III, арк. 5.**

Передплата платна з гори виносить: З додатком „Словар росийсько-український“: на цїлий рік 8 злр., [для заграниці 16 рублїв або 32 марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік 6 злр., [для заграниці 12 рублїв або 24 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно Ч-о коштує 30 кр.

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич. **За редакцию відповідає: Кость Паньковський.**

Видає **Наукове Товариство ім. Шевченка.** **З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.**

Ч. 6. Р. XVII.

1896.

У ЛЬВОВІ, ДНЯ 15 [27] МАРТА.

Виходить 1-го і 15-го кождого місяца в обсязі півтретя аркуша.

РЕДАКЦИЯ, АДМІНІСТРАЦИЯ і ЕКСПЕДИЦИЯ
у Львові, ул. Академічна ч. 8.

Рукописи мають бути писані правописию „Зорі“; узнані непридатними до поміщеня звертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причин. — Редакция відповідає окремо тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки, з виїмкою письменникам, що містять свої твори в „Зорі“.

З поезий Б. Грінченка.

Відмова.

Не на те ми боротись ставали,
Щоб тепер помирити ся нам, —
Бо для нас помирити ся — зна́чить
Уклонитись ізнов ворогам!

Бо для нас помирити ся — зна́чить
Це зректи ся того́, чим живем
І признати, що правда то — сила,
Що́ панує з мечем і огнем!

Бо для нас помирити ся — зна́чить
Зрадить рідний коханий наш край!...
Не на те ми ставали до бою
І не тим він скінчить ся нехай.

Нї! Борімось з останньої сили,
Нї! Борімось і в день, і в ночи́
На шляху, на степу́, серед лїсу,
Що хвилини на бій стаючи́.

Нї! Борімось за кожен ми ступінь,
Кожен клаптик своєї землї,
Щоб не знали спочинку у бою
За свій край нї старі, нї малі.

Не мирити ся нам тепер треба:
Хто до згоди — той зрадить свій край!
Поки ворог впаде́, нї єдиний
Доти бою не кида́й нехай!

До народу українського.

Наро́де мій! Зблукавшись у темно́тї,
Не бачучи, не знаючи шляхів,
Вбиваючи всю силу на роботї,
Що не дає й хвилини на спочив, —

Знемігши ся, не хочеш ти спитати
Куди іти в своїх проводирів,
Йдеш навмання́, бо звик уже блукати,
Бо вже усї стежки ти погубив.

Народе мій! Тяжка твоя темно́та!
Болить душа дивитись, як ти сам
Не хочеш геть іти з того болота,
Що у йому́ ти вгруз на глум людя́м!

Болить душа! Але-ж твою провину
Простить тобі, хто зрозумів її:
Бо завели тебе у ту багни́ну
Вони-ж таки, проводирі твої!

ДЛЯ ЗАГАЛЬНОГО ДОБРА.

ОПОВІДАННЄ *МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО.*

Відзначене премією на конкурсї редакциї „Зорі“.

[Конець.]

V.

Кінець чи початок?

Одного ранку Молдавани були свідками цікавого походу. Серед улицї котив ся віз, наладнований всячиною. Головне місце на возї займала зелїзна бочка, до якої з одного боку притулилась скриня з дрібним струментом, а з другого — дірявий мішок, так напханий деревяними заостреними кілочками, що вони аж вилїзали крізь дірки. Все це було обкладено лопатками, відрами, бляшанками, зелїзними ланцюгами і другим дрібязком. Круг воза йшли робітники, хто з довгим, окованим дрючком на плечех, хто з бляшанкою, а хто з блискучою довгою машинкою — „інжектором“, котру можна-б було сьміливо вважати за меч з часів крижацьких походів, як би не цилїндровий бляшаний резервуар біля ручки. Попереду тої процесиї йшов Тихович з високою, вузькою склянкою у руках.

Процесия тихо посувала ся серед ріжнородних згуків. Колеса торохтїли по битій дорозї, струменти в скринї немилосердно тарабанили, ланцюги бряжчали, як кайдани, бляшанки, підлигуючи на возї, звенїли, оковані зелїзом дрючки, черкаючись один об другий, стукали, а над усїм цим пролїтав часом чистий, металевий звін зачепленого резервуара машинки.

Молдавани, роззявивши рота, дивувались на ту чудну процесию, не спускали її з ока, аж поки вона не сховалась за горою. Цікавійші подались навіть горою над Прут, звідки можна було бачити все, що дїєть ся на припрутських виноградниках. Звідтіль, з вершечків гір, присівши карячки, можна бачити зелену бинду виноградників, розірвану в тому місци, де був Замфірів садок, можна дивитись на труїнне фільоксери.

А варто подивити ся, бо то картина оригінальна, гідна пензля першорядного баталїста. Он під вербами, край виноградника, лежать рядком зелїзні бочки з сїрчаним вуглицем: то засоби боротьби, порох, сказати-б, фільоксерний... З одної бочки точать вже вуглець у мідяні „бідони“: звідти він пійде в резервуари інжекторів. Ось на узбіччю, опережавшись білим фартухом, розташовуєть ся оператор з своїми струментами, розкладає їх на рядні, посланному на землї. Він має ратувати поранені... інжектори. Тихович, мов полковник той, визначує місце бойовища, відмірюючи ланцюгом стосажневий квадрат. Скаче ланцюг по землї, брязчить, витягаєть ся — і вмить по всїй довжинї його стирчать недалеко один від другого встромлені в землю деревяні кілочки. І знов скаче ланцюг, знов витягаєть ся, і знов на його місци стають рядком кілочки. Земля починає їжитись кілками, як їжак щетиною. „Готово! до бою!“ — кричить Тихович. І от наближають ся батави війська, усе по парі, по парі... Один з інжектором, другий з дрючком — і займають постать по рядках кілочків. „Починати!“ — командує Тихович. Полетїли кілочки, збиті ногами, а на місци їх загрузли в землю острі палї інжекторів, цокнули головки — і почалась пальба. Разно наступають інжектори, поблискуючи резервуарами, цокаючи головками, а за ними дрючки, оковані в зелїзо, пильно забивають дірки, зроблені палями в землї, не дають вуглицеви втїкти у повітре. Разно посуваєть ся вперед військо, лишаючи за собою голу, зґрасовану землю. Тільки й чути серед тиші: „цок! цок!... цок! цок!...“

Від зелїзних бочок, з котрих цівкою лляєть ся паруюча рідина, раз-у-раз бігають з повними бідонами носії, постачають інжекторам набої. Важкий дух вуглецю розходить ся в повітре, здіймаєть ся вгору. Незвиклі Молдавани, що сидять по горах, придивляючись до труїння, крутять носами та спльовують.

А Тиховичови байдуже. Він прислухаєть ся до музики інжекторів, ловить ухом фальшиві тони.

— Гей! звонить інжектор: порожній, мабуть! — гукає він в один бік.

— До краю добивати, до краю! — звертаєть ся у другий бік.

Врешті все добре.

„Цок-цок!... цок-цок!...“

Падають під ногами кілочки, шиють землю палями інжектори, гупають дрючки, скаче ланцюг — і знов виростають лїнії кілків, знов земля наїжуєть ся кілками, як їжак щетиною.

Здаєть ся, що ті робітники з інжекторами, з дрючками — самі замінились у части якоїсь здоровезної машини, що добре пущена, рівно, невинно та невблагано посуваєть ся вперед, робить визначене дїло. Війна йде навспряжки, хоч ворогів не видко. Вони гинуть непомітно для людського ока глибоко під землею, у темряві, гинуть разом з корінням, яке годувало їх своїм соком.

Поляжуть й невинні у тій війні. Поляжуть столїтні кряслаті оріхи, делїкатні жарделї, сіролисті айви: вуглець забє їх їдким духом. Там, де недавно ще пишалась на сонцї буйна рослинність, де кипіло житте та радість, там буде гола, дика пустеля, без тїни, без билинки...

Чи не такий слїд лишав за собою Атіля?

Коли роботи скінчились, Замфір міг бути певним, що на його винограднику нема більш фільоксери. Не стало теж й розкішних кущів, з якими звязано стільки спогадів, які годували його житте цїле. Не стало тих бочок вина, про які він марив, не стало шматка хлїба... Багато дечого не стало.

Пропали й дерева, посаджені дїдом, прадїдом може... Лишились тільки дрібні дїти, божевільний батько та хвора, безсила від перевтоми жінка. Лишив ся біль у серцї та безталанне — і більш нїчого... Ах, правда: лишилась ще глуха ненависть до всього, що зветь ся паном, що має спільність з школою, наукою, з законом...

Бідний Замфір!

Давня приказка каже, що лихо не ходить поодинцю, а в парі. Ото-ж те лихо, що відібрало Замфірови хлїб, привело з собою й слабість.

Невже той приведений товариш прийшов по жінку?

Того-ж таки дня, як зрубали їх виноградник, Маріора заслабла.

Для виснаженого важкою працею орґанїзму не багато бракувало до занепаду. Повернувши над вечір з винограднika, Маріора почула, що її тїпає пропасниця. Загорнувшись кожушанкою, вона лягла на лаві. Голова в неї палала, так що якийсь час їй навіть здавалось, що в неї не голова на вязах, а палаюча купа зрубаного винограду. Червоні від сліз чи горячки очи мимохіть заплющились, а на чорному тлї темряви блимали перед Маріорою якісь огнї, мигтїли сокири, такі острі, блискучі, гойдались на стятих лозах зелені рясні китяги винограду... Якісь люди метушать ся перед очима, кубляють ся, плигають, з осмалених, чорних стають червоними, як жар... Маріора чує власний голос: „Ох, коли-б мінї вмерти від тої зарази!...“ Вона їсть корінцї, а корінцї ростуть у ротї, розпихають його, приростають до язика — і язик стає здоровим, як гора, важким, як камінь... Сокири, що мигтїли перед очима, з прудкостю блискавки починають крутити ся над її головою, а врештї спадають на голову раз, другий... Ах, як болячe!...

Іван Іжакевич.

Почалась горячка.

На другий день не полекшало. Горячка жерла молодицю. Маріора раз-у-раз зривалась з постелї, щоб бігти на виноградник — ратувати кущі — і багато треба було сили, щоб покласти її назад на ліжко та втихомирити...

Замфір спантеличився. Він дозволяв ворожкам робити з жінкою, що їм забагнеть ся, аби звести її на ноги. Ворожки шептали над Маріорою, підкурювали її, поїли зїллєм — нїчого не помагалось. Та-ж сама горячка, та-ж маячня, той же неспокій...

В просторій молдаванській хатї, вистеленій рїжнобарвними килимами, обвішаній чудово-тканими рушниками — блимає перед образом лямпадка. Нерівне червоне сьвітло від неї якось чудно зливаєть ся з денним сьвітлом, що тоненькими смужками протискаєть ся крізь шпари в причиняних віконницях. Зразу, з сьвітла, нїчого не можна розібрати в хатї. Чутно тільки стогін слабої, чиїсь тихі хлипання та шепотанне. Де далї з присмерку виріжняють ся сумна Замфірова постать, гурток жінок біля постелї слабої та скулені, заплакані дїти по кутках. Замфір сидить за столом, підпершы голову рукою і дивить ся кудись у простору. Трудно пізнати в нїм того повного енерґії, сили та життя Замфіра, яким він був ще недавно, перед місяцем. Він тепер осунув ся, його горда, міцна постать наче зігнула ся, зламалась, очи згасли, на виду осїв новий вираз — вираз болю й затятости. Замфір сидїв і думав. Про що він думав? Чи про свою кривду, про жінку слабу, а чи про дїток дрібних, що, крий Боже, посиротїють ще... Хто його зна, про що він думав, сидячи отак, підпершись...

А там, за грубкою, під причілковою стїною, мучилась на постелї Маріора. Жовті, запалі лиця ледве заховали давні риси. Крізь спечені горячкою уста інколи добував ся тихий стогін, здорові, чорні очи були заплющенї, а коли розплющувались, жінка, здавалось, нїкого не пізнавала.

Сусїдки-молодицї, скупчившись над хорою, про щось з жвавістю сперечали ся, показували на порозвішувану по стїнах одїж, на Замфіра, на дїтий. Інколи поїли хору водою з глечика.

Дїтвора хлипала по кутках.

В хатї стояла задуха, пахло сухими васильками, якісь тїни ходили по стїнах у присмерку.

Чекали на попа.

Врештї хтось звістив, що піп йде, а за хвилину у двері всунулась пелехата голова з дзюбатим обличчем, а за нею і довга фіґура пан-отцева.

Скінчивши своє дїло, піп звернув ся до Замфіра.

— Що-ж ви, нїчого не робите слабій?

Замфір махнув рукою.

— Де там нїчого... Ворожок та шептух була повна хата...

— А ви-б доктора закликали! — пораяв пан-отець.

Замфір нервово кинув ся.

— Доктора? — скрикнув він, а згаслі очи його блиснули зловіщим огнем. — Нїколи в сьвітї!... О, я вже доволї маю тих докторів, доволї!...

— Може вмерти вам молодиця отак без поратунку, — вмовляв пан-отець.

— Божа воля... Божа воля... а доктора? на віщо? щоб отруїв мінї жінку, як ті виноград?... Нїколи!...

І в очех Замфірових блиснула така завзятість, що пан-отець не зважив ся довше намовляти його.

— Як собі знаєте, — озвав ся він, виходячи.

Чужі порозходились. В хатї лишив ся тільки Замфір з дїтьми.

Дїти повилазили з кутків, прилипли до материної постелї. Замфір теж наближив ся до хорої,

пригорнув до себе дітий і схиливши на груди голову, довго так стояв, мовчазний та замислений, як жива статуя безмірного смутку.

Роботи на лоєштських виноградниках скінчились. Савченко з Рудиком та робітниками обдивились усі виноградники — і не знайшли більш фільоксери. Тихович закінчив труїннє — значить можна було вирушати з Лоєшт у друге село, знов на таку-ж роботу, а може й на такі-ж прикрости. А про те Тихович поспішавсь як мога швидче покинути село, де зазнав стільки сумних пригод, де стільки витерпів, переболів душею.

От уже й річи спаковано, вже й підводи заїхали. Готово! Можна рушати.

Згорбившись, осунувшись, Тихович смутними очима поглядав на хати й оселі, що лишав за собою... Коли-б уже нові враження, нові місця! Враз його погляд з'упинив ся на жалібній корогві, застромленій у тин. Корогов була зроблена з двох почеплених на тичці хусток: білої й чорної. То був знак, що у хаті є мрець.

— Чіне уморіт? — машинально поспитав Тихович візника.

— Фемéя а луй Замфір Нерон, — відповів той суворо.

Тихович здрігнув ся, глянув на двір і стрів ся очима з божевільним мош-Дімою. Тихий, лагідний як дитина дїдок на цей раз не усьміхав ся. Втопивши в Тиховича повні дикого гніву та ненависні очи, мош-Діма підняв до гори кулак і потряс їм на здогін Тиховичови...

Але коні шарпнули, і мош-Діма разом з жалібною корогвою счезли, закриті хмарою куряви...

Лютий, 1895.

Дума про військо Ігореве.

Переспів **Панаса Мирного**.

[Далї.]

IX.

Ой великий князю, Всеволоде!
Добрий розум май —
З далекого краю прилїтай,
Золотий батьківський престол обороняй!
Один бо ти зможеш веслами Волгу розкропити,
А шоломами великий Дін розлити.
Як би то ти був на сей час, брате, —
Можна-б було невільника по ногатї купувати,
Челядника по різанї продавати:
Вмів би ти, брате, завзятих Глїбенків по суходолу са-
[мострілами пускати!

А ви, завзяті — Руриче й Давиде!
Чи не ваші то золоті шоломи
Плавали по крівавому полю?
Чи не ваша то хоробра дружина рикала, мов тури
Як вороги наганяли [по полю,
І в невідомім полї острими шаблями рубали?
Ой вставайте, браття,
Та вставайте, милі,
В золоте стремено вступайте,
Ворогови відплату давайте, —
За зневагу сьогочасну,
За сьвятую землю руську,
За глибокі рани Ігоря,
Завзятого Сьвятославенка.

А ти, галицький Осьмомисле Ярославе!
Високо ти на своїм злотокованім престолї сїдаєш,
Угорські гори підпираєш,
Своїми зелїзними полками королеви шлях засту-
Дунайські ворота зачиняєш, [паєш,
Велике каміннє за чорні хмари шпуряєш,
По Дунаєви кораблями метаєш,
Грізну славу за себе по всїх землях пускаєш,
Києву ворота відчиняєш,
З батьківського золотого престолу аж за султанську
[землю стріли пускаєш...
Устрель же Кончака, Ярославе,
Поганого безбожника,
За сьвятую землю руську,
За глибокі рани Ігоря,
Завзятого Сьвятославенка!

А ти, сьмілий Романе, та Мстиславе!
Хоробрі ви думки маєте,
Своїм розумом на добре дїло замишляєте,
В великім завзяттю високо лїтаєте,
Як ті соколи, щó по вітру ширяють,
З високóсти птиць побивають...
Ой під вашими зелїзними крилами,
Та шоломами латинськими,
Багато земель звідало горя
Від лютого боя:
Литва і Ятвяги, Половцї й Дремела —
Списи свої покидали,
А голови підхиляли
Під ваші гартовані мечі клали!
Ой вже та примеркло Ігореви яснеє сонце,
Не перед добром високе древо
Зелене листє зронило:
Тож по Росї і по Сулї Половцї городи подїлили,
Вже не воскреснути Ігоревій хоробрій дружи-
Гей! тебе, князю, Дін викликає, [нї!
На боїще князїв призиває...
Олегенки — хоробрі вої
Вже готові до бою.

А ви, три Мстиславенки славні,
З доброго гнїзда шестокрильцї кохані!
Не боями, не розрухом собі землї добували...
На що-ж ваші золоті шоломи,
На що ляцькі гартовані списи набували?
Загородїть ними, князї шестокрильцї,
Ворота від половецького поля
Своїми острими стрілами
За сьвятую землю руську,
За глибокі рани Ігоря,
Завзятого Сьвятославенка!

X.

Ой уже Сула та крутоберега
Свої срібні хвилї в Переяслав не посилає,
А Двина непролазними болотами
З того грізного Полоцька протїкає,
Де поганий Литвин криком ліс окриває.
Один тілько Із'яслав Василенко
Добре дбав,

На утечі. [Образ Андрія Іролля].

Своїми острими шаблями об шоломи литовські позво-
Та добувши славу *[няв, —*
Дїдову, Всеславу,
Полїг на крівавій траві
Під червоними щитами,
Побитий-посїчений литовськими мечами.
І схопивши славу
Дїдову, кріваву,
На смертну постелю він клав,
Словами промовляв:
„Вже твою, княже, дружину крилами птиці покрива-
А звірюки кров випивають“. *[ють,*
Тодї біля його
Не було з братів нїкого —
Нї Брячеслава, нї Всеволода —
Нїкому і очий прикрити, —
Прийшлось самотою жемчужную душу спустити
З хороброго тїла через золотеє намисто.
На той час голоси затихали,
Радощі зникали, —
Одні тілько городянські сурми жалібно грали-вигра-
[вали.

Ой ти, Ярославе!
І всї Всеславові внуки!
Візьмїть знамена у руки,
Червонії стяги до землї прихиляйте,
Щербаті мечі у пїхви ховайте,
Бо не вміли ви дїдової слави залучити:
Стали ви своїми незгодами поганців на руську землю
Життє Всеславове зво́дити... *[наво́дити,*
Ще, бач, трохи землї руській горя —
Від половецького поля!

Ой на семому віку Трояновому
Всеслав ворожбу розпочинає,
На свою любу дївчину гадає...
Він на луку в сїдлї упирає
До Київа на воронім конї скакає,
На дубови до золотого київського престолу допливає,
Лютим звірем о півночи никає,
Сивим туманом повисає,
А на ранок з Білгороду тарани висилає,
Новгородські ворота відчиняє,
Ярославову славу на вітер пускає,
Сїрим вовком з Додуток до Немиги скакає.

Ой на тій Немизї,
Та на крівавім березї,
Лихо тяжке виростало —
Замість снопів, голови слало,
Життєм накладало,
Мов на току булатними цїпами молотило
Душу від тїла відбивало...
І крівавї береги Немиги
Не пашнею засївало —
Руськими кістками устилало!

А князь Всеслав людям суди судить,
Князям раду радить;
А сам сїрим вовком по полю ганяє,
Ще до півнїв з Київа до Тмутороканї добігає,
Великому Хорсови сїроманцем шлях перебігає.
Ой у Полоцьку, в сьвятій Софії, рано вдарили до утренї
А він в Київі вже те й зачуває... *[в дзвони:*
Та хоч висока душа в иньчому тїлї бував,
Одначе й вона часто в бідї пробував.
Тим йому й вїщий Боян
Таку при́повість давнїйше розумно сказав:
„Нї хитрому, анї гожому,
Нї быстрому, на птиць схожому,
Не минути суда Божого!“

Ой стогни́, стогни́, руская земле,
Давню годину пригадуючи,
Та перших князїв споминаючи!
Не можна було сьвятого Володимира до гір київських
[прикувати:
Його стягами Давид з Рурико́м почали тепер за-
На́різно бунчуки розвивати, *[правляти,*
На Дунаєви списами сьпівати.

[Конець буде].

ДАРЕМНА НАДЇЯ.

Повість **Д. К.**

[А. П. Рибниковій].

[Далї.]

Постарів батько, ослаб, хоч і вдавав з себе ще молодця-козарлюгу. У рідній хатї нїчого не змінило ся, усе було на старому місци, усе було знаємо, хоч усе вже дуже постаріло. З батьком разом жила сестра — удова з своїми двома дїтками — хлопчиком і дївчиною. Челядь була та-ж сама, яку я покинув, виїзджаючи на чужину. Не було тільки моєї Ганни, котра мене пестила дитиною: вона пішла на той сьвіт. Усї зрадїли моєму приїздови, усї наче-б то сьвяткували велике сьвято. На другий день приїхала з свого села до батька друга моя сестра з своєю дїтворою й чоловіком. Через тиждень приїхала й третя — наймолодша. Увесь рід зібрав ся до рідної хати. Ми сьвяткували що дня. На радощах старий батько закликав сусїдів і виправив бенкет.

— Подивіть ся, добрі люди, якого я виростив сина, — казав батько своїм старечим голосом, а сам втїшав ся, мов мала дитина. — Тепер мінї й помирати буде лекше — буде кому рід мій вести.

Усїм було радістно. Небожата, котрих я покинув маленькими, повиростали, повитягувались. Деякі були ще біля матері, а старшенькі учились по школах. Усї з моєї сїм'ї жили своїми сїмями, один тільки я одинцем блукав по широкому сьвіту. Трохи що не що дня до мене приставали й батько і сестри, щоб я шукав собі дївчини, щоб не волочив ся без роду і без племени. І як навертали розмову про женихання, неначе-б з землї виростала перед моїми очима Надя...

Довге, самотне життє дало мінї охоту зостатись хоч яку коротку годинку на самотї, переноситись думкою з місця на місце, від чоловіка до чоловіка, вимальовувати собі усякі малюнки життя. Я призвичаїв ся до цього і чув потребу зостатись на самотї. І теперечки, живучи у батька, у великій сїм'ї, я улучив хвилину і забирав ся у густий сад погадати. Ляжеш бувало у густу, зелену траву і гадаєш собі: „Переберусь на службу до Київа, буду там жити, буду бачити Надю, зійдусь з нею, поєднаюсь, поберемось і будемо жити цїлий вік свій разом, складемо одну сїм'ю тиху, милу, любязну“.

Малюєш собі такі малюнки, аж звідкіль вилїзе гадюкою чорна думка: „Надя мінї не судила ся, вона судила ся другому, а коли й моєю буде, то принесе вона мінї з собою недолю, безталанє. Нїхто не може запевняти, яка вийде з дївчини молодиця“.

І виходили старі, звичайні малюнки: „Живеш по старо́му, одинцем, маєш свою келїю, понуро дивиш ся на сьвіт і на людий. Знаєш одну утїху — працю. Працюєш з рана до вечера, притомляєш ся, а в вечері завертаєш знов у свою нїму келїю, де нїхто не стріне тебе,

нїхто не приласкає, нїхто не приголубить, де не знайдеш ні поради, ні втїхи. І таке одиноке, самотнє життє знов тягнеть ся на чужину, далеко від роду, від родини, далеко від близьких людий".

Живучи у великій сїм'ї, котра для одного мене тільки з'їхалась з усїх сторін, щоб зо мною пожити разом одним життєм, погадати однією думкою, повеселитись одними радощами, пожуритись однією журбою, я не оглядів ся, як швидко минали днї за днями. Мині приходило пожити у батько усего один місяць, а далї, як не знайду собі служби на Українї, знов тягтись у далеку, чужу чужину.

Уже два тиждні мого життя у батька упливали. До мене привезли з почти лист від Олї. Вона мині подавала звістку, що швидко, через два-три днї виїздить на село. Вона мині писала, що з нею поїде на цїле лїто й Надя. Ця звістка відняла у мене остатню надію побачити Надю, переїзджаючи через Київ. Моє щастє, моя радість, моя надія утїкала ще далї від мене. Я бажав вигнати з помислу свого образ Надї, а він, як нарошне, щоб тільки дражнити, надокучити, мучити, все більш і більш виясняв ся, осьвітляв ся, оживав.

Слїдом за листом Олї, прийшов до мене другий лист з Київа від мого товариша. Він мині писав коротко: „Не гаючи часу, приїзди зараз до Київа. Є місце і може припаде тобі швидко роздобути служби тутечки..." Я не довго лагодив ся у дорогу. Захопив деяку одежину й рушив на кілька день до Київа.

Знов мині блиснула надія покинути чужину, оселитись в Київі, хоч не швидко, та побачити вродливу Надю, пізнати її добре. Цїлий день і цїлу ніч я був в дорозї і знов з'упинив ся у Київї. Я знов наняв собі невеличку хатину у тій самій „Великій Гостинниці", де я вже стояв спершу. На дворі стояв ранок ясний, теплий. Чи йти було мині туди, де жила Оля і де, може, її тепер немає? Чи йти туди, де сьвітила мині надія здобути місце? Я порішив ударитись попереду до старого пана, від котрого залежав мій переїзд з чужини. Старий пан приняв мене ласкаво, обіцяв мене перевести з чужини; дав мині надію, що через місяць або й швидче буде зайве місце, на котрому він посадить мене. Я зрадів цїй надії, як мала дитина. Я няв віри, що його обіцянка не буде даремна. Я не гадав, що він мене хотів тільки нагріти теплими словами. Мині й на думку не приходило тоді, щоб це була даремна надія.

Я вийшов від старого пана повен надії, повен радощів і пішов просто до тїтчиної кватири. „Чи знайду я Олю? Чи побачу я ще раз Надю? Чи не зостались вони, хоч ще на оден день?"

Я близив ся до тїтчиної кватири, а надія побачити Надю, що раз темнїла, зникала.

Дзвоню, дожидаюсь, чи вийде хто зустріти мене і не діждусь. Кожен мент протягав ся довго, проходив, як нарочне, без кінця.

Двері відчинились і мині вийшла на зустріч знаєма Пріся.

— Дома?

— Дома.

— Коли виїздять?

— Сьогодня у вечері.

І я зрадів несказано. Звичайне, мене нїхто не ждав. Ні тїтка, ні Оля й в думку собі не клали мене побачити так швидко. Вони мене стріли, як зустрічають дорогого гостя несподіване. Що? як? чого? коли приїхав? Питання йшли за питаннями. Моторна Оля вилась біля мене, не змовкала, щебетала. У кватирі тїтки був розгардіяш: усе було спаковане, уложене, звязане, усе збирало ся рушати в дорогу на довгий час. Тїтка пішла ще поратись, укладувати усякий дрібязок, а я з Олею зостались вдвох.

— Так? — спитала мене Оля і вилила свій погляд на мене.

— Так, Олю, так!...

Вона кинулась мині на шию, обвила своїми рученятами і упила ся своїм палким поцїлунком.

Вона мині більш нїчого не нагадувала про свою вродливу товаришку, ні одного слова не промовила мині про Надю, не згадувала навіть її імя. Наче-б то я й не знав Надї, і не чув про неї, і не бачив її.

На село до тїтки треба було їхати спершу пароходом по течиї Дніпра, а далї кіньми. Пароход був на причалї і забирав пасажирів з вечера, щоб на другий день у досьвіта рушати. Оля прохала мене провадити її на пароход і посидїти там цїлий вечір. Я був радий провести з нею не тільки вечір, а цїлий вік, бо біля неї буде моя чарівниця, той янгол, котрий унесив мою душу туди, де немає ні горя, ні слїз. Тїтка була у клопотах, так що зо мною не було й часу їй балакати. Я оповідав Олї усе своє життє на селї у батька, оповідав про все, про всїх, як упливав кожен день у мене, кожна година, кожна хвилина.

Поки тїтка упоралась з пакуваннєм і збираннєм в дорогу, простукала вже на годиннику четверта година. Ми умовились гуртом пїти обідати у найкращий ресторан, де можна було-б роздобути собі на обідню пору окремий покій. Ми так і зробили. За столом ми сидїли довго, щоб як небудь загаяти зайвий час, котрий зостав ся до виїзду на пароход, і не сидїти на кватирі, котра сходила на якусь руїну. Після обіду ми пішли гуляти до „Квітчатого Будинку", де й зоставались до самого вечера. Про Надю нїхто нїчого й не згадував мині, наче-б її не було й на сьвітї. Питати про неї самому мині якось не припадало. Вже забираючи на пароход скрині і пакунки, я спитав у тїтки, чи поїде з ними Надя; тїтка мині відповіла, що Надя мусить приїхати просто з свого дому.

Ми переїхали на пароход, здали баґаж і купили білєти на місця. В жіночому віддїлї, опріч тїтки й Олї, нїхто не їхав. Народу на пароходї було чимало, а найбільш жидів, та простого, робочого люду, котрий містив ся на палубі. Одні сидїли купками і балакали, другі кублились на нічлїг, иньші куняли, сидячи мовчки по кутках. Вже було перано — близько півночі. Надя не приїздила, хоч її баґаж і був вже на пароходї. Позаймавши собі місця у жіночому віддїлї і згор увши свій дорожній дрібязок — торбини, мішечки, коробочки, — тїтка з Олею вийшли на палубу. Ніч була темна, тиха й тепла. Ми посїдали на лавці і почали балакати Між иньшими пасажирами, що виїздили з Київа, їхав один з моїх приятелїв, лїкар Максим Іванович, а по прозвищу Кравченко. Він їхав на кілька день до Кременчука. Максим, або, як його звали, Макс був старий знакомий тїтці, тим він зараз і пристав до нашого гурту. На пароходї наставала тиша. Денеде миготїли лїхтарі і, мов нехотя, осьвітляли темряву ночі. З води доносились плескання хвилї. Усе живе почало засипати. Інколи тільки чутно було, як ступає спізнивши ся пасажир-робітник і шукає собі зайвого місця притулити голову. Нічну тишу ще переривали інколи голоси рибалок на лївому березї Дніпра, та гавкання собаки, котра стереже свого пана-горожанина.

Нїхто так не дожидав Надї, як я, а вона, мов би нарочне, спізняла ся, не приїздила. Вона й не відала, що я приїхав, що я її дожидав, прислухав ся до кожного стуку колїс. О півночі щось заторохтїло на березї: то їхала моя надія. Її проводили в дорогу батько й тїтка. Оля з тїткою й Максим пішли їм на зустріч, а я відійшов на саме стерно пароходу, у саму темень. Мині було видко добре усїх, а мене нїхто не бачив. На лицї Надї малювалась радість. Батько Надї — сивий чоловік, підстаркуватий, служив колись у війську. І його, і тїтку Надї я бачив у театрі і теперечки пізнав їх. Усї вони вийшли на палубу, а Оля з Надею спустились у низ до жїночого віддїлу. Я вийшов з темені і несьмілою ходою, мов злодїй який, зблизив ся до гурту. Тїтка мене познакомила з Надиними родичами. Незабаром вийшла й Оля з Надею на палубу. Я пішов їх зустрічати і тихо уклонив ся Надї. Вона наче-б то не няла віри, що перед нею був я, подивилась на мене і відступила, похитнулась в зад. Оля не видержала і почала хвалитись.

— А що? Добре з'уміла мовчати? Несподівана стріча найкраща. Так?

Надя протягнула мінї свою ручку і привязно стиснула мою руку.

— Я питаю вас: так, чи нї? — приставала Оля.

— Так, так!... — відказала Надя за мене і за себе.

Ми пристали до гурту. Надина тїтка стала радити Надї деякі ради: берегти здоровє, одягатись теплїйш, купатись, стерегтись застуди. Цї поради Надї приходилось видно вислухати не перший раз.

— Добре, добре, тїтко, усе буду робити, як ви мінї казали, — відказала Надя.

— Та гляди, моє серце, згадуй про мене, пиши! Ти знаєш, як я без тебе буду сумовати.

Батько й тїтка Надині недовго зоставались між нами. Вони благословили свою дївчинку, обняли, пригорнули, поцїлували, ще раз перехрестили її й пішли собі, щоб їхати до дому. Ми проводили їх на берег, де дожидав ся екіпаж.

Ми зостались самі. На годиннику пароходу вже продзвонила третя година. До сьвіту зоставалось не багато. Тїтка намовляла своїх дївчат йти на боковеньку. Дївчата не хотїли, випроважували тїтку, а самі ще просились трохи посидїти на чистому, теплому воздусї. Притомлена за цїлий день збираннєм в дорогу, тїтка не мала сили більш сидїти. Вона попрощалась зо мною, перехрестила мене і пішла спати у свій жіночий покій. Ми зостались в чотирьох на палубі. Усе спало мертвим, непробудним сном.

Кладовище в Мельничу, коло Журавна.

[Фотофр. Фр. Ржегорж].

Тиха, покірна, негомінка Надя, з радощів, що їде на село, наче-б ожила, зробила ся гомінкою, жартовливою. Розмова виливала ся у нас без упину, мов та вода у Днїпрі. Вже почало займатись на сьвіт. Темне, вкрите хмарами небо почало прочищатись, з сходу на краю простороні блакітний сьвіт проясняв ся більш і більш. Зза хмарок, що ще плавали в небі, виходили зірки, мигтїли і згасали. Ставало холоднїйш, з води почало тягти холодним вітром. Ми порішили не розходитись, поки пароход не рушить в дорогу. Оля радила Надї пройтись трохи по палубі. Надя відмовлялась. Вона сидїла закутана у велику, теплу хустку, була вона тепло вбрана і не хотїла рухатись, встати. Оля пішла з Максом ходити по палубі, а Надя зосталась зо мною. Ми були сам-на-сам, вдвох.

Вона почала мінї виливати свої радощі, що їде на село; почала мінї малювати, як буде вона ходити з Олею у лїс по ягоди, по оріхи, а у поле — волошки рвати. Вона мене не соромилась вже, звикла ся, балакала, як з давним знаємим. Вона мов би чула по мому голосї, наче-б бачила по моїх очах, що я був нею зачарований Вона цього не виявляла нї одним знаком, і тільки щиро, привязно оберталась зо мною, залицяла ся, закидала в розмові жартовливе дївоче слово.

Надя мінї оповідала й про своє житте у городї, хоч коротко, навдогад, не домовляючи. З її оповідання я бачив, що батько її був жонатий вдруге; що матїр свою вона поховала тодї, як була ще дївчинкою; що тїтка — сестра її матері, бездїтна удова, заступила для неї місце матері; я міг розміркувати, що мачоха не дуже жалувала Надю.

— Мінї добре жити, бо я маю, — казала вона, — повну волю; живу, як мінї подобаєть ся; роблю, що хочу; маю свою власну хатину, де я повна господиня. Мінї нїхто в сїм'ї не перечить, нїхто не чепляєть ся, нїхто не звертає великої уваги, — одна тільки тїтка жалує мене, як рідну дитину.

До нас підійшла Оля і перепинила розмову. Вона нахилила до Надї голову і промовила до неї шопотом на ухо:

— Теперечки ти не панночка, а панї, господиня!

Я чув її шопот, хоч і вдавав, що не чую.

— Геть, Олю, у тебе все жарти в голові, сьмішки, — відказала їй Надя.

Оля озвалась до мене:

— Знаєш що, Павлусю? — вона відізвалась до нього остро, — ти мусиш з нами їхати, провести нас до хутора і хоч одну годину прожити у нас.

Мінї не приходило це й на думку. Я не збирав ся їхати, бо мінї треба було виїздити того-ж дня до дому, до старого батька, котрий молив мене не гаяти даремно часу. Зо мною нїчого й не було, щоб їхати в дорогу; я приїхав на парохід з голими руками, щоб тільки проводити Олю, щоб тільки ще раз побачити Надю. Я став відмовлятись.

— І не кажи цього, — остро відповіла Оля. — Ти мусиш їхати і поїдеш, бо я цього хочу. Що буде треба тобі в дорогу, щоб пробути з нами два-три днї, тобі дасть усе доктор. Ти поїдеш, ти зостаєш ся з нами!

Пароход мусїв відчалювати за пів години. Уже розвиднїло добре — зачинав ся день. Сонечко викотилось зза землї і озолотило ввесь край неба. Мінї приходила пора прощатись і йти до городу. Що подумає тїтка, як я зостанусь? Що подумають усї у городї, хто знав про мій приїзд? Згодитись їхати — мінї було не можна. Я замислив ся і нїчого не відповідав. Надя ввесь цей час сидїла мовчки на своєму місци, наче-б то це не йшло до неї. Далї, вона встала і промовила до мене:

— Зоставайтесь.

У цьому слові я чув силу одну, я чув її бажаннє, я бачив, що вона хоче, щоб я зостав ся.

І я, наче слухняна дитина, встав з місця і мовчки пішов собі куповати білєт на пароход. Я був тодї невільником, рабом, і втїшав ся своєю неволею, кріпацтвом.

На пароходї усе заворушилось. Прокинув ся робочий люд, що спочивав по кутках на палубі. Повставали жиди і почали наряджатись у свої богомілля. Густий, сивий дим вибухав з високого комина парохода, паровик пихтїв і начиняв ся парою. Пароходна служба займала свої місця. Остатнїй свищик просвистїв і ми відчалили від причалу, покидали великий, славний Київ, котрий досипляв ще остатнїй свій сон на своїх сьвятих горах, убраний зеленою, пишною рослиною, садами й городами.

В чотирьох ми стояли на палубі і мовчки дивували ся вродливому городу.

Пробалакавши цїлу ніч над водою, Надя була дуже притомлена. По її блїдому лицї було видко, що ніч без сну відбивала ся на її слабім здоровю. Очиці її стуляли ся, вона через силу стояла на ногах, хоч все таки кріпила ся, пересилювала притому. Я радив їй йти трохи спочити, заснути. Вона не відмовляла ся. Дївчата попрощали ся з нами і пішли до свого покою, а я з Максом до свого, де ще мертвим сном спочивали пасажири, вихрапуючи на всї заставки. Ми полягали й собі, хоч до

мене сон не приходив. Я перевертав ся з боку на бік, а думи щастя й надїї налїтали роями на мене, приносили з собою й сили й здоровє, й молодість.

Я не спав ані трішечки. Сонце вже високо підняло ся над землею, коли я убрав ся і вийшов на палубу. Була вже десята година. Маєс спав кріпким, недобудним сном. Я пішов у столовий покій, де сидїла тїтка і пила кохвій. Вона сидїла до мене спиною і мінї якось чудно, соромно було підходити до неї. Що було мінї їй казати? Я бояв ся, щоб вона не розвідала моєї таємницї, не догадала ся, не домислила ся. Оля добре зрозуміла, прозвавши мене замкнутим чоловіком. Я замикав від усїх своєї таємницї і не було на цїлому сьвітї нї одної живої душі, кому-б я згодив ся сповідати гріхи свого серця.

Тїтка аж ахнула, побачивши мене. Почались питання, яким це побитом зупинив ся я на пароходї. Я викручував ся, як з'умів. Вона була рада мене бачити, рада була, що я поїду до неї на село, до її хутору, хоч на короткий час.

[Далї буде].

СОНЕТИ.

I.

Щоб хоч портрет, хоч лист, хоч цьвіт левкої
По нїй остався!... Нїчого й одробини!
Нїщо єї не викличе вже тїни, —
Тепер ми мов чужі собі обоє.

В нїй жар палав любови молодої,
А в мене лиш чувства були руїни:
Любов марних, дрібних вражінь дитини
З любовію душі як жар палкої.

І розійшли ся ми вкінци з собою
Помимо хвиль прожитих так щасливо,
Помимо слїз і поцїлуїв жару,

Як вороги, котрі по довгім бою,
З'уживши вже всю силу свого гнїву,
Розходять ся без смертного удару.

II.

Коб я словам сто раз на день ужитим
Надати міг живої сили жару,
Я-б оповив тебе весною чару
І вираз дав бажаням серця скритим.

Та не до пісні долею побитим,
Щó випили розлуки повну чару!
Листи-ж писати я не маю дару,
Вкінци й листи є способом з'ужитим.

А рад би я тобі повісти, мила,
Що ти весь чар, весь блиск мої мрії,
Тим більш цїнний, чим дальший від надїї...

Коб лиш та сповідь тихо так бренїла,
Так нїжно, щоб чуже не вчуло ухо,
Щоб серця твого плач розвіявсь глухо...

В день, 7. II. 1896.

В. Щурат.

На могилї.

Подорожні малюнки*) **Г. Мачтета.** — Переклала **Л. К.**

Посьвята **Павлу Житецькому.**

[Конець.]

II.

Тихий вечірнїй присмерок. Сине небо, вже не таке глибоке, і блїднїє все більше і тільки захід тремтить ще смугами жовто-горячого та рожевого сьвіта, помалу зникаючи у якійсь фіялковій сутїнї. Смугова хмара прорізала довгим темним пружком цї гаснущі сьвітові смуги і повисла над обрієм, немов птиця, щó розкинула нерухомо величезні, тонкі крила; до ранка вона зникне, а тепер віщує знов на завтра спеку. Вечірнїй присмерок дихає живущою прохолодою, в котрій відпочиває все змучене спекою, і все потроху обхоплює тиха дрімота, а в горі спахує блїда жвава зірочка, до котрої нїяк не дійде цей засипаючий присмерок. На зустріч йому усьміхаєть ся з блїдого неба вузенький рогатий місяць, — він любить нїжний присмерок, — і перевізник Охрім мовчки радїє, що молодик прийшов ся йому з правого боку — це добра прикмета. Я жадібно удихаю бадьорне, вогке повітрє, у котрому нероздїльно змішались вкупі пахощі лугової трави і гаю, щó ріс по берегу, сьвітові проміння сутїнї, річна вогкість і запах смоли нашого човна-дуба, на котрому переїздили Днїпро ще дїди. Ми пливемо трохи не біля самої кручі високого берега в глибокій темряві, де вода відбиваєть ся чорним колїром і відки низька сторона лївобережжя здаєть ся неначе вкрита якимсь сїроватим колїром. Незахована береговою тїнню кришталева гладкість річки, обмальована усїма вечірними колїрами неба, з відбиваючими зірочками, з рогатим місяцем в глибинї, повна пестощів і якоїсь таємнечі, дише смутком з легким усьміхом, як сьпів української думи. Щось згадуєть ся, якісь нерозбірні уривки пробігають мимо, щось щемить і якось мимоволї прорізуєть ся в памяти і обхоплює душу той важкий вкупі з тим ваблючий настрій, з яким було дитиною слухаєш казки про скарби водяного... Навколо така тиша, що я чую плюсканнє легенької хвильки, котра звиваєть ся коло носа нашого човна, що хутко пливе...

— Мабуть сом, — каже Охрім. — Ну, і здорова-ж рибина!

І справдї плюснуло щось велике, важке ляпнуло об воду і ляск від цього неначе дрїжить і колихаєть ся у нерухомому повітрі. Присмерок стає все густїйшим, — темна зоряна нїч незримо насуваєть ся на його звідусюди. Охрім сильно бє веслом і обминувши обміль, ми випливаємо з темної берегової тїни на середину річки, в густій глибинї котрої колихають ся, наче золоті краплї, відсьвічуючи зірки. Уся річка блищить так само золотом, від того, що в потемнїлому небі вже давно блискає безлїч зірочок. Десь з боку в низькій темній мглї лївобережжя блиснув червоносиній відбляск огнища і на нас пахнуло з легка димком, котрий принесли незримі хвилї все більше насуваючої темряви. Цї-ж хвилї приносять до нас відти і далеке ирзанне і мельодийний голос сопілки. Здалека, в нерухомій тиші, її тремтячі тони чують ся ще глибше, ще сумнїйше і здають ся похожими на здавлене безслїзне голосїннє. Охрім, котрому очевидячки заваджає і ця густа мгла ночі, і тиша, і безлюддє, і мовчанне, наче підбадьорений цїми голосами життя, не витримує. Він обертаєть ся до відбляску далекого огнища і глибоко вдихає дужою груддю повітре, силкуючись набрати його, яко мога більше.

— Еге... ге!!... несеть ся його довгий, тягучий вигук по водї, тихо віддаляючись в темну густу мглу, котра несе його далї ще тихше, наче-б розтягуючи.

Так кричить самотний журавель, коли побачить здалека рідну зграю... Крик з протягом довго висить в повітрі, потім, наче вдарившись десь далеко, відскакує, глухо лунаючи, замирає і тоне без слїду. Наступає коротенька павза могильної тиші і разом перериваєть ся відповідним гуком, котрий несеть ся здалеку, спочатку не міцно, а потім все дужчає і дужчає протягуючись, стає глибший і міцнїйший і нарештї вдарюєть ся у берегову кручу.

— Конарі, — каже Охрім, прислухаючись до відповідного відклику, — коний стережуть... Лихо тепер з конями, пане, — так і дивись, що вкрадуть... Аж за Днїпро заженуть, а там, шукай вітра в полї... І таке пішло тепер конокрадство, що не знаєш, чи заводити тобі коний, чи не заводити...

— Від чого-ж се так? — питаю я Охріма, котрому страшенно хочеть ся побалакати.

— А від того, відмовляє задоволений Охрім, — що дуже народ охляв. З того недороду, що був, так з'убожав, що хто найпершим господарем може був, то тепер останнїм став... І поладнати ся нема чим, бо й землї у кожного все менше та менше, та й земля гірше почала родити... Нема худоби — і гною нема, а гною нема, — і хлїба нема... Задовжились кругом і цїлком з'убожіли, ну, з того й кидаєть ся чоловік на все. Що ранїйш і в думцї не ворушилось; на що й рука не підіймала ся, тепер з біди та з горя, — нїчого, йде! Найкращий чоловік, здаєть ся, а дивиш ся, — на погане йде! Ось воно як стало... А друге те, що жидів потурили зо всїх міст... Зібрали їх у кучу, а звісне дїло, харчуватись чим небудь треба, — не росте хлїб на улицях, камінцем дїтий не нагодуєш... Ось і іде воно так...

— Ну, Охрім, — кажу я: — ти вже, здаєть ся надто. Послухати тебе, то й жити стане нудно...

Але Охрім докірливо хитає головою на мою річ.

— Ех, пане, от-то-б-то й є, що ви живете у великому містї і про нашу недолю не чуєте... Та й як вам побачити, або почути? А ось хочете, я вам розповім, що на сьвітї буває, тільки послухайте. Був собі чоловік, богатий, не богатий, а так собі з достатком чоловік, — добрий господар. Усього в його було досить, — і хата добра, і худоба, і хлїба запас, і всього, чого треба. Сїмя велика була, окрім його та жінки, пятеро малолїток та старий слїпий дїд, котрий сливе не сходив з печі, ну, а нїчого, — усе було гаразд, нїхто рук не простягав.., Тільки ось підійшов лихий рік, — нїчого у його не вродило, — навіть насїння не зібрав! Ну, перемагав ся чоловік, який був припас, — з'їли, худобину одну за одною поспродував, — як неяк переміг ся... Дасть Бог вродить, — поладнаюсь... Добре! Тільки ось другий рік, ще гірше, — нї травицї тобі, нї соломинки!... Заголосили чоловік з жінкою, — та що голосїннєм поробиш? — Хоч і бачать, що кінець приходить, а жити все-ж якось то треба... Стали останню худібку продавати, — а їй цїна шаг, — тільки одну шкуру й цїнують. У самих нїчим кормити, — бо вже й стріху давно зкормили, — то й пустили все за шаг, ну, а на шаг таку сїмю не прогодуєш... Дїти плачуть з голоду, старий дїд смерти собі просить, а узяти нїчого і нема де, — бо у всїх навкруги така-ж бідота, — а хто був біднїйший, тому ще гірш приходилось. Врешті жінка не витримала, померла; — занедужала, — кілька днїв пролежала без памяти, та й віддала Богови душу... Ховати нема чим, — хвалити Бога, батюшка був добрий, — у довг поховав, — потім, — каже, — віддаси, а труну люди запомогли зробити, — хто дошку, хто нїв дошки, — так і зробили. Опустились у чоловіка руки і зовсїм стеряв ся бідолаха з горя, — нїчого і змислити не може. Пішла чутка, що запомога бідним іде, та тільки це село нїяк не хотїли записати в голодне, бо ранїйш лїчили ся багатирями, — ну, і запомоги нїякої не було, викручуйтесь, значить, як хочете!... Хто в цьому був винуватий, — хто його знає, — один каже, що писар, другий, — що старшина, третїй, — ще на когось, — і не розбереш, а тільки так і не записали... Ось і стали добрі хазяїни біднїйші старців, — хто з торбою пішов попід тинню; кому пощастило, — за чверть цїни понаймали ся на лїтню роботу і завдатки повідбирали, хто ще там що, — ну, а той чоловік друге надумав... Гордий був, — не простягала ся рука за милостинею, звик до шани, бо завше добрим хозяїном вважав ся, — а на роботу нанятись і завдаток взяти не пощастило, — ну, і вигадав своє... В один торговий день, дивлять ся люди йде по місту між народ чоловік як сама смерть і двох старшеньких хлопчиків своїх на мотузку веде, наче телят поперед себе жене Став серед базарю, тай вигукує:

— Гей, — кричить, — люди добрі, послухайте!... Був я хозяїном, тепер ось купцем став... Увесь крам, який був, спродав, — тепер ось останнє продаю... Гей, люди добрі, — хто з вас хоче паном стати — купуйте! Дві вільні козацькі душі, — кричить, — продаю, щоб тройко малих спасти! Ось як, пане! гукає, а сам плаче...

— Ну, і що-ж, Охріме?

— Ну, звісно що, — відмовив Охрім: — пожалїв його народ... Хоч і всїм біда була, та громада великий чоловік, пане, — громада все може!... У декотрих сльози показались на очах, і відгорнула громада свої свити, як один чоловік і стала шукати по кишенях. Хто шаг тягне, хто три, а хто, дивись, і більше кладе... Повну шапку йому наскладали, а потім він підняв свиту, — і у полу йому сипали. — „Бери, чоловіче, — кричать йому, — та бери своїх хлопців, — викупає їх у тебе громада. Хай ростуть в батька, яким ми тебе знаєм, — тай громаду хай памятають!... — Кланяєть ся чоловік на всї чотири сторони, від слїз слова не промовить, а тут ще й жид виходить з крамницї, — що ранїйш в селї крамарював, поки було можна... Пізнав він чоловіка і сивою головою хитає. — „Ой, каже, Дмитро, — невже-ж і ти дійшов до такої біди?! Дивлюсь, каже, і своїм старим очам не вірю... Усяке бачив, а такого то ще й не гадав... Ох і жалко-ж мінї тебе! На, каже, і від мене візьми запомогу, знаю тебе, коли буде спромога, віддаси!... Справляй ся добрий чоловіче!...“ — І дав йому старий Сруль цїлих десять карбованців. Уся громада, що була на базарі, здивувала ся, а Дмитро йому у ноги вклонив ся.

— Спасибі, каже, Сруль, нїколи я тебе не забуду, а дасть Бог, — то може й відслужу... Не дасть Бог віку, — дїтям накажу!... Хоч і другої ти з нами віри, — а мабуть, Бог один у всїх і душа у всїх однакова!“ — Так ось, як воно, пане, буває... Ге, та нїяк вже і хрест видко!...

Охрім вдарив веслом і повернув човен. Темна берегова круча розірвалась наче на дві глибокі балки і у просьвітї визирнуло небо, вкрите зірочками... По другу сторону цього просьвіту, з темної берегової кручі, наче врізавшись в зоряне небо, здавалось, плив до нас на зустріч чорний хрест, а по над ним, трохи не доторкуючись до його верху, блищав двурогий вузкий місяць. Здавалось, хтось кликав до себе в обійми, хтось простяг могутні руки для привитання... Охрім зняв шапку і побожно перехрестив ся.

— Царство йому небесне! Ось і могила, пане... Такий же був простий мужик, пане, як і ми, ще й крінак був — таке лихо бачив, якого ми і не знаємо, — а Бог дав йому талан і на увесь сьвіт прославив. Скільки людий тепер наїздить що лїта на його могилу!...

— А ти відаєш чим він прославив ся?

— Як же не відати, пане! — відмовив Охрім. — Пісні складав, та все про нас, та нашу долю... Нехай йому земля пером!....

Другої такої могили у нас нема... Багато у нас великих умів, поетів, сподвижників, — але на долю їх сьвятих могил не випадало поки того, що випало на долю цїеї... Багато ще лїт мине, перш нїж ці могили стануть задля народа і нас тим, чим з'являєть ся могила Шевченка для його земляків. Для них вона национальна гордість і слава... Як би не розходились часто люди, — але у всїх там є одно спільне, однаково близьке, однаково дороге, що звязує, — могила рідного сьпівця... що сьпівав їм тільки про народ і його щастє...

Ця одинока могила на високій береговій кручі Днїпра з її зелїзним хрестом, вбогою огорожею — народний памятник. Люблячі руки друзів-прихильників перенесли сюди дорогий порох сьпівця, щоб по його заповіту йому було видко з могили широкий Днїпро і рідну долину любої України, і з того часу цей глухий куточок коло Днїпра став сьвятим

місцем для краю. Коли повз пробігає пароход, очи всїх обертають ся до самотнього хреста, що́ високо підіймаєть ся на горі і се рідкість, щоб яка людина не зняла шапки під тихій шепіт людий: „Шевченко... Тарас Шевченко“! В цю хвилю зникає розділ на стани, счезає ріжниця лїт, — усї, і пошарпана сїра свитина і легка дорога чесуча, і вбогий і багатий, і старий і молодий, всї переживають одно і теж... Ця незабутня могила великого талану, люблячої душі, що́ був „кріпак“, нарештї рівняє і єднає усїх. І кожну весну і лїто, що року, від роду до роду, біля цього хреста, на цю високу зелену гору, денеде вкриту старими мовчазними дубами, збігають ся усї, щоб скинути з себе хоч на часину сьвітовий клопіт і дрібниці щоденного життя, відпочити душею і пожити хоч день тим, що придавлювалось і глушилось туманом сїрого буденного життя... Тиха самотня могила так багато говорить серцю кожного, підіймає в душі стільки питань, будить стільки поснувших дум в голові, в цьому блакітному просторі, під вплывом згадок про пісні незабутнього сьпівця, повних коханнєм до народу, груди дишуть так вільно і легко, що чоловік наче оживає... Тут знайомлять ся люди і зустрічають ся старі знайомі, біля огнищ розмовляють, сьпівають пісні, згадують давне, дихають тим, що заповів в своїх піснях великий сьпівець...

Чимсь молодим, здоровим, бадьорим, невмирущим віє від цїх огнищ, розмов і пісень біля незабутньої могили.

Я лїзу на гору по крутій, дуже протоптаній, стежці, прямуючи до самотньої, чистої хати. Вона стоїть на лїво від могили і нижче її, захищена деревами, з маленьким городчиком з високими стеблами кукурузи і з невідмінними в Украйні кущами рожі. Хата дїлить ся на дві половини, в одній живе сторож з жінкою, — друга, чиста призначена для гостий, що́ приїздять на могилу. Мене привітно зустрічає молода, гарна жінка з дитинкою на руках, питає, чи не хочу я чаю, каже що тільки з годину, як з могили від'їхала купка гостий, котрих поїхав проводити її чоловік, сторож, але хутко повернеть ся, і запрошує мене у чисту половину, з сьвічкою в руцї. На моє питанне: хіба вона не боїть ся в такому глухому місци? — вона наче дивуєть ся трохи, і просто відмовляє.

— А чого нам боятись? Хіба ми з чоловіком гроші нильнуємо... Тай хіба-ж найдеть ся такий чоловік, щоб зробив що лихе в такому місци?

Я входжу в простору чисту хату, заставлену, як у всїх хатах, деревяними ослінчиками... По серединї стоїть простий білий стіл, а на йому лежить „Кобзар“. З стінки прямо проти дверий, дивить ся на мене, трошечки усьміхаючись, тихими вдумливими очами і наче ховаючи під густими вусами усьміх привитання, чудесний портрет поета без шапки (в якій завше його малюють] з відкритим, великим лобом. Це мистецька копія одного з кращих наших малярів з відомого Репинського портрета. Темна артистичної роботи рама уся уквітчана сьвіжими і повялими пучками квіток і гарно вигантованими українськими рушниками.

Ось і Тарасова хата, - каже привітна хазяйка, — богато в нїй народу перебувало, ге, — і неперелїчити! Посидьте, почитайте, — самовар зараз закипить, — а то може пройдете на могилу... Тепер там гарно, — місяць ще сьвітить!

Так, гарно, — така чудова ніч не часто трапляєть ся Вже цїлу годину сиджу я біля деревяної огорожі могили і як вчарований, не зводжу очий з дивної панорами, що́ відкриваєть ся попереду мене. У низу стемнїлий Днїпро дріжить усїма зірочками, котрими всїяне небо. У праворуч від кручі довгою стьожкою тягнеть ся річна гладкість, котра в далечинї здаєть ся сьвітлїйшою і яснїйшою, нїж біля кручі, миготить голубеньким сьвітом, осьвічена місяцем і незримо тоне в білястому річному тумані вельми фантастичних нарисів. Десь далеко, дуже далеко у самій густій глибинї темряви стоять нерухомо червоно-сині цятки огнищ, наче огнисті очи... Тиша така глибока, що я чую як бєть ся мій пульс, як спахує папіроска...

Враз, пісня, — ледве чутна, далека пісня, нерозбірний сьпів, мельодично-журливий голос котрого, то обриваючись, то знов оживаючи, плине десь глибоко і глухо у низу вкупі з течією річки... Як би я був суєвірним, — я-б напевне подумав, що це сьпівають днїпрові русалки, граючись з відбиваючим у водї місяцем, котрих тільки і бракує для повної картини цїєї нїжної, темної, фантастичної української ночи. Прислухаєш ся, і нїяк не вгадаєш: де і відки несуть ся ці ледве чутні голоси, — чи річка їх несе, чи земля сьпіває, а може сьпіває це широка синя височінь з її падаючими зірочками... Але пісня росте, наближаєть ся, — голос стає яснїйший, — я відрізняю жіночі і мужескі голоси, вони сьпівають відоме: „Реве та стогне Днїпр широкий“ і чари зникають, — тепер нема сумнїву, що пісня несеть ся з річки... Іноді вона переривається ся, стає глухійша, коли човен з сьпівцями повертає у заворот Днїпра і голос вдарюєть ся об кручу, але затим відразу стає чутнїйшим, гучнїйшим, наче виростає, вийшовши з завороту. По голосу пісні я чую, як пливе цей незримий поки човен, все наближаючись... Але ось, десь вже зовсїм близько, у низу, пісня від разу переривається ся, замовкує і в тиші хтось гукнув: „могила“!

— Дивіть ся, дивіть ся на хрест! — каже поспішаючись молодий збурений жіночий голос. — Чи-ж не правда, здаєть ся наче-б він простяг до нас у воздусї руки?!

Хвилина, — і знов все мовчить... Але тільки хвилину, бо чиїсь зрушені груди не витримують:

— Вічна тобі память і слава, наш отче, з роду в рід, від віку й до віку, поки сьвітить сонце і місяць, поки живе твоя Україна!

— Амінь! — підхоплюють молоді голоси і це „амінь“ відгукнули і глибока мгла ночі, і клубки туману, і широка синя високість неба, і спляча земля, і моє серце, що́ сильно бєть ся...

Ми сидимо біля великого огнища, — навколо мене цїла юрба молодих жвавих людий, знов прибувших гостий „могили“. Багаття весело потріскує і червоносиній відсьвіт його обмальовує руб зелїзного хреста, від чого той здаєть ся розпаленим, а також і величезний вінок з польових квіток, котрий тільки зараз поклали на його... Молода красуня з карими, глибокими, як ніч, очима і темними довгими косами, — вчителька, — клопочеть ся біля самовара, поки її сестра розкладає закуски, брат відтикає фляшки, а останні метушать ся, розшукуючи хмиз, котрий носять оберемком. Їм допомогають сторож, котрий повернув ся, і його молода жінка... Тиша замінилась веселим вигуком молодих голосів. Цїлу сю метушню прориває або пісня або молоді жваві жарти, або сьміх, на котрий буцїм відгукуєть ся повеселїла могила.

— Ну, здаєть ся все готово, — каже красуня, обводячи очима гурт: — усї тут... Наливай, Гнате! Смуглявий парубійка, її брат, такий же чорнявий як і вона, бере фляшку, і наливає вино, але рантом щось згадує і зупиняєть ся.

— Стрівайте, а Іван?

— Так, правда Івана ще нема, — підхоплюють усї. — Покличте-ж його, чого він валантаєть?...

Гнат прикладає руку до щоки і зо всїєї сили гукає у ночну мглу:

— І-в-а-не... гов! Ждемо!

— І-ду...у! несеть ся йому з низу відповідь...

Нарештї всї зібрались, — смуглявий, присадкуватий Українець перевізник Іван з густими вусами, що́ спускались аж на груди, в смушевій шапці, в короткій свитї, з люлькою в роті, теж стоїть в гуртї і держить повну чарку вина. Жвавий Гнат швидко обертаєть ся до свого товариша-приятеля, — єдиний Поляк в цій купці Українців, — і каже йому, жартовливо усьміхаючись:

— А нуте, пане шляхтич герба Огона, скажіть нам слово!

Той, жвавий, красун, стрункий, весело усьміхаєть ся, бере чарку і піднімає на мене свої розумні веселі очи.

— Шляхтич герба Огона... Так! Задля вас, що́ родом від Скитів, — каже він жартуючи: а коли не від Скитів, то у всякім разї мішанина Обрів, Чорних клобуків і Берендіїв з Славянами, задля вас ці слова: „шляхтич“ і „герб“ — пустий, дикий гук. Інакше не може і бути; згодьтесь, що у народа, котрий не має ні традиций, ні історії, бо яка-ж

справдї це істория: — дикі юнацькі напади, боротьба хоч би і лицарська, позбавлена ясного розуміння справжніх ідеалів?!

— Однак... перебиває його, спахнувши, красуня...

— Пострівайте, дорога панно! — швидко перебиває її в свою чергу молодий панич, ввічливо кланяючись. — Я добре розумію, що ви хочете додати, краща з зірок любої України! Однак ми вас побили і відбились, — чи так? Що-ж це правда, але ніскільки не зміняє становища дїла! Побили, бо ми самі стали гнилі, а гнилі від того, що те, що колись було написано на нашому стязї, що складало наше „певне“, ми замінили неправдою та брехнею. Проте, побивши і відбивши, ви поснули і замерли... Але це — відхиляне у бік, не об цїм моя річ... Я хотїв показати вам на те... що те, панове, — що було вашою ахілєсовою пятою, яко народа, що характеризує вас яко нашів Азиятів, пішло вам на користь тепер. Брак істориї і традициї допоміг вам ранійш від нас вступити на той шлях, стягом котрого служить усе, чому вчив той, що́ лежить в цїй незабутній могилї, великий поет... Вас ні що не затримувало, не гальмувало, не відтягувало, у вас не було ваблючої шумихи минулости... І ось, я, шляхтич герба Огона, — тут, біля цїєї сьвятої могили, підіймаю тоаст за вас, за наше єднанне на цьому шляху, під цїм стягом! Ну, що, панно?

Та усьміхаючись, перша простягла до його свою чарку. Грімнула гуртова пісня і коли вона замовкла, Гнат знов наливав чарки і промовив до Івана.

— Ну, Іване, тепер ваша черга... Скажіть же нам слово...

— Що мінї казати? — хмурить ся Іван. — Я не вчений.

— Дїло не в учености...

Іван бере чарку, хмурить ся ще більше, тягне свого довгого вуса, затім здіймає шапку і говорить:

— Ось що скажу я, чоловік простий... Хай на сьвітї буде одна правда і любов між усїма... Хай буде так, як він заповів...

— Хто він?

— Хто?! — перепитує похмурий Іван.

— А той, що́ лежить у тій могилї, он... Рядовий четвертого оренбурського лїнійного батальона, — ось хто! — каже він і вуси його нервово тїпають ся.

ЛИСТИ З КРИМУ.

[Далї.]

III.

З Симферополя до Алушти. Алушта. Татари і зайди. Токмаков і Молотков. Стахєев. Бандерсля.

Брало ся на кінець третьої години дня, коли наш „Харон“-Бекир рушив з нами на Алушту. Я знав, що дорога йде гостинцем, але відав і те, що вона йде горами, що до Алушти 48 верстов, і почав вболївати, що ми трохи спізнили ся і доведеть ся їхати найкращу частину в ночі.

А Бекир, чуючи мої жалї, бадьорить мене, кажучи, що за чотири години домчить до Алушти; а до того і вечір буде тихий, ясний; їхати лїпше ніж в день.

Говори, думаю собі, що за чотири години будемо в Алуштї — се певна річ; коні добрі; дорога добра, хоч і в гору; але-ж я не Ісус Навин і сонце ради мене не стояти ме; сховаєть ся і ніч закриє усї красовиди... Шкода.

Скоро виїхали ми з Симферополя на півднї перед нами показав ся ген-ген далеко Чатирдаг. Проїхали ще трохи, подув такий вітрець з гір, що треба було забути, що того дня [16/29 жовтня] з ранку і досї ми ходили в лїтній одежі. Дївчата понадягали теплі вовняні хустки, а я пальто на бавовнї.

Минувши село Кильбурун і не доїздячи до села Мамут-Солтана, розкинула ся долина Салгир-річки. Байдуже, що вже половина осени: в долинї зелено, немов весна починаєть ся! Ще трохи далї і перед очима у нас степ! Степ справдешний, такий самісенький, який ми бачили по Катеринославщинї, вибитий, витоптаний отарами, голий, темно-рудий.

Наш „Харон“, на лихо нам, людина не говірка; смокче мовчки папіроску за папіроскою, та хвискає по повітру пужкою. Спитаєм чого у його, муркне собі під ніс, тай знов мовчить і до коний не обізветь ся. Та мабуть коні знають його вдачу і біжать собі шпарко добрим гостинцем.

— Чия отсе маєтність? — питаю Бекира, їдучи повз ворота маєтности цїлком з степовим характером.

— Фальц-фейнава, — відповів і замовк.

— Се того овечого царя?

— Фальц-фейнава — і годї!

Їдемо далї. Жовто-горяче золоте проминне сонце зникло за горами. Вітер остріймає і дає знати, що гори стали до нас близше.

Аж — в'їздимо в лїс... Почали ся Аянські лїси, що уряд забрав в свої руки, зробивши з них державну власність. Я великий прихильник державного права на лїси, та й взагалї на всї землї, але тодї лишень, коли лїси зберегають ся; а коли вони плюндрують ся по злодїйськи, так лїпше нехай їх плюндрує кожен, хто хоче, аби тільки не урядник.

Хоча вже стемнїло, одначе знати було, що Аянського лїса не сплюндровано. З обох боків гостинця бачимо величезні і густі дерева, що́ поросли по ярах, по горбах і проваллях. Я голосно починаю радїти і хвалити тих, що́ зберегли лїс. А „Харон“ почувши те, повернув ся до мене і каже:

— Се так тільки понад шляхом, а там!... — він вказав пужалном на долину, — там в долинї, там або кущі самі, або голо...

А місяць ізза дерев так гарно присьвічує! В праворуч біля нас темна маса Чатирдага. Я бачив вищі гори, а про те якесь невимовно поважне вражіннє обгорнуло мене. Усї ми троє немов язики погубили; зразу замовкли і нїмо сидїли кільки хвилин, доки не визволили ся зпід впливу вражіння нічної картини величавої.

— Тату, як гарно! — наче нишком промовила доня.

Справдї було гарно! З блакітного неба присьвічував повновидий місяць срібний. Сьвіт його падав якось з боку, не осьвічуючи тієї сторони Чатирдага, повз яку ми їхали; тим то гора здавала ся незвичайно темною і суворою. Довганясті тїни дерев різали гостинець то вподовж, то впоперек, відповідно тому, куди повертав шлях. А шлях, що далї — все частїйш робить викрутаси. Нам здаєть ся, що то не шлях повертає, а навкруги нас ходить місяць і гора, щоб не випустити нас з отсього нїби зачарованого кутка... Вітер чи затих, чи за лїсом його не чутно; тиша наче в могилї, листок на дереві не поворухнеть ся; тільки брязкольця, попривязувані коням, своїми тоненькими, срібно-мягкими голосками нарушують торжественну тишу ночи!...

Чатирдаг починає нас дратовати. Здаєть ся — ми вже минули його, покинули позад себе; але проїдемо пів верстви чи що; він знов перед нами немов з землї виріс; знов він відходить в праворуч, знов минає нас; знов позаду нас; глянь! знов стоїть перед нами і, нїби, хоче загородити нам шлях.

І гарно і якось досадливо...

— Чи ще далеко до перевалу? — питаю Бекира.

— Зараз буде.

Перевал — се найвисший пункт шляху.

Дїйсне небавом лїс геть порідшав; подув вітер і я почув, що не завадив би кожух; але далеко його доставати; я загорнув ся в плєд. Ми на висшинї $2^1/_2$ тисячів ступнїв! До Алушти ще 14 верстов. Я хотїв подивити ся на годинник; але чую доня каже:

— Глянь, тату: що то з лївого боку? Снїг?

Глянув. Безкраїй срібно-білий обшар, наче яке зеркало розкинуло ся далеко-предалеко, краю йому не знати; наче там десь воно встає і йде на небо!

— Море! море!... — загомоніли ми разом в трьох радіючи якимись чистими, дитинно-ласкавими радощами!... Аж Бекир засьміяв ся і за всю дорогу озвав ся вперше непитаний:

— Море! так! море! мабуть вперше його бачите?

Одним ментом і у мене і дівчат вражінне перемінило ся. Холодно-поважний вплив суворого Чатирдага не знати де й дів ся: нас переняли такі глибокі веселощі, що ми чули себе в якомусь такому високому захваті, якого від краси природи навіть я, — людина стара, — ніколи ще не зазнавав! Радощі ще більш захватували наші душі, коли екіпаж почав котити ся з гори вже все швидче, викрутаси гостинця ставали все частійше, а море, наче та пустотлива дитина, то кудись ховало ся від нас, то знов вибігало нам на зустріч і ставало нам поперек шляху. От-от, здаєть ся, вскочим з кіньми в море: але ще хвилина — друга і моря нема... Отак до самої Алушти. Одначе море не дратовало нас так як отой Чатирдах. Ні, воно лащило нас якоюсь невимовно ніжною ласкою; воно вабило нас до себе своєю срібноблакітною ясностою; воно надило нас до себе своїм безкраїм обширом. Тепер ми вже не бажали швидче достати ся в Алушту: вражінне було таке ласкаво мягке, таке принадливе, ніжне, що ми навпаки бажали, щоб Алушта від нас все дальшала. Нам стало вельми прикро, коли гора Демерджі закрила була від нас на якийсь час море.

Мушу сказати, що такого прегарного гостинця як той, що́ веде в Алушту, я до того часу ніде не бачив; знати, що будував його не тільки тямущий інжінєр; а інжінєр-художник, поет... Доводило ся мині простовати гостинцем, що́ йде з Станіславова через Делятин і Микуличин на Угорщину. Гостинець добрий, що й казати, знати що коло його ходили руки великого тямухи-інжінєра. Певна річ, що той гостинець взяв невимовно більше і коштів, і праці і знання, ніж гостинець через Алушту; але-ж в Станіславовському гостинцю нема тієї чарівної краси художницької, якої надано Алуштинському гостинцю; звістно, перш за все спричинили ся тут сама природа, море; одначе будь інжінєр ремісник, він би не зумів повибирати на повороти тих вельми поетичних пунктів, які так чарівниче упоюють душу подорожнього!

Менш ніж за годину ми пробігли більш 13 верстов і з початку осьмої години були вже в Алуштї і закватировали в „Европейському готелю“ біля самісенького моря. Сила і міць нового вражіння була така глибока, що ми й не счули ся як вона швидко приспала нас!...

Алушта — днедавне селище. Тепер людність села, — тисячів зо дві чи не буде, — переважно татарська; але хто, який народ і коли саме осадив Алушту вперше, — про те певної звістки не трапляло ся мині стрівати. Кажуть осадили її Греки, ще до Христового Різдва. Кажуть, що ще в першому віці нашої ери в Алуштї була з сотня християн. Кажуть — Алушта се стародавній Алустон Греків. Кажуть нарештї, що імператор Юстин відбудував був в Алуштї значну прибережну фортецю; останки її стоять і досї. Справдї, положенне Алушти задля приморської фортецї дуже зручне. Справдї і досї манячать серед села на горі останки двох башт; одна з них ще й тепер доволї висока. На превеликий жаль отсї історичні останку не тільки без догляду, а навіть в низу до башти попритулювано такі „будівлї“, що підійти і оглядїти башту не можна навіть затуливши носа... Мині здаєть ся, що днедавність Алушти і перебування тут християн ще в перших віках християнства можна довести ще иньчими останками: побіля Алушти можна спостерегти чимало останків, що́ доводять мою думку; на пр. останки церков, гробовищ, назви і т. ин.; а більш за все самий тип Алуштинських Татар, як і взагалї Татар південного берегу Криму дає гадати, що первістно Алушта була селищем Греків.

Я не фільольог, не вельми богацько тямлю і в антропольогії; одначе вдивляючись в риси південно-бережних Татар, прислухаючись до їх мови, спостерегаючи їх звичаї, не можна було не подумати мині: чи отсї Татари дійсне нащадки Монголів? Мині здаєть ся, що тип сучаснях Татар на південному березї Криму є добутком довговічної мішанини ріжноманітних народів, що́ один по одному сиділи в Криму і яко тубольці і яко зайди. В довговічній лябораторії перемішували ся і фільтровали ся Скит, Грек, Генуезець, Монгол, Турок, Кавказець, Українець і ин., і сплодили тип сучасного Татарина і в йому, в його мові, рухах, очах і темпераменті геть більш кавказського і турецького ніж монгольського. Татарин з Казанщини не зразу зрозуміє Татарина з південного берегу Криму.

Ще певнійшим здаєть ся мині, що приморське положенне Алушти сприяло розвиткови тут торгу і добробуту людности. Вже-ж за часу Генуезців не спала Алушта тим сном, яким спочиває тепер. Де хочте інде в селї хоч би і геть меншому, на пр. в Анґлії, але з таким положенням, з такими вигодами, з такою красою природи, життє і торг ключем би кипіли, а тут: раз на тиждень заходить в Алушту пароход, хоча що дня повз село проходить кілька пароходів! Саме рибальство яке-б тут можна спорудити! Також-ж алуштинські, як і взагалї Татари південного берега зневолені, зграбовані, обезземелені і „вверженї“ в пекло темноти і убожества. Та культура, що „насадители“ несуть в Алушту, не дуже щось пристає до тубольців. Через Алушту йде гарний гостинець; понад гостинцем порозкидали ся розкішні „дачі“ зайдів з півночі; понад гостинцем стоїть гарний мурований шпиталь [земський], школа [добра 2-клясова церковно-приходська] з читальнею; аптика [земська] є в Алуштї, почта, телеґраф, лїкар; є три готелї; є вельми зграбна, найначе в середині, мурована церква православна, збудована ще за часу „царювання“ в Криму князя Воронцова [на будівлю її брали гроші і з Татар!] але все отсе не про Татар: все отсе тільки культурні рамки, а зміст в тих рамках не культура, а обрусеніе! Справжньої культури, як і по всему побережю південному бракує. Не диво: туболець міцно тримаєть ся, і тримає ся справедливо, своєї віри і мечети; своєї школи елементарної [иньчої йому не дають, а до чужої він дїтий не пускає] і своїх звичаїв стародавніх, що зміцняє коран, школа і традиції. Захожі зайди під культурою розуміють власну наживу, гроші та життє тільки задля власної особи, більш нїчого... Яких будь громадських інтересів у зайдів південного берега Криму — нема. Ялтинське земство колись почало було рушати стежкою людського поступу, але в рр. 80-их його скручено, пригнїчено, як і взагалї земство в Росиї; ініціятиву його вбито і тепер воно сунеть ся черепашою ходою, аби справити обовязки канцелярії ґубернатора. Ніде, де тільки трапляло ся мині бути, я не стрівав такої розтичі, такого роз'єднання між „інтеліґентними“ людьми, як отут на південному березї Криму. Звістно, його в Алуштї менш ніж в Ялтї, або що, а про те воно в Алуштї більш вдарило мині в вічи ніж в Ялтї, мабуть через те, що в Ялту я перебрав ся вже звикши трохи до кримського „життя громадського“...

Положенне Алушти — чарівне, шкода тільки, що на рослину тут доволї убого; знати, що коло сього мало люди піклують ся. Село стоїть на горбу, оточеному широкою долиною алуштинською. Зі сходу підперізує Алушту „річка“ Демердила, з заходу „річка“ Улу-узень, а всю долину скотисту, трома сторонами оточили гори: з півночі — Чатирдаг, з північного сходу — Демерджі, на заході — Кастель. На південї грає-вилискуєть ся безкрає і зумрудове зеркало — море. Найначе чарівна Алушта, коли дивити ся на неї з заходу, з гостинця... Та не така вона чарівна в середині. На базарі і між убогими саклями Татар ідуть вузенькі переулочки, певнійше мовити стежки, повні нечистї і бруду! З погляду санітарного — базар, се теж „курорт“, але „курорт“ лиходійний...

[Далї буде].

Марія Стуарт.

Траґедия в 5 дїях. Написав *Фридрих Шілєр.*

З нїмецької мови перевершував **Б. Грінченко.**

[**В. Чайченко.**]

[Далї.]

Марія (трохи подумавши).

Я мовчки слухаю слова з тих уст,
Що́ здавна бі́ди все менї казали.
Як можу я, невчена жінка, з вами,
Таким знаю́чим речнико́м, змагатись?
Еге, як би такі льорди справдї
Були, як ви їх описа́ли зараз, —
Я мусі́ла-б мовчати й справа ся
Моя була-б пропаща вже, коли-б
Осуджено мене. Але-ж імя́,
Що́ славите їх так, що пригнїтити
Мене ви хочете вагою їх, —
Їх иньшими, мільорде, бачу; иньше
В істориї анґлїйській роблять:
Маґнатів пишних ваших бачу я,
Величний ваш парля́мент, — як раби
Годя́ть султанським примхам по сера-
Так Гайнрихови о́сьмому вони [лях, —
Лестили; бачу льордство це продажне,
Що́ наче підкупна́я чернь, закони
Лама і встановля́, подружжя вяже
І розлучає знов, аби звелїв
Те волода́р. Царськи́х дочо́к анґлїйських
Байстручками сьогодня узива́є,
А завтра королевами вінча́;
Я бачу, як поважні ве́льми пери
Оцї всї — з пересьві́дчення швидко́го —
Під чотирма́ урядами міняють
Чотири ра́зи віру.

Борлєйф.

Ви казали:
Не знаєте у Анґлії законів,
А знаєте її нещастє добре.

Марія.

І ось ті су́ддї! Льорде скарбівничий!
До вас по правдї хочу бути я,
То будьте ви так са́ме і до ме́не!
Ви дба́єте — се кажуть — щоб робити
Добро державі й королеві вашій,
Невтомні, пильні, ненідкупні ви —
Я вірю! Не про власную користь,
А про користь державну й королївську
Ви дба́єте, — то-ж стережіть ся, льорде,
Щоб та користь державна не здала ся
Вам правдою. Я знаю, є в судї
Правдиві люди, чесні, та вони
Всї протестанти й дбати можуть тільки,
Щоб Анґлії було добро, — й вони
Шотляндську королеву й католи́чку
Судити муть!... Робить по правдї Брит
Не може із Шотляндцем — давнє [слово, —
Тим зви́чай здавна вже такий ведеть ся,
Що́ сьвідчить про Шотляндця Брит не [може
В судї,— і той про його теж. Оцей чудний
Закон дала потреба необхідна;
Глибока правда в зви́чаях старих,
І мусим шанувати їх, мільорде.
Природа два палкі́ народи вкупі
На дощцї сїй пустила в океан,
Не рівно поділила й через те
Велїла битись. Твід самий вузки́й
Оцї палкі два ду́хи розділяє,
І часто войовницька кров мішалась
Із хвилями його. Поклавши руку
На міч, очима сва́рять ся вони
Один на о́дного з обох боків
Тисячерічча вже. Усякий ворог
Анґлїйський від Шотляндця поміч мав,
І що разу́, як краєва́ війна
Знімала ся в Шотляндиї, підна́лу
Принóсив Брит. І не вгасити цю
Зненави́сть, поки аж о дин парлямент,
О дно́ берло́ всїм островом оцим
Почне порядкувать.

Борлєйф.

І королева
Із Сту́артів те щастє дасть державі?

Марія.

Чого ховатись? Мала я надію
Злучити два славетнії народи,
До дружнього з'єднання довести;
Не думала я жертвою зробитись
Зненави́сти їх. Думала вгасити
На віки те старе ворогуванє
І дві корони поєднати в згоді,
Як дві троянди Ру́чмонр, прадїд мій,
Злучив колись після крівавих сварок.

Борлєйф.

Шляхо́м недобрим до цїї мети́
Пішли ви: у держа́ві бунт зірвавши,
Хотїли до престолу досягти.

Марія.

Цього я не хотїла, Богом сьвідчусь!
Де до́води, що я того бажала?

Борлєйф.

Не сперечатись я прийшов. Нема
Чого змагатись на словах, бо вже
Признали сорок су́ддів проти двох,
Що той закон торічнїй ви зламали.
Написано в торічній постанові:
„Як счинить ся повстанє у державі
Імя́м того́ і на користь тому́,
Хто виставляє на престіл права́, —
Людину ту судити й покарати
На смерть.“ А як доведено вже є...

Марія.

Мільорде Бо́рлєйфе! Се певна річ,
Що важено на мене, той закон
Видаючи, — на мій загин він склав ся,
І проти ме́не уживуть його.
Безщасна жертва та, що прису́д пише
Їй та рука, яка закон писала!
Адже се правда, льорде, — цей закон
На мій загин і вигадано тільки?

Борлєйф.

Вам осторогою він мусїв бути,
Зробили-ж сїтку з його ви собі
Самі́. Ви бачили, що розкривалась
Безодня, й кинулись самі́ туди.
Ви з Бабінґтоном, зрадником державним,
Єднались і з його́ товаришами,
Із душогубами; про все ви знали
І керували змовою з тюрми.

Марія.

Коли і як? І докуме́нти де?

Борлєйф.

Їх да́вано в суді недавно вам.

Марія.

Все копії, що їх не я писала!
Ні, доведіть менї, що і сама,
І саме та́к я диктувала їх,
Як читано!

Борлєйф.

Признав ся перед смертю
Нам Бабінґтон, що мав від вас ці саме

Марія.

Чому-ж ви не поставили його
Живого перед мене? І на віщо
Так швидко з сьвіту про́гнано його,
Не допитавши ся передо мною?

Борлєйф.

І ваші писарі — і Курль і Нав
Заприсяглись, що са́ме ці листи́
Вони із ваших власних слів писали.

Марія.

І тільки через те, що слуги кажуть,
Мене осуджено? І вірять тим,
Що королеву зрадили свою,
Що са́ме у ту мить зламали вірність
Менї, як сьвідчили на мене?

Борлєйф.

Самі́ колись Шотляндця Курля ви
Сумлїнним звали й чесним чоловіком.

Марія.

Його таким я досї знала. Бачу-ж,
Що дізнавать, чи певний чоловік,
Під небезпечний тільки час можливо.
Злякавшись мордування, міг він те
Сказати й сьвідчити, чого не знав.
Неправим сьвідченнєм себе він думав
Обратувати, королеви шкоди
Не роблячи великої.

Борлєйф.

Але-ж.
Сам заприсяг ся він, що правда те.

Марія.

Не при менї. Як, пане? І тепер
Два сьвідки ще живі: поставте їх
Ви перед мене — хай менї у вічі
Посьвідчуть! Чожу же не дають мені
Тієї ласки, права, що й розбійник
Усякий має? І казав менї
Давнїйш колишнїй вартівни́к мій Та́ль
Що са́ме за́ Єлизавети став ся [бот,
Такий закон у вас, що кожен той,
Хто виноватить, мусить стати навіч
Пере́д обвинованим? Чи як?
Я помилилась? Лицарю Павлєте,
Вас завсїгди за чесного я мала, —
По правдї: так? Такий закон тут є?
Так покажіть, що чесні ви! Скажіте
По правдї: так? Такий закон тут є?

Павлєт.

Се так, мілєді. І такий закон.
Я правди не сховаю.

Марія.
Ну, мільорде,
Коли мене пригнічує закон, —
Його додержують як мога дужче, —
Чому-ж тоді на його не зважають,
Як він мені сприяє? Відмовляйте,
Чом Бабінґтона, як закон велить,
Не привели сюди? Чом писарів
Моїх не приведуть, — живі-ж і досі?
Борлєйф.
Не розпаляйтесь, лєді! Не за те
Саме́, що з Бабінґтоном мали ді́ло...
Марія.
За те єдино я під су́днє право
Підпала й в тім я ви́правитись мушу.
Кажіть про се, на иньше не звертайте!
Борлєйф.
Доведено, що з шпанським посланце́м,
З Мендозою, змовлялись ви...
Марія (швидко)
Мільорде!
Кажіть про що питаю ся!
Борлєйф.
Що ви
Зламати віру в краї замірялись,
Підбурювали всї царі в Европі,
Щоб воювати Анґлію ішли.
Марія.
Коли? Нї не робила я того!
Але-ж хай буде так, немов робила.
Ламаючи права народні всї,
Держа́ть мене тут у неволї, льорде:
Я не з мечем прийшла в цей край. Прий-
Благаючи під гостелюбний захи́ст [шла
Сьвятий і однокровній королеві
В обіймн кинула ся, а мене
Ухоплено тут силоміць, і там,
Де оборони сподівалась я,
Кайдани сковано менї! Скажіть,
Чи я що винна Анґлії була?
Чи я до неї обовязки маю?
Проти насильства бороню ся я,
Як порива́ю ся з своїх кайда́нів,
І силу проти сили становлю,
Як всї держави в цій частинї сьвіту
Себе обороняти піднїмаю;
Законну і лица́рську війну
Я сьмію кликати собі на поміч!
Самих забийств, крівавих дїл таємних
Не дозволя́ мені сумлїнє й гордість,
Бо те мене збещестить і сплямить.
Збещестить — я кажу, — але нїколи
Нїяким робом не могло-б мене
Віддати й те під при́суд судови́й,
Бо проміж мене й Анґлією стало
Не право, а єдино тільки сила.
Борлєйф (з притиском).
Не покликайте ся на право сили:
Невільним лєді, не сприя́ воно.
Марія.
Безсила я, вона-ж могутня. — Хай
Вжива насильства, вбє мене, на жертву
Віддасть мене безпечности своїй,
Але-ж признаєть ся нехай, що сили —
Не справедливости — вжила вона!
Їй не закон той меч подав, яким
Вби́ває ворога свого. Нехай
В сьвятії шати не вбира жорстокі
Дїла крівавї! Не одурить бо
Кумедіями сьвіт. І може вбити
Вона мене, а не судити. Хай
Свої злочинства кине повивати
Сьвятої правди сяйвом і покаже
Себе, якою справді є вона. (Виходить).

Осьмий вихід.

Борлєйф, Павлєт.

Борлєйф.
Вона нам не корить ся і не буде
Коритись доти, лицарю Павлєте,
Аж поки на поміст до страти зі́йде.
Не зломиш серця гордого нїчим!
Чи при́суду свого вона злякалась?
Чи бачили від неї хоч сльозину?
Чи зблїдла? Ласки чи благала в нас?
Що королева в справі цій і досї
Не може зважитись ні на́ що, — знає
Вона се добре й са́ме те, що нас
Лякає всїх, — їй сили додає.
Павлєт.
Мільорде скарбівничий! Непокірність
Минеть ся, як за́чінки не буде.
Як що сказати сьмію, то в цьому
Змаганнї за права́ зробилось дещо
Таке, що краще-б не було його:
Тічбурна, Бабінґтона й писарів
Поставити-б повинно перед нёї...
Борлєйф (швидко).
Нї, лицарю Павлєте, нї! Могло-б
Це небезпечним бути, бо велику
Над ду́шами Марія волю має,
Велика сила у її сльозах
Жіночих, і коли-б у вічі їй
Той писар Курль сказати мусїв слово
Таке, що важило-б їй на життє, —
Злякавсь би він і зрік ся-б і того,
Що перш казав.
Павлєт.
А так по цїлім сьвітї
Про нас зненави́сную поголоску
Геть пустять наші вороги, і при́суд,
Що видав суд велично, зроблять тільки
Вони злочинством сьміливим та й годї.
Борлєйф.
Це вже не нам, а королеві знати.
Бодай би ця, що́ принесла нам горе,
Умерла перше, нїж на нашу землю
Ногою стала!
Павлєт.
Я амінь скажу.
Борлєйф.
Бодай би вбив її неду́г в темницї!
Павлєт.
Минуло-б нас тоді багато горя.
Борлєйф.
Та хоч би й випадок такий зробивсь,
То все-ж забийцями нас узивали-б.
Павлєт.
А вже-ж! Людям заборонить несила
Що хочуть думати.
Борлєйф.
А все-ж тоді,
Без до́казів, галасували-б менш.
Павлєт.
Хай галасують там! Не голосно́го —
Правдивого бо страшно нарікання.
Борлєйф.
О, і сьвята правдивість не втекла-б
Від доріканнів. Все безщасних люди
Жаліють більш, а заздрість завсїгди
Щасливого не любить переможця.
Меч судовий, що є мужа́м окраса, —
Зненави́сний в руках жіночих він,
В жіночу справедливість сьвіт не вірить,
Коли і жертвою в тім дїлї жінка, —
Дарма́, що при́суд вирекає суд
По правдї, — королївське право в неї
Помилувать і вжити право те
Вона повинна: нестерпуче буде,
Коли жорсткім законам дасть вона
До краю дїло довести своє.
Павлєт.
Так се...
Борлєйф (швидко перепиняючи).
Так се їй жити? Нї, не можна
Нїяк їй жить! Нїяк! Оце й лякає
Все королеву, сон жене від ліжка.
З очий читаю в неї я, яка
Борня́ в душі у неї. Хоч уста
Не важуть ся бажання виявляти,
Та по́глядом нїмим, що́ так багато
Гово́рить він, питаєть ся вона:
Невже немає з слуг моїх такого,
Щоб визволив мене із двох цих лих:
Тремтїти боячи́сь повік на тронї,
Чи люто королеву однокровну
Віддати під сокиру?
Павлєт.
Вимага
Того потреба необхідна і ні́як
Це відмінити.
Борлєйф.
Можна-б! — королева
Так думає, — аби я мала слуги
Ува́жнїйші...
Павлєт.
Ува́жнїйші?
Борлєйф.
Такі,
Щоб зрозуміть нїмий наказ уміли.
Павлєт.
Нїмий наказ?
Борлєйф.
Такі, що коли їм
Гадюку люту, во́рога дадуть
Під догляд, то його-б не берегли,
Мов дорогі які сьвяті клейноди.
Павлєт (з пра́тиском).
Клейнод найвищий — добра слава, чисте
Імя́ у королеви, — берегти
Це все не можна більш, нїж треба.
Борлєйф.
Як
Від Шрусбурі узято лєді й вам
Під догляд дано, то була тут думка...
Павлєт.
Я сподіваю ся, що думка тут
Була — найважчий обовязок дати
До найчесні́йших рук. І далебі́
Не згодив ся-б темничником я бути,
Коли-б не думав, що на се людини
Найкращої в державі треба. Нї!
Дозвольте думати, що добра слава
Моя мене зробила їм — не иньше.
Борлєйф.
Ми поголоску пустим, що вона
Все ху́дне, хвора робить ся все дужче,
А потім тихо вмерла, — так умре
Вона потроху і в людий у згадцї,
І чисте вам зостанеть ся імя́.
Павлєт.
Та не сумлїнє.
Борлєйф.
А коли самі
Того зробить не хочете, то певне
Не будете ви иньшим боронити...
Павлєт (перепиняє його).
І на поріг до неї душогуб
Не стане, поки у моїй господі
Вона; її життє менї сьвяте,
Як і життє моєї королеви.

Ви — суддї: ви судїть і смертний прúсуд,
Пишіть! І як той прийде час, нехай
З сокирою та з пилкою ідуть.

Поміст робити їй. Суддю та ката
Самúх пущу я в зáмок цей, а дóти
Її повинен берегти, і я

Запевне збережу: вона нїчого
Не зробить, та і їй не зроблять злого.
(Виходить).

[Далї буде].

Жінки при Чигиринськім дворі

в другій половинї XVII. віку.

Статя **дра І. Роллього.** Переклад **Василя Лукича.**

[Далї.]

Нема нїяких вказівок на єї дїла милосердія, оборони і улекшуваня тяжкої долї нещасливих... Правда, в даних услівях, се було-б і небезпечно, але жінка з серцем, так вплывова, легко могла усунути перешкоди і робити добро пóтай, не чекаючи на голосну подяку. Звістно, що деяка частина захоплених погромом Поляків вспіла уратоватись. З оповіданя втїкачів довідуєм ся про імена осіб, котрі простягнули їм руку помочи. З подякою згадують про імена якогось Тугай-Бея, Хмельницького, Київських міщан і про духовенство[1]). Звістно про добродійний вплив Виговського на гетьмана: військовий писар часто змягчав гнїв Богдана і улекшував участь тих, котрі повинні були пасти офірою. Дочки Хмельницького також оказували тепле співчуттє нещасливим і всїми силами старались улекшити їх тяженьку долю. Тільки про гетьманшу нїхто в тім зглядї не згадує. Навіть в титулї їй відказують, а сучасні лїтописцї зневажливо називають єї бувшою жінкою Чаплинського. Судячи по всьому, вона грала зовсїм нїкчемну ролю в сім товаристві. Пуста, легкодушна чепуруха, щó жила з дня на день, вона не потрафила навіть завязати блисших відносин з жінками підлеглих гетьмана: жінки прості й неосьвічені, але дійстно моральні, вони не могли їй простити минулого і єї ролї чарівницї в мужеськім товаристві. Таким способом, вона жила весь час при дворі гетьмана і водилась тільки з ворожками. А було їх чимало: вже під Замостєм з'являєть ся якась ворожка Маруша, щó прибула з військом з далеких україн; під вплывом єї пророцтв, козаки немов би то покинули облогу замку. В часї походу до Берестечка чимало ворожок шло з козацькою старшиною; обозна голота вилила на них свій гнїв за невдачу і страшенно мучила їх за неправдиві пророцтва[2]). Разом з обозними було чимало і двірських ворожок, щось не мов то доморослих астрольогів в спідницях; гетьман майже кождої ночи радив ся з ними, як се видно з подорожного дневника комісарів в Переяславі. Так на пр. в лютім 1649. р. подибуємо ось яку замітку: „Довго спав [Хмельницький], позаяк підпив з ворожками, котрі часто єго забавляють і обіцюють єму удачу на війні і в сім роцї.[1]) Без сумнїву і гетьманша зверталась до них, щоби хоч тим способом набути вплив на забобонного чоловіка.

Лишав ся ще оден важний обовязок — вихованє гетьманових дїтий. Подивім ся, як сей обовязок сповняла Олена. Перша жінка Богдана лишила четверо дїтий; друга жінка знала їх давно і вони знали єї добре; своїх дїтий вона не мала, і тим лекше могла вона занятись сиротами. В ту пору, про котру отсе річ ведемо, дві старші дочки Богдана вже підросли.

Скупі вістки, що дійшли до нас, малюють характер дївчат в прихильних словах — але треба сумнївати ся, щоби се було наслїдком вплыву мачохи. Різке противенство представляють сини гетьмана. Величко, не вважаючи на велике поважанє памяти Богдана, називає їх „неприборканими грубіянами“.[2]) Первенство в тім зглядї належало ся старшому. Се була зовсїм зіпсована натура, трохи чи не з самих лїт дїточих. Він рано почав жити, фізичний розвій у него був не особливо сильний, лице єго було споганене віспою, а до книжок єго не тягнуло; з лїт дїточих привикши до горівки, самолюбний, мстивий, охочий до негарних забавок, як небудь при тім похмурий і мовчазливий, Тимiш мусїв добре пописуватись, коли зять підстарости Чаплинського, приказав єго, 12-лїтного хлопця, висїчи прилюдно на ринку в Чигиринї. Можна-б згодитись, що се було актом особистої пімсти на писарю військовім, коли-б не дальші факти з короткого житя Тимоша, щó пояснюють такий вчинок Коморовського. Небавом після того хлопець удав ся з батьком на Запороже; побут тут, а відтак в Криму через цїлий майже рік довершив Тимошове вихованє, так гарно почате. Батько лишив єго за Перекопом яко заручника; хан поручив якомусь Вірменикови доглядати Тимоша, котрий познакомив ся з ханським двором і мурзами,[3]) — а все те погано відбилось на вдачі будучого козацького провідника: він статарив ся і здичів ще більше, навчив ся, правда, місцевої мови, але разом з тим виніс з ханської палати байдужість до справ віри, зневагу до родини, неприборканість, облуду; при недостачі енергії — може бути й підупадали фізичні сили, підорвані ще з лїт дїточих. З Криму він з'явив ся доперва під Пилавою на чолї татарського віддїлу.[1]) В Чигиринї Тимош вже застав мачоху, котра коли не de jure то de facto розпоряджувалась тут яко державна особа. Він не любив єї і свою неприхильність оказував з самого початку; наші лїтописцї з великим обуренєм оповідають, як „дивно“ списав ся Тимош з черцем, яко послом, згаданого вже патриярха, котрий привіз Чаплинській, крім незвичайних дарунків, ще й відпущенє гріхів: тринайцятьлїтний Тимош спершу напоїв гостя горівкою, а коли той звалив ся з ніг, зголив чи випалив єму бороду, щоби виставити черця на посьміховиско. Гетьманша, щоби трохи нагородити посла, подарувала єму 50 талярів.[2]) Тимош заєдно докучав мачусї і, стаючи старшим, зібрав при гетьманськім дворі ворожу для неї партию. Деякі гадали, що сю ненависть викликала заведена чи невдоволена любов, котра почалась не мов то ще тодї, коли Олена була прислужницею військового писаря. Наводимо сю догадку тільки для доповненя характеристики. На всякий злучай треба сказати, що погані прикмети Тимоша показались не з вини гетьманші. Молодий син Юрий, звичайно званий Юрком або Юрасем, оказував деяке привязанє до мачухи; рідної матери він не памятав, — вона вмерла, коли Юрий був ще дитиною. Се був хлопець незвичайно слабий, хоровитий і нїжний, і таким він лишив ся до кінця свого недовгого житя. Єго вчили хоч трохи: він мав вчителем черця, щó викладав хлопцеви латину; Самійло Зорко, секретар батька, познакомлював Юрия з польською мовою, котра вважалась тодї немов би то мовою дипльоматичною;[3]) звістно ще, що по смерти гетьмана Юрий скінчив курс богословя в київській Академії.[4]) Але на нїм виявив ся вплив алькоголїзму батька: Беневський в 1660 р. пише, що Юрий слабує на падавицю, а Величко називає єго „евнухом“,[5]) як небудь з иньших жерел знаємо, що він любив жінок, і відтак, ставши володарем України, заложив в Немирові цїлий гарем немов в Туреччинї.[6]) З цїлої родини гетьмана тільки Юрий був привязаний змалку до другої жінки Богдана. Вдячна за се мачуха пильно доглядала і пiклувалась біля хоровитої дитини.

[Далї буде].

[1]) Histor. belli cosac. pol., 91—93. Лѣтопись Єрлича, II, 70.
[2]) Костомарів: „Богданъ Хмельницкій“, II, 41, 364.

[1]) Michałowski: „Księga pam.“, 374.
[2]) Лѣтопись, I, 14. — [3]) Ibidem I, 47,

[1]) Костомарів: „Богдан Хмельницкій“, 4, I.
[2]) „Opowiadania historyczne“, т. I.
[3]) „Памятники“ I, 3, 339.
[4]) Величко, I, 54.
[5]) Сам видець, 2 видане, 520.
[6]) Лѣтопись, I, 14.

Т. Шевченко в дорозї заслання.

[2 серпня 1857-ого року до 27-ого березїля 1858-ого року].

Критично-біоґрафічний нарис.

Написав **О. Я. Кониський.**

[Далї.]

Завжди помічаємо ми, скоро стрінеть ся Шевченко чи з осьвіченими людьми, чи з новими звістками часописними, першим дїлом і більш за все займає його питанне про визволенне кріпаків. Тодї вся Росия і все її письменство жило тим питанням. І скрізь помічаємо ми, що десятилїтня неволя не викоренила у Шевченка благороднїйшого бажання визволення кріпаків з неволї.

Але природа наділила нашого поета не тільки огнем любови до чоловіка, до волї і сьвіту; вона дала йому і огонь ненависти, огонь гнїву і обурення проти неправди, неволї, проти гнобительства і утисків. Проти прихильників кріпацькой неволї він так обурював ся, що не спроможен був інколи провадити з ними звичайну бесїду.

В дорозї ми й стрічаємо саме такий злучай. 9-ого вересня в каюту до капітана зібрало ся подорожне товариство пити чай. Прийшов і з другого парохода капітан Яків Возницин, дїдич з тверської ґубернії. Спостерігши з розмови, що Возницин, хоч „і лїберал, а про скасованнє кріпацтва говорить з невтїхою“. Тарас не схотїв вже й говорити з ним.

Думав був Тарас, пливучи пароходом, малювати образки з красовидів Волги і виготовив на те альбом. „З кожною годиною береги Волги стають більш привабливими, читаємо в „Записках“ 29. серпня. Заходив ся був зробити з одного місця нарис. Овва! річ зовсїм неможлива: чердак тремтить і контури берегів швидко переміняють ся. Мушу попрощати ся з колишньою своєю Новопетрівською гадкою змалювати береги Волги“. Одначе коли випадала зручна година підчас стоянки пароплаву, Тарас пильновав скористати ту годину і зробити малюнки. Так от він змалював комишинську пристань і правий берег Волги біля Комишина і иньч. Вельми бажав він змалювати нарис з так званої могили Степана Рязина; але й тут не пощастило йому; повз могилу проплили перед сьвітом, коли ще було темно.

Почавши з Саратова встають перед Тарасом живі сьвідки того тяжкого мордования, яке справляли над ним в лиходїйному про його р. 1847.

Як вже відаємо, Миколу Костомарова, видержавши цїлий рік в тюремній фортецї, повернули на службу в канцелярії в Саратові. Тут перебував наш історик аж доки не визволено його коронацийним маніфестом царя Олександра 11—26. серпня 1856 р. На весні 1857 р. Костомарів поїхав за границю, щоб видихати хоч трохи життє на засланню і осьвітити свій дух духом життя і природи европейської. Підчас проїзду Шевченка, Костомарова в Саратові не було; жила там тільки блага неня його, що́ переїхала до Саратова зараз, скоро 1848 р. привезено туди її сина.

30-ого серпня „Князь Пожарський“ з'упинив ся біля Саратова. Тарас зараз подав ся до Тетяни Петрівни. „Блага бабуся, читаємо в „Записках“, по голосї мене пізнала; але подивившись на мене, стала неневною: чи не помиляєть ся вона. Коли-ж запевнила ся, що се більш нїхто, як не я, вона, наче сина рідного, привитала мене радісними поцїлунками та щирими слїзми. До першої години ночи я сидїв у неї. І Господи! чого тільки ми з нею не нагадали! про що ми не балакали! Вона показувала мінї і листи свого Миколи з заграници і лепісточки фіялок, що він прислав до неї в листї, писаному з Штокгольму 30. мая. Сей день нагадав нам тяжкий день 30. мая 1847-ого року і ми, немов дїти ті, заридали“.[1])

Шевченко списав тодї Тетянї Петрівнї, відомі вже читачам моїм вірші: „Весело сонечко ховалось“, вірші писані 19. мая 1847 р., з того приводу, що сидячи в арештї, він побачив з вікна, як неня Костомарова приголомшена лихом, проходила повз вікна і була з скорбот та журби „чорнїйша чорної землї“...[1])

На другий день за пів години до того, як „Князь Пожарський“ ладен був відчалювати від Саратова, в капітанську каюту прийшов Петро Чекмаров і привитавшись промовив до Шевченка, що „Марія Григорівна, людина вам невідома, ваша землячка і поклонниця наказала мінї переказати вам її сестрин поцїлунок і привіт з бажаною волею“. Чекмаров привитав нашого поета і від „саратівської братії“. Тарас „довго себе не тямив від такого несподіваного щастя“.[2])

З Саратова вісїм день плили до Симбірська: погода міняла ся, звістно вересень, осїнь і не давала Тарасови малювати. Пливучи повз одиноку голу гору „Царевъ Курганъ“, куди-б то цар Петро І., плаваючи по Волзї, заходив, Шевченко згадує гору біля села Гудзівки в Звенигородському повітї в Київщинї і каже: „Може й Гудзівську гору який великий пан осьвятив тим, що був на нїй, але земляки мої якісь не вдатні до того, щоб зберегати в своїй памяти отакі вчинки. Либонь чи не домірковали ся мої земляки, що коли цар зійде на отаку от гору, то се вже не дурно і треба сподївати ся, що він зробив се на те, щоб своїм невситимим оком оглянути і, коли він вояка, дак спостерегти, скільки за одним разом можна вбити вірно-підданих; а коли він, крий Боже, аґроном, так ще гірш, найпаче коли трапить ся, що там околиця не родюча. Він тодї „высочайше повелѣть соизволитъ“ зробити її родючою... От тодї й заходять ся потом та кровю хрестян гноїти неродючі солончики (млаки)“...

Вабило Тараса зайти в Симбірськ та подивити ся на памятник росийському історіоґрафови Карамзину. Не поталанило: „Пожарський“ у вечері вже пристав до Симбірська, та ще як на те-ж: дощ, снїг, люта осїння, болото по колїна. „Другий отсе раз, — пише Тарас в журналї 9-ого вересня, — проїжаю повз Симбірськ і не таланить мінї побачити памятник. Першим разом мене везли через Симбірськ 1847-ого р. Тодї було не до памятника: тодї мене притьмом треба було на щось в Оренбурзї і фельд'єґер на осьмий день примчав мене туди“.

13-ого вересня „Пожарський“ спинив ся біля Казанї. Тарас вийшовши на берег, пішов до міста і зайшов в університет, щоб розпитати ся, чи не скаже хто, де тепер його київські товариші, кирило-методіївські братчики Андрузьський і Посяда, заслані того-ж таки 1847-ого р. в Казань, щоб тут кінчили університет? Марна праця! Про своїх союзників він нічого не довідав ся, а тільки вразив своє серце несподіваною сценою: вийшовши з університетського двору на улицю почув він барабан і побачив натовп людий, що́ проводив якогось злочинця на кару катованнєм. Поміж людьми, що́ бігли подивити ся на єго гидку процесию, помітив поет молоденьку дївчину з „катеринкою“ і обідранця-хлопця з тамбурином... Поетови „стало не то, щоб сумно, а якось занадто паскудно“ і він швидче вернув ся на пароплав.

Поміж подорожнїм товариством трапляли ся іменинники. Вже-ж Сапожников не забував справити чи іменини, чи день нарождения і таким чином кілька разів за всю дорогу водою трапляли ся веселі товариські беньketи. Нарештї ранком о годинї 11-ій вересня 20 дня „Князь Пожарський“ приплив і об'якорив ся біля Нижнього Новгороду.[3]).

III.

День був морозний; сонечко привітливо осьвітило Нижнїй Новгород і прегарні околиці його. Ясно було і на душі

[1]) „Записки“, стор. 108.

[1]) „Русская Старина“, март, 1880 р., стор. 601.
[2]) „Записки“, стор. 109.
[3]) „Записки“, стор. 123.

в Шевченка. Він проїхав $^2/_3$ своєї дороги; поперед його вже невелика частина і не такого трудного шляху: $1^1/_2$ дня до Москви кіньми, а там $1^1/_2$ дня зелїзницею до Петербурга; виходить, що через 3—4 днї він обійме своїх друзяків щирих Лазаревського і Гулака; поцїлує руку своєї „заступниці сьвятої“ ґрафинї Анастасиї Толстої і, головна річ, побачить свою Alm-y Mater — Академію. Певна річ, що такі ясні надії сьвітили в Тарасовій душі, коли він вийшов на берег. Перш за все він пішов в ґімназию до Бобржинського, свого земляка і годованця київського унїверситету. Бобржинського не було в господї. Тарас пішов оглядати місто з його Кремлем і з стародавними церквами. Стародавний штиб цїкавив його, яко художника. Оглянувши памятник Пожарському і Мининy, Тарас знайшов, що сей памятник — „конїєчний ганебний подарунок від невдячних нащадків. Церкву сьв. Юрія, збудовану ще в XVII. в., він признає красунею, а новий собор йому не подобав ся: „будівля гидка, просто величезна ступа з пятьома короткими товкачами“.

Не заставши й другим разом Бобржинського в господї, Тарас пішов на кватиру до Сапожникова. Тут зустріла його така несподївана звістка, що знов збентежила йому заспокоєну було трохи душу. Управитель пароходного товариства Микола Брилкин повідав йому, що до його прийшов наказ з полїції, скоро Шевченко приплиле до Нижнього, зараз повідомити про те полїцию.

„Хоч я і бував в бувальцях, — читаємо в журналї поета 20. вересня, — а про те отся несподївання вельми мене збентежила“. Що воно за притичина і з якої речі — нїхто нїчого не відав.

Перенїсши свій пакунок з пароходу до Брилкина і ждучи, чого там довідаєть ся Брилкин в полїції, Тарас пішов третим разом до Бобржинського. Щирий земляцький привіт, широкі теплі обійми трохи заспокоїли Тараса. Одначе й на другий день певної звістки ще не було: з якої речі і чи надовго полїция спинила Шевченка, і він, провівши Сапожникова, що поїхав далї до Петербурга, знов охмарив ся смутними думками. „От тобі і Москва, от тобі і Петербург і Ермітаж і Академія!“ — тужить він в „Записках“ і не диво, що з наболїлого серця його вириваєть ся „проклін корпусним і иньчим командирам, безкарним мучителям“...

Зараз побачимо, що така жорстка фраза буде доволї мягкою, коли зрозумїємо, що через канцелярську дурницю поет трохи знов не попав в хурдиґу і все таки мусїв трохи не пів року перебути в Нижньому Новгородї.

Амнестия дарована Шевченкови царем Олександром II. в квітнї 1857 р., не була повною. Шевченка велено визволити з військової служби, але заборонено приїздити йому до обох столиць — до Петербурга і до Москви; не дозволено їхати на Україну і велено перебувати в Оренбургї. Про се Оренбургський ґенерал-ґубернатор ґраф Перовський повідомив 28. мая 1857 р. [день в день через 10 лїт після конфірмациї Шевченка] начальника 23 пішої дівізиї, [до неї належала залога Новопетрівської фортеці]. Від начальника дівізиї такий приказ пішов до начальника I-ого батальону в Уральск. Цїлий місяць треба було на те, щоб командир батальону післав відповідний приказ своїм підручним в Новопетрівське. Тодї саме, коли командир I-ого батальону Львов робив огляд Новопетрівської залоги і муштровав Шевченка прилюдно, у його в канцелярії в Уральську лежав вже приказ про амнестию і тодї то, се-б то 26. червня, помічник його підполковник Михальський написав приказ до ротного командира капітана Косарева, що заслані в Новопетрівську залогу жовнїри Хрибчиньский, Ольшевський, Фіялковський, Доморацький [все Поляки] і Тарас Шевченко по царському приказу визволені з військової служби; тим то Михальський наказав Косареву, вирядити їх в Уральськ почтовим човном через Гурєв-город.

Як бачимо, дак в приказї Михальського нїже єдиного слова нема про те, що Шевченкови заборонено їхати в столицї і на Україну. Чому про се не написав Михальський, трудно вгадати. Чи тому, що гадав, що те обмежованнє треба було таїти і повідати сього Шевченкови тодї тільки, коли він прибуде в Уральськ? Вже-ж він був певен, що наказ його буде справлений сьвято, слово в слово і Шевченко невідмінно прибуде до Уральська. А може се просто була писарська помилка — хто його вгадає. Новопетрівський комендант Іраклий Усков в листї до Шевченка 7. сїчня 1858 р. між иньчим про отой приказ Михальського висловив ся так: „Ото... Михальський написав галиматнї [нїсенїтницї] про ваше визволеннє з війська“...

Іраклий Олександрович Усков був чоловік добряга і сердечно спочував Тарасови. З приказу Михальського він бачив, що жадного обмежования Шевченкови не прописано; значить: до Уральська його кличуть єдине на те, щоб видати йому „указъ объ отставкѣ“; але-ж „указъ“ можна і переслати; а плентати ся Шевченкови за тисячу верстов — щоб взяти той „указъ“, се-ж буде нове мордованнє Шевченкови. Міркуючи так гуманно і льоґічно, майор Усков згодив ся, щоб Шевченко не ходив до Уральська і видав йому проїздний білєт до Петербурга, а до командира батальону написав, що коли Шевченка кликали до Уральська на те, щоб видати йому грошї на дорогу, дак Шевченко відцурав ся тих гроший; коли-ж його кликано на те, щоб видати йому „указъ объ отставкѣ“, дак Шевченко прохав переслати йому той „указъ“ через Академию художеств в Петербург, де він жити ме“.

[Далї буде].

ОПОВІСТКИ і КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Д. И. Эварницкій. **Исторія запорожскихъ козаковъ.** Томъ второй. — В Петербургї, 1895 р. 624 і 2 нен. стор. 8°. Цїна 4 карб.

Видаючи отсей том д. Яворницький виконав свою обіцянку, виголошену у передмові до I-го тому. В другому томі автор студиює фактичну та виїшну історию запорожського козацтва від 1471—1686 рр. Він дїлить сю історию на. три доби: доба формациї запорожського козацтва від 1471—1583 рр.; доба боротьби з Польщою за релїґійно-национальну незалежність України від 1583—1657 рр., — і доба участи в боротьбі за релїґійно-национальну незалежність Правобережжя з Польщою, Кримом та Туреччиною від 1657—1686 рр. Основою для свого другого тому „Историн“ поклав автор переважно оригінальні листи історичних дїячів, сучасні подїям акти та хроніки лїтописців українських і польських, в наслїдок чого істория козаччини простудйована з широким обсягом та докладностю, на неї кинено сьвітло з багатьох боків і розглянено у звязку з істориєю Польщі і України, а се дає студиї ясність і повноту. Як коли автор і звертає надто велику увагу на історию України [особливо за часів боротьби гетьманів], то на нашу думку, се робить ся, щоб краще з'ясувати історию запорожського війська. Ся манєра — не відокремлювати історию Запорожжя від істориї України — вельми звертає на себе увагу. Між иньшими ся метода допомогла авторови у значній мірі вияснити питанне про заснованне запорожського козацтва — питанне, яке ще й до сього часу трактуєть ся у історичній українській літературі. [Див. студию І. Каманїна: „Къ вопросу о козачествѣ до Богдана Хмельницкаго“ і критику на неї Любавського у „Журналѣ Министер. Народного Просв.“, кн. 8]. Превелика заслуга автора у тому, що він подає повну, звязану і докладну історию запорожського війська; треба дивувати ся тій пильности, з якою автор зібрав усе те, що дає українська історична наука що до сього питання; а окрім сього автор посьвятив чимало місця задля цитатів з жерел, до яких трудно доступитись і які мають особливе значінне задля характеристики Запорожців. Думаємо, що за останне не буде нарікати на д. Яворницького ні один з читачів його „Историн“. — Увесь том містить в собі 26 розділів, — що для строгого критика може показати ся занадто дрібним, а через те зайвим. При кінцї тому єсть додаток, який містить в собі: докладний показчик літератури що до питання про час, коли козаки взяли

кісто Кафу і плян бою на Жовтих Водах. — Приваблюючий інтерес самої теми студиї, повність і докладність оброблення єї та легкість самої мови дає повну надію, що праця д. Яворницького заслужить на велику увагу читачів, які цїкавлять ся українською істориєю. **П. К.**

Иллюстрированныя изданія сочиненій Н. В. Гоголя: 1. Коляска. 2. Вечеръ наканунѣ Ивана Купала. 3. Вій. 4. Майская ночь или утопленница. 5. Сорочинская ярмарка. 6. Носъ. 7. Страшная месть. 8. Пропавшая грамота. 9. Ночь предъ Рождествомъ. 10. Ревизоръ. 11. Шинель. 12. Заколдованное мѣсто. 13. Женитьба. 14. Тарасъ Бульба. 15. Старосвѣтскіе помѣщики. — В Петербурзї, 1895 р. Друге видане А. Ф. Маркса.

Тринайцять повісток і дві комедиї М. Гоголя видала петербурська фірма Л. Ф. Маркса і приздобила сї твори дуже гарними ілюстрациями. Видавництво дуже тане, бо кожда книжочка з гарною вінетою на оправі, вражає мило і добрим папером і виразним друком а цїна найобширнїйшої книжочки не переходить 25 копійок. С се отже видавництво дїйстно людове. Артист Ігор Храбров зладив рисунки до повісток: „Шинель“, „Тарасъ Бульба“, „Майская ночь“, „Ночъ передъ рождествомъ“, „Вечеръ на канунѣ Ивана Купала“ і „Сорочинская ярмарка“. Повістки „Коляска“, „Вій“, „Носъ“, „Пропавшая грамота“, „Страшная месть“ і „Заколдованое мѣсто“ з'ілюстровав артист Р. Штейн. Той сам артист зладив рисунки до комедиї „Женитьба“. „Старосвѣтскихъ помѣщиковъ“ ілюстровав Павло Соколів а комедию „Ревизоръ“ — Володимир Табурин. Всї артисти вивязали ся з свого завдання на шану своїх імен, бо-ж наколи нас найбільше обходять повістки Гоголя з житя-бутя нашої України, то справдї є в тих рисунках в тих, ілюстрациях такого „Тараса Бульбы“, „Вія“, „Пропавшой грамоты“, „Сорочинской ярмарки“, „Страшной мести“ тілько житя і тілько характеристичних рисів української вдачі, що се найлїпше сьвідчить об тім, як артисти і в Гоголя самого вчитали ся і забирали ся до роботи не без попередних основних студий. Се-ж і гарний причинок до слави великого Гоголя, що єго твори найшли для себе таких ілюстраторів. Московська суспільність приняла певно отвертими руками се виданництво. Ми-ж піддамо гадку видїлови тов. „Просвѣта“ у Львові, чи не схотїв би він видати також деяких повісток славного автора „Мертвих душ“ особливо тих, що́ так живо малюють нам часи нашої козаччини, розуміє ся в перекладї на нашу мову але і з ілюстрациями тими, що́ у виданю Л. Ф. Маркса. Видавець на нашу думку легко порозумів би ся з „Просвѣтою“ а наш люд дістав би в руки книжочки справдї цїкаві й гарні. **Залуквич.**

Мѣсяцословъ на 1896 годъ, имѣющій дней 366. Составилъ отъ имени Общества св. Василія Вел. священникъ епархіи Мукачевской Димитрій Ив. Гебей, управитель Общества. — В Унґварі, 1895 р. LXIV+64 і 16 нен. стор. 8°. Цїна 40 кр.

Отсе найновійший продукт Угорских Русинів! Окрім части інформацийної містить сей календар також „лїтературний“ віддїл. На поетичну часть зложились твори Ол. Хомякова, М. Лермонтова, А. І. Павловича, Уриїла Метеора і Л. Медвідева. В части прозовій поміщено статї: „Изъ древнѣйшей исторіи нашей религіозной жизни“, „Катедральная церковъ въ Мукачевѣ“ [з ілюст.], „Монастыръ Грушевскій“, „Нѣчто о фолькльорѣ“ Уриїла Метеора, де автор радить збирати пісні, обичаї, пословиці, перекази й казки, — далї статю „Въ пряхахъ“, в котрій автор Е(вгеній) Ф(енцик) агітує против шлюбів цивільних, — „Посланіе Ів. Наумовича“ [передруковане з „Науки“ 1875 р.] і житєпись о. Івана Даниловича [18 4—1895]. Цїла дїяльність остатного „направляла ся на духовныя требованія греко-каѳоликовъ мадярскаго языка“, значить укладав молитовники і перекладав церковні книжки з мови старословянської на мадярську; крім сего написав він р. 1866 оригїнальну комедию „Семейное празнество“. Частина прозова кінчить ся афоризмами і анекдотами. В частинї інформацийній помістив видавець „Слово къ Русинамъ“, де взиває вибирати до краєвого сойму або до вармедеського збору своїх людий а не чужих і на всї кривди радить жалуватись міністрам або королеви на авдиєнциях, а позаяк вони по руськи не вміють, тілько по мадярськи або по нїмецьки, то „добро бы было научити ся русскимъ дѣтямъ въ школахъ и по мадьярски; но токмо такъ, чтобы свой русскій языкъ еще лучше знали, его не забывали и имъ не ганьбили ся говорити съ такими панами, которіи знаютъ и по русски“.

Цїлий календар, з виїмкою статї „Въ пряхахъ“, де приходять і народні слова, зладжений взірцевим „язичієм“. Що до змісту прозових статий, то він досить цїкавий, як для календаря. Але оригїнальні поезиї, то просто неможливі. Знаменитий на се приклад дає нам А. І. Павлович в своїй „Думцї“, на стор. 26.

„Что минуло загинуло, нельзя воскресити.
Прошедшія времена мы не станемъ хвалити.
У насъ всегда бѣда была, но и теперь бѣда:
Прежде людь робилъ на пана; днесь робитъ на жида.
Панове бывшимъ подданымъ паньске даровали
Но господскую власть свою жидамъ передали.
Нѣкіе изъ тыхъ паночковъ все порасточали,
Въ ихъ прадѣдные каштилы жиды ся напхали...
Нынѣ люди жесточайши якъ хищные звѣри,
Вори крадутъ, разбойники казны разбиваютъ
Вѣшаются, стрѣляются, ядомъ отровляютъ.
И вотъ вамъ доказательства мнимыя мудрости:
Эта мудрость приведетъ насъ въ пропасть безбожности!“

Ся „поезия“ написана в Свиднику 9(21 сїчня 1894 р.

Що до зверхної форми календаря, то вона вдоволяюча: друк, переважно кирилиця в рїжних формах, чистенький і виразний. На передній сторонї гарненька хромолїтоґрафічна окладинка, спеціяльно зладжена для сего календаря.

Василь Лукич.

ІВАН ІЖАКЕВИЧ.

[Портрет на 103 стор.]

Імя артиста Іжакевича повинно бути знане читачам „Зорі“ з єго рисунків і образів, котрі ми містили в нашій часописї. Всї вони носять на собі ознаку великого таланту. З єго прегарних композиций, для котрих теми бере артист головно з українського побуту, віє живою, натуральною, нештучною поезиєю рідного нашого краю.

Іван Сидорович Іжакевич родом з київської ґуберніï; родив ся 6 ст. ст. сїчня 1864 р. Змалку почувши в собі потяг до рисованя, записав ся він до малярської школи при київсько-печерській Лаврі, де небавом проявив свої значні артистичні спосібности. Підготовившись в Лаврі, молодий артист удав ся до Петербурга, щоби приготовитись вступити в Академію Художеств. Надії єго оправдались: в грудні 1884 р. допустила єго Академія до екзамену в клясї ґіпсових фіґур і признала єму право бути вільним слухачем. По трьох роках, за одну з своїх робіт — жіночий портрет — одержав артист лист похвальний, а в слїдуючім 1888 р. яко нагороду малий срібний медаль. Відтак перейшов до віддїлу історичної композиції. На академічній виставі 1891 р. виставив два свої образи „Портрет“ і „Портрет хлопця“,

Час перебуваня талановитого молодого артиста в Академії не трівав довго, а між тим імя нашого земляка доволї звістне, звістне всякому, хто слїдить за ілюстрациями з України і кому дорогий самостійний, з кождим кроком значно поступаючий талант. Іжакевич любить уживати передовсїм дві олійні фарби чорну й білу і володіє ними з таким мистецтвом, що іноді єму, не вважаючи на монотонність єго образів, удаєть ся осягнути знамениті ефекти. Єго можна зачислити до найлїпших сучасних жанристів. Артист відповідно ще дуже молодий, любить природу, горячо віддавний штуцї, і можна сьміло сподївати, що єго талант буде постійно розвиватись.

ХРОНІКА.

* В руськім виданю „Вістника законів державних для королівств і країв заступлених в раді державній“ зайшла з сим новим роком преважна для нас зміна, як о тім переконуємось з примірника надісланого нам шан. редактором. Передовсім замість давнійшого „изичія“ бачимо чисту нашу народну мову з увзглядненем термінольогії, виданої Наук. тов. ім. Шевченка; далі, замість правописию етимольогічною — друкуєть ся теперішний „Вістник“ правописию фонетичною; а вкінци замість кирилиці введено гражданку. Сю зміну обовязані ми вповні використати в той спосіб, що наші правники повинні при своїх фахових працях і занятях послуговатись руським текстом „Вістника“, а всї патриоти вкупі пильно подбати про те, щоби в кождій руській громаді і в кождій руській канцеларії пренумеровано невідмінно руське виданє „Вістника“. Ціна передплата за цілий рік з вільною пересилкою виносить 3 злр. Передплату треба посилати до ц. к надворної та державної друкарні у Відни I. Singerstrasse ч. 26.

* Наші брати-Славяни Чехи починають чим раз більше цікавитись Русинами. І так в часописї „Ženský obzor“ [кн-ра 1 і 2] помістила п. Ружена Єсенська с. р. переклад вількох поезий Шевченка: Tři cesty, Poustka, Sen, Večer і Ach jsem sama, sama... Є се вибір з „Кобзаря“, котрий має вебавом вийти в „Sborniku světove poesie“ коштом чеської Академії. — Проф. І. Полївка надрукував в часописї „Český časopis historický“ дуже гарну статю про дїяльність Наук. т-ва ім Шевченка на 1 стор. дрібного друку. Надто проф. І. Полївка викладати ме в літнім курсї с. р. на університеті „Gramatiku maloruského jazyka“ по дві годині тижнево. — В минулім річнику часописї „Hlidka literární“ [котра виходила в Берлїнї] була поміщена стати під заг. „Stručny přehled dějin literárního hnuti maloruského“ в 3 зошитах. В тій статї непідписаний автор говорить ширше про Русинів в Росиї і Австриї і про розвій нашої літератури в XIX. ст. Сего року згадана часопись виходить під назвою „Hlidka. Měsičnik Vědecký“, і в числї 3-ім ей подибуємо статю д. І. Свожіля „O otázce pravopisné u Rusinů“; надто надруковано в тім місячнику статю „Ze života našich Rusinů“, котра містить оглид політичний і літературний. — Вийшов також переклад брошурки М. Драгоманова „Шістьсот років швайцарської спілки“. — В газетї „Radikální listy“ надрукував д. Ант. Гайн оповістку про Ю. Бачинського „Ukraina irredenta“. — За прикладом братів Чехів починають йти й брати Хорвати. Давнійше, як звістно, надруковала „Matice hrvatske“ вибір творів Шевченка в перекладї д-ра А. Трамбашіча. Тепер же в падолистї мин. р. помістила виходича в Сараєві часопись „Nada“ статю про Шевченка.

* В журналї „Русская Старина“ в книжцї за март сего року надрукував Вас. Кларк статю: „Т. Гр. Шевченко въ Астрахани. По поводу 35 годовщины смерти поета“.

* „Правда“ завзиває в статї „Шевченкові роковини“, поміщеній в н-рі 8 с. р. всїх щирих патриотів, щоби поклали собі метою і докладали всїх заходів, зібрати і забезпечити науковий фонд товариству ім. Шевченка, а крім того бібліотеку, музей і галерию образів, сю необхідну основу будучої Академії Наук.

* На памятник Ів. Котляревському, що має станути на Петрівській площи в Полтаві, зібрано на Украйні до 1. лютого с. р. около 3.500 карб. І австрийські Русини мають обовязок причинитись складками на здвигнене памятника батькови нашої нової літератури. Ініціативу в сій справі повинен взяти видїл котрогось з наших найповажнійших товариств львівських. — В справі памятника на могилї поета доносять „Полт. Губ Вѣдомости“, що новий памятник виготовляють ся на кошта полтавського губернського земства в табурищенській робітни Певного [в олександрівськім повітї херсонської губ.] з граніту після моделю артистів Полтавців, Позена і Волкова, і буде поставлений небавом на староміськім кладовищи полтавськім

* Бібліотека Наук. тов. ім. Шевченка збогатилась остатними часами дуже значно дарами пос Ол. Барвінського, Ол. Кописького що два рази прислав частини своєї бібліотеки, О. Бородая, що подарував багато наукових дїл англійських і нїмецьких, проф. В. Б. Антоновича і Як. Миколаєвича; надто закупив видїл бібліотеку по бл. п. Ом. Партицькім. Музей і галерия образів збогатились дарами В. Тарновського [перо Шевченкове і его маска гіпсова], артиста Ге [пригарний портрет М. Костомарова] і О. Бородая [прилади електротехнічні].

* Пані Ф Огоновська подарувала бібліотеку по своїм мужу пок. дрі Омелянї товариству „Просьвѣта“, котре постановило умістити ей в окремій шафі з написом: „Бібліотека дра Ом. Огоновського“.

* На засіданю секциї фільольогічної Наук. тов. ім Шевченка 4 марта с. р відчитав др К. Студинський свої замітки до 3 панегіриків, які зберегають ся в архіві Інституту Ставропигійського. Заголовки тих панегіриків суть: 1) *Ἀνάδημα τῆς πατρίς* кир Григорію Кирицкому, горожанинови львівському, докторови фільософії академії в Падуї, — твір Якова Сїдовського, друкований у Венециї р. 1641 в друкарнї Марка Гинама; 2) *Εὐδοία* Арсенію Желиборському, — твір Григорія Бутовича, друкований у Львові 1642 р.; 3) „Імнологія“ з р. 1630 друков в печерській Лаврі на честь Петра Могили; зложив мабуть Павло Беринда. Всї три панегірики разом з замітками дра К. С—ого рішено надруковати в „Записках“. — Відтак В. Гнатюк відчитав свій реферат обіймаючий етнографічну студию про Русинів угорських, написану деканом зі Стройни о. Юрієм Жатковичем: „Етнографічний очерк Русинів угорських“. По короткім переглядї історичнім подав автор в поодиноких розділах цікаві вісти про подїл на нарічя, про звичаї, обряди, строї, занятя, право звичаєве, погляд на власти й військо, хороби, зарібки, народний календар, долучивши до сего пословиці та кілька коломийок. Деякі цікавійші части з сеї студиї рішено надруковати в „Етнографічнім Збірнику“.

Василь Лукич.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає **Василь Лукич.**

а) книжки.

Записки наукового товариства імени Шевченка і т. и. Рік V. [Р. 1896. кн. II.] Том X. — У Львові, 1896 р. 1—34+29—80+8+14+12+60+8 стор. 8°. Ціна 1 злр.

Зміст: 1. Причинки до істориї зносин цїсаря Рудольфа II. і папи Климента VIII. з Козаками в р. 1593—4. нап. Євг. Барвінський. 2. Варлаам і Йоасаф, старохристиянський духовний роман і его літературна істория, нап. др Ів. Франко [далї]. 3. Метрика Самбірська, подробиці з істориї відносин релїгійних, подав М. Грушівський 4. Miscellanea: Участь Данила в батві під Кресенбрунн, М Кордуби; До Болоховщини: Губинське городище і Гончариха, М. Грушівського; Інтересний збірник з с. Хітара [пов. стрийського], В. Гнатюка і дра Франка. 5. Наукова хронїка: Огляд українсько-руських часописий за р. 1895. 6. Бібліографія [рецензиї й справоздання]. 7. З Товариства: Справоздане з дїяльности видїлу Н. Т. ім. Ш—ка за р 1895 і Наукова дїяльність Товариства в р 1895.

Василь Щурат **Слово Данила Заточника**, памятка старорускої литератури з кінця середних вікiв. Історично-літературна розвідка з додатком текста „Слова“ з копії Толстовської. — [Відбитка з „Записок“ т. XI.]. У Львові, 1896 р. 28 стор. 8°

Мѣсяцословъ на 1896 годъ, имѣющій дней 366. Составилъ отъ име и Общества св. Василія Вел. Священникъ епархіи Мукачевской Димитрій Ив. Гебей і т. д. — В Ужгородї (Унґварі), 1895 р. [рік не поданий]. LXIV + 64 і 16 нен. стор. 8°. Ціна 40 кр.

Н. Гоголь: **Тарасъ Бульба**, повѣсть. Съ рисунками М. Зичи, Р. Штейна, И. Храброва, А. Котляревскаго и др. [170 стор. Ціна 30 коп.]. — **Майская ночь**, повѣсть. Съ 31 рис. И. Храброва. [56 ст. Ц. 20 к.]. — **Сорочинская ярмарка**, пов. Съ 37 рис. И. Храброва. [52 ст. Ц. 20 к.]. — **Вечеръ на канунѣ Ивана Купала**, пов. Съ 30 рис. И. Храброва. [38 ст. Ц. 20 к.]. — **Страшная месть**, пов. Съ 37 рис. Р. Штейна. [78 ст. Ц. 25 к.]. — **Пропавшая грамота**, пов. Съ 12 рис. Р. Штейна. [28 ст. Ц. 15 к.]. — **Заколдованное мѣсто**, пов. Съ 14 рис. И. Храброва и виньетк. Р. Штейна. [26 ст. Ц. 15 к.]. — **Вій**, пов. Съ 38 рис. Р. Штейна [79 ст. Ц. 25 к.]. — **Ночь передъ Рождествомъ**, пов. Съ 46 рис. И. Храброва. [82 ст. Ц. 30 к.]. — **Старосвѣтскіе помѣщики**, пов. Съ 50 рис. Павла Соколова. [54 ст. Ц. 25 к.]. — **Носъ**, пов. Съ 17 рис. Р. Штейна. [51 ст. Ц. 15 к.]. — **Коляска**, пов. Съ 15 рис. Р Штейна. [27 ст. Ц. 15 к.]. — **Шинель**, пов. Съ 45 рис И. Храброва. [63 ст. Ц. 25 к.]. — **Женитьба**, комедія въ 2 хъ дѣйствіяхъ. Съ 13 рис Г. Штейна. [73 ст. Ц. 25 к.] — **Ревизоръ**, ком. въ 5 дѣйст. Съ 30 рис. Табурина. [197 ст. Ц. 40 к.]. — В Петербурзї, 1895 р. і иданє А. Ф. Маркса. Всї в 16° і всї продають ся оправленї.

б) періодичні виданя.

Народна Часопись [1895 р. Ч-ла 196—290]. *Белетристика:* Головна виграна [196 і 197]. Р. Лїндава — Розумний Торос Аґа [198] Із споминок лїкаря [202]. Агайого — Циганське весїля [203 і 204]. Л. Лазаревича — Пожаданї гайдуки [207 і 208]. Гайоти — Набір пальмового олію [209—223]. А. Г. Сокола — З часу комети [227—241]. Волощюга [255 і 256]. І. Грдіни — На склові житя [257—264]. Е. Уайта — Чорний пудель [269]. Павла Вільгельма — В роковий день [272]. І. О' Гальорана — Капітан Галятеї [277]. Марії Конопницької — Мертва природа [278]. Софуса Бавдіза — Різдвяні сьвята на лїсничівцї [281 і 282]. Мілєра Розевельта — Підофіцирські гузики [283]. К. Бернзона — Мисливець на медведі [286]. Осипа Шікльосіого — Нещастна стация [287]. *Подорожі:* Як. Прітля-К. Вербенка — До Сьвятої землї [242—254]. *Статї наукові:* Оселенцї [199—201]. Чим люди живі [205 і 206]. Ревматизм або гостець і лїки від него [224—226]. Дещо з техніки [265—268. 270, 271, 273—276, 279, 280, 284, 285, 288 і 289]. Час і его подїл [290].

Кіевская Старина [1896 р. Лютий. Том 52. Стор. VIII+129—262+51—78+40+225—240+6 оп. в 8°]. Зміст: Къ біографіи Т. Г. Шевченка, М Василєва. Письма протоіерея Арсенія Лебединцева і т. д. Изъ быта студентовъ старой Кіевской Академіи, Д. Вишнївського. Лубенщина и князья Вишневецкіе, Ол. Лазаревского. Эпизодъ на могилѣ Т. Шевченка, записка художника Честахівського. Документальная небылица, О. Левіцького. Воспоминанія о фирмѣ братьевъ Яхненко и Симиренко. Документы, извѣстія и замѣтки. Бібліографія. — Оповістки. Додатки: 1) Дневникъ ген. подск. Як. Марковича. 2) „Катерина“, ориг. рис. Т. Шевченка.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦИЇ.

Вп. Ю. Варчин. Для нас непридатне. Передамо на вказану адресу. **Вп. Нестор Дмитрів.** Висилаємо вдруге. **Вп. М. Павлик.** Вислали жадане. **Вп. В. Левенко.** Одержали і передали 6 карб. куди слїд. **Молодих наших поетів**, що зачинають пробуватись у „віршотворстві“, просимо, щоби лишали собі з висиланих до нас творів копії, бо ми не маємо коли займатись в тій справі кореспонденцию і відсилкою їм рукописів. Непридатні нам твори молоденьких поетів кидаємо просто до коша.

☞ **З сим Числом розсилаємо додаток: „Словарь росийско-український“, том III, арк. 6.**

Передплата платна з гори виносить: З додатком „Словар росийско український“: на цілий рік **8** злр., [для заграници **16** рублів або **32** марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік **6** злр., [для заграници **12** рублів або **24** марок], на пів року **3** злр., на чверть року **1** злр **50** кр. — Одно Ч-о коштує **30** кр.

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич. За редакцию відповідає: **Кость Паньковський.**

Видає **Наукове Товариство ім. Шевченка.** З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.